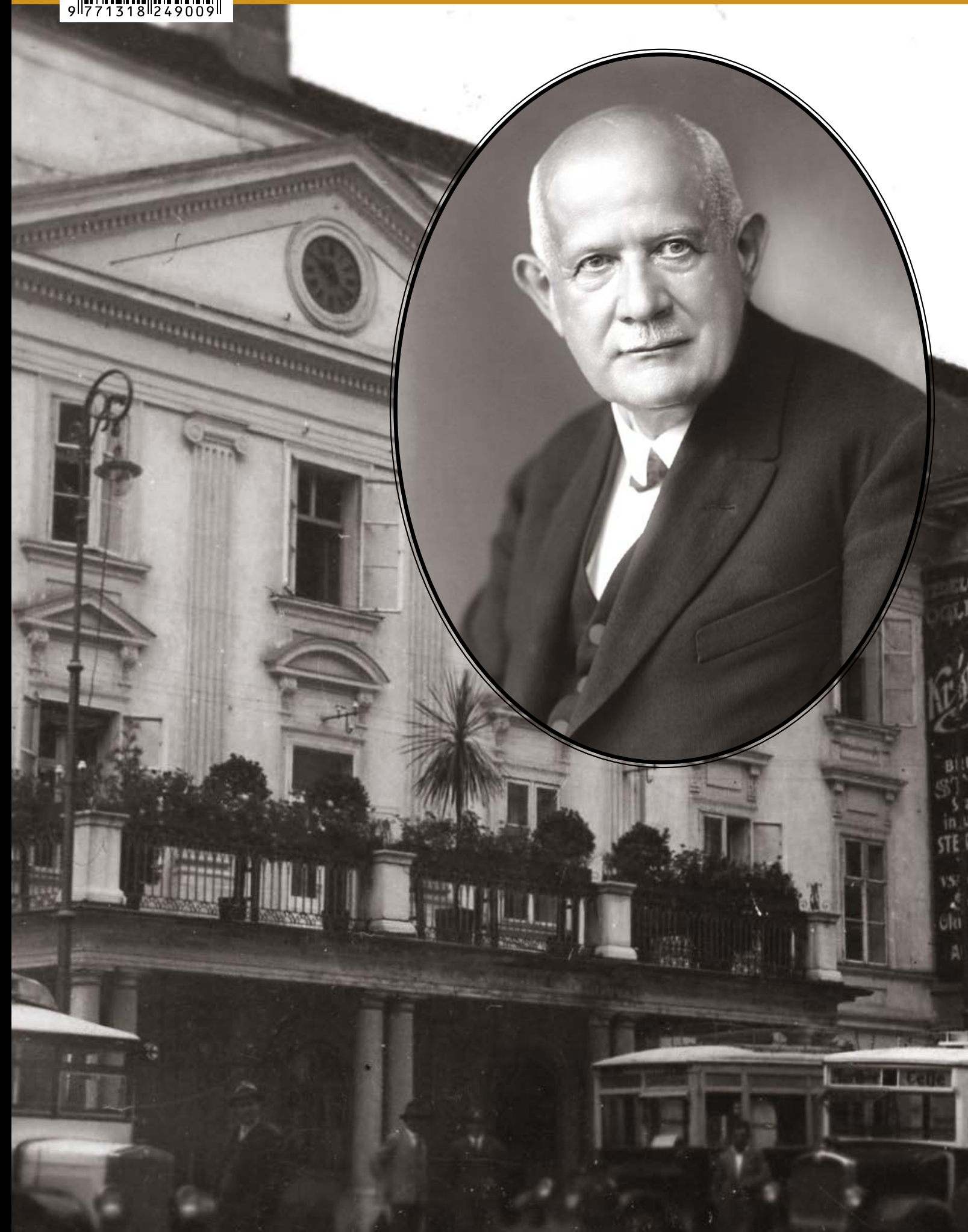

Jurij PEROVŠEK
Damir ŽERIČ
Vlasta STAVBAR
Bojan CVELFAR
Jure GAŠPARIČ
Bojan BALKOVEC
Jernej KOSI
Filip ČUČEK
Andrej STUDEN

CENA: 11 €

ZGODOVINA ZA VSE

Zgodovinarji pogosto hlastamo po prelomnicah – pomembnih datumih in letnicah, ki uokvirjajo naše razmišljanje in dojemanje sveta. Z njimi se počutimo varne. Včasih si te oporne točke izberemo sami, razumsko sledeč nekemu procesu, včasih nam jih – v skladu s svojimi interesi, vsili nekdo drug. Eno in drugo je bilo krivo, da smo na enodnevnem znanstvenem simpoziju, ki smo ga 27. septembra 2021 izvedli v soorganizaciji Zgodovinskega društva Celje, Muzeja novejše zgodovine Celje, Mestne občine Celje ter Pokrajinskega muzeja Celje, s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, šele 100 let pozneje argumentirano, na osnovi virov in raziskav, spregovorili o prvem slovenskem županu Mestne občine Celje ter se s tem velikim človekom in Celjanom srečali tudi na zanimivi in odmevni razstavi Pokrajinskega muzeja Celje.

Celjani so leta 1918, še bolj pa leta 1921, začutili, da se dogaja nekaj velikega – da se v temeljih ruši večstoletni državni okvir in sesuva nemški politični primat, da z vstopom v novo, po krvi, jeziku in rodu sorodnejšo državno tvorbo, Slovenci končno postajamo gospodarji na svojem – najprej v širšem slovenskem, končno pa še v lokalnem okviru. Navdušenje in zanos tedanjih Celjanov si z lahkoto predstavljamo in ga razumemo. Z uresničitvijo stoletnih sanj o slovenski politični afirmaciji na mestni ravni je prišla tudi priložnost za dokazovanje in samozavest. Mesto je v teh razmerah potrebovalo samozavestnega, smelega, podjetnega in garaškega očeta, potrebovalo je Jura Hrašovca. Hrašovec je bil izrazito delovna osebnost, ki je na številnih področjih zaznamovala življenje Celja že v avstrijski dobi in nato do konca prve jugoslovanske države, zato so ga upravičeno imenovali »starosta celjskih Slovencev«. Hrašovčevo županovanje, ki je trajalo do leta 1927, je bilo vrhunec njegove bogate družbenopolitične kariere, ki se je začela že v osemdesetih letih 19. stoletja. S svojo življenjsko energijo in več kot šestdesetletnim javnim delovanjem predstavlja nedvomno eno najpomembnejših osebosti prve polovice 20. stoletja pri nas. Prispevki, ki so objavljeni v tokratni, tematski številki revije Zgodovina za vse, predstavljajo Jura Hrašovca kot liberalnega politika – enega izmed akterjev povezovanja slovenskega liberalnega tabora, spodbujevalca mestne gospodarske samozavesti, borca za slovenski jezik in kot predsednika Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Celju tudi velikega prijatelja slovanske vzajemnosti.

Življenjska, še bolj pa pot družbenega udejstvovanja Jura Hrašovca je tesno povezana z vsemi mejniki nacionalnega boja Slovencev od konca 19. stoletja do tridesetih let 20. stoletja – začenja se z bojem za dosledno spoštovanje ustavno zagotovljenih pravic o uradovnem jeziku na vseh nivojih uprave in sodstva, nadaljuje z bojem za slovensko šolstvo ter prizadevanji za finančno in gospodarsko emancipacijo slovenskega meščanstva na Štajerskem. Hrašovca najdemo v prvih vrstah tudi ob rojstvu nove države, sooblikoval je politični zemljevid meščanskih strank v mladi jugoslovanski državi in na lastni koži občutil posledice preračunljivega političnega kupčkanja. Prav zato njegova zgodba daleč presega lokalne, celjske okvire in omogoča raziskovalcu, da sledi identičnim procesom tudi v drugih okoljih ali pa Hrašovčevo perspektivo znanstveno argumentirano umesti v širši, nacionalni kontekst.

Aleksander Žižek

VSEBINA

Jurij Perovšek

Slovenec postane prvi Celjan

7

Izvolitev dr. Jura Hrašovca (1858–1957) za župana leta 1921 in njegovo vodenje mesta Celje

EIN SLOWENE WIRD FÜHRENDER BÜRGER VON CELJE

Die Wahl von Dr. Juro Hrašovec (1858–1957) zum Bürgermeister im Jahr 1921 und seine Leitung der Stadt Celje

Damir Žerič

Dr. Juro Hrašovec – prvi slovenski župan Celja

29

DR. JURO HRAŠOVEC – DER ERSTE SLOWENISCHE BÜRGERMEISTER VON CELJE

Vlasta Stavbar

»Laskam si, da sem bil vedno dober Slovenec, več pa ne«

44

Ustanovitev vseslovenske liberalne stranke

„ICH RÜHME MICH DESSEN, DASS ICH IMMER EIN GUTER SLOWENE WAR, MEHR ABER AUCH NICHT.“

Die Gründung der allslowenischen liberalen Partei

Bojan Cvelfar

»Tozadevno akcijo je prevzel g. župan sam«

66

Dr. Juro Hrašovec in Jugoslovansko češkoslovaška liga v Celju

„DIE DIESBEZÜGLICHE AKTION ÜBERNAHM DER HR. BÜRGERMEISTER SELBST“

Dr. Juro Hrašovec und die Jugoslawisch – tschechoslowakische Liga in Celje

Jure Gašparič

1918: Odvetniki med dvema državama

85

Amalgam habsburške monarhije in nove jugoslovanske države

1918: ANWÄLTE ZWISCHEN ZWEI STAATEN

Ein Amalgam der Habsburgermonarchie und des neuen jugoslawischen Staates

Bojan Balkovec

»Za gerenta je imenovan ...«

97

Narodna in Deželne vlade SHS in imenovanje občinskih vodstev

„ZUM GERENTEN WIRD ERNANNT ...“

Die Nationalregierung und die Landesregierungen des Staates der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS) und die Ernennung der Gemeindeleitungen

Jernej Kosi

»Razmere se bistveno razlikujejo od onih v ostali Sloveniji«

106

Prekmurski gerenti in občinsko poslovanje v Prekmurju (1919–1927)

BÜRGERMEISTER, GEMEINDEN UND DIE ORGANISIERUNG DER GEMEINDEVERWALTUNG IM PREKMURJE NACH DER BESETZUNG DURCH UND DEN ANSCHLUSS AN DAS KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN

Filip Čuček

»Izgubljena« Spodnja Štajerska

124

Mariborski poslanec Heinrich Wastian v graškem deželnem zboru (1918-1920)

DIE „VERLORENE“ UNTERSTEIERMARK

Der Marburger Abgeordnete Heinrich Wastian im Grazer Landtag (1918-1920)

Andrej Studen

»Naše krasno šolsko poslopje bodi odslej posvečeno slovenski mladini!«

137

Preustroj celjskega šolstva po prelomu 1918

Jurij Perovšek

Slovenec postane prvi Celjan

*Izvolitev dr. Jura Hrašovca (1858–1957) za župana leta 1921 in njegovo vodenje mesta Celje**

PEROVŠEK, Jurij, dr., znanstveni svetnik, emeritus,
Andraž nad Polzelo 398, SI – 3313 Polzela,
jurij.perovsek@gmail.com

929Hrašovec J.
352.075.31(497.431)"1921/1927":929Hrašovec J.

SLOVENECE POSTANE PRVI CELJAN

Izvolitev dr. Jura Hrašovca (1858–1957) za župana leta 1921 in njegovo vodenje mesta Celje

Prvi slovenski župan Celja dr. Juro Hrašovec (1858–1957), ki je mesto vodil v letih 1921–1927, je zaznamoval življenje Celja že v avstrijski dobi in nato do konca prve jugoslovanske države. V času njegovega županovanja so v Celju uredili ceste, obnovili mostove in javne zgradbe, postavili moderno javno razsvetljavo, odpirali nove mestne dele, uredili mestne finance ter občinska podjetja postavili na trdno in samostojno podlago. V celjskem občinskem svetu je deloval do leta 1935, skozi ves čas prve Jugoslavije pa je bil dejaven tudi na številnih društvenih in drugih področjih ter kot odvetnik. Kot prvi slovenski izvoljeni ter zgleden in zanesljiv upravljalec mesta ima v razvoju Celja zgodovinsko vlogo, vpeto v slovenski emancipacijski proces po razpadu habsburške monarhije in graditev slovenske tvornosti po prvi svetovni vojni.

Ključne besede: Mestna občina Celje, prvi slovenski župan, dr. Juro Hrašovec, županovanje 1921–1927, Jugoslovanska demokratska stranka/Samostojna demokratska stranka

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa št. P6-0281 Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

PEROVŠEK, Jurij, PhD, Scientific Advisor, Emeritus,
Andraž nad Polzelo 398, SI – 3313 Polzela,
jurij.perovsek@gmail.com

929Hrašovec J.
352.075.31(497.431)"1921/1927":929Hrašovec J.

A SLOVENIAN BECOMES THE FIRST MAYOR OF CELJE

*The election of Dr Jura Hrašovec (1858–1957) as mayor of Celje in 1921 and his legacy***

The first Slovenian mayor of Celje, Dr Juro Hrašovec (1858–1957), who led the city from 1921 to 1927, had already exerted an influence on the life of Celje during the Austrian era, and this continued until the end of the first Yugoslav state. While he was in office, the roads in Celje improved, bridges and public buildings were rebuilt, modern public lighting was installed, the city expanded, the city finances stabilized, and municipal enterprises were placed on a solid and independent footing. He served on the Municipal Council of Celje until 1935, and throughout the First Yugoslavia, he was active as a lawyer and in many social and other fields. As the first elected Slovenian mayor and an exemplary and reliable city administrator, he played a historic role in the development of Celje, being involved in the Slovenian emancipation process after the dissolution of the Habsburg monarchy and the construction of Slovenian identity after the First World War.

Keywords: Municipality of Celje, first Slovenian mayor, Dr. Juro Hrašovec, mayoralty 1921–1927, Yugoslav Democratic Party/Independent Democratic Party

** The research was carried out within the framework of the research programme No. P6-0281 Conceptually-Political and Cultural Pluralism and Monism in 20th Century Slovenia, funded by the Slovenian Research Agency.

V Celju postavijo slovensko oblast

Nacionalni boj je v zadnjih desetletjih habsburške monarhije na Spodnjem Štajerskem imel dramatičen značaj.¹ Z njenim razpadom leta 1918 je prišlo do zgodovinskega preobrata, saj se je nemški »trdnjavski trikotnik«, ki se je zdel večen, zlomil.² »Posestno stanje« se je spremenilo in tudi v Celju ni bilo več ovir slovenskemu napredovanju.³ Popolnega nemškega gospostva v mestnem občinskem odboru in s tem radikalne protislovenske politike celjskega nemštva je bilo konec.⁴ Mestna oblast in politika sta prešli v slovenske roke.

Ko se je ob odhodu iz Avstrije 29. oktobra 1918 »Slovenija (...) praznično preoblekla«,⁵ so slovensko oblast v Celju vzpostavili konec oktobra in v začetku novembra 1918.⁶ Vodenje mesta je 6. novembra 1918 prevzel slovenski gerent dr. Miroslav (Friderik) Lukan.⁷ Dan pred tem je odstopil nemški župan dr. Heinrich von Jabornegg, Narodna vlada SHS v Ljubljani pa je vladnega tajnika Lukana še isti dan imenovala za vodjo mestnega magistrata Celje.⁸ Ob slovenskem prevzemu vodenja mesta je bila v Celju velika manifestacija, na kateri naj bi bilo po časopisnih poročilih najmanj 20.000 ljudi.⁹ 9. novembra 1918 je vladno poverjenišтво za notranje zadeve izdalo naredbo, s katero je Lukan prevzel še zača-

sno vodenje okrajnega glavarstva v Celju.¹⁰ Okrajni glavar je postal 13. decembra 1918.¹¹ Celjski magistrat in okrajno glavarstvo je vodil do 24. marca 1919, ko so na njegovo mesto imenovali dr. Rudolfa pl. Andrejko – Livnogradskega.¹² 7. maja 1919 ga je nasledil vladni svetnik dr. Leopold Žužek.¹³

Žužek je gerentske posle opravljal do začetka rednega poslovanja občine leta 1921. Uvedeno je bilo po prvih občinskih volitvah v novi državi, ki so bile v Celju in drugih slovenskih avtonomnih mestih 26. aprila 1921.¹⁴ Tedaj je politični boj na Slovenskem in drugje v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) že dalj časa potekal z vso silo. Stranke so svojo moč izmerile na volitvah v Ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, nova priložnost za politični spoprijem pa so bile občinske volitve in z njimi povezan politični razvoj v mestu. V Celju so ga ob občinskih volitvah opredeljevali vsi trije tradicionalni slovenski politični tabori – katoliški, liberalni in marksistični. Katoliškega je predstavljala Slovenska ljudska stranka (SLS), liberalnega sta predstavljali Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) in Narodno socialistična stranka (NSS), marksističnega pa zaradi prepovedi delovanja Komunistične stranke Jugoslavije (KSJ) le Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS).¹⁵ Tudi Nemci zaradi tedaj še obstoječe prepovedi političnega delovanja na občinskih volitvah leta 1921 niso sodelovali.¹⁶ Strankarski boj je potekal zgolj na slovenski podlagi ter njeni idejni in politični vsebini, utemeljeni že v avstrijski dobi.¹⁷

¹ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 7.

² Rahten, *Po razpadu*, str. 205. O nemškem »trdnjavskem trikotniku« glej Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*.

³ O vprašanju nacionalne diferenciacije, nemškega »posestnega stanja« in nemško-slovenskega nacionalnega spopada na Spodnjem Štajerskem od druge polovice 19. stoletja dalje glej: Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*; Čuček, *Svoji k svojim. Posebej o nemško-slovenskih odnosih v Celju in njegovi okolici* glej: Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 95, 96, 99, 112, 122, 153–154, 177–178, 191; Čuček, *Svoji k svojim*, str. 71, 74, 76, 77–83, 85–89, 98, 99, 101–103, 110–114, 116, 129, 152–154, 156.

⁴ Prim.: Cvirn, *Celjsko nemštvo*, str. 116.

⁵ Nova doba, 9, 8. 9. 1927, št. 101, Podatki o razvoju okoliške šole v Celju, str. 3.

⁶ O tem glej podrobneje Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 313–314; Kregar, *Upravni razvoj Celja*, str. 57–58; Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*, str. 96–97; Rahten, *Po razpadu*, str. 69–71.

⁷ Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 314.

⁸ *Deutsche Wacht*, 43, 9. 11. 1918, Nr. 45, Rücktritt des Cillier Gemenderates – die Stadtgemeinde von der slowenischer Regierung übernommen, S. 1; Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1, 6. 11. 1918, št. 2, Naredba poverjenišťva za notranje zadeve, str. 3.

⁹ Rahten, *Po razpadu*, str. 70–71.

¹⁰ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1, 12. 11. 1918, št. 5, Naredba poverjenišťva za notranje zadeve, str. 9.

¹¹ Sejni zapisniki Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo, 1, str. 186; Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1, 18. 12. 1918, št. 24, Izpremembra v osebju, str. 51.

¹² Sejni zapisniki Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo, 2, str. 72; Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 1, 4. 4. 1919, št. 71, Izpremembra v osebju, str. 227.

¹³ Sejni zapisniki Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo, 2, str. 199; Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 1, 8. 5. 1919, št. 89, Izpremembe v osebju, str. 300.

¹⁴ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 3, 26. 3. 1921, št. 32, Razglasi drugih uradov in oblastev, str. 173–174.

¹⁵ Prim.: Perovšek, *Celje in politične razmere*, str. 36.

¹⁶ Prim.: Čuček, *Svoji k svojim*, str. 145.

¹⁷ O slovenski strankarski politiki na Spodnjem Štajerskem pred razpadom habsburške monarhije glej: Rozman, *Socijalistično delavsko gibanje*; Goropevšek, *Štajerski Slovenci*; Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*.

Dr. Juro Hrašovec (Muzej novejšje zgodovine Celje,
foto Josip Pelikan)

V 32 članski celjski občinski svet so izvolili predstavnike vseh strank, ki so nastopile na volitvah – SLS, JDS, NSS in JSDS. Od 813 udeležencev volitev je največ – 304 glasove dobila JDS;¹⁸ stranka je med svojimi kandidati posebej opozorila na organizatorja slovenskega obrtništva in narodnega, kulturnega, prosvetnega in političnega delavca Ivana Rebeka ter odvetnika dr. Jura Hrašovca, tista med demokratskimi možmi, ki so se »že skozi desetletja borili za slovenski značaj Celja«.¹⁹ JDS je sledila JSDS, ki je dobila 265 glasov, NSS in SLS pa sta dobili 136 oziroma 108 glasov. V »prvi slovenski, od ljudstva izvoljeni občinski zastop«, so izvolili 12 pripadnikov JDS, 10 pripadnikov JSDS, 6 pripadnikov NSS in 4 pripadnike SLS.²⁰ Na prvi seji občinskega sveta, 18. maja 1921, je na županski

volitvi po dveh glasovanjih, ko je vsaka stranka dala glasove le svojemu kandidatu in noben ni dobil zadostnega števila glasov, prišlo do ožje volitve med pripadnikom JDS Hrašovcem in pripadnikom JSDS Francem Korenom. Z glasovi JDS in NSS je bil izvoljen Hrašovec. Za podžupana pa je bil prav tako z glasovi JDS in NSS izvoljen narodni socialist Karel Žabkar.²¹ Po izvolitvi župana in podžupana sta se JDS in NSS povezali v Narodnem bloku in tvorili delovno večino.²²

Ob Hrašovčevi izvolitvi je glasilo celjske JDS *Nova doba* z zadoščenjem zapisalo, »da je izvoljen prvim slovenskim županom v Celju mož, katerega ime je tesno zvezano z zgodovino naših nacijskih bojov v Celju v zadnjih desetletjih, obenem mož globokega vpogleda v naše razmere in poznanja gospodarskih potreb mesta in prebivalstva«.²³ Tudi vodilni demokratski politični list *Jutro* je z zadoščenjem poročalo, da je bil za celjskega župana izvoljen »naš odlični prijatelj g. dr. Juro Hrašovec. Nekdanja, nemška trdnjava je dobila v njegovi osebi prvega slovenskega župana, moža, ki bo znal z isto vnemo čuvati narodni značaj naše prijazne savinjske prestolnice, kakor bo vedel upoštevati velike njene razvojne možnosti in skrbeti, da процvita gospodarsko in kulturno.«²⁴ O Hrašovčevi izvolitvi za župana sta v liberalnem taboru poročala tudi narodnosocialistična *Nova pravda* in glasilo Samostojne kmetijske stranke *Kmetijski list*. *Kmetijski list* je ob tem poudaril, da je Hrašovec »prvi slovenski župan v Celju, zato ga tudi mi prav toplo pozdravljamo«.²⁵ O njegovi izvolitvi je poročal tudi katoliški *Slovenec*,²⁶ v marksističnem taboru pa se je oglasil socialno-demokratski *Naprej*; komunistični tisk zaradi že omenjene prepovedi delovanja KSJ tedaj ni izhajal. Socialno demokracijo je hudo zbodla narodno-socialistična podpora Hrašovcu, zaradi katere je

¹⁸ *Nova doba*, 3, 28. 4. 1921, št. 50, *Celjske novice*: izid občinskih volitev v Celju; razmerje glasov.

¹⁹ *Nova doba*, 3, 7. 4. 1921, št. 41, *Kandidatna lista Jugosl. dem. stranke za občinske volitve v Celju*, str. 2, 26. 4. 1921, št. 49, *Someščani!*, str. 3.

²⁰ *Nova doba*, 3, 28. 4. 1921, št. 50, *Celjske novice*: razmerje glasov; novi občinski odbor v Celju, str. 2.

²¹ *Nova doba*, 3, 19. 5. 1921, št. 58, *Volitev župana in podžupana v Celju*, str. 3, 21. 5. 1921, št. 59, *Beseda k županski volitvi v Celju*, str. 1.

²² *Nova doba*, 3, 21. 5. 1921, št. 59, *Beseda k županski volitvi v Celju*, str. 1; Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 326.

²³ *Nova doba*, 3, 21. 5. 1921, št. 59, *Beseda k županski volitvi v Celju*, str. 1.

²⁴ *Jutro*, 2, 19. 5. 1921, št. 117, Ljubljana, 18. maja, str. 1.

²⁵ *Nova pravda*, 2, 21. 5. 1921, št. 19, *Slovenija*, str. 2; *Kmetijski list*, 3, 26. 5. 1921, št. 21, *Pokrajinske vesti: za župana v Celju*, str. 3.

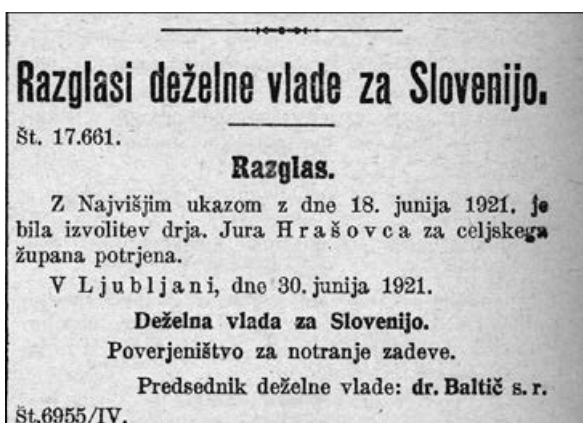
²⁶ *Slovenec*, 49, 19. 5. 1921, št. 111, *Dnevne novice: volitev župana v Celju*, str. 2.

njen kandidat Koren izgubil župansko volitev. »Naš komentar k tej volitvi je kratek«, je zapisal Naprej. »To, kar smo vedno trdili, da so narodni socialisti le rep liberalno-kapitalistične stranke, se je sedaj jasno pokazalo.«²⁷

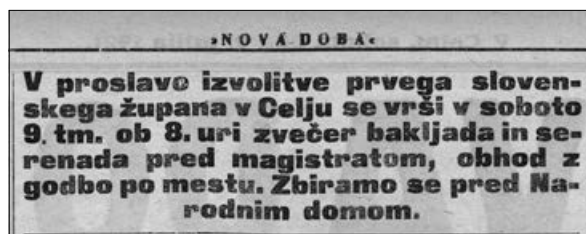
Potem ko je prestolonaslednik Aleksander Karadorđević 18. junija 1921 potrdil Hrašovčevo župansko izvolitev,²⁸ je Hrašovec 9. julija 1921 zaprisegel kot prvi slovenski celjski župan. Na podlagi ukaza Deželne vlade za Slovenijo z dne 30. junija 1921 ga je zaprisegel okrajni glavar in vladni svetnik Leopold Žužek. Žužek je poudaril, da s ponosom sodeluje »pri ustoličenju prvega slov. župana mesta Celje«. Po opravljeni zaprisegi župana in podžupana se je Hrašovec zahvalil dotedanjim mestnim gerentom in med bodočimi nalogami občinskega sveta opozoril na zagotovitev potrebnih sredstev, ki bi brez prevelike obremenitve davkoplačevalcev omogočila delovanje visoko kakovostne mestne uprave za ureditev prostorskih, infrastrukturnih, socialnih in prosvetnih vprašanj. V proslavo Hrašovčeve zaprisege so v mestu zvečer pripravili veliko slovensko narodno manifestacijo. »Z Miklavškega hriba so topiči oznanjali slovesnost trenutka.« Manifestacije so se udeležili sokolska konjenica, železničarska godba, požarna bramba z baklami, pevski zbor, celjska, ga-brska in druge požarne brambe, žensko in moško sokolsko članstvo s sokolskim naraščajem in velika množica meščanov. Manifestanti so se zbrali pred Narodnim domom in se napotili pred magistrat, kjer jim je z balkona spregovoril Juro Hrašovec. »Danes sicer ni državni ali narodni praznik,« je dejal, »a za nas Celjane je danes zelo važen praznik. Saj smo po stoletjih sramotne sužnosti danes definitivno prevzeli to nekdaj tako mogočno nemško trdnjavo. Kako smo bili Slovenci v tem mestu prezirani, posebno na magistratu, kjer so se šopirili odpadniki, mi pa, ki smo si ohranili ponos in značaj, smo bili zatirani in zaničevani. Nemška pesem je odmevala po teh ulicah, mi pa smo morali molčati in se skrivati po stanovanjih. Če pa smo imeli kako slavnost, ni smelo biti godbe, ne slovenskih zastav, niti slovenskih znakov nismo smeli nositi, niti v skupinah in po glavnih ulicah nismo smeli hoditi. Vojaštvo nas je moralo braniti pred napadi nahujskane fakinaže, ki nas je pretepala, opljuvala

²⁷ Naprej, 5, 19. 5. 1921, št. 111, Volitev župana v Celju, str. 1.

²⁸ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 3, 4. 7. 1921, št. 75, Razglas, str. 369.

Razglas o potrditvi Hrašovčeve izvolitve za celjskega župana leta 1921 (Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 3, 4. 7. 1921, št. 75, str. 369. Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

Vabilo na proslavo Hrašovčeve izvolitve za prvega slovenskega župana Celja 9. julija 1921 (Nova doba, 3, 9. 7. 1921, št. 79, str. 2. Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

in nam razbijala okna in napise. Vse naše pritožbe so odmevale kakor od gluhih sten. Obupavali smo že, ker smo videli, da se vedno bolj potapljamo v nemški povodnji. Bati se je bilo, da nam ugasne zadnja iskra upanja v boljšo bodočnost. Samo sanjali smo še, da pride odnekod pomoč. In te sanje so postale resnica! In tako je prišlo osvobojenje, katerega posledica je, da so z današnjim dnevom prevzeli Slovenci upravo tega mesta, in da je prej teptana slovenska trobojnica zaplapolala po naših ulicah.«²⁹

»Tebi, celjsko mesto, in Tebi, prebivalstvo, naj velja prvi pozdrav prvega slovenskega župana v Celju!« (...) »Razcvitaj se in napreduj! Raduj se, ker danes obhajaš veliki dan svojega vstajenja! Mesto Celje naj bo vedno imenovano med najlepšimi in najprijaznejšimi kraji naše velike, lepe domovine.«³⁰

²⁹ Nova doba, 3, 12. 7. 1921, št. 80, Slavnostni dan v Celju, str. 1–2.

³⁰ Prav tam. – O zaprisegi celjskega slovenskega župana in podžupana sta poročala tudi Jutro in Slovenski narod. Slo-

Juro Hrašovec in njegov prvi županski mandat 1921–1924

Hrašovec je z županskim delom začel 14. julija 1921, ko mu je okrajni glavar Žužek izročil županske posle.³¹ Tega dne je bila tudi prva seja celjskega občinskega sveta. Na seji so na podlagi razmerja volilnih rezultatov izvolili pododseke občinskega sveta.³² Prišlo je tudi do političnega napada na celjskega župana. V županski volitvi poraženi Franc Koren je Hrašovcu očital, naj bi na manifestaciji ob županski zaprisegi govoril nacionalno šovinistično. To naj bi dokazovala njegova izjava, da so celjski Slovenci pod Nemci stoletja trpeli nacionalni šovinizem. Hrašovec mu je odgovoril, da je »govoril tako, kakor je po svoji vesti kot prvi slovenski župan smel storiti, da on nemškega naroda ni žalil in da nobeden slovenski župan po njegovem mnenju na njegovem mestu ne bi bil mogel drugače govoriti«. Koren se je s Hrašovčevim pojasnilom zadovoljil. Ob tem je povedal, da ga na manifestaciji ni bilo.³³

Prva seja občinskega sveta, na kateri so obravnavali razna občinska vprašanja, je bila 30. julija 1921. Posvetili so se mestnim financam, preureditvi plinarne in tekočim komunalnim zadevam.³⁴ V celotnem prvem Hrašovčevem županskem mandatu je celjski občinski svet obravnaval vsa bistvena vprašanja mestnega razvoja: letne proračune in vprašanja s področja občinske uprave, mestne personalne in pravne zadeve ter investicijska in druga finančna vprašanja, obravnaval je delovanje policije, cestnopolijski red, problematiko mestnih

prometnih površin in prometnih sredstev, posvetil se je vprašanju mestnih stavb in stavbnim ter drugim zadevam, povezanim z mestnim prostorskim načrtovanjem, dalje stanovanjskemu vprašanju, delovanju mestnega vodovoda, plinarne in elektrarne, vključno z razdeljevanjem električnega toka, ter preostalim panogam mestnega gospodarstva in komunalnih zadev. Obravnaval je še tekoča obrtna in gospodarska vprašanja, problematiko tržne uprave in svojih obveznosti do denarnih zavodov, delovanje kulturnih, športnih in socialnih ustanov, mestnega fizikata, pogrebnega zavoda in pokopališča, vprašanje zagotavljanja potrebščin za šolske ustanove v mestu in volitev v mestni šolski svet ter problematiko, povezano s tujskim prometom. Ustavil se je tudi pri vprašanju delovanja obrtno pospeševalnega urada v Celju in urada za zavarovanje delavcev.³⁵ Zaradi nepravočasnega prihajanja posameznih svetnikov na seje občinskega sveta je le-ta svoje delo večkrat začel s časovno zamudo.³⁶

vanski narod je poročal še o večerni narodni manifestaciji, pripravljeni ob »dejstvu, da se je Celje po dolgem času trpljenja in ljutih narodnih borb osvobodilo izpod nemškega jarma in si izvolilo svojega prvega slovenskega župana«. (Jutro, 2, 10. 7. 1921, št. 161, Manifestacija v Celju, str. 1; Slovenski narod, 54, 12. 7. 1921, št. 153, Prvi slovenski župan v Celju, str. 3).

³¹ Orožen, Zgodovina Celja, str. 325.

³² Nova doba, 3, 16. 7. 1921, št. 82, Celjske novice: seja občinskega odbora celjskega; vprašanje mestne avtonomije, str. 2, 19. 7. 1921, št. 83, Celjske novice: razdelitev pododsekov v celjskem občinskem odboru, str. 2.

³³ SI_ZAC/0024/002/001/00002, Zapisnik redne seje občinskega sveta celjskega mesta, 14. 7. 1921, str. [6]. Glej tudi: Nova doba, 3, 19. 7. 1921, št. 83, Celjske novice: nacijonalisti ali nacijonalni šovinisti?, str. 1–2; Orožen, Zgodovina Celja, 325–326.

³⁴ Nova doba, 3, 2. 8. 1921, št. 89, Celjske novice: seja občinskega odbora celjskega dne 30. julija, str. 1.

³⁵ SI_ZAC/0024/002/001/00002, SI_ZAC/0024/002/001/00003, SI_ZAC/0024/002/001/00004, Zapisniki sej Mestnega sveta (1921–1923); SI_ZAC/0024/002/001/00005, Zapisniki sej Mestnega sveta (1924). – Z delovanjem celjskega občinskega sveta je javnost seznanjala Nova doba. Glej: Nova doba, 3, 13. 10. 1921, št. 119, Celjske novice: seja občinskega odbora celjskega dne 10. oktobra, str. 2–3; Nova doba, 4, 23. 3. 1922, št. 34, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega odbora, str. 2–3, 18. 5. 1922, št. 56, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega odbora, str. 2, 7. 10. 1922, št. 115, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3, 16. 11. 1922, št. 131, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 7. 12. 1922, št. 139, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 21. 12. 1922, št. 143, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2; Nova doba, 5, 9. 1. 1923, št. 3, Iz proračunske seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3, 25. 1. 1923, št. 10, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 22. 2. 1923, št. 22, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 3, 19. 4. 1923, št. 44, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 7. 6. 1923, št. 63, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3, 9. 6. 1923, št. 64, Celjske novice: iz seje celjskega obč. sveta, str. 2, 15. 9. 1923, št. 104, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 1–2, 27. 11. 1923, št. 135, Proračunska seja celjskega občinskega sveta dne 21. tm., str. 1, 29. 11. 1923, št. 136, Proračunska seja celjskega občinskega sveta dne 21. tm., str. 1–2; Nova doba, 6, 22. 1. 1924, št. 9, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3, 29. 1. 1924, št. 12, Izredna seja celjskega občinskega sveta 25. tm., str. 2, 8. 5. 1924, št. 52, Celjske novice: seja celjskega občinskega sveta, str. 2, 24. 6. 1924, št. 71, Celjske novice: seja celjskega občinskega sveta, str. 2.

³⁶ Nova doba, 4, 7. 12. 1922, št. 139, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2; Nova doba, 5, 25. 1. 1923, št. 10, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str.

Župan Hrašovec se je tudi osebno posvetil posameznim vprašanjem. 10. avgusta 1921 je obiskal ministra za socialno politiko dr. Vekoslava Kukovca in se z njim pogovarjal o zadevah mestnega gospodarstva.³⁷ Vodil je stanovanjski urad in 24. januarja 1922 sklical posvet o stanovanjskem vprašanju. Na posvetu so opozorili na nujno rešitev tega vprašanja in izvolili akcijski odbor z nalogo oblikovati predloge za zidavo novih stanovanj in jih predložiti občinskima svetoma mesta in okolice.³⁸ Hrašovec se je na sejah občinskega sveta odzval tudi na posebne dogodke iz političnega, upravnega in državnega življenja. Na seji občinskega sveta 10. oktobra 1921 je spomnil na koroški plebiscit in izrekel prepričanje, da bo prišlo do ponovne združitve slovenske Koroške z matično domovino, na žalni seji sveta 20. avgusta 1921 je orisal življenje in delo pokojnega kralja Petra I. Karađorđevića (kralj Peter I. je umrl 16. avgusta 1921), občinski svet se je leta 1922 na njegovo pobudo uspešno zavzel, da je Ministrstvo za pravosodje za sedež upravnega sodišča za Slovenijo in Prekmurje določilo Celje in ne Ljubljano, na seji 12. septembra 1923 pa je pozdravil rojstvo prestolonaslednika Petra Karađorđevića (princ Peter se je rodil 6. septembra 1923).³⁹ Ob tem je poudaril, da ima ta dogodek »za našo domovino velevažen pomen, ker z rojstvom prestolonaslednika ji je zasiguran trden temelj njene bodočnosti. Želimo in pričakujemo, da bi [...] si zaslužil ono ljubezen, ki trdo združi nas vse kljub plemenskim, verskim, gospodarskim in političnim razlikam z njegovimi

stariši. Ti naj uživajo še dolga leta veselje in srečo ob strani svojega bodočega naslednika. Živela kralj in kraljica, pozdravljen bodi prestolonaslednik.«⁴⁰ Omeniti velja še županovo obvestilo občinskemu svetu na njegovi seji 16. aprila 1923. Svetnikom je sporočil, da so mestnemu magistratu iz Gradca vrnili važno zgodovinsko in arheološko gradivo, ki so ga v avstrijski dobi pošiljali graškemu c. kr. namestništvu, predali pa ga bodo mestnemu arhivu oziroma muzeju.⁴¹

Hrašovčevo izvajanje mestne oblasti je obsegalo tudi izdajanje vrste odredb, pozivov in razglasov. Z njimi je zagotavljal vzdrževanje dobrih zdravstvenih razmer v mestu in vzdrževanje javnega reda, morale in miru, odredil je zglasitev vojnih obveznikov na mestnem magistratu in opozarjal na druge zadeve ter obveznosti, povezane z vojaškimi vprašanji, meščane je seznanjal s posameznimi proračunskimi določbami in razglasi s področja socialne politike, ter s tekočimi vprašanji glede razdeljevanja elektrike. Ko se je pokazala potreba, je zahteval varčevanje z vodo in pravočasno jutranje čiščenje pločnikov v zimskem času. Ob sprejemu parcelacijskega načrta zemljišča na Jožefovem hribu je zainteresirane kupce seznanil s pogoji nakupa stavbišč, za praznovanje državnega praznika Vidovega dne 28. junija – spominskega dne preminulih borcev za vero in domovino, pa je meščane pozval, naj svoje hiše okrasijo z državnimi in narodnimi zastavami in jih povabil, da se udeležijo žalne službe božje v župnijski cerkvi sv. Danijela. Ob hudem neurju, ki je 8. avgusta 1924 prizadelo prebivalce porečij Ločnice, Hrastnice in Radoveljščice, je Celjane naprosil, da jim namenijo denarno pomoč.⁴² Ob že omenjenem

2, 22. 2. 1923, št. 22, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 3, 7. 6. 1923, št. 63, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 15. 9. 1923, št. 104, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 1; Nova doba, 6, 22. 1. 1924, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2, 8. 5. 1924, št. 52, Celjske novice: seja celjskega občinskega sveta, str. 2.

³⁷ Nova doba, 3, 11. 8. 1921, št. 93, Celjske novice: obisk g. župana pri ministru g. dr. Kukovcu, str. 2.

³⁸ Nova doba, 3, 22. 11. 1921, št. 136, Celjske novice: stanovanjsko oblast v Celju, str. 2; Nova doba, 4, 26. 1. 1922, št. 10, Zidajmo!, str. 1.

³⁹ Nova doba, 3, 23. 8. 1921, št. 97, Celjske novice: žalna seja občinskega odbora celjskega, str. 2, 13. 10. 1921, št. 119, Celjske novice: seja občinskega odbora celjskega dne 10. oktobra, str. 2; SI_ZAC/0024/002/001/0003, Zapisnik redne javne seje občinskega sveta, 2. 10. 1922, str. 4; Nova doba, 4, 7. 10. 1922, št. 115, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3; 16. 11. 1922, št. 131, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2; Nova doba, 5, 15. 9. 1923, št. 104, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 1.

⁴⁰ Nova doba, 5, 15. 9. 1923, št. 104, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 1.

⁴¹ Nova doba, 5, 19. 4. 1923, št. 44, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2.

⁴² Nova doba, 4, 9. 5. 1922, št. 52, Razglas, str. 3–4, 20. 5. 1922, št. 57, Razglas, str. 5, 25. 5. 1922, št. 59, Razglas: poostreitev pasjega kontumaca, str. 3, 10. 6. 1922, št. 65, Razglas, str. 3, 2. 9. 1922, št. 100, Razglas, str. 4, 5. 10. 1922, št. 114, Razglas: vojaški daljnogledi med prebivalstvom, str. 3, 14. 11. 1922, št. 130, Razglas, str. 4, 25. 11. 1922, št. 135, Razglas: prijava privatnih avtomobilov, tricikljev, motociklov in bicikljev; Razglas; Razglas: zglasitev mladeničev rojstnega letnika 1903, str. 4; Nova doba, 5, 28. 6. 1923, št. 72, Celjske novice: v svrhu dostojne proslave Vidovega dne 28. junija, str. 2, 7. 7. 1923, št. 75, Dnevna kronika: prepoved tedenskih svinjskih sejmov, str. 3, 7. 8. 1923, št. 88, Celjske novice: razglas, str. 2, 10. 11. 1923, št. 128, Celjske novice: konjiška inšpekcija, pomoč invalidom,

V a b i l o

k redni javni seji občinskega sveta, ki se vrši v sredo

dne 12. septembra 1923 ob 12. uri

v mestni posvetovalnici pod predsedstvom župana dr. Juro Hrašov

s sledečim

d n e v n i m r e d o m :

- 1.) Čitanje zapisnikov z dne 23. julija in 1. avgusta 1923,
- 2.) poročilo pravnega in personalnega odseka,
- 3.) " finančnega in gospodarskega odseka,
- 4.) " stavbenega odseka,
- 5.) volitev dveh članov v svrhu sklepanja najemninske pogodbe
za drž. deško meščansko šolo med mestno občino in državo,
- 6.) slučajnosti.

Mestni magistrat celjski,
dne 10. septembra 1923.

Župan:

Vabilo na sejo občinskega sveta 12. septembra 1923. (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0024/002/001/00004)

rojstvu prestolonaslednika Petra je v posebnem sporočilu pozdravil »radosten trenotek, ko je rojen sin naše krvi in našega jezika, ki bo na najvišjem mestu predstavljal voljo in moč prebivalstva cele dežele« ter meščane pozval, naj svoje veselje pokažejo s slavnostno okrasitvijo svojih hiš. Objavili so tudi telegramsko čestitko, ki jo je ob prestolonaslednikovem rojstvu županstvo mesta Celje poslalo kraljevi kabinetni pisarni.⁴³ Ob tem je mestna občina darovala denarni znesek za zaščito celjskih otrok, Hrašovec pa je celjske denarne zavode in meščane pozval, naj darujejo v dobrodelne namene.⁴⁴

Hrašovec je precej nastopal kot predstavnik mesta. V prvem mesecu po prevzemu županske funkcije je sprejel predsednika Pokrajinske uprave za Slovenijo (kraljevega pokrajinskega namestnika) Ivana Hribarja, ki je avgusta 1921 službeno potoval po Sloveniji. Pred Hribarjevim prihodom v mesto je meščane pozval, naj razobesijo državne in narodne zastave.⁴⁵ Hribar je v Celje prispel 4. avgusta. Hrašovec je na svečanem kosilu v veliki dvorani hotela Union izrazil veselje nad Hribarjevim imenovanjem za pokrajinskega namestnika in spomnil na njegovo dolgoletno uspešno županovanje Ljubljani. Govor je končal z zdravico »možu jeklene volje, možu izredne delavnosti, možu goreče domovinske ljubezni«.⁴⁶ V naslednjih letih je Hrašovec kot predstavnik Celja pozdravil srbske otroke – vojne sirote, ki so mesto obiskali med 7. in 9. julijem 1922, zlet sokolske župe Celje 16. julija 1922, zbrane na otvoritvi prve slovenske obrtne razstave 12. avgu-

sta 1922 v Celju, pravnike iz Zagreba, Maribora in Ljubljane, ki so 8. septembra prispeli na izlet v Celje, srbske kmete ob obisku Celja 10. septembra 1922, udeležence sadne razstave v Celju ob njeni otvoritvi 21. oktobra 1922, svečano otvoritev stalne državne bakteriološke postaje in državne ambulante v Celju 21. marca 1923, govoril je ob postanku vlaka s posmrtnimi ostanki judenburških žrtev na celjskem kolodvoru 31. maja 1923 ob njihovem prevozu v Ljubljano, na vidovdanski proslavi 28. junija 1923 in 28. junija 1924, pozdravil je člane Srbskega planinskega društva ob prihodu v Celje 27. julija 1923, govoril na otvoritvi strokovne šole za vajence hotelirske, kavarniške in gostinske obrti 8. novembra 1923 v Celju, pozdravil predstavnike poljske armade, ki so se na poti na obisk k predstavnikom Vojske Kraljevine SHS 14. julija 1924 ustavili na celjskem kolodvoru ter nagovoril udeležence 35. velike skupščine CMD 7. septembra 1924 v Celju.⁴⁷ Med svojim prvim županskim mandatom se je redno udeleževal sestankov odbora Državne krajevnice zaščite dece in mladine v Celju in deloval v savinjski podružnici Slovenskega planinskega društva.⁴⁸ 25. junija 1924 ga je kralj Aleksander I. Karađorđević odlikoval z Redom sv. Save III. stopnje.⁴⁹

str. 2–3, 13. 11. 1923, št. 129, *Celjske novice*: povratek vojaških ubežnikov, str. 2; *Nova doba*, 6. 12. 1. 1924, št. 5, *Celjske novice*: varčujte z vodo!, str. 2, 15. 1. 1924, št. 6, *Celjske novice*: čiščenje hodnikov, str. 1, 17. 6. 1924, št. 68, *Celjske novice*: zglasitev obveznikov roj. let. 1899 do 1903; prošnje za upokožitev bivših avstro-ogrskih aktivnih častnikov, str. 3, 26. 6. 1924, št. 72, *Celjske novice*: proslava Vidovega dne, str. 3, 28. 6. 1924, št. 73, *Celjske novice*: proslava Vidovega dne, str. 2, 10. 7. 1924, št. 78, *Celjske novice*: parcelacija na hribu sv. Jožefa. (Razglas.), str. 2, 6. 9. 1924, št. 102, *Celjske novice*: prijava konj in mežgov v svrhu popolnitve komorskih spiskov; vsem županstvom!, str. 3.

⁴³ *Nova doba*, 5. 8. 9. 1923, št. 101, *Someščani!*; Ob rojstvu prestolonaslednika Stevana (Petra – op. J. P.), str. 1.

⁴⁴ *Nova doba*, 5. 4. 10. 1923, št. 112, *Celjske novice*: razglas, str. 2.

⁴⁵ *Nova doba*, 3. 4. 8. 1921, št. 90, *Celjske novice*: poziv meščanstvu!, str. 2.

⁴⁶ *Nova doba*, 3. 6. 8. 1921, št. 91, Minister Ivan Hribar, pokrajinski namestnik, v Celju, str. 1.

⁴⁷ *Nova doba*, 4. 11. 7. 1922, št. 77, *Celjske novice*: srbska deca v Celju, str. 2, 18. 7. 1922, št. 80, *Sokolski zlet v Celju*, str. 1, 15. 8. 1922, št. 92, *Obrtna razstava v Celju*, str. 1, 12. 9. 1922, št. 104, *Celjske novice*: poset srbskih seljakov v Celju, str. 2, 24. 10. 1922, št. 122, *Sadna razstava v Celju*, str. 1; *Nova doba*, 5. 22. 3. 1923, št. 33, *Celjske novice*: slovesna otvoritev stalne državne bakteriološke stanice in državnega ambulatorija v Celju, str. 2, 2. 6. 1923, št. 61, *Celjske novice*: pozdrav judenburških žrtev na celjskem kolodvoru, str. 2, 3. 7. 1923, št. 73, *Celjske novice*: vidovdanska proslava v Celju, str. 2, 28. 8. 1923, št. 96, *Celjske novice*: slovenski planinci v Celju, str. 2, 10. 11. 1923, št. 128, *Celjske novice*: otvoritev strokovne šole za vajence hotelirske, kavarniške in gostilničarske obrti v Celju, str. 2; *Nova doba*, 6. 18. 3. 1924, št. 32, *Občni zbor savinjske podružnice SPD*, str. 1, 1. 7. 1924, št. 74, *Celjske novice*: vidovdanska proslava v Celju, str. 2, 17. 7. 1924, št. 81, *Celjske novice*: poljski oficirji v Celju, str. 2–3, 11. 9. 1924, št. 103, 35. velika skupščina Družbe sv. Cirila in Metoda v Celju, str. 1; *Slovenski narod*, 55, 19. 9. 1922, št. 212, *Dnevne vesti*: Pravnikov izlet v Celje, str. 3; *Jutro*, 4. 2. 6. 1923, št. 128, *Triumfalna pot narodnih mučnikov v domovino*, str. 2.

⁴⁸ *Nova doba*, 5. 28. 8. 1923, št. 96, Poročilo o delovanju »Državne krajevnice zaščite dece in mladine v Celju« v poslovnem letu 1922–23, str. 1; *Nova doba*, 6. 18. 3. 1924, št. 32, *Občni zbor savinjske podružnice SPD*, str. 1–2.

⁴⁹ *Nova doba*, 6. 28. 6. 1924, št. 73, *Celjske novice*: odlikovanje župana g. dr. Hrašovca, str. 2; *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, 6. 26. 7. 1924, št. 68, *Iz »Službenih Novin*

Ob županskih zadolžitvah je Hrašovec deloval tudi v okviru Češkoslovaško-jugoslovanske lige in delal kot odvetnik.⁵⁰ V JDS je bil kot njen občinski odbornik član širšega odbora strankine krajevne organizacije za Celje in okolico, sodeloval pa je tudi v okrajni organizaciji JDS Celje–Vransko.⁵¹ Med njegovim prvim mandatom ga je v političnem pogledu leta 1922 napadel *Naprej*. Krivil ga je za smrt šestdesetletnega uslužbenca mestne občine, ki naj bi zaradi gmotne stiske storil samomor. »To je častna diploma za vaše županovanje«, je očital *Naprej*. In če bo potrebno poskrbeti za občinske reveže, »boste rekli, da vam proračun ne kaže. Vsak dan vas ljudstvo bolj spoznava. Gotovo se marsikdo kesa, da vam je prisodil krogeljico. Višji uradnik gotovo ne, ali oni gotovo, kateri so lačni in to zaradi vas.«⁵²

Hrašovec je proti uredniku *Napreja* vložil tožbo. Kot je poročala *Nova doba*, se je urednik pri *Napreju* – pesnik Anton Podbevšek – nato prepričal o neupravičenosti zapisanih očitkov, saj naj bi pokojni mestni uslužbenec (mestni hišnik) storil samomor zaradi strahu pred kaznijo, ker je zabredel v dolgove s ponarejanjem podpisov.⁵³ Podbevšek je v *Napreju* objavil izjavo, v kateri je poudaril, da je bil sporni prispevek »popolnoma neosnovan in neupravičen, v kolikor se tiče g. dr. Juro Hrašovca, župana v Celju. Podpisani urednik (Anton Podbevšek – op. J. P.) se je vsled tožbe, ki jo je naperil g. dr. Juro Hrašovec proti njemu, prepričal o neupravičenosti očitkov, ki jih vsebuje članek, in obžaluje, da je ta članek, ki mu manjka vsaka podlaga, izšel v listu *Naprej*. Vsled tega podpisani urednik preklicuje vsebino navedene članka in se zahvaljuje zasebnemu obtožitelju gosp. Juru Hrašovcu, da je odstopil od kazenskega postopanja.«⁵⁴

kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«; številka 164 z dne 21. julija 1924, str. 410.

⁵⁰ Slovenski narod, 54, 28. 6. 1921, št. 143, Češko-jugoslov. liga, str. 1; Nova doba, 3, 12. 11. 1921, št. 132, Dnevna kronika: češkoslovaško-jugoslovanska liga, str. 4; Nova doba, 4, 9. 3. 1922, št. 28, Celjska porota: uboj, str. 3.

⁵¹ Nova doba, 3, 22. 12. 1921, št. 149, JDS: občni zbor krajevne organizacije Demokratske stranke za Celje in okolico, str. 2; Nova doba, 6, 19. 2. 1924, št. 20, JDS: srezki zbor zaupnikov JDS za srez Celje–Vransko, str. 1.

⁵² *Naprej*, 6, 25. 8. 1922, št. 190, Celje, str. 3.

⁵³ Nova doba, 5, 20. 1. 1923, št. 8, Celjske novice: odgovorni urednik »*Napreja*« pred sodiščem, str. 3.

⁵⁴ *Naprej*, 7, 12. 1. 1923, št. 8, Celje: Anton Podbevšek, Izjava, str. 3.

Hrašovec drugi županski mandat 1924–1927

Nove volitve v celjski občinski svet so bile 28. septembra 1924.⁵⁵ Na volitvah so nastopili naslednica JDS Samostojna demokratska stranka (SDS), NSS in Narodna radikalna stranka (NRS), ki so se povezale v t. i. Narodni blok (NB), Socialnogospodarski blok (volilna povezava SLS in Nemcev, ki so tedaj že lahko sodelovali v politiki) ter socialisti. Od 1178 volilnih udeležencev je Narodni blok dobil 600 glasov in 25 svetniških mandatov, Socialnogospodarski blok je dobil 485 glasov in 7 mandatov, socialisti pa 93 glasov in 1 svetniški mandat.⁵⁶ Hrašovec je bil nosilec liste Narodnega bloka, ki je na volitvah nastopil z geslom, da mora Celje predvsem ohraniti svoj slovenski značaj in slovensko mestno oblast. »Narodni izdajalec je vsakdo, kdor bi pomagal nasprotni nemškonacijonalni listi do zmage.« V volilnem oklicu NB so opozorili na dotdanje dosežke občinskega sveta: umestitev sedeža upravnega sodišča za Slovenijo v Celje, vzpostavitev carinarnice, odprtje rudarske šole, invalidskega doma in posameznih zdravstvenih ustanov v Celju ter poddržavljenje trgovske šole, ki je mesto razbremenilo občutnih finančnih bremen. Spomnili so še na popravilo mestnih poslopij, ulic in mostu čez Savinjo, preureditev plinarne, popravilo mestnega električnega omrežja, sprejetje novega magistratnega poslovnika, ki je za poslovni jezik določil slovenščino, in nove moderne službene pragmatike za mestne uslužbenke, ter omogočen nakup cenenih stavbišč za industrijo in privatne hiše. Oklic je opozoril tudi na bodoče naloge občinskega sveta: prodajo vojaških objektov, s čemer bi lahko odplačali stare občinske dolgove, izpopolnitev kanalizacijskega omrežja in ureditev savinjskega nabrežja ter skrb za ustrezno raven šolstva in drugih izobraževalnih zavodov ter kulturnih ustanov. Celje mora ostati slovensko mesto tudi zato, da ohrani svoj sloves med letoviščarji iz hrvaških in srbskih krajev Jugoslavije.⁵⁷

Po zmagi Narodnega bloka je Hrašovec izrazil prepričanje, »da je bila to zadnja bitka, ki smo jo

⁵⁵ Nova doba, 6, 23. 9. 1924, št. 108, Slovenski someščani!, str. 1.

⁵⁶ Nova doba, 6, 30. 9. 1924, št. 111, Sijajna zmaga Slovenstva v Celju!, str. 1.

⁵⁷ Nova doba, 6, 23. 9. 1924, št. 108, Slovenski someščani!, str. 1.

bili za narodni značaj našega mesta».⁵⁸ Nova doba je pridala, da so »združeni narodni Slovenci pri občinskih volitvah sijajno nabili nemškutarje in z njimi združene klerikalne izdajalce«. Katoliška stran je sramotno prodala svoje slovenstvo. Novi mestni zastop naj v svojem poslovanju proti nemškutarstvu ostro nastopa, »da si ne bomo, kakor smo si sedaj, za (čez – op. J. P.) tri leta očitali, da smo bili premehkužni. Bodimo trdi, magari tudi krivični; tega so naučili nas barbare nemški kulturonosci. V življenju narodov nastopi dostikrat kategorični imperativ sile in nasilja. Tudi mi se enkrat poslužimo tega v blagor nas in naših otrok!« – »Nemško Celje nekdanj – in nikdar, nikdar več!«⁵⁹

Še predno je po občinskih volitvah prišlo do županske volitve, je Hrašovec v funkciji namestnika celjskega okrajnega komisarja v Novi dobi odgovoril ravnatelju Celjske pošilnice Josipu Smertniku na njegovo opozorilo, da morajo celjski meščani poleg občinskih doklad plačevati še visoke okrajne doklade za vzdrževanje cest. »Vsi pričakujemo, da si bodo današnji gospodarji občine osvojili nalogo – z dobrim gospodarstvom znižati občinske doklade«, je zapisal Smertnik. Tako pa mesto Celje poleg vzdrževanja svojih cest in ulic, iz svojih sredstev plačuje še doklade za okrajne ceste, medtem ko drugi okrajni zastopi in na nekdanjem Kranjskem cestni odbori v glavnem sami pobirajo doklade za vzdrževanje cest na okrajni ravni. Celje je avtonomno mesto, kakor Ljubljana, ki ne plačuje cestnih doklad, ampak samo občinske doklade, po nekdanjem Kranjskem pa cestni odbori zagotavljajo vzdrževanje svojih cest.

Novoizvoljeni občinski svet bo storil veliko dobrega in si pridobil zasluge, ki jih volivci ne bodo pozabili, če bi uredil za vse Celjane važno vprašanje, kako bi se rešili plačevanja visokih okrajnih doklad.⁶⁰

Hrašovec glede plačevanja okrajnih doklad Smertniku neposredno ni odgovoril, jih je pa zagovarjal z navajanjem dobro opravljenih nujnih popravil okrajnih cest, obcestne infrastrukture in kanalizacijskih del v zadnjih letih, ki tudi niso terjali visokih stroškov.

Slovenski volilci!

Včerajšnji boj je bil hud, tem častnejša zmaga, ki smo si jo priborili.

Kot nosilec liste se moram zahvaliti Vam vsem, ki ste došli na volišče in ste volili za našo listo. Prišli ste ne samo stari Slovenci, preizkušeni v nacionalnih bojih, tudi večji del Vi, ki ste se šele po preobratu pri nas naselili, prišli ste volilci iz raznih, celo daljnjih krajev, ker ste čutili v sebi dolžnost, da za-
branite zlo, ki so nam ga obetali, veliko nesrečo, ki nas je čakala.

Pokazalo se je, da je bil Narodni blok dovolj močen, da je kljuboval še tako besnemu naskoku združenih nasprotnih sil. Prepričani smo, da je bila to zadnja bitka, ki smo jo bili za narodni značaj našega mesta.

Ta boj, če tudi težaven, bil je pa dober in koristen.

Vsem, ki so pripomogli k tej lepi zmagi, vsem, ki so težavno delo, ki je združeno z vsako volitvijo, opravljali tedne in mesece, vsem bodi izrečena v imenu slovenskega prebivalstva najlepša hvala! Bodi jim naj plačilo navdušenje tisočglave množice, ki se je zbrala na mestnem trgu, ko je izvedela volilni uspeh!

Hvala vsakemu posameznemu volilcu, ki je oddal kroglico za nas.

Slovensko prebivalstvo našega mesta si ne bode nikdar dalo oskruniti svojega dobrega slovesa, svoje narodne časti.

Dr. Juro Hrašovec,
nosilec liste.

Zahvala nosilca liste Narodnega bloka Jure Hrašovca slovenskim volivcem po zmagi na občinskih volitvah 28. septembra 1924. (Nova doba, 6, 30. 9. 1924, št. 111, str. 1. Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

Pripomnil je, da popravilo cest v neposredni bližini celjskega mesta ni zgolj v korist celjski okolici, ampak služi tudi koristim in ugledu mesta. »Dobre ceste v bližini mesta povzdigujejo v prvi vrsti tujski promet.«⁶¹

⁵⁸ Nova doba, 6, 30. 9. 1924, št. 111, Juro Hrašovec, Slovenski volilci!, str. 1.

⁵⁹ Nova doba, 6, 30. 9. 1924, št. 111, Celje ostane slovensko!, str. 1, Sijajna zmaga Slovenstva v Celju!, str. 2.

⁶⁰ Nova doba, 6, 9. 10. 1924, št. 115, Jože (Josip) Smertnik, Avtonomne doklade, str. 1.

⁶¹ Nova doba, 6, 30. 10. 1924, št. 124, Juro Hrašovec, Avtonomne doklade, str. 1.

Županska volitev v Celju je bila 25. oktobra 1924. Za župana je bil ponovno izvoljen Hrašovec, za podžupana pa so izvolili pripadnika NSS Dragotina Gobca. Hrašovec je v govoru po razglasitvi županskih volitev z balkona mestnega magistrata zbrani množici izrazil veselje nad slovensko zmago na celjskih občinskih volitvah. Poudaril je, da je v vseh mestih nekdanjega »trdnjavskega trikotnika« – v Mariboru, Celju in na Ptuj – na občinskih volitvah 21. in 28. septembra ter 19. oktobra 1924 zmagala slovenska stran z absolutno večino.⁶² In na teh volitvah, ko so lahko Nemci in tisti, ki se k njim prištevajo, prvič po ustanovitvi jugoslovanske države lahko volili v občinska predstavništva, je bilo jasno, »da je to bil boj med nemškimi in slovenskimi silami na življenje in smrt«. Zmagali smo v Mariboru, Celju in na Ptuj. »Upajmo, da se našim narodnim in političnim nasprotnikom ne bo nikdar posrečilo priti na površje in da je nemški in laži-nemški (renegatski – op. J. P.) nadvladi nad Slovenci enkrat za vselej odklenkalo.«⁶³

Celjski okrajni glavar Žužek je Hrašovca in Gobca zaprisegel 12. decembra 1924. Ko je prebral kraljevo potrditev Hrašovčeve izvolitve za župana, je ponovno izvoljeni in potrjeni celjski župan obljubil, da bo natančen izvrševalec sklepov občinskega sveta, skrbel bo za red v mestnih uradih in podjetjih ter vselej imel pred očmi korist in razcvet celjske občine, bodisi kot vodja politične oblasti, bodisi kot predstojnik avtonomne občine.⁶⁴ Na prvi redni seji občinskega sveta 13. decembra 1924 so izvolili nove člane odsekov občinskega sveta. Za t. i. reklamacijski odsek so določili, da mu predseduje župan oziroma podžupan.⁶⁵

Celjski občinski svet je v drugem Hrašovčevem županskem mandatu nadaljeval z obravnavanjem vseh bistvenih vprašanj mestnega razvoja, njegove seje pa so se, tako kot v prvem mandatu, večkrat

začele z zamudo.⁶⁶ Hrašovec je tudi v svojem drugem mandatu objavil vrsto razglasov s področja delovanja mestne uprave, financ in gospodarstva, stavbnih vprašanj, javnega zdravstva, vojaških in javnovarstvenih zadev ter javnega reda in miru, vodovodnega reda in drugih vprašanj.⁶⁷ Poleg tega

⁶⁶ SI_ZAC/0024/002/001/00005, SI_ZAC/0024/002/001/00006, SI_ZAC/0024/002/001/00007, SI_ZAC/0024/002/001/00008, *Zapisniki sej Mestnega sveta (1924–1927). O delovanju občinskega sveta v drugem Hrašovčevem županskem mandatu glej tudi: Nova doba, 6, 25. 12. 1924, št. 145, Celjske novice: seja celjskega občinskega sveta, str. 3; Nova doba, 7, 17. 2. 1925, št. 17, Proračun mesta Celja za leto 1925, str. 1–3, 19. 2. 1925, št. 18, Proračun mesta Celja za leto 1925, str. 1, 17. 3. 1925, št. 29, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 2–3, 14. 5. 1925, št. 51, Celjske novice: iz seje celjskega občinskega sveta, str. 3, 11. 7. 1925, št. 74, Aprovizacijski odbor za mesto Celje in okolico, str. 2, 26. 11. 1925, št. 131, – rp –, Proračunska seja mestne občine, str. 2–3; Nova doba, 8, 16. 3. 1926, št. 30, – rp –, Seja celjskega občinskega sveta, str. 1–2, 21. 9. 1926, št. 105, – rp –, Seja celjskega obč. sveta, str. 1–2, 5. 10. 1926, št. 111, – rp –, Seja celjskega občinskega sveta, str. 1, 30. 11. 1926, št. 134, Anton Božič, Obračun in proračun, str. 1–2, 4. 12. 1926, št. 135, – rp –, Proračunska seja celjskega občinskega sveta, str. 1–2, 7. 12. 1926, št. 136, [Anton] Božič, Obračun in proračun, str. 1. – Celjski občinski svet je na svoji seji 18. 12. 1925 podprl tudi ustanovitev Zveze avtonomnih mest (ustanovili so jo 16. 11. 1925), Hrašovca pa pooblastil, da pri Zvezi protestira zaradi odlaganja občinskih volitev v Ljubljani (Nova doba, 7, 24. 12. 1925, št. 140, Celjska kronika: za razpis občinskih volitev v Ljubljani, str. 2. O vodenju Ljubljane z različnimi gerenti in gerentskimi sveti in ne z izvoljenim občinskim svetom in županom sredi dvajsetih let glej Perovšek, Političnouppravna podoba Ljubljane, str. 311–317, isti, Predsednik gerentskega sveta, ljubljanski župan in predsednik MOL Dinko Puc, str. 642–645.).*

⁶⁷ Nova doba, 6, 30. 10. 1924, št. 124, Celjske novice: proračun mestne občine celjske za upravno leto 1925; razširitev in preureditev mestnega električnega omrežja; motenja pri električni razsvetljavi, str. 3; Nova doba, 7, 10. 1. 1925, št. 2, Celjske novice: Celjska koča, str. 2, 22. 1. 1925, št. 7, Celjske novice: borba proti kužnim boleznim in obramba pred okuženjem, str. 2–3, 14. 2. 1925, št. 16, Celjske novice: obveznice vojne škode; kolonizacija v Južni Srbiji, str. 4, 19. 2. 1925, št. 18, Celjske novice: zglasitev mladeničev rojstnih letnikov 1905, 1906 in 1907, str. 3, 24. 2. 1925, št. 20, Celjske novice: občinstvu v opozorilo! (Razglas.); posest in nošenje orožja. (Razglas.); zglasitev oseb, ki so bile odlikovane z vojaškim redom »Karadjordjeve zvezde«. (Razglas.), str. 2, 21. 3. 1925, št. 31, Celjske novice: redni mesečni živinski sejmi v Celju. (Razglas.), str. 3, 7. 4. 1925, št. 37, Celjske novice: proračun mestne občine Celjske za leto 1925. (Razglas.), str. 3, 18. 4. 1925, št. 41, Celjske novice: zaprisega vojaških obveznikov rojstnih letnikov 1874 do 1904, ki še niso kot taki prisegli zvestobe Nj. Vel. kralju Aleksandru I. (Razglas.), str. 2, 14. 5. 1925, št. 51, Celjske novice: defekti pri mestnem vodovodu in tratenje z vodo. (Razglas.), str. 3, 16. 5. 1925,

⁶² Nova doba, 6, 28. 10. 1924, št. 123, Volitev župana in podžupana v Celju, str. 1. O rezultatih volitev v Mariboru, Celju in na Ptuj glej: Tabor, 5, 23. 9. 1924, št. 217, Plebiscit za jugoslovanski Maribor, str. 1–2; Perovšek, Politična podoba Ptuja, str. 139 in op. 58.

⁶³ Nova doba, 6, 28. 10. 1924, št. 123, Volitev župana in podžupana v Celju, str. 1.

⁶⁴ Nova doba, 6, 16. 12. 1924, št. 142, Celjske novice: zaprisega celjskega župana in podžupana, str. 2.

⁶⁵ Nova doba, 6, 16. 12. 1924, št. 142, Celjske novice: seja celjskega občinskega sveta, str. 2–3.

je ob kongresu Jugoslovansko-češkoslovaške lige 24. maja 1925 v Celju, ki se ga je udeležil tudi češkoslovaški generalni konzul v Ljubljani dr. Otakar Beneš, meščane pozval, naj goste sprejmejo kar najbolj prisrčno, hišne posestnike pa je ob državnih praznikih, rojstnem dnevu kralja Aleksandra 17. decembra in dnevu »ujedinjenja« 1. decembra, povabil, naj v njihovo počastitev razobesijo narodne oziroma državne zastave.⁶⁸ Ob katastrofalni povodnji, ki je 12. novembra 1925 prizadela mariborsko oblast in Celje – mesto je bilo »kakor otok sredi deročih valov«, njegov precejšen del pa je bil pod vodo –,⁶⁹ je vse, ki so utrpeli škodo, pozval, naj jo prijavijo mestnemu magistratu.⁷⁰ Opravljal je tudi

protokolarne zadolžitve. V imenu mestne občine je pozdravil zbrane udeležence ob razvitju prapora Mestne Orjune 3. maja 1925 v Celju, pozdravil je udeležence že omenjenega kongresa Jugoslovansko-češkoslovaške lige 24. maja 1925 v Celju, govoril je na vidovdanski proslavi 28. junija 1925, in se ob odprtem grobu 20. septembra 1925 poslovil od staroste celjskih Slovencev dr. Josipa Serneca. Mesto je predstavljal tudi na pogrebu prvega slovenskega ravnatelja realne gimnazije v Celju Antona Jeršiničiča 28. oktobra 1925 in na pogrebu ravnatelja državne deške meščanske šole v Celju Bena Serajnika, 23. oktobra 1926.⁷¹

št. 52, *Celjske novice: plakativiranje na nedopustnih krajih.* (Razglas.), str. 3, 26. 5. 1925, št. 56, *Celjske novice: pobiranje občinske naklade na šampanjce, peneča vina in vina v buteljkah v letu 1925.* (Razglas.), str. 3, 2. 7. 1925, št. 70, *Celjske novice: sprejem gojencev v nižjo šolo vojne akademije.* (Razglas.), str. 3, 11. 7. 1925, št. 74, *Celjske novice: razglasitev vojnega razporeda obveznikov in dajalcem.* (Razglas.), str. 2–3, 1. 9. 1925, št. 96, *Ravnalne cene za meso, kruh in mleko.* (Razglas.), str. 2, 28. 9. 1925, št. 107, *Celjska kronika: proračun mestne občine celjske za upravno l. 1926.* (Razglas.), str. 2, 1. 10. 1925, št. 108, *Celjska kronika: popis vojnih in vojaških invalidov.* (Razglas.), str. 2, 15. 10. 1925, št. 114, *Celjska kronika: evidenca sprejetih, nesprejetih in vpokojenih oficirjev.* (Razglas.); *popis vojaških obveznikov, ki še niso prisegli.* (Razglas.), str. 2, 18. 10. 1925, št. 115, *Celjska kronika: zaprisega vojaških obveznikov rojstnih letnikov 1875 do 1905.* (Razglas.); *popis vojaških obveznikov rojstnih letnikov 1875 do 1905.* (Razglas.), str. 2, 31. 10. 1925, št. 121, *Celjska kronika: zaprisega vojaških obveznikov in rezervnih oficirjev.* (Razglas.), str. 3, 19. 11. 1925, št. 128, *Razpis,* str. 4; *Nova doba,* 8, 21. 1. 1926, št. 7, *Celjska kronika: mestni proračun za leto 1926,* str. 2, 16. 2. 1926, št. 18, *Celjska kronika: prijava psov in nabava pasjih znamk.* (Razglas.), str. 2, 8. 4. 1926, št. 38, *Celjska kronika: ne odlagati smeti ob Savinjskem nabrežju!* (Razglas.), str. 2; *razglas,* str. 3, 29. 4. 1926, št. 47, *Celjska kronika: nabava vojaških izprav.* (Razglas.); *prijava živine in prevoznih sredstev.* (Razglas.), str. 2; *poostreni pasji kontumaci.* (Razglas.), str. 2–3, 13. 5. 1926, št. 53, *Celjska kronika: glavna cepitev 1926 v Celju.* (Razglas.), str. 2, 12. 6. 1926, št. 64, *Celjska kronika: dodatek k cestno-policijskemu redu.* (Razglas.); *prijava obveznikov rojstnih letnikov 1876 do 1900.* (Razglas.), str. 2; *prijava moških biciklov za vojaško evidenco.* (Razglas.), str. 2–3, 15. 6. 1926, št. 65, *Celjska kronika: pasji kontumaci.* (Razglas.), str. 2.

⁶⁸ *Nova doba,* 7, 23. 5. 1925, št. 55, *Kongres JČ Lige v Celju,* str. 3, 17. 12. 1925, št. 138, *Celjska kronika: praznovanje kraljevega rojstnega dne.* (Razglas.), str. 1; *Nova doba,* 8, 30. 11. 1926, št. 134, *Praznik ujedinjenja,* str. 2.

⁶⁹ *Nova doba,* 7, 14. 11. 1925, št. 126, *Potopna povodenj,* str. 2.

⁷⁰ *Nova doba,* 7, 17. 11. 1925, št. 127, *Celjska kronika: škoda vsled zadnje poplave.* (Razglas.), str. 2.

c GLAVNA CEPITEV 1926 V CELJU. (Razglas.) Redno javno cepljenje malih otrok (prvocepljenec) iz mesta Celja se vrši letos v Celju v petek dne 21. maja v posvetovalnici za klube na mestnem magistratu, začnši ob 14. uri (2. uri popold.). Pregledovanje cepljenec in cepljenje dne 21. izostalih otrok se vrši teden dni pozneje t. j. v petek dne 28. maja ravnotam in ob istem času. Cepljenju obvezni so vsi otroci rojeni l. 1925. t. j. od 1. januarja do 31. dec. 1925. leta. Dalje vsi mali otroci, ki so pri lanski cepitvi ali prejšnjih cepitvah izkate-regakoli vzroka izostali in še niso cepljeni. — Mestni magistrat celjski, dne 8. maja 1926. — Župan: Dr. Juro Hrašovec s. r.

Hrašovčevo obvestilo o rednem javnem cepljenju malih otrok v Celju leta 1926. (*Nova doba,* 8, 13. 5. 1926, št. 53, str. 2. Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

V času svojega drugega županskega mandata je Hrašovec prav tako opravljal še druge zadolžitve. Sodeloval je v delu Državne krajevne zaščite dece in mladine v Celju in moške podružnice CMD za mesto Celje, ob ustanovitvi celjske organizacije Ju-

⁷¹ *Nova doba,* 7, 5. 5. 1925, št. 47, *Razvitje prapora Mestne Orjune v Celju,* str. 1, 26. 5. 1925, št. 56, *Kongres JČ Lige v Celju,* str. 1–2, 2. 7. 1925, št. 70, *Celjske novice: Vidov dan v Celju,* str. 2, 22. 9. 1925, št. 104, *Zadnja pot dr. J.[osipa] Serneca,* str. 2, 31. 10. 1925, št. 121, *Celjska kronika: pogreb ravnatelja Antona Jeršiničiča,* str. 2; *Nova doba,* 8, 26. 10. 1926, št. 120, V. [inko] G.[aberc], † Beno Serajnik, str. 2–3.

goslovansko-češkoslovaške lige 16. januarja 1926 pa so ga izvolili za njenega predsednika. Kot njen predsednik je pozdravil generalnega konzula Beneša, ko se je ob odhodu iz Slovenije na poti v Prago 3. marca 1926 ustavil v Celju. Po Sernečevi smrti so ga izvolili za odbornika Dijaške kuhinje v Celju, za njim pa je prevzel tudi vodenje Narodne čitalnice v Celju. Bil je častni predsednik Francoskega krožka (*Cercle français*) v Celju (kot častni predsednik je 22. novembra 1925 spregovoril generalnemu konzulu Republike Francije v Zagrebu Andréju Boissierju (konzula je spremljal tudi tajnik francoskega konzulata v Ljubljani Ivan Findeisen) na svečanem kosilu, ki so ga pripravili ob njegovem obisku v Celju), 14. oktobra 1926 pa je postal predsednik krožka. Hrašovec je deloval tudi kot član mestnega šolskega sveta in načelnik Krajnega šolskega sveta Okolica Celje. 17. julija 1926 ga je demokratični veliki župan mariborske oblasti dr. Otmar Pirkmajer imenoval za prisednika v celjskem okrajnem zastopu.⁷² Za Dijaško kuhinjo v Celju je redno prispeval denarne zneske in ob Sernečevi smrti v njegov spomin prispeval denarni znesek v dobrodelne namene.⁷³ Deloval je tudi kot odvetnik.⁷⁴

Hrašovec je prav tako nadaljeval s politično dejavnostjo. Pred volitvami v Narodno skupščino Kraljevine SHS, 8. februarja 1925, je 15. januarja 1925 nastopil na volilnem shodu Narodnega bloka (za parlamentarne volitve leta 1925 so se v Celju v

NB povezali SDS, liberalna Samostojna kmetijska stranka (SKS) in NRS) in v svojem govoru poudaril, da njegov boj velja »strahovladi klerikalizma«. A »napredna (liberalna – op. J. P.) misel je živela in bo živela. Lahko jo kdo premaga trenutno, a vedno vstane, in končno bo ona zmagovalka. Pristaši napredne misli ničesar ne obetajo. Enake pravice za vsakega! Smo proti izigravanju enega sloja proti drugemu. Obsojamo vsako plemensko (narodnostno – op. J. P.) in versko mržnjo, ker je izraz srčne posurovelosti in pomanjkanja duševne izobrazbe. Visoko dvigamo zastavo državnega in narodnega edinstva. Srbi so nas rešili sužnosti, in mi hočemo biti svobodni sinovi in svobodne hčere v svobodni svoji domovini.«⁷⁵

Narodni blok je na skupščinskih volitvah leta 1925 v Celju prejel največ glasov, v slovenskem merilu pa ni bil uspešen. Absolutna zmagovalka volitev je bila SLS. Od 26 poslanskih mandatov, ki so pripadli Sloveniji, jih je dobila 20, Hrvaška republikanska kmečka stranka je dobila tri poslance, SDS dva, SKS pa enega poslanca.⁷⁶ Po parlamentarnih volitvah so Hrašovca kot strankinega predstavnika v celjskem občinskem odboru 11. marca 1925 znova izvolili v vodstvo strankine krajevnice organizacije,⁷⁷ kot njen predstavnik pa je pozdravil voditelja vsedržavne SDS Svetozarja Pribičevića na velikem strankinem shodu 30. januarja 1926 v Celju.⁷⁸

Hrašovec je bil po poplavih v prejšnjih letih in zadnji povodnji novembra 1925 še posebej pozoren na vprašanje regulacije Savinje. Vodne ujme so mu bile najboljši dokaz, da je to vprašanje postalo ena od najnujnejših in neodložljivih nalog javne uprave. Da bi k njeni rešitvi vzbudil vse merodajne dejavnike in širšo javnost, je za 15. marec 1926 sklical posvetovanje, na katero je povabil velikega župana mariborske oblasti Otmarja Pirkmajerja, vladnega svetnika in sreskega poglavarja v Celju Leopolda Žužka, generalnega direktorja pri oblastnem hidrotehničnem oddelku v Ljubljani inž. Ivana Sbrizaja, sreskega poglavarja in vodopravnega referenta pri

⁷² *Nova doba*, 6, 6. 12. 1924, št. 139, Občni zbor »Državne krajevnice zaščite dece in mladine v Celju«, str. 1; *Nova doba*, 7, 4. 7. 1925, št. 71, Občni zbor Ciril-Methodovih podružnic v Celju, str. 1, 31. 10. 1925, št. 121, Celjska kronika: dijaška kuhinja v Celju, str. 3, 26. 11. 1925, št. 131, Celjska kronika: francoski gosti v Celju, str. 2, 17. 12. 1925, št. 138, Celjska kronika: občni zbor Čitalnice, str. 2; *Nova doba*, 8, 19. 1. 1926, št. 6, Celjska kronika: jugoslovansko-češkoslovaška liga v Celju, str. 2, 6. 3. 1926, št. 26, Celjska kronika: odhod generalnega konzula dr. Beneša v Prago, str. 2, 25. 3. 1926, št. 33, Razpis, str. 4, 27. 3. 1926, št. 34, Razpis, str. 6, 22. 7. 1926, št. 80, Celjska kronika: okrajni zastop celjski nanovo izpopolnjen, str. 2, 19. 10. 1926, št. 117, Celjska kronika: cercle français, str. 2; *Nova doba*, 9, 25. 1. 1927, št. 10, K., Drž. krajevna zaščita, str. 1, 8. 9. 1927, št. 101, Podatki o razvoju okoliške šole v Celju, str. 4; Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 330.

⁷³ *Nova doba*, 7, 18. 4. 1925, št. 41, Celjske novice: za dijaško kuhinjo v Celju, str. 2, 4. 7. 1925, št. 71, Celjske novice: dijaški kuhinji v Celju, str. 2, 22. 9. 1925, št. 104, Celjska kronika: v spomin pokojnega dr. Serneca, str. 2.

⁷⁴ *Nova doba*, 7, 6. 6. 1925, št. 60, Celjska porota: Celje, 4. junija, str. 2; *Nova doba*, 8, 2. 9. 1926, št. 98, Porota, str. 2.

⁷⁵ *Nova doba*, 7, 20. 1. 1925, št. 6, Veliki shod Narodnega bloka v Celju, str. 1, 2; Perovšek, *Celje in politične razmere*, str. 37.

⁷⁶ Perovšek, *Celje in politične razmere*, str. 37; isti, *Volitve v Narodno skupščino 1925*, str. 283.

⁷⁷ *Nova doba*, 7, 14. 3. 1925, št. 28, Redni občni zbor krajevnice org. dem. stranke v Celju, str. 1.

⁷⁸ *Nova doba*, 8, 2. 2. 1926, št. 12, – rp –, Triumf Svetozara Pribičevića, str. 2.

velikem županu mariborske oblasti Rajka Mulačka, hidrotehničnega referenta pri velikem županu mariborske oblasti inž. Oskarja Jurana, vodjo gradbene sekcije v Celju inž. J. Mareka, hidrotehničnega referenta pri sreskem poglavarstvu v Celju inž. Viktorja Piletiča, vodopravnega referenta pri sreskem poglavarstvu v Celju dr. Leona Brunčka, zdravstvenega referenta pri sreskem poglavarstvu v Celju dr. Antona Schwaba, veterinarskega referenta pri sreskem poglavarstvu v Celju dr. Josipa Stegnja, sadjarskega nadzornika pri sreskem poglavarstvu v Celju Frana Gorečana, mestnega fizika v Celju dr. Mana Dereanija, finančnega referenta celjske mestne občine dr. Antona Božiča, referenta za tujski promet pri mestni občini Celje Dragotina Sirca, celjskega podžupana in stavbenega referenta Dragotina Gobca, županstvo Celje-okolica, celjski okrajni zastop, županstvo Petrovče, županstvo Teharje, magistratnega svetnika Iva Šubica, mestnega inženirja Oskarja Reddija, poročevalca *Nove dobe*, poročevalca *Cillier Zeitung* in celjski Mestni magistrat.⁷⁹ Seznam povabljenih pokaže, da je Hrašovec na posvetovanje povabil vse merodajne in visokokvalificirane strokovnjake ter političnoupravna predstavnika. Na posvetovanju, ki so se ga udeležili Otmar Pirkmajer, Leopold Žužek, Ivan Sbrizaj, Oskar Juvan, Viktor Piletič, Anton Schwab, Mano Dereani in zastopniki celjske mestne občine, celjskega magistrata ter občin Celje-okolica, Teharje, Petrovče in celjskega okrajnega zastopa, so sklenili, da bodo oblikovali strokovno komisijo, sestavljeno iz po dveh zastopnikov sreskega poglavarstva Celje, celjske mestne in okoliške občine ter celjskega okrajnega zastopa in enega zastopnika občin Teharje, Petrovče in Škofja vas. Komisija naj bi pregledala že obstoječi načrt za regulacijo Savinje in njenih pritokov, izdelala točen proračun in določila ključ, po katerem naj bi razdelili regulacijske stroške med interesente ter preskrbela potrebna sredstva. Namesto minimalnega regulacijskega programa naj bi uresničili srednji načrt, to je izvedli regulacijo Savinje v Celju in njegovi bližini ter njenih pritokov blizu izlivov.⁸⁰ 4. septembra 1926 je Anton Božič v *Novi dobi* objavil predloge o regulaciji Savinje, ki so jih na seji občinskega sveta 17. septembra 1926

soglasno sprejeli. V *Novi dobi* so poudarili, da je bil s tem »končno ustvarjen temelj za regulacijo Savinje in pritokov, ki spada med najvažnejša in najnujnejša gospodarska vprašanja Celja in okolice«.⁸¹ Pri sestavljanju mestnega proračuna za leto 1927 so za začetek regulacije Savinje in njenih pritokov predvideli 2.000.000 din.⁸²

V političnem pogledu se je Hrašovec med svojim drugim mandatom srečal z razpadom strankarske povezave, ki je zmagala na občinskih volitvah. Po prvih razpokah v Narodnem bloku (povzročila jih je NSS) na začetku leta 1925 in kasneje izraženem nezadovoljstvu NSS in NRS s Hrašovčevim poslovanjem, ki so ga s strani SDS stvarno zavrnil, je NB jeseni 1926 razpadel.⁸³ To je vodilo k predčasnemu prenehanju delovanja občinskega sveta, izvoljenega 28. septembra 1924 za dobo treh let. Prvi povod za to je bilo vprašanje preselitve Mohorjeve družbe s Prevalj v Celje. Ko je celjsko okrajno glavarstvo 1. septembra 1926 mestnemu občinskemu odboru vrnilo obrtni referat, je namreč Mohorjeva družba prosila občinski odbor za pritrdilno izjavo, da je za preselitev dana lokalna potreba. Na seji občinskega odbora 17. septembra 1926 se je zanjo potegoval predstavnik SLS dr. Anton Ogrizek, podprl pa ga je predstavnik NRS, sicer član delovne večine, dr. Alojz Goričan. Po poimenskem glasovanju so pritrdilno izjavo s tesnim izidom odklonili. Proti je bila delovna večina SDS in NSS. Njeno glavnino so predstavljali občinski odborniki SDS. Ti so poudarjali, da je v tem vprašanju merodajna le lokalna potreba, ki je ni, »na druga vprašanja (kulturni razlogi – op. J. P.) da ni treba odgovoriti«.⁸⁴ Nova doba je k temu pripisala, da je Mohorjeva družba že pred vojno »polagoma prenehala biti skupna narodova last, razvijala se je vedno bolj v knjižno podjetje klerikalne stranke«. Zato zaradi svoje enostranskosti

⁷⁹ *Nova doba*, 8, 6. 3. 1926, št. 26, *Celjska kronika: anketa za regulacijo Savinje*, str. 1–2.

⁸⁰ *Nova doba*, 8, 18. 3. 1926, št. 31, – rp –, *Regulacija Savinje in pritokov*, str. 1.

⁸¹ *Nova doba*, 8, 4. 9. 1926, št. 99, [Anton] Božič, *Regulacija Savinje*, str. 1, 21. 9. 1926, št. 105, – rp –, *Seja obč. sveta*, str. 1.

⁸² *Nova doba*, 8, 20. 1. 1927, št. 8, *Celjski volilci, pomislite!*, str. 1.

⁸³ Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 330–331; Kregar, *Upravni razvoj Celja*, str. 60; *Nova doba*, 7, 26. 11. 1925, št. 131, – rp –, *Proračunska seja mestne občine*, str. 2, *Nova doba*, 8, 6. 2. 1926, št. 14, *Nujno potrebna občinska seja*, str. 1–2, 9. 3. 1926, št. 27, *Seja občinskega sveta*, str. 1, 13. 3. 1926, št. 29, *Seja občinskega sveta*, str. 1.

⁸⁴ SI_ZAC/0024/002/001/00007, *Zapisnik o redni javni seji mestnega občinskega sveta celjskega*, 17. 9. 1926, str. [13–14]; Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 331; *Nova doba*, 8, 23. 9. 1926, št. 106, *Priselitev Mohorjeve družbe v Celje*, str. 1.

ne more računati na našo podporo. »Siliti političnega nasprotnika, naj podpira moje strankarske institucije, je sploh neokusnost prvega reda.« Glede preselitve Mohorjeve družbe v Celje sploh ne gre za narodnokulturno ali gospodarsko vprašanje, pač pa za politično, »za kritje docela navadnih strankarskih špekulacij«, saj katoliška stran v Celju še nima svoje tiskarne in svojega časopisa. Nove (Mohorjeve) tiskarne ob že treh obstoječih tiskarskih podjetjih v mestu ne potrebujemo.⁸⁵

Drugi povod za predčasno prenehanje delovanja celjskega občinskega sveta je bila zavrnitev zahteve NRS, SLS in nemškega občinskega kluba, naj občinski svet omogoči udeležbo najmanj 10 njihovih zastopnikov v upravnem odboru Mestne hranilnice celjske (s tem bi imeli v odboru večino) ter zagotovi odstop njenega ravnateljstva. Pri tem so se sklicevali na domnevno strankarsko, to je za SDS ugodno gospodarsko delovanje občinskega sveta. Ker delovna večina njihovi zahtevi ni ugodila (njen predstavnik Božič je pojasnil, da je Mestna hranilnica samostojno in ne občinsko podjetje, s katerim ima občina v smislu jamščine, ki jo nudi hranilnici, skupno le pravico dopolnjevanja članov njenega upravnega odbora s svojimi člani, odbora pa ne more prisiliti k odstopu), so predstavniki omenjenih strank in nemškega kluba na proračunski seji občinskega sveta 29. novembra 1926 podali izjavo, da ne morejo glasovati za proračun za leto 1927; proračun so sicer sestavili z njihovim sodelovanjem. Izjavo so utemeljili tudi z zavrnitvijo preselitve Mohorjeve družbe v Celje. Predstavniki NRS in SLS so nato sejo zapustili in povzročili nesklepčnost. Hrašovec jo je moral zaključiti.⁸⁶ Z razbitjem proračunske seje je

⁸⁵ Nova doba, 8, 23. 9. 1926, št. 106, Priselitev Mohorjeve družbe v Celje, str. 1.

⁸⁶ SI_ZAC/0024/002/001/00007, Zapisnik o redni javni seji mestnega občinskega sveta celjskega, 29. 11. 1926, str. [2–3], prav tam, dopis Velespoštovanemu klubu »Delovne večine« na mestnem magistratu celjskem v roke predsednika g. dr. E. [rnesta] Kalana v Celju, Celje, dne 29. 11. 1926, str. [1–2]; Nova doba, 8, 4. 12. 1926, št. 135, Proračunska seja celjskega

Razglasi velikega župana mariborske oblasti.

S. br. 678/2.

Razglas.

Veliki župan mariborske oblasti je razpustil z odlokom z dne 7. marca 1927., S. br. 678/2, občinski svet celjski ter postavil za vladnega komisarja drja. Leopolda Žužka, vladnega svetnika in sreskega poglavarja v Celju.

V Mariboru, dne 7. marca 1927.

Iz pisarne velikega župana mariborske oblasti.

L. št. 3/8.

Razglas velikega župana mariborske oblasti o razpustu celjskega občinskega sveta 7. marca 1927. (Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 9, 12. 3. 1927, št. 28, str. 164. Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

prišlo do občinske krize, saj je proračun, kot je dejal finančni referent Božič, »hrbtišče vsega občinskega gospodarstva«. ⁸⁷ Krizo je poglobila nova izjava NRS, SLS in nemškega kluba na seji občinskega sveta 3. decembra 1926. V njej so poudarili, da zaradi zavrnitve njihovih zahtev, v delu sveta ne morejo več sodelovati. Predstavniki NRS in SLS – bilo jih je devet – so nato znova zapustili sejo, občinski svet pa je bil ponovno nesklepčen. ⁸⁸ Nova doba je nastale razmere pospremila z oceno, da bo verjetno »po zadnjih dogodkih celjski občinski svet razpuščen in imenovan gerent. O delu opozicije za blagor in napredek mesta pa bodo sodili občani sami. Vsekakor si je storila občinska opozicija s svojim nastopom zelo dvomljivo uslugo.« ⁸⁹

občinskega sveta, str. 1–2; Orožen, Zgodovina Celja, str. 332–334; Kregar, Upravni razvoj Celja, str. 60.

⁸⁷ SI_ZAC/0024/002/001/00007, Zapisnik o redni javni seji mestnega občinskega sveta celjskega, 29. 11. 1926, str. [2]; Nova doba, 8, 4. 12. 1926, št. 135, Proračunska seja celjskega občinskega sveta, str. 2.

⁸⁸ SI_ZAC/0024/002/001/00007, Zapisnik o redni javni seji mestnega občinskega sveta celjskega, 3. 12. 1926, str. [2]; Nova doba, 8, 7. 12. 1926, št. 136, Celjska kronika: zopet onemogočena občinska seja, str. 2; Orožen, Zgodovina Celja, str. 334.

⁸⁹ Nova doba, 8, 7. 12. 1926, št. 136, Celjska kronika: zopet onemogočena občinska seja, str. 2.

Nova doba se ni zmotila. Ko je po zmagi SLS na oblastnih volitvah 23. januarja 1927 mesto velikega župana mariborske oblasti 7. marca 1927 prevzel njen pripadnik dr. Fran Schaubach,⁹⁰ stranka pa je bila tedaj v koalicijski vladi z vsedržavno NRS, je novi veliki župan še isti dan, ko je nastopil svojo funkcijo, razpustil celjski občinski svet. Razpust je utemeljil z navedbo, da občinski svet ni zmožen za delo. Hkrati je za komisarja Mestne občine Celje imenoval vladnega svetnika in sreskega poglavarja Leopolda Žužka.⁹¹ S tem se je pod vplivom strankarskih nasprotij končalo delo prvega slovenskega župana mesta Celje.

Po razpustu celjskega občinskega sveta je Nova doba zapisala, da so »znani združeni nasprotniki – Nemci, klerikalci in radikali [...] dosegli, da se je novi veliki župan mariborski izkazal s posebnim delom«. Njegov korak je bil tudi »povsem razumljiv in utemeljen z ozirom na današnji klero-radikalni režim«.⁹² Odzvali sta se tudi SDS in NSS, ki sta za 11. marec 1927 v Celjskem domu sklicali protestno zborovanje proti razpustu občinskega sveta in ukinitvi avtonomije mesta. Na zborovanju so govorili predstavniki obeh strank in Hrašovec. Predsednik celjske SDS dr. Ernest Kalan je poudaril, da se prejšnja »radikalno-radičevska vlada tri mesece ni mogla odločiti za razpust celjskega občinskega odbora in se je to zgodilo šele, ko so prišli (1. februarja 1927 – op. J. P.) v vlado klerikalci«, predstavnik NSS in bivši podžupan Dragotin Gobec pa je opozoril na »namero celjskih Nemcev, ki se hočejo zopet uveljaviti in pokazati svojo brezobzirnost napram slovenskemu življu. K temu jim hočejo pripomoči klerikalci in radikali.« Hrašovec je bil zelo stvaren. Dejal je, da če bi delovna večina ali on kaj zagrešila, »ne bi bilo višje oblastvo čakalo par mesecev na to, ampak bi takoj razpustilo občinski svet. Bil je to torej grd zločin, da se je brez vsake potrebe ukinila avtonomija.« Na zborovanju so sprejeli resolucijo,

v kateri so protestirali proti razpustu občinskega sveta, ker opozicija ni hotela sprejeti od vseh strank pripravljenega proračuna, in ker se je hotela »manjšina (NRS – op. J. P.) polastiti s pomočjo nemške in klerikalne stranke občine celo leto prej, preden je potekla legalna doba občinskega odbora«.⁹³

Hrašovec se je od predstavnikov mestnega magistrata in občinskih podjetij poslovil 15. marca 1927 dopoldne v magistratni županovi sobi. Vodil jih je magistratni svetnik Ivo Šubic, ki je v govoru, s katerim se je v njihovem imenu od Hrašovca poslovil, poudaril, da je svoje posle prevzel v težkih povojnih razmerah. Mesto je nato zgledno vodil. Uredili so ceste, obnovljeni so mostovi in javne zgradbe, postavljena je bila moderna javna razsvetljava, odpirajo se novi deli razvijajočega mesta, urejene so mestne finance in občinska podjetja stojijo na trdni in samostojni podlagi. »Prav posebno hvalo so pa dolžni mestni uslužbenci, ker so dobili v dobi njegovega županovanja z novo službeno pragmatiko boljši gmotni položaj, kakor ga imajo državni uslužbenci, ter stalnost, da se morejo posvečati neodvisno svojemu delu.« Tudi Hrašovec se je v zahvali ustavil pri službeni pragmatiki, ki uradništvo varuje krivic in mu zagotavlja svobodo političnega prepričanja ter neodvisnost. Zahvalo je končal z besedami, »da je nadvse srečen, ako ga je uradništvo imelo rado in ako ostane uradništvu prvi slovenski župan v dobrem in prijetnem spominu«. Zvečer istega dne, ko se je Hrašovec poslovil od uradništva in predstavnikov občinskih podjetij, je novo imenovani komisar mestne občine, vladni svetnik Leopold Žužek prevzel svoje posle.⁹⁴

Čas po županovanju

Po prenehanju županske funkcije je bil Hrašovec še naprej dejaven v družbenem, upravnem in političnem življenju. Deloval je v moški podru-

⁹⁰ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927–1929, str. 106–113, 152. V Celju je na oblastnih volitvah zmagala povezava Nemcev, SLS in NRS, medtem ko je kot posamična lista največ glasov dobil Narodni blok (povezava SDS in NSS). – Perovšek, Celje in politične razmere, str. 37.

⁹¹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 9, 12. 3. 1927, št. 28, Razglasi velikega župana mariborske oblasti, S. br. 678/2: razglas, str. 164; Perovšek, Celje in politične razmere, str. 39.

⁹² Nova doba, 9, 12. 3. 1927, št. 29, Protestiramo, str. 1.

⁹³ Jutro, 8, 13. 3. 1927, št. 62, Naši kraji in ljudje: proti suspenziji celjske občinske avtonomije, str. 3. Glej tudi: Nova doba, 9, 15. 3. 1927, št. 30, Protest narodnih Celjanov, str. 1.

⁹⁴ Jutro, 8, 17. 3. 1927, št. 65, Naši kraji in ljudje: izpremembe v vodstvu celjske mestne občine, str. 3. Prim. tudi: Nova doba, 9, 16. 6. 1927, št. 67, Juro Hrašovec, Taka je resnica!, str. 2. O Službeni pragmatiki za nameščence mestne občine celjske, sprejeti leta 1924, glej: Kregar, Upravni razvoj Celja, str. 60, 65–67. O vodenju celjske mestne občine neposredno po razpustu njenega občinskega sveta glej: Orožen, Zgodovina Celja, str. 334–335; Kregar, Upravni razvoj Celja, str. 60.

žnici CMD v Celju, 2. junija 1927 pa ga je veliki župan mariborske oblasti ob razrešitvi dotedanjega gerentskega sveta imenoval v novi gerentski svet celjskega okrajnega zastopa.⁹⁵ Viden je bil tudi v dejavnosti celjske SDS. Na strankinem rednem zboru 14. aprila 1927 so ga izvolili za nosilca strankine liste na novih občinskih volitvah, ki so bile 19. junija 1927. Hrašovec je izvolitev sprejel s poudarkom, »da mora biti vojak vedno na svojem mestu, tudi takrat, kadar mu preti nevarnost«.⁹⁶ Na volitvah so zmagali združeni SLS, NRS in Nemci, medtem ko je kot posamična lista največ glasov dobila SDS na čelu z nekdanjim županom Hrašovcem. *Nova doba* je SDS označila za »najmočnejšo politično skupino v Celju«.⁹⁷

Hrašovčeve izvolitve ni ogrozil predvolilni napad v *Slovincu*, ki je skrajno negativno pisal o vodenju mesta na vseh področjih v preteklih dveh in pol letih.⁹⁸ Hrašovec je 16. junija 1927 vse očitke ovrغل v *Novi dobi*. Poudaril je, da je, če že ne celotno, pa vsaj največje breme dela v prejšnjem občinskem svetu nosila njegova delovna večina, ki je izdelala najtežje in najbolj obsežne referate bodisi s finančnega in pravnega bodisi s personalnega področja. Izdelala je tudi referate odsekov za vodovod, elektrarno, klavnico, pogrebni zavod in plinaro. V mestu so gospodarili varčno, mestne finance so urejene. Prodali so hiše, ki jih je nakupil prejšnji nemški zastop, in z dobljenimi sredstvi plačali njegove dolgove. Mesto ima lepo električno razsvetljavo, odprli so novo Tavčarjevo, popravili Miklošičevo in Strossmayerjevo cesto ter razširili Levstikovo ulico. Zaključujejo obrežno pot ob Savinji. Po naročilu in navodilu mestnega urada so hiše večinoma prenovljene in popravljene, vzdrževanje vodovoda je potekalo brez zapletov, pogrebni zavod

in klavnica delujeta dobro, delovanja plinarne niso opustili, za reveže je pod njegovim vodstvom skrbel ubožni svet. Glede Mestne hranilnice je opozoril, da občinski svet ni bil povezan z njenimi finančnimi operacijami.⁹⁹

Hrašovec je svoj odgovor zaključil z opozorilom, da SLS, NRS in Nemci prejšnjega občinskega sveta niso razbili, ker bi slabo gospodaril, pač pa, ker so hoteli izpodkopati tla večini. Skupaj nastopajo zato, ker vsak zase ne pomenijo veliko. Razen mržnje do SDS ne morejo imeti skupnega programa, ker so si preveč različni v svojih načelih. In pri tem je nesprejemljivo, »da se slovenska stranka združi s stranko druge narodnosti in to v Celju, kjer se nam še vedno vzbujajo žalostni spomini na ono dobo, ko je bil naš jezik na mestni občini zapostavljen in zasramovan, ko sploh nismo smeli v mestu javno in glasno govoriti slovensko, ko mestni urad ni sprejemal v slovenskem jeziku pisanih vlog, ko se ni smela vršiti nobena večja slovenska prireditev, ne da bi se hujskalo proti Slovincem in prišlo do dejanskih napadov na Slovence. Da, da; Zveza združenih nasprotnih strank (SLS, NRS in Nemci) je in ostane narodno izdajstvo. Med Nemci«, je pristavil, »ne bi bilo mogoče, da bi nemška stranka se hotela združiti s kako nenacijonalno, nenemško stranko samo v namenu, da drugo nemško stranko premaga. Pri nas je Nemcem taka zveza dobro došla, ker ne morejo ničesar izgubiti, le pridobiti in ker so le Slovenci prosili za njih podporo, ne Nemci za podporo Slovencev. In to je sramotno.«¹⁰⁰

Hrašovec je občinski svetnik ostal tudi po uvedbi diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929, ko je veliki župan mariborske oblasti 8. januarja 1929 razpustil dotedanji občinski svet in imenoval novega. Novi občinski odbor je imel enako sestavo kot dotedanji, bil pa je postavljen na novo pravno osnovo.¹⁰¹ Član občinskega odbora je bil do 5. septembra 1935, ko je po združitvi Mestne občine Celje in občine Celje-okolica, 7. avgusta 1935, kraljevska banska uprava Dravske banovine razrešila oba dotedanja župana in njuna občinska odbora ter

⁹⁵ *Nova doba*, 9, 7. 4. 1927, št. 39, CMD v Celju, str. 1; *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, 9, 11. 6. 1927, št. 63, *Razglasi velikega župana mariborske oblasti: razglas*, str. 405.

⁹⁶ *Nova doba*, 9, 16. 4. 1927, št. 43, *Zbor SDS v Celju*, str. 2. Glej tudi: *Nova doba*, 9, 10. 5. 1927, št. 52, *Celjska kronika: kandidatna lista SDS*, str. 2, 16. 6. 1927, št. 67, *Slovenski someščani*, str. 1, 18. 6. 1927, *Slovenski someščani*, str. 1.

⁹⁷ *Nova doba*, 9, 21. 6. 1927, št. 89, *Celjska kronika: občinske volitve v Celju; občinski odborniki Samostojne demokratske stranke*, str. 1, 23. 6. 1927, št. 70, *Občinske volitve v Celju*, str. 1, *Celjska kronika: novi občinski svet*, str. 2; *Orožen, Zgodovina Celja*, str. 335.

⁹⁸ *Slovenec*, 55, 11. 6. 1927, št. 130, *Celje: Celjani*, str. 5.

⁹⁹ *Nova doba*, 9, 16. 6. 1927, št. 67, *Juro Hrašovec, Taka je rešnica!*, str. 2.

¹⁰⁰ *Prav tam*.

¹⁰¹ *Orožen, Zgodovina Celja*, str. 337; *Perovšek, Celje in politične razmere*, str. 39–40.

Celjska mesta hiša na Prešernovi ulici med svetovnima vojnama. Danes v nekdanji mestni hiši deluje Muzej novejšje zgodovine Celje. (Muzej novejšje zgodovine Celje)

imenovala predsednika in odbor razširjene celjske mestne občine (t. i. Veliko Celje). V novem občinskem svetu ni bilo več predstavnikov liberalne politike, saj je sredi leta oblast na Slovenskem prevzela katoliška politična stran.¹⁰² S tem se je Hrašovecovo delo v celjskem občinskem svetu končalo.¹⁰³ *Jutro* je poudarilo, da »prvi izvoljeni slovenski župan g. dr. Juro Hrašovec, ki predseduje celjskemu odboru za postavitve spomenika kralju Ujedinjitelju (Aleksandru I. – op. J. P.), ni več imenovan v mestni svet celjski, v katerem je kot župan in svetovalec 14 let nesebično delal«.¹⁰⁴

¹⁰² Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 6, 28. 8. 1935, št. 69, Zakoni in kraljevske uredbe: v imenu njegovega veličanstva Petra II., str. 659; SI_ZAC/0024/002/001/00015, Zapisnik o seji mestnega sveta celjskega, 11. 9. 1935, str. 2; Nova doba, 17, 14. 9. 1935, št. 38, Novi celjski mestni svet, str. 1; Orožen, Zgodovina Celja, str. 342–343.

¹⁰³ Novak, Delovanje celjskega Mestnega sveta, str. 51.

¹⁰⁴ *Jutro*, 16, 15. 9. 1935, št. 214, Obeležje novega celjskega mestnega sveta, str. 2. Prim. tudi: Nova doba, 17, 1. 11. 1935, št. 46, Spomenik kralju Aleksandru v Celju, str. 1.

Hrašovec je kot prizadevni javni delavec kljub svojim visokim letom vse do druge svetovne vojne na Slovenskem deloval tudi na številnih društvenih in drugih področjih, večinoma tistih, na katerih je bil dejaven že v času svojega županovanja. V tridesetih letih se je na novo vključil še v dejavnost Glasbene matice v Celju, krajevnega in sreskega odbora Rdečega križa, ki ju je tudi vodil, in Jugoslovansko-bolgarske lige v Celju. Bil je tudi podpredsednik Podpornega društva za uboge učence na gimnaziji v Celju.¹⁰⁵ Še nadalje je bil dejaven kot odvetnik. V tem času ga je Odvetniška zbornica v Ljubljani 1. septembra 1932 izvolila za člana disciplinskega sveta pri Stolu sedmorice, že 30. januarja 1929 pa

¹⁰⁵ Nova doba, 15, 10. 11. 1933, št. 91, Glasbena Matica v Celju, str. 2, 30. 12. 1933, št. 104, Celje in okolica: na božičnici Rdečega križa, str. 2; Nova doba, 17, 22. 3. 1935, št. 12, Celje in okolica: javni izpiti udeležencev samarijskih tečajev v Celju, str. 2; Nova doba, 18, 23. 10. 1936, št. 43, Celje in okolica: podporno društvo za uboge učence na gimnaziji v Celju, str. 3; Nova doba, 20, 13. 5. 1938, št. 20, Ustanovitev Jugoslovansko-bolgarske lige v Celju, str. 1; Nova doba, 21, 13. 10. 1939, št. 42, Zadnja pot Vinka Kukovca, str. 2.

so ga izvolili za častnega člana društva Pravniki v Ljubljani.¹⁰⁶ Iz njegove odvetniške prakse v tridesetih letih naj opozorimo na »edinstveni primer, ki ga sodna praksa v Sloveniji še ni poznala«,¹⁰⁷ proces pred Okrožnim sodiščem v Celju zaradi industrijskega vohunstva, januarja 1939.¹⁰⁸ Obtoženca, ki ga je zagovarjal Hrašovec, so oprostili.¹⁰⁹

»Znan kot vesten mož in zelo natančen gospodar«¹¹⁰

Gornji navedek zelo dobro označuje bistvo Hrašovčevega delovanja. Bil je izrazito delovna osebnost, ki je na številnih področjih zaznamovala življenje Celja že v avstrijski dobi in nato do konca prve jugoslovanske države. Predno jo je potopila druga svetovna vojna, so ga upravičeno imenovali »starosta celjskih Slovencev«. ¹¹¹ Kot celjski župan je pomembno prispeval k razvoju mesta, ki je z njim dobilo svojega prvega izvoljenega slovenskega upravljalca. V tem pogledu je njegova vloga v razvoju mesta Celje zgodovinska in vpeta v slovenski emancipacijski proces po razpadu habsburške monarhije. Hrašovec je bil zgleden in zanesljiv predstavnik mesta in eden od vidnih graditeljev slovenske tvornosti po prvi svetovni vojni.

Viri in literatura

Arhivsko gradivo

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje 1919–1941, a. š. 1, SI_ZAC/0024/002/001/00002 (1921); SI_ZAC/0024/002/001/00003 (1922); SI_ZAC/0024/002/001/00004 (1923).
SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje 1919–1941, a. š. 2, SI_ZAC/0024/002/001/00005 (1924);

¹⁰⁶ *Nova doba*, 11, 4. 2. 1929, št. 10, *Domače vesti*: za častnega člana, str. 2; *Nova doba*, 14, 3. 9. 1932, št. 80, *Domače vesti*: odvetniška zbornica v Ljubljani, str. 2.

¹⁰⁷ *Nova doba*, 21, 20. 1. 1939, št. 4, *Izza kulis kapitala*, str. 1.

¹⁰⁸ O tem glej prav tam in: *Nova doba*, 21, 27. 1. 1939, št. 5, *Celjska »litoponska afera«*, str. 1, 3. 2. 1939, št. 6, *Celje in okolica*: sodba v litoponskem procesu, str. 3.

¹⁰⁹ *Nova doba*, 21, 3. 2. 1939, št. 6, *Celje in okolica*: sodba v litoponskem procesu, str. 3.

¹¹⁰ Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 336.

¹¹¹ *Nova doba*, 22, 23. 2. 1940, št. 9, *Vladni svetnik Emilijan Lilek* †, str. 2.

SI_ZAC/0024/002/001/00006 (1925); SI_ZAC/0024/002/002/00007 (1926); SI_ZAC/0024/002/001/00008 (1927).
SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje 1919–1941, a. š. 3, SI_ZAC/0024/002/01/00015 (1935).

Muzej novejšje zgodovine Celje

MNZC, fototeka Josip Pelikan.

Časopisni viri

Deutsche Wacht, Vereinsbuchdruckerei Celeja, 1918.

Jutro, Ljubljana: Konzorcij Jutra, 1921, 1923, 1927, 1935.

Kmetijski list, Ljubljana: Konzorcij, 1921.

Naprej, Ljubljana: Ivan Mlinar, 1921–1923.

Nova doba, Celje: Zvezna tiskarna, 1919, 1921–1927, 1929, 1933, 1935, 1936, 1938–1940.

Nova pravda, Ljubljana: Konzorcij Nove pravde, 1921.

Slovenec, Ljubljana: Konzorcij Slovenca, 1921, 1927.

Slovenski narod, Ljubljana: Narodna tiskarna, 1921, 1922.

Tabor, Maribor: Konzorcij Tabor, 1924.

Tiskani viri

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 (za objavo pripravil Peter Ribnikar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919 (za objavo pripravil Peter Ribnikar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine. Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1935.

Uradni list Deželne vlade za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1919, 1921.

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1918.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti.
Ljubljana: Delniška tiskarna, 1924, 1927.

Literatura

Cvirn, Janez. Celjsko nemštvo in poskus demokratizacije občinskega volilnega sistema na Spodnjem Štajerskem 1914. *Zgodovinski časopis*, 44, 1990, št. 1, str. 113–117.

Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci: 1848–1918.* Celje: Zgodovinsko društvo Celje; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Cvirn, Janez. Prepoved slovenskih napisnih tabel v Celju. *Slovenska kronika XX. stoletja: knj. 1* (ur. Marjan Drnovšek, France Rozman in Peter Vodopivec). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 65.

Cvirn, Janez. Spodnještajerski narodni svet. *Slovenska kronika XX. stoletja: knj. 1* (ur. Marjan Drnovšek, France Rozman in Peter Vodopivec). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 71.

Cvirn, Janez. Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914). Maribor: Založba Obzorja, 1997.

Čuček, Filip. *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.

Fugger Germadnik, Rolanda. Slovo od Narodnega doma: dr. Juro Hrašovec in Narodni dom. *Celjski zbornik 1997: ob 100-letnici Narodnega doma* (ur. Janko Germadnik in Branko Goropevšek). Celje: Mestna občina Celje, 1997, str. 181–188.

Goropevšek, Branko. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!: slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914.* Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.

Kregar, Tone. Upravni razvoj Celja v letih 1918–1941. *Iz zgodovine Celja 1918–1941* (ur. Marija Počivavšek). Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2001, str. 49–74.

Novak, Nika. *Delovanje celjskega Mestnega sveta med leti 1929 in 1935: magistrsko delo.* Maribor: Filozofska fakulteta, 2016.

Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice: II. del: 1849–1941.* Celje: Kulturna skupnost Celje, 1974.

Perovšek, Jurij. Celje in politične razmere v jugoslovanski državi v letih 1918–1941. *Iz zgodovine Celja 1918–1941* (ur. Marija Počivavšek). Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 5–48.

Perovšek, Jurij. Politična podoba Ptuja v letih 1918–1941. *Ptuj v 20. stoletju: zbornik ob 125-letnici ptujskega muzeja* (ur. Martin Šteiner). Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2018, str. 133–165.

Perovšek, Jurij. Političnoupravna podoba Ljubljane v letih 1918–1941. *Studia Historica Slovenica*, 14, 2014, št. 2–3, str. 291–337.

Perovšek, Jurij. Predsednik gerentskega sveta, ljubljanski župan in predsednik Mestne občine Ljubljana dr. Dinko Puc (1924–1935). *Studia Historica Slovenica*, 17, 2017, št. 2, str. 641–673.

Perovšek, Jurij. *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

Perovšek, Jurij. Volitve v Narodno skupščino februarja 1925. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992: 1* (ur. Jasna Fischer ... [et al.]). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 281–283.

Rahten, Andrej. *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita.* Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020.

Rozman, Franc. *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem.* Ljubljana: Založba Borec, 1979.

Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.

Stiplovšek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Zusammenfassung

EIN SLOWENE WIRD FÜHRENDER BÜRGER VON CELJE

*Die Wahl von Dr. Juro Hrašovec (1858–1957)
zum Bürgermeister im Jahr 1921 und seine
Leitung der Stadt Celje**

Nach der Leitung der Stadt durch einen Gerenten in den Jahren 1918–1921 wurde am 26. April 1921 Juro Hrašovec (1858–1957) in den Cillier Gemeinderat gewählt, eine erfahrene nationale und politische Persönlichkeit und Mitglied der liberalen Jugoslawischen demokratischen Partei (Jugoslovanska demokratska stranka) JDS. Auf der ersten Sitzung des Gemeinderates am 18. Mai 1921 wurde er zum Bürgermeister gewählt. Hrašovec war nach der deutschen Verwaltung der Stadt zur Zeit Österreichs der erste Slowene, der Bürgermeister von Celje wurde. Das Cillier Parteiblatt der JDS Neue Epoche (Nova doba) schrieb zu diesem Anlass, »dass als erster slowenischer Bürgermeister in Celje ein Mann gewählt wurde, dessen Name eng mit der Geschichte unserer nationalen Kämpfe in Celje in den letzten Jahrzehnten verbunden ist, gleichzeitig ein Mann mit tiefem Einblick in unsere Verhältnisse und Kenntnis der wirtschaftlichen Bedürfnisse der Stadt und der Bewohner«.

Der Cillier Gemeinderat behandelte in der Zeit der beiden Bürgermeistermandate von Hrašovec (1921–1924 und 1924–1927) alle wesentlichen Fragen der Stadtentwicklung: jährliche Budgets und Fragen aus dem Bereich der allgemeinen Gemeindeverwaltung, städtische personale und juristische Angelegenheiten, Investitions- und andere finanzielle Fragen, die Tätigkeit der Polizei, die Straßenpolizeiordnung, die Problematik städtischer Verkehrsflächen und -mittel, weiters widmete man sich der Frage der Gemeindebauten sowie Bau- und anderen mit der städtischen Raumplanung

verbundenen Fragen, außerdem der Wohnfrage, dem Funktionieren von städtischer Wasserleitung, Gas- und Elektrizitätswerken einschließlich der Verteilung des elektrischen Stroms, sowie allen übrigen Zweigen der städtischen Wirtschaft und der kommunalen Angelegenheiten. Des Weiteren behandelte der Gemeinderat auch laufende gewerbliche und wirtschaftliche Fragen, die Problematik der Marktverwaltung und seiner Verpflichtungen bei Geldinstitutionen, die Tätigkeit der Kultur-, Sport- und Sozialeinrichtungen, des städtischen Hygieneamtes sowie des Bestattungsinstitutes und Friedhofes, schließlich die Frage der Sicherung notwendiger Mittel für die Schuleinrichtungen in der Stadt sowie Fremdenverkehrsangelegenheiten. Die Ausübung der Leitungsfunktion der Stadt durch Hrašovec umfasste auch die Herausgabe einer Reihe von Verordnungen, Aufrufen und Kundmachungen in den Bereichen des Wirkens der städtischen Verwaltung, der Finanzen und der Wirtschaft, weiters bei Bauangelegenheiten, der öffentlichen Gesundheit, militärischen Angelegenheiten und Fragen der öffentlichen Sicherheit sowie der Wasserleitungsordnung und anderen Fragen. Während seines zweiten Mandats schenkte er Fragen der Regulierung der Savinja besondere Aufmerksamkeit, nachdem es in den Jahren zuvor sowie im November 1925 Überschwemmungen gab. Dazu berief er im Frühjahr 1926 eine Beratung aller maßgebenden und hochqualifizierten Fachleute und Vertreter aus Politik und Verwaltung ein. Im Herbst desselben Jahres nahm der Gemeinderat einen Plan zur Regulierung der Savinja in Celje und Umgebung sowie ihrer Nebenflüsse nahe den Mündungen an. Hrašovec trat während seiner Amtszeit recht häufig als Vertreter der Stadt auf und übte protokollarische Funktionen aus. Weiters war er in zahlreichen Vereinen und Institutionen tätig und trat auch als Anwalt vor Gericht auf. Unter seiner Leitung der Stadt wurden Straßen errichtet, Brücken und öffentliche Gebäude erneuert, eine moderne öffentliche Beleuchtung installiert, neue Stadtteile eingeweiht, die Stadtfinanzen geordnet und die gemeindeeigenen Betriebe auf eine gesunde und selbstständige Basis gestellt. Im Jahr 1924 wurde die Dienstpragmatik für Angestellte der Cillier Stadtgemeinde (Službena pragmatika za nameščence mestne občine celjske) angenommen, die städtischen Angestellten im Vergleich zu staatlichen eine bessere finanzielle Lage, Bestän-

* Die Studie wurde im Rahmen des Forschungsprogrammes Nr. P6-0281 Ideenpolitischer und kulturelle Pluralismus und Monismus im slowenischen Gebiet im 20. Jahrhundert (Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju), finanziert von der Öffentlichen Agentur für die Forschungstätigkeit der Republik Slowenien (Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije), durchgeführt.

digkeit und politische Unabhängigkeit garantierte. Hrašovec war als gewissenhafter Mann und sehr genauer Wirtschaftler bekannt.

Sein zweites Bürgermeistermandat – am 28. September 1924 wurde er erneut in den Gemeinderat gewählt und am 25. Oktober 1924 zum Bürgermeister – beendete Hrašovec vorzeitig. Der Grund dafür war das Verhalten der katholischen Slowenischen Volkspartei (Slovenska ljudska stranka) SLS, der National-radikalen Partei (Narodna radikalna stranka) NRS und des deutschen Klubs im Gemeinderat. Am 29. November 1926 lehnten diese die Abstimmung über das Budget für das Jahr 1927 ab, weil die zwei genannten Parteien ihre Forderung nach Übersiedlung der katholischen Hermagoras-Gesellschaft (Mohorjeva družba) nach Celje nicht durchsetzen konnten und weil im Gemeinderat die Forderung von SLS, NRS und deutschem Klub abgewiesen wurde, wonach der Rat die Teilnahme von zumindest 10 ihrer Vertreter im Verwaltungsrat der Städtischen Cillier Sparkasse (Mestna hranilnica celjska) ermöglichen – womit sie im Ausschuss eine Mehrheit hätten – sowie den Rücktritt der Direktion zusichern sollte. Die zwei Parteien und der deutsche Klub erklärten dann am 3. Dezember 1926, dass sie aufgrund der Zurückweisung ihrer Forderungen nicht mehr an der Tätigkeit des Gemeinderates mitwirken können. Der Gemeinderat war nicht mehr beschlussfähig und der Vorsteher (veliki župan) des Verwaltungsbezirkes (òblast) Maribor löste ihn am 7. März 1927 mit der Begründung, dass er nicht mehr arbeitsfähig ist, auf.

Bei den neuen Gemeindewahlen am 19. Juni 1927 wurde Hrašovec erneut in den Gemeinderat gewählt. Hrašovec blieb auch nach Einführung der Königsdiktatur durch Aleksandar I. Karađorđević am 6. Januar 1929 Gemeinderat, als der Vorsteher des Verwaltungsbezirkes Maribor am 8. Januar 1929 den bisherigen Gemeinderat auflöste und einen neuen ernannte. Der neue Gemeinderat hatte dieselbe Zusammensetzung wie der alte, er wurde aber auf eine neue rechtliche Basis gestellt.

Hrašovec blieb bis zum 5. September 1935 Mitglied des Gemeinderates, als nach der Vereinigung der Stadtgemeinde Celje mit der Umlandgemeinde am 7. August 1935 die königliche Banschaftsverwaltung der Draubanschaft (Dravska banovina) beide bisherigen Bürgermeister und deren Gemeinderäte ihrer Funktionen entband und Vorsitzenden und Gemeinderat der erweiterten Cillier Stadtgemeinde – das sog. Große Celje (Veliko Celje) – ernannte. Im neuen Gemeinderat gab es keine Vertreter der liberalen Politik mehr, da Mitte des Jahres das katholische politische Lager die Macht in Slowenien innehatte. Damit endete das Wirken von Hrašovec im Cillier Gemeinderat, er setzte jedoch seine Tätigkeit in zahlreichen Vereinen und anderen Bereichen – größtenteils solchen, in denen er bereits zur Zeit seines Bürgermeisteramtes wirkte – bis zum Zweiten Weltkrieg fort.

Hrašovec war eine ausgesprochen arbeitsame Persönlichkeit, die das Leben in Celje bereits zur Zeit Österreichs und dann bis zum Ende des ersten jugoslawischen Staates in zahlreichen Bereichen prägte. Bevor Jugoslawien im Zweiten Weltkrieg unterging, wurde Hrašovec verdientermaßen »Nestor der Cillier Slowenen« genannt. Als Bürgermeister trug er bedeutend zur Entwicklung der Stadt bei, die mit ihm ihren ersten gewählten slowenischen Entscheidungsträger bekam. In dieser Hinsicht ist seine Rolle in der Entwicklung der Stadt Celje historisch und in den slowenischen Emanzipationsprozess nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie eingebunden. Hrašovec war ein vorbildlicher und verlässlicher Vertreter der Stadt und einer der prominenten Mitgestalter des slowenischen Schaffens nach dem Ersten Weltkrieg.

Schlagwörter: Stadtgemeinde Celje, erster slowenischer Bürgermeister, Dr. Juro Hrašovec, Bürgermeister Tätigkeit 1921–1927, Jugoslovanska demokratska stranka/Samostojna demokratska stranka Jugoslawische demokratische Partei/Selbständige demokratische Partei

Damir Žerič

Dr. Juro Hrašovec – prvi slovenski župan Celja

ŽERIČ, Damir, mag., višji kustos, Pokrajinski muzej Celje, Trg Celjskih knezov 8, SI-3000 Celje, damir.zeric@pokmuz-ce.si

929Hrašovec J.
352.075.31(497.431)"1921/1927":929Hrašovec J.

DR. JURO HRAŠOVEC – PRVI SLOVENSKI ŽUPAN CELJA

Na prvih povojnih volitvah, 26. aprila 1921, je v Celju slavila Jugoslovanska demokratska stranka, njen član dr. Juro Hrašovec pa je bil 18. maja 1921 izvoljen za prvega slovenskega župana Celja. V Pokrajinskem muzeju Celje smo natanko sto let pozneje odprli razstavo z naslovom *Dr. Juro Hrašovec – prvi slovenski župan Celja*, avtorja mag. Damirja Žeriča. V muzeju hranimo dobršen del materialne zapuščine rodbine Hrašovec, vsebinsko jedro razstave pa predstavljata dva kratka življenjepisa, ki ju je Hrašovec napisal v letih 1936 in 1950. Razstava odstira glavne poudarke Hrašovčevega delovanja – boj za enakopravnost slovenskega jezika, boj za ustanavljanje slovenskih šol, vpetost v ustanavljanje in delovanje slovenskih finančnih zavodov, povezovalno vlogo pri slogaštvu in obdobje njegovega županovanja.

Ključne besede: Juro Hrašovec, župan, Celje, boj za enakopravnost slovenskega jezika, denarni zavodi, slogaštvo

ŽERIČ, Damir, MA, Senior Curator, Celje Regional Museum, Trg Celjskih knezov 8, SI – 3000 Celje, damir.zeric@pokmuz-ce.si

929Hrašovec J.
352.075.31(497.431)"1921/1927":929Hrašovec J.

DR JURO HRAŠOVEC – THE FIRST SLOVENIAN MAYOR OF CELJE

On 26 April 1921, the first post-war elections in Celje were held in favour of the Yugoslav Democratic Party, and on 18 May 1921, its member Dr Juro Hrašovec was elected the first Slovenian mayor of Celje. Exactly one hundred years later, the Celje Regional Museum opened an exhibition entitled *Dr Juro Hrašovec – the First Slovenian Mayor of Celje*, by Damir Žerič, MA. The museum holds a good part of the material heritage of the Hrašovec family, the main part of the exhibition comprising two short memoirs written by Hrašovec in 1936 and 1950. The exhibition highlights Hrašovec's main activities: the efforts to achieve equality for the Slovenian language, the struggle to establish Slovenian schools, his involvement in the establishment and operation of Slovene financial institutions, his integrative role in the *slogaštvo* movement, and his mayoralty.

Keywords: Juro Hrašovec, mayor, Celje, struggle for equality of the Slovenian language, financial institutions, *slogaštvo*

Pot do odvetniškega poklica

Dr. Juro Hrašovec se je rodil 6. julija 1858 kot drugi med devetimi otroki Franca in Adolfine Hrašovec. Oče je bil pravnik, rodoljub in znani društveni delavec. Služboval je v Gornji Radgoni, Celju, Gornjem Gradu in v več hrvaških mestih. V Sisku, kjer se je rodil Juro, je bil v letih 1856-1862 zaposlen kot okrajni predstojnik. Po kratkotrajni premestitvi v Brežice je bil leta 1863 poslan v Sovodnje (Gmünd) na Koroškem, kjer je bil do leta 1868 okrajni predstojnik, nato pa do leta 1879 okrajni sodnik.¹

V tem kraju je Juro obiskoval prve tri razrede nemške osnovne šole, četrtega pa je opravil v Špitalu ob Dravi. Po končani gimnaziji, ki jo je obiskoval v Celovcu in Salzburgu, se je jeseni 1875 vpisal na pravno fakulteto v Gradcu, kjer je opravil dva letnika. Jeseni 1877 se je vpisal na dunajsko univerzo, vendar je že oktobra kot prostovoljec za eno leto vstopil v vojaško službo. Naključje je hotelo, da je svoje prostovoljstvo oddelal prav v letu avstro-ogrske zasedbe Bosne in Hercegovine in tam kot vojak 79. polka sodeloval v bojih z domačimi uporniki. Leta 1879 je v Gradcu dokončal študij, nato nastopil enoletno sodno prakso pri tamkajšnjem deželnem sodišču in kmalu zatem tudi doktoriral.²

Oktobra 1880 ga je v svojo pisarno v Celju kot odvetniškega pripravnika sprejel dr. Josip Sernec, takrat edini slovenski odvetnik v mestu ob Savinji. V času svojega dveletnega bivanja v Celju je spoznal Karolino Petriček in se z njo leta 1884 poročil v celjski župnijski cerkvi. Od tod ga je pot vodila v Ljubljano, kjer je v odvetniški pisarni znanega pisatelja in deželnega poslanca dr. Valentina Zarnika dokončal svojo sedemletno prakso. Medtem je leta 1883 v Gradcu opravil tudi odvetniški izpit. Prvi nastop je opravil v Ljubljani leta 1885, ko je še kot pripravnik uspešno zagovarjal Ivana Železnikarja, urednika časopisa *Slovenski narod*, prvega slovenskega dnevnika. Takrat vodilna slovenska časopisa *Slovenski Narod* in *Slovenec* sta njegov zagovor zelo pohvalila.³

¹ *Zapuščina Hrašovec (v nadaljevanju: Hrašovec), Moj življenjepiš in važnejši dogodki po spominu, 24. 12. 1950 (v nadaljevanju: Moj življenjepiš, 1950), PMC, inv. št. HRA/225.*

² *Prav tam.*

³ *Prav tam.*

Juro Hrašovec, rezervni poročnik avstro-ogrske vojske, z vojno medaljo, ki jo je prejel zaradi sodelovanja pri okupaciji Bosne in Hercegovine leta 1878 (*original last Mojce Antončič Jenko*)

Od Slovenj Gradca do Celja

Hrašovec se je leta 1886 z družino preselil v Slovenj Gradec in tam stopil na samostojno odvetniško pot. Ob družjenjih z Davorinom Trstenjakom in drugimi narodnozavednimi Slovenci je pridobival dragocene izkušnje in se srečeval s področji dela, ki so ga spremljala tudi v nadaljevanju njegove kariere poti. Pripomogel je k ustanovitvi nekaterih podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda, katerih osrednja naloga je bila podpirati in pospeševati slovensko šolstvo na katoliško-narodni podlagi. Ob pomoči dr. Jožefa Šuca, župnika in deželnega poslanca, je postal zastopnik okrajne hranilnice, izvoljen pa je bil tudi za člana okrajnega šolskega sveta in podnačelnika okrajnega zastopa.⁴

⁴ *Prav tam.*

Pogled na Savinjsko nabrežje, kjer je v hiši skrajno desno, živel dr. Juro Hrašovec; pred 1941 (Pokrajinski muzej Celje)

Spomladi 1889 se je z družino preselil v Celje, kjer je odprl svojo odvetniško pisarno in postal ob Sernecu šele drugi slovenski odvetnik v mestu. Hrašovec se je v Celju vključil v krog političnih osebnosti, kot so bili dr. Josip Sernec, Mihael Vošnjak, Josip Žičkar in drugi, ki so pod vodstvom karizmatičnega dr. Ivana Dečka center odločanja v slovenski politiki na Štajerskem preselili v Celje.⁵ Tako kot leta 1880, ko je prvič prišel v Celje, se je tudi leta 1889 včlanil v celjsko Narodno čitalnico. Bil je njen podpredsednik in tajnik, od leta 1925 do razpustitve leta 1927 pa tudi predsednik.⁶ Leta 1889 je bil v skupini kmečkih občin izvoljen v okrajni zastop za celjski sodni okraj. Član zastopa oz. poznejšega sosveta je bil vse do njegove ukinitve leta 1929, vmes pa je postal tudi član okrajnega odbora.⁷ Nikoli ni bil imenovan za člana občinskega odbora celjske okolice, a se je, tako Hrašovec, »s pokojnim dr. Božičem⁸ trudil, da so Slovenci zmagali pri občin-

skih volitvah. Kakor so povsod Nemci hoteli nas od-
riniti iz vsakega zastopstva, tako so začeli leta 1909
prav odločno siliti v občinski zastop celjske okolice.«⁹

Za enakopravnost slovenskega jezika

Boj za enakopravnost slovenskega jezika v javnem življenju je bil postavljen v središče Hrašovčevega političnega delovanja. V svoji odvetniški pisarni v Celju je spisal ogromno pritožb in jih razpošiljal na najvišje možne instance. V svojih spominih je zapisal: »Odkar sem stopil v javnost, prizadeval sem si, priboriti našemu jeziku in narodu ravnopravnost v šoli in uradu. Napravil sem nebroj vlog in pritožb zaradi uradovanja v jezikovnem oziru pri sodiščih, političnih in finančnih uradih; odpošiljal sem pritožbe na odločilna mesta, nebroj interpelacij na državni zbor. Dvakrat sem v takih slučajih osebno zastopal pri upravnem ter pri državnem sodišču in obakrat zmagal.«¹⁰

⁵ Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 9.

⁶ Hrašovec, *Moj življenjepis*, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

⁷ Hrašovec, *Življenjepis*, 15. 7. 1936 (v nadaljevanju: *Življenjepis*, 1936), str. 3, PMC, inv. št. HRA/485.

⁸ Dr. Anton Božič (1876-1933), pravnik in gospodarstvenik. Op. p.

⁹ Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, str. 2, PMC, inv. št. HRA/485.

¹⁰ Hrašovec, *Moj življenjepis*, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

Hrašovec je v svojem življenjepisu navedel še en primer boja za slovenski jezik: »V to svrhu, da se varuje enakopravnost našega jezika v naših uradih, se je ustanovila Zveza slovenskih odvetnikov leta 1904, ki je prostovoljno se razšla leta 1909. Bil sem v odboru in poročevalec za jezikovne razmere na Slovenskem Štajerju. Leta 1914 bila je večja deputacija pri justičnem ministru in pri predsedniku nadsodišča v Gradcu. Pritoževali smo se, da se zapostavlja naš jezik pri sodiščih, ki spadajo pod okrožja Celovec, Celje, Maribor, Ljubljana, Novo mesto in zaradi zapostavljanja slovenskih prošnjikov za boljša mesta.«¹¹

Eno največjih zmag v boju za enakopravnost slovenskega jezika je dosegel leta 1902. Februarja 1901 je Hrašovec na mestno občino Celje naslovil prošnjo za sprejem v domovinsko zvezo. Ker je prošnjo napisal v slovenščini in je zadeva spadala v lastni delokrog občine, mu je mestni urad vrnil prošnjo z obrazložitvijo, da sprejema v zadevah lastnega delokroga občine le nemške vloge. Po neuspešni pritožbi na štajerski deželni odbor, ki je potrdil sklep občinskega odbora, se je pritožil še na državno sodišče. V pritožbi se je skliceval na 19. člen ustave, ki izrecno zagotavlja enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju, opozoril je na protizakonit sklep občinskega odbora in na dejstvo, da živi v Celju precejšnje število Slovencev, medtem ko je okolica tako in tako povsem slovenska. Opozoril je tudi na dejstvo, da štajerski deželni odbor od slovenskih občin zahteva sprejemanje nemških vlog, čeprav je njihovo prebivalstvo povsem slovensko. Državno sodišče je oktobra 1902 ugodilo Hrašovčevi pritožbi. Rzsodbo je utemeljilo s tem, da sklep občinskega odbora ni bil zakonit, saj občina sicer lahko določi nemščino za svoj notranji (poslovni) jezik, vendar mora navzven, s strankami, uporabljati tudi slovenski jezik. Po sklepu sodišča bi morala mestna občina Celje vsako v slovenskem jeziku pisano vlogo ne samo sprejeti, ampak tudi v istem jeziku rešiti. Pri tem ne igra nobene vloge to, ali prosilec razume in obvlada nemško ali ne, saj je neizpodbitno dejstvo, da v Celju poleg Nemcev živijo tudi Slovenci in je slovenščina v deželi običajen jezik. S to rzsodbo je bil slovenščini ponovno priznan status zunanega uradnega jezika, tako v zadevah prenesenega kot tudi lastnega delokroga.¹²

Žig pravne pisarne odvetnika dr. Jura Hrašovca; pred 1918 (Pokrajinski muzej Celje)

Kot poslanec štajerskega deželnega zbora v Gradcu, kjer je Hrašovec to funkcijo opravljal v letih 1902-1908, je lahko pritiske na oblast še stopnjeval. Hrašovec navaja: »V deželnem zboru sem se mnogokrat oglasil za besedo, tako n. pr. v debati o ustanovitvi ženskega učiteljskega z nemškim podučnim jezikom – glede razmer v zdravilišču Rog. Slatina in na Dobrni, kjer so bili nameščeni sami Nemci in narodni nasprotniki – v Čitalnici ni bilo niti slovenskih časopisov – za ustanovitev slovenske meščanske šole v Sv. Jurju ob juž. žel. – pri razpravi o lovskem zakonu. Interpeliral sem n. pr. zaradi prepovedi slovenskih napisov na trgovinah v Mariboru – zaradi reševanja slovenskih dopisov na deželni odbor v nemškem jeziku in še marsikateri drugi priliki. Naše interpelacije vlagali in čitali smo v slovenskem jeziku, da tako manifestiramo enakopravnost našega jezika v Gradcu, čeprav nas je le bilo 10 slovenskih poslancev.«¹³

Vpetost v delovanje celjskih denarnih zavodov in Narodni dom

Ustanavljanje slovenskih denarnih zavodov v drugi polovici 19. stoletja je bilo v kontekstu mednarodnih bojov eden najpomembnejših stebrov slovenske politične in gospodarske emancipacije. Hrašovčevo javno delo je vodila zavest, da temelj narodnostne in kulturne moči predstavlja gospodarstvo, zato se je z vso vnemo angažiral na polju denarništva. Bil je med ustanovitelji dveh najpomembnejših celjskih denarnih zavodov, Posojilnice Celje in Južnoštajerske hranilnice, pozneje pa tudi predsednik obeh finančnih inštitucij.

¹¹ Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, str. 5-6, PMC, inv. št. HRA/485.

¹² Cvirn, *Jezikovna politika*, str. 204.

¹³ Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, str. 1-2, PMC, inv. št. HRA/485.

Mlajša od obeh institucij, Južnoštajerska hranilnica, je nastala kot ideološki antipod Mestni hranilnici, ki je bila od ustanovitve leta 1864 pa vse do konca monarhije prevladujoči celjski denarni zavod. Mestna hranilnica je sicer delovala v korist vseh meščanov, a je ideološko sodila v vplivno območje nemško opredeljenih Celjanov. Čeprav je vlada na Dunaju dovolila zemljiškoknjižne vpise tudi v slovenščini, celjska Mestna hranilnica in drugi nemško usmerjeni zavodi tega niso upoštevali. Po ogorčenem odzivu narodnozavednih Slovencev je pet okrajev (Gornji Grad, Sevnica, Šmarje

Dr. Juro Hrašovec; brez datacije
(original last Mojce Antončič Jenko)

pri Jelšah, Šoštanj in Vransko) sprožilo pobudo za ustanovitev hranilnice, ki ne bi samo izvajala slovenskih vpisov v zemljiško knjigo, temveč bi tudi upravljala t.i. pupilarne vloge, to je vloge oseb pod skrbništvom. Sodišča so namreč tak denar smela poveriti le javnopravnim finančnim ustanovam. Južnoštajerska hranilnica je dovoljenje za delova-

nje dobila leta 1889.¹⁴ Hrašovec je bil z delovanjem hranilnice vseskozi tesno povezan. Leta 1890 je bil imenovan v njen upravni odbor, leta 1894 pa je bil izvoljen za predsednika ravnateljstva.¹⁵ To funkcijo je opravljal do leta 1928, ko se je zavod preimenoval v Hranilnico Dravske banovine.¹⁶

Hrašovec je bil kar 66 let povezan z delovanjem še enega slovenskega denarnega zavoda – celjske Posojilnice. Leta 1881 ga pod vodstvom Mihaela Vošnjaka, »očeta« hranilnic, najdemo v najožjem krogu njenih ustanoviteljev. Od leta 1890 je bil član upravnega sveta, po letu 1931 pa tudi njegov predsednik. Ustanovitev Posojilnice je bila izraz krepitve in uveljavljanja slovenske skupnosti tako na političnem kot gospodarskem področju. Dr. Josip Sernec, ki je bil od leta 1886 predsednik Posojilnice, je v svojih *Spominih* navedel zapis iz letnega poročila za leto 1911, »da smo v teh 30 letih dajali podporo slovenskim dijakom, 'Katoliškemu podpornemu društvu' v Celju in raznim narodnim zavodom, zlasti v politične narodne namene, vsega skupaj 130.095 kron. Sicer smo pa tudi klicali mlade narodne obrtnike v Celje, jih podpirali ter marsikateremu pripomogli do samostalnosti. Obilo denarja smo dajali posebno v politične svrhe, zlasti ob času državnih, deželnih in občinskih volitev. Odborniki smo imeli po pravilih zasigurano nagrado do 5 % od vsakoletnega čistega dobička. Skoz več kot 30 let ni noben od odbornikov jemal tega denarja zase, ampak puščali smo ves honorar v zavodu kot dispozicijski fond, ki se je rabil, kakor sem dejal, za narodne namene.«¹⁷ S povečanim denarnim prometom je začela Posojilnica podpirati tudi trgovce in industrialce in opravljati upravno-bančne posle.¹⁸ Leta 1924 se je Posojilnica preobrazila iz kreditne zadruga v bančno delniško družbo in postala osrednji slovenski denarni zavod v regiji.

Celjska posojilnica se je poleg denarnih poslov ukvarjala tudi z gradnjo velikih javnih poslopij. Med drugim je na vogalu Cankarjeve in Stanetove ulice v letih 1908/9 po načrtih arhitekta Ferdinanda Gologranca zgradila trinadstropno poslovno-sta-

¹⁴ Lazarevič, *Razvoj institucij*, str. 133.

¹⁵ SI_ZAC/0739, JHC, a. š. 1, sign. 1, Računski sklep banke za leto 1894.

¹⁶ Hrašovec, *Moj življenjepis*, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

¹⁷ Sernec, *Spomini*, str. 35.

¹⁸ Prav tam, str. 36.

Narodni dom na razglednici Celja; 1941 (Pokrajinski muzej Celje)

novanjsko stavbo. Njen nedvomno najpomembnejši gradbeni projekt pa je bil izgradnja Narodnega doma. Posojilnica je ob ustanovitvi poslovala v najeti sobi v Klobučarjevi hiši na Glavnem trgu.¹⁹ Zaradi rasti obsega poslovanja, večjega števila zaposlenega osebja ter strank so začeli misliti na preselitev v večje, sodobnejše prostore. Posojilnica je leta 1891 kupila zemljišče ob takratnem Trgu cesarja Jožefa II., na katerem je leta 1897 po načrtih arhitekta Jana Vladimírja Hráskega zgradila Narodni dom. Hrašovec je v svojih spominih slikovito orisal naelektreno ozračje ob otvoritvi, ki je postalo stalnica večine prihodnjih prireditev v Narodnem domu vse do razpada monarhije: »Ker so Nemci pozvali svoje pristaše iz vseh krajev na pokolj Slovencev, je morala poseči vmes oblast ter varovati naše imetje in življenje, t. j. življenje tukajšnjih Slovencev; prav tako kakor nekaj let pozneje ob prihodu čeških Sokolov v Celje prilikam otvoritve sokolskega doma v Gaberjih.«²⁰ Na otvoritveni slovesnosti 8. avgusta 1897 so najvidnejši celjski politični delavci izrekli napitnice okoli 400 domačim in tujim gostom. Hrašovec, takrat član upravnega odbora celjske Poso-

jilnice, je bil zadolžen za nazdravni govor gostom iz Hrvaške in Srbije.²¹

Narodni dom je postal politično, gospodarsko, kulturno in družabno središče celjskega slovenskega meščanstva ter sedež vseh pomembnejših slovenskih ustanov. Tudi po letu 1918 je Narodni dom opravljal vlogo družabno-kulturnega in gospodarskega središča. Med drugo svetovno vojno je nemški okupator v njem nastanil svojo Štajersko domovinsko zvezo, zunanost stavbe je bila močno degradirana, svoje pa je naredilo še bombardiranje.

Po koncu druge svetovne vojne sta se usoda Posojilnice Celje in vprašanje njenega lastništva Narodnega doma reševala sočasno. Delničarji Posojilnice so se že na prvem zboru 9. decembra 1945 načelno izrekli za njeno likvidacijo, a dokončno odločitev prepustili občnemu zboru.²² Na seji upravnega sveta Posojilnice 18. junija 1946 je bilo sklenjeno: »Glede 'Narodnega doma' se ugotovi: da

¹⁹ Lazarevič, *Razvoj institucij*, str. 135.

²⁰ Hrašovec, *Moj življenjepis*, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

²¹ Cvelfar, *Z Narodnim domom*, str. 20.

²² Hrašovec, *Zapisnik zbora delničarjev*, 9. 12. 1945, PMC, inv. št. HRA/142.

je C. P.²³ sicer po zemljiški knjigi lastnica, da pa izvršuje posest in vso upravo Okrožni odbor OF v Celju. Niti upravni svet niti delegat nimata v tem pogledu nobene besede. Vsa hiša v svoji notranjosti je bila preurejena za urade. V narodnem domu je imel delegat CP nekoliko časa še na razpolago eno sobo, je pa moral po naročilu OO to sobo izprazniti in se preseliti v tujo hišo, kjer mora plačevati za najeto sobo mesečno najemnino Din 420.—. CP. nima niti najmanjšega dohodka od Narodnega doma. Tudi napis na hiši se glasi: Okrožni odbor.«²⁴

Na sestanku delničarjev Posojilnice 26. maja 1947 so se delegati seznanili z »željo finančnega ministrstva glede prepustitve /brezplačne/ Narodnega doma. Ker je bila zgradba ob bombardiranju močno prizadeta, je moralo že Okrožje investirati okoli 2.500.000 dinarjev, da je moglo vseliti svoje urade. Okrajni LO Celje-okolica nadaljuje z obnovo ter bo za to potrebno približno nadaljna 2.000.000 dinarjev. Celjski posojilnici se nikakor ne bi izplačalo takih investicij, zato pričakuje, da bo zbor delničarjev sklenil, podariti Narodni dom Ljudski oblasti.«²⁵ Dr. Juro Hrašovec je kot predsednik upravnega odbora Posojilnice v imenu delničarjev predlagal »brezplačno prepustitev Narodnega doma pod pogojem, da so krite vse obveznosti Celjske posojilnice napram njenim upnikom, vpokojencem, vlagateljem in delničarjem, za kar naj oblast jamči z odobrenjem tega zapisnika.«²⁶ Na sestanku je bilo nato soglasno sklenjeno, »da se brez odplačila od strani Okrajnega LO Celje-okolica, pa tudi brez kakršnihkoli obveznosti od strani Celjske posojilnice d. d. prepusti posestvo 'Narodni dom' Okraj. LO Celje-okolica in da naj likvidacijski odbor v najkrajšem času napravi predmetno darilno pogodbo.«²⁷

V Pokrajinskem muzeju Celje hranimo dva govora, ki ju je za to priložnost pripravil dr. Juro Hrašovec. Vsebinsko sta identična, predstavljata pa hvalnico Narodnemu domu kot trdnjavi slovenstva, ki je skozi leta svojega obstoja poosebljal slovenski boj proti nemškemu nasilju, tako v času Avstro-

Ogrske kot tudi med drugo svetovno vojno. Na tem mestu v celoti navajam enega izmed govorov:

»Pogodbo imate pred seboj ali Vam je že znana. Celjska posojilnica podari svoj Narodni dom L. O.-okraj Celje-okol., ki postane tedaj njegov lastnik. Razumljivo je, da vsem, ki so ga poznali od časa, ko se je vzdal prvi temeljni kamen, vsem onim, ki so v njem preživeli lepe dni našega narodnega trpljenja in vstajenja, sploh našega razvoja, vsem, ki so vanj zahajali in se tam čutili, kakor v svoji rojstni hiši, vsem Slovencem celjskega mesta, bližnje in daljne okolice, vhajajo misli v preteklost. Dolga doba 56. let je za nami. Leta 1891. je kupila celjska posojilnica stavišče in dve leti kasneje bil je dograjen Narodni dom, stavba, kakoršne dotedaj Slovenci menda nismo imeli. Bil je ves čas naš ponos do tedaj, ko so Nemci ob začetku druge svetovne vojne ga oropali, razdrli streho in balkone, uničili krasno fasado, razbili ali odnesli vso notranjo opremo. Naša bol je bila velika; prizadjana nam je bila neizmerna gmotna premoženjska škoda, a še večja, ker je ostala samo še senca veličastne stavbe kot žalosten spomin. V Narodnem domu smo se zbiral Slovenci – pod njegovo streho se je razvijalo naše družabno, prosvetno in politično življenje, v veliki dvorani imeli smo naše gledališke predstave, vedno polne do zadnjega kotička, koncerte, predavanja – našo gostilno in kavarno. Tam so se ustanovila vsa slovenska društva, kulturna in podporna, kakor dramatično, pevsko, glasbeno, športno, sokolsko, obrtno, delavsko-podporno društvo in marsikatero drugo. Od tukaj smo vodili do podrobnosti narodni boj proti nemški nasilnosti za pravico našega jezika v šoli in uradih, od tukaj odbijali vsak napad od nasprotne strani. Ta naš boj je le moči pravično oceniti, ako se pomisli, da so bili tudi časi, ko je bilo nevarno preglasno govoriti slovensko v mestu, ni bilo mogoče zahajati v gostilno ali kavarno, kamor so zahajali Nemci in laži-nemci, ko se je bilo treba za vsak četudi dvojezični napis ali pečat pritožiti do ministrstva, ko ni bila dovoljena zgradba slovenske osnovne šole v Mestu, ker se je to smatralo kot izzivanje laži-nemškega prebivalstva, ko je le težko mogel in smel začeti Slovenec obrt ali trgovino. Tudi po prvi svetovni vojni ostal nam je Narodni dom, če prav so se razmere bile predrugačile in smo prišli Slovenci do našega zastopstva v občini, do naših uradnikov in učiteljev, vendar še drago zbiralističe, prireditve in sestanki so se še nadalje vršili v njem. Mnoga društva so imela tukaj svoje seje,

²³ Celjska posojilnica. Op. p.

²⁴ Hrašovec, Zapisnik seje upravnega sveta Celjske Posojilnice, 18. 6. 1946, PMC, inv. št. HRA/148.

²⁵ Hrašovec, Zapisnik o sestanku delničarjev Celjske posojilnice v Celju, 26. 5. 1947, PMC, inv. št. HRA/152.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

sestanke in zborovanja. Danes, ko so se razmere po drugi svetovni vojni in končnem porazu nemštva postale povsem druge, živi v nas samo še spomin na naš dom.

Celjska posojilnica je stopila v likvidacijo in ne bo več nadaljevala svojega delovanja kot denarni zavod. Že ob času, ko je sklenila postaviti Narodni dom, je celjska posojilnica po svojem zastopstvu, bila soglasnega mnenja in prepričanja, da ne sme nikdar postati last posamezne osebe, marveč mora ostati last naroda; to lahko potrdim kot menda edini še živi takratni odbornik. Upamo in pričakujemo, da bo nova lastnica rada prevzela dediščino, ki je dokaz našega dolgoletnega truda, naše neomahljive ljubezni do lepe in nam drage slovenske domovine, da bode v istem smislu nadaljevala naše delo in dom vedno smatrala kot Narodni dom. Ako smo imeli v pretekli več kot 50. letni dobi za one čase neizpodbitne velike uspehe, nisem hotel, če to povdarim, sebi in bivšim sodelavcem, si prisvojiti posebnih zaslug. Kar smo storili, bila je naša narodna dolžnost in ne bi bili prav ravnali, ko ne bi bili tega storili. Danes je stavba še deloma zrušena, zrušen del se pozidava. Naj zraste iz razvalin novi del trden kot ostala stavba, naj dobi vsa stavba kadar in kakor razmere dopuščajo, enotno lično zunanost, tako, da bode ponos mesta in novega lastnika – blesteči napis na nji, ki so ga Nemci ob začetku vojne v svojem srdi takoj odstranili, naj pove tudi onim, ki pridejo za nami, da je to bil in da hoče ostati Narodni dom. Izročimo Vam ga mi, ki smo ga čuvali kot naš zaklad; čuvajte ga tudi Vi.

*Živel narod slovenski, živela domovina!*²⁸

Hrašovec na uradno predajo lastništva Narodnega doma ni bil povabljen, kar je ob koncu tipkopisa tudi pribeležil s pisalom: »Bil sem prepričan, da izročim poleg članov likv. odbora LO okraj Celje okolica 'Narodni dom' zastopništvu L. Odbora. Prišlo je pa drugače; 16. 6. mi je uradnik C. P.-e povedal, da je lik. odbor to sam brez mene storil. 16. 6. 47 dr. J. H.«²⁹

²⁸ Hrašovec, Govor dr. Jura Hrašovca ob prenosu lastništva Narodnega doma s Celjske posojilnice na Okrajni LO Celje-okolica, 26. 5. 1947, PMC, inv. št. HRA/150.

²⁹ Prav tam.

Boj za slovenske šole

Vprašanje šolstva in izobraževanja slovenskih otrok v maternem jeziku je bilo vseskozi v ospredju Hrašovčevega narodnozavednega programa. Hrašovec je s skupino slovenskih poslancev in ob močni podpori dr. Gustava Ipavca, župana Šentjurja, v štajerskem deželnem zboru oblikoval zahtevo po ustanovitvi kmetijske šole s slovenskim jezikom. Šolo so zahtevala tudi zastopstva slovenskih okrajev na Spodnjem Štajerskem, in sicer Celje, Gornji Grad, Slovenj Gradec, Šoštanj. Na Spodnjem Štajerskem namreč takšne šole ni bilo, zato so kmečki sinovi s tega območja odhajali na kmetijsko izobraževanje v Maribor in Grottenhof pri Lipnici. Obe tamkajšnji šoli sta bili nemški. Deželni zbor je šele po večletnih zahtevah leta 1907 sprejel sklep o ustanovitvi šolskega zavoda v Šentjurju s polnim imenom Kmetijska šola v Št. Jurju ob južni železnici. Po izgradnji poslopja se je pouk na prvi slovenski strokovni šoli na Štajerskem začel 3. januarja 1910.³⁰

Vprašanje izobraževanja otrok v slovenskem jeziku je bilo še bolj pereče v Celju. Hrašovec je vse od imenovanja za predsednika šolskega sveta za celjsko okolico leta 1899 bil trd in neizprosni boj za slovensko gimnazijo ter za izgradnjo slovenskega šolskega poslopja v Celju. Tu je že od leta 1875 kot slovenska šolska ustanova delovala samo trirazredna Ljudska šola celjske okolice, ki pa je morala pouk izvajati na različnih lokacijah v mestu in okolici. Prvotno je želel Okrajni šolski svet zgraditi novo poslopje v mestu, kjer je že imel zakupljeno zemljišče, a se je zaradi nenaklonjenosti lokalne oblasti načrt izjalovil. Vsakokratna izbira nove lokacije je padla v vodo zaradi ugovorov šolskega nadzornika, okrajnega zdravnika ali sosedov.³¹ Zaradi izbruha prve svetovne vojne se je začetek gradnje nove šole odmaknil v povojno obdobje. Po načrtih okoliškega šolskega sveta bi morali novi šolski poslopji dobiti deška in dekliška šola, a so morali zaradi finančnih težav projekt gradnje dekliške šole opustiti. Po dobrem letu gradnje je bilo novo poslopje Ljudske šole celjske okolice (danes I. osnovne šole Celje) zgrajeno septembra 1927. Za kako pomemben dogodek je šlo, priča tudi dejstvo, da je časnik *Nova doba* 8. septembra 1927

³⁰ 100 let šolskega centra Šentjur, str. 17-18.

³¹ Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, PMC, inv. št. HRA/485, str. 11.

Poslopje I. osnovne šole v Celju (Pokrajinski muzej Celje, foto: Bojan Plevčak)

v svoji 101. številki prvih pet strani namenil otvoritvi novega šolskega poslopja.³² O odprtju nove šole je obsežen članek objavilo tudi ljubljansko Jutro.³³ Dr. Juro Hrašovec jo je kot že bivši predsednik okrajnega šolskega sveta s svečanim govorom predal svojemu namenu, saj so mu zaradi njegove požrtvovalnosti in vztrajnosti priznavali največ zaslug za uspešno realizacijo projekta.³⁴ Takole piše v Spominski knjižici, ki je izšla ob otvoritvi novega šolskega poslopja: »Načeloval je krajnemu šolskemu svetu g. dr. Hrašovec blizu 30 let. Člani so se menjavali, ali on je ostal. Kdor pozna razmere, kakršne so v resnici bile, ta mora naravnost občudovati njegovo vztrajnost in požrtvovalnost. Vsak drug načelnik bi bil vrgel akte oblastim pod noge in bi bil šel svojo pot. Če bi njega ne bilo in šolskega upravitelja Fr. Voglarja, bi danes ne stala ta ponosna stavba na tem mestu, pa drugod tudi ne.«³⁵

Hrašovec je kot deželni poslanec v Gradcu večkrat (neuspešno) podal predloge za ustanovitev meščanske šole v Sevnici³⁶ in vinarske šole v Grižah.³⁷ Na plodna tla pa so padli njegovi dolgoletni pritiski za ustanovitev slovenske meščanske šole v Žalcu.³⁸ Deželni šolski svet v Gradcu jo je ustanovil leta 1914. Pouk se sicer zaradi vojne ni izvajal. Odprtje šole je bilo tako šele leta 1918,³⁹ ob tem pa je žalska šola postala prva meščanska šola na takratnem Spodnjem Štajerskem.

Povezovalna vloga pri slogaštvu

Celjski krog narodnozavednih Slovencev je dosegel višek svoje moči ob koncu 19. stoletja. To je bilo tudi obdobje, ko je slogaška politika na Štajerskem, ki je dotlej krepila slovensko nacionalno zavest, začela razpadati. Stranka štajerskih Slovencev je kljub nesporazumom in prikritim bojem ostala formalno enotna vse do leta 1906 oz. 1907, ko so

³² Glej: Nova doba, letnik 9, št. 101, 8. 9. 1927.

³³ Glej: Novo deško šolsko poslopje v Celju, Jutro, letnik 8, št. 211, 8. 9. 1927.

³⁴ Voglar, Spominska knjižica, str. 15.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Hrašovec, Moj življenjepi, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

³⁷ Hrašovec, Življenjepi, 1936, str. 1, PMC, inv. št. HRA/485.

³⁸ Hrašovec, Moj življenjepi, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

³⁹ Kreže, Pozdrav iz Žalca, str. 13.

strankarski prvaki oblikovali dve stranki, liberalno usmerjeno Narodno stranko (1906) in katoliško Slovensko kmečko zvezo (1907).⁴⁰ Ob razcepu je Hrašovec ostal zvest prepričanju, da je v obrambi pred nemštvom treba različna nazorska gledanja in strankarske interese potisniti v ozadje in da je nujno vse sile usmeriti v uveljavljanje slovenskega jezika ter gospodarsko okrepitev slovenskega tabora.

Slogaško usmerjeni politiki so po razkolu slovenske stranke želeli ohraniti nekaj potrebne enotnosti v boju za skupne nacionalne interese. Že ob koncu leta 1906 so pristaši sloge dali pobudo za ustanovitev Narodnega sveta za Spodnjo Štajersko, ki naj bi kot nadstrankarska organizacija štajerskih Slovencev reševal samo ključna narodnostna vprašanja. Hrašovec je razloge za ustanovitev Narodnega sveta na kratko opisal v svojem življenjepis leta 1936: »Ustanovljen je bil gotovo zaradi tega, da se skupno borimo proti izpodrivanju našega jezika v uradih, šolah, javnem življenju, proti zapostavljanju Slovencev, na raznih uradniških in učiteljskih mestih. Hoteli smo doseči, kolikor je nam bilo mogoče, da bi tudi na boljših mestih bili nastavljeni naši ljudje (deželni in okrajni šolski nadzorniki, ravnatelji srednjih šol, predsedniki sodišč, sploh starešine raznih uradov).«⁴¹ Ustanovni občni zbor Narodnega sveta je bil 20. aprila 1907 v celjskem Narodnem domu. Po uvodnih besedah dr. Jura Hrašovca, ki je zbranim predstavil pomen narodnih svetov pri drugih narodih⁴² in potek nastanka slovenskega Narodnega sveta za Štajersko, so izvolili odbor sveta in za predsednika izbrali dr. Jura Hrašovca.⁴³

Na prvi seji je bilo sklenjeno, da se do prihodnje seje pripravijo referati, s katerimi bi ocenili narodni položaj na Štajerskem. Hrašovec je bil zadolžen za sodišča in davčne uradnike.⁴⁴ Po izstopu članov Slovenske kmečke zveze je poskušal Hrašovec hitro konsolidirati Narodni svet in zapolniti nastale kadrovske vrzeli. Vse zaupanja vredne sonarodnjake je pozval, naj mu pomagajo pripraviti organizacijsko strukturo Narodnega sveta. Želel je pridobiti

čim več zaupnikov iz vseh strank, predvsem pa finančno okrepiti delovanje sveta.⁴⁵

Ob tem velja omeniti še pojav tretje politične stranke štajerskih Slovencev. Leta 1909 so namreč slogaši ustanovili Stranko zjedinenih Slovencev, ki je v svojem programu poudarjala slogo in skupni nastop štajerskih Slovencev.⁴⁶ Pomenljivo je, da Hrašovec kot zapriseženi slogaš na deželnozborskih volitvah leta 1909 ni želel kandidirati na listi nove stranke.⁴⁷

Čeprav sta oba glavna politična tabora Hrašovcu očitala politični oportunitizem, je spodnještajerski Narodni svet predvsem zaradi Hrašovčeve izjemne delavnosti in vztrajnosti relativno dobro opravljal svoje poslanstvo. Eden izmed uspešno realiziranih projektov v letih 1908/9 je bil izbor potovalnega učitelja na slovenskem Štajerskem, katerega naloga bi bila pripravljati narodne katastrofe in na terenu s predavanji in drugimi aktivnostmi krepiti slovensko narodno zavest.⁴⁸ Velikokrat nespremljivi in trmoglati spodnještajerski politiki so uspeli tudi po zaslugi Hrašovčeve povezovalne vloge v najbolj kritičnih trenutkih združiti moči in se dogovoriti o sodelovanju. To je bilo najbolj očitno pri ljudskem štetju leta 1910 in obstrukciji štajerskega deželnega zbora v letih 1910-1913, občasno pa tudi na volitvah v jezikovno mešanih občinskih in okrajnih zastopih. Žal ob deželnih (1909) in državnozborskih volitvah (1907, 1911) soglasje o skupnih kandidaturah nikoli ni bilo doseženo.⁴⁹

Celje v času Hrašovčevega županovanja

Na prvih povojnih občinskih volitvah, 26. aprila 1921, je v Celju prepričljivo slavila Jugoslovanska demokratska stranka. 18. maja 1921 je bil na prvi občinski seji za župana izvoljen dr. Juro Hrašovec.⁵⁰ Volitve so v celjsko občinsko upravo prinesle zgodovinske spremembe, saj je bil v Celju na to mesto prvič izvoljen Slovenec. Hrašovec je položaj uradno nastopil 9. julija 1921, ko ga je na dopoldanski slav-

⁴⁰ Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 5.

⁴¹ Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, str. 8, PMC, inv. št. HRA/485.

⁴² Po Hrašovčevih besedah je spodbuda za ustanovitev zgotovo prišla iz Prage. – Hrašovec, *Življenjepis*, 1936, str. 7, PMC, inv. št. HRA/485.

⁴³ Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 41.

⁴⁴ Prav tam, str. 42.

⁴⁵ Prav tam, str. 74.

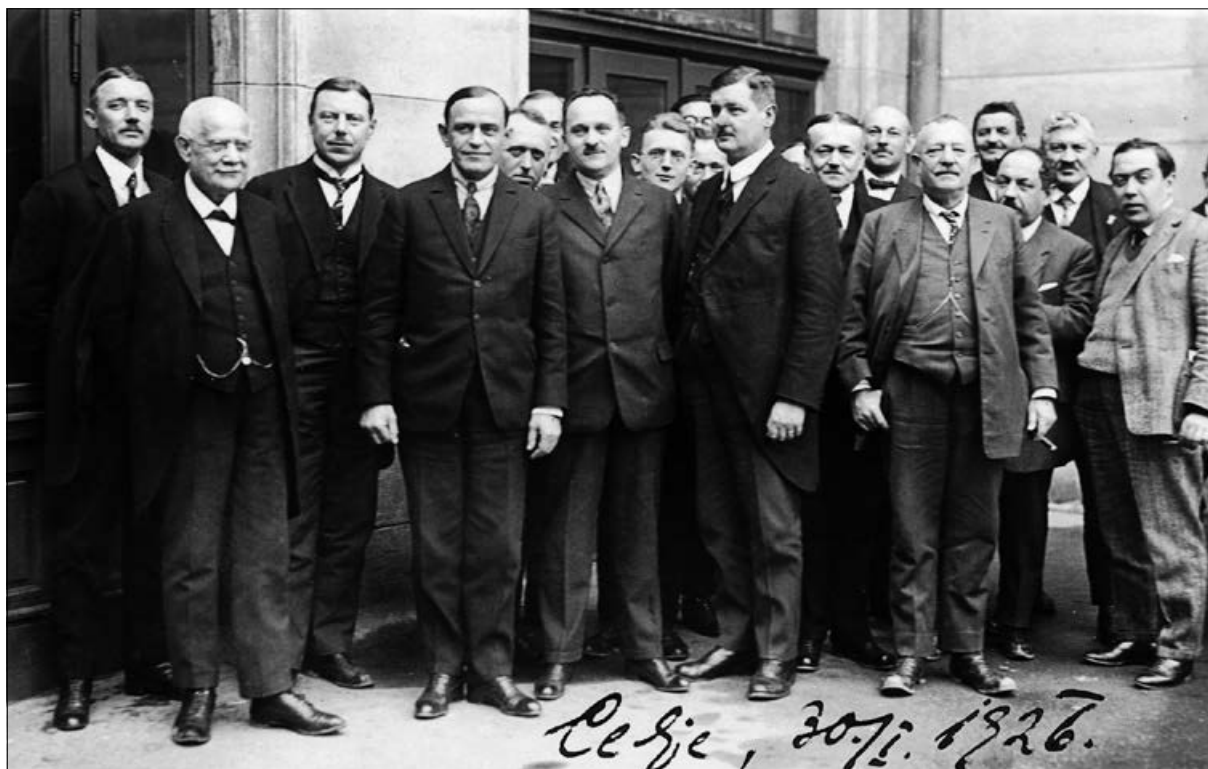
⁴⁶ Prav tam, str. 115.

⁴⁷ Prav tam, str. 139.

⁴⁸ Prav tam, str. 76.

⁴⁹ Prav tam, str. 5.

⁵⁰ Volitev župana in podžupana v Celju, *Nova doba*, letnik 3, št. 58, 19. 5. 1921.

Dr. Juro Hrašovec (*drugi z leve*) na terasi Celjskega doma ob obisku ministra in predsednika Samostojne demokratske stranke Svetozarja Pribičevića, 30. 1. 1926. Tretji od leve poslanec Ljudevit Pivk, četrti Svetozar Pribičević, peti Ernest Kalan in šesti Franjo Lipold (*original last Mojce Antončič Jenko*)

nostni seji dotedanji gerent dr. Žužek zaprisegel za župana. Dr. Sernec je takratne občutke na kratko ubesedil v svojih spominih nekaj mesecev pred smrtjo: »Ko sem prišel 1. novembra 1876 v Celje, kjer sem našel tako pičlo število zavednih Slovencev, si nisem mogel misliti, da bom še doživel dr. Hrašovca za župana in svoje imenovanje častnim občanom nekdanj nemškega mesta Celje! ...«⁵¹

Začelo se je šestletno obdobje Hrašovčevega županovanja, saj je Celje tudi po drugih občinskih volitvah leta 1924 dobilo novega starega župana. Drugi Hrašovčev mandat se je predčasno zaključil leta 1927, ko je novi veliki župan mariborske oblasti dr. Franc Schaubach izkoristil svoje posebne pristojnosti in 7. marca 1927 z odlokom celjski občinski odbor razpustil.⁵²

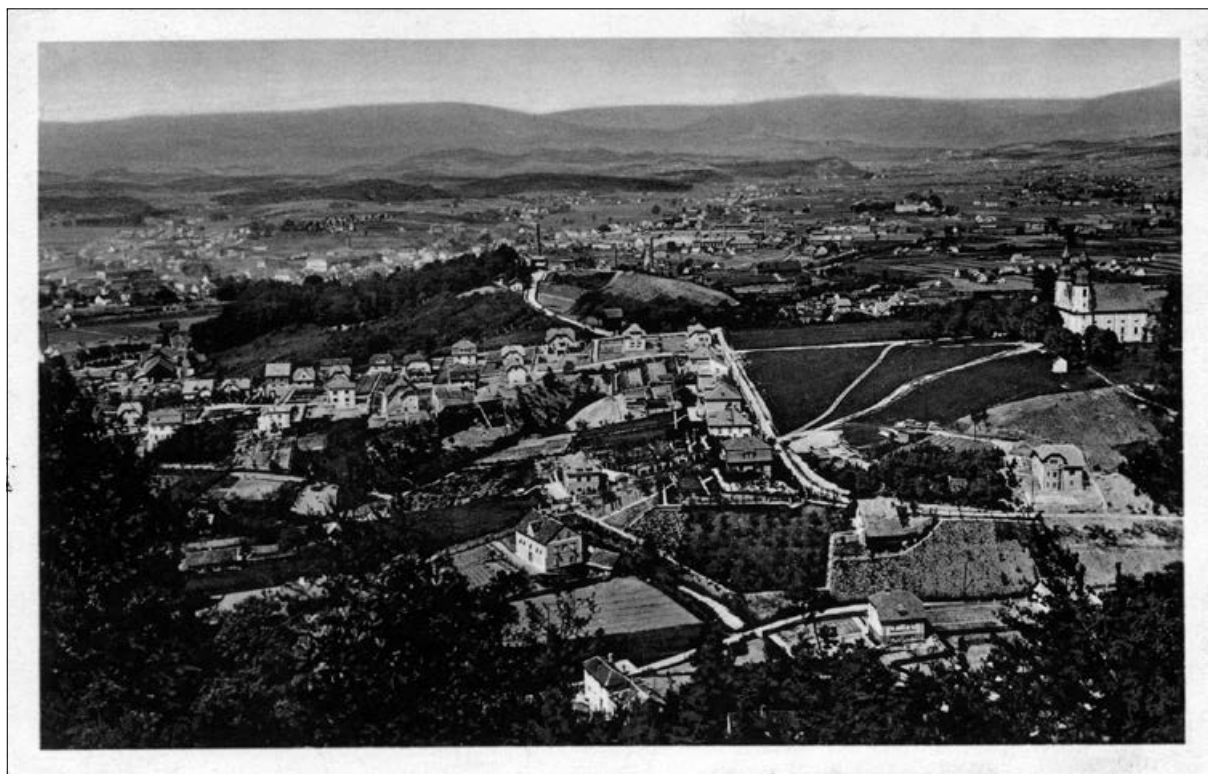
Ker je bilo Hrašovčevo županovanje že podrobno predstavljeno v predhodnem prispevku, naj na tem mestu predstavim spremenjeno zunanjo podo-

bo mesta, kakršna se je začela zarisovati v tistem času. V prvih povojnih letih je še bil opazen zastoj pri prostorskem razvoju mesta. Gospodarska kriza in upravna razdelitev Celja na mesto in okolico sta bila največja zaviralna dejavnika pri prostorskem razvoju. Po popisu prebivalstva na začetku leta 1921 je mesto štel 7759 prebivalcev. Soočalo se je s pomanjkanjem stanovanj in tem težavam nista bila kos niti gerentski svet niti kasnejša občinska oblast. Pomanjkanje denarja, hitra rast cen in pomanjkanje smiselnih rešitev so pereč problem samo prelagali na kasnejši čas.

Če so bile z vzpostavitvijo nove občinske oblasti spremembe na področju urbanizma sprva skoraj neznatne, pa se je začel položaj v drugi polovici dvajsetih let izboljševati. Mestna občina je prvo povojno stanovanjsko investicijo tako izvedla šele po letu 1926, ko je odkupila hotel Krona ob današnji Ljubljanski cesti, ga porušila in tam s pomočjo investitorja v treh letih zgradila trinadstropno stanovanjsko hišo. Gradbena dejavnost zasebnega sektorja je dobila večji zagon v drugi polovici dvajsetih let, ko je tudi s pomočjo gradbenih kreditov prišlo do

⁵¹ Sernec, *Spomini*, str. 97.

⁵² Perovšek, *Celje in politične razmere*, str. 39.

Pogled na Jožefov hrib; 1940 (Pokrajinski muzej Celje)

izgradnje in oblikovanja več novih mestnih predelov. V predelu Dolgega polja, kjer so se pozneje izoblikovale današnje Kosovelova, Kersnikova, Oblakova in Jenkova ulica, so prazen prostor zapolnile nove vile. V tem delu mesta je nastalo tudi naselje dvojnih enodružinskih hiš, imenovanih Ogrizkova kolonija. Nadaljevala se je gradnja hiš na Otoku, največjo preobrazbo pa je doživel Jožefov hrib. Po koncu vojne je namreč tamkajšnji smrekov gozd napadel lubadar in ga je bilo treba posekati. Do leta 1926 je bil pripravljen parcelacijski načrt, po katerem so bile meščanom po zelo nizkih cenah na voljo velike gradbene parcele. V nekaj letih se je z gradnjo individualnih hiš izoblikoval nov, elitni predel mesta.⁵³

Na področju gospodarstva so voz vlekle že pred prvo svetovno vojno velika podjetja, ki so se hitro uveljavila na novem jugoslovanskem tržišču. Uspešno so poslovale tudi nekatere manjše, v dvajsetih letih ustanovljene tovarne, ki se po številu zaposlenih in produkciji sicer niso mogle primerjati s celjskima velikanoma, Cinkarno in Westново tovarno emajlirane posode. Večina novih podjetij je bila lociranih v Gaberjah in na Lanovžu, le nekaj

tudi v mestu samem.⁵⁴ Hitro je napredoval tudi razvoj že pred prvo svetovno vojno izredno močne celjske obrti. Kljub vojni ni propadla nobena izmed tradicionalnih celjskih obrti, tehnični napredek je celo pospešil razvoj nekaterih novih obrtnih panog. V letih 1925-1927 je bilo v davčnem okraju Celje-mesto po statističnih podatkih 310 obrtnih obratov, v davčnem okraju Celje-okolica pa kar 1022.⁵⁵

Največ zaslug za razvoj celjske obrti je imelo že leta 1893 ustanovljeno Občeslovensko obrtno društvo. Celjski obrtniki so svojo vodilno vlogo v regiji demonstrirali na prvi povojni obrtni razstavi, ki se je med 12. in 22. avgustom 1922 odvijala v prostorih današnje Gimnazije Celje-Center in je predstavljala do takrat najpomembnejši dogodek v razvoju slovenskega obrtništva. Izboljšan gospodarski položaj, pospešen gradbeni razvoj in opleševanje mesta so ugodno vplivali tudi na oživitve turizma. V mesto ob Savinji je začelo prihajati vse več domačih in tujih gostov, ki so tu dopustovali ali pa njegovo središčno lego izkoriščali za izlete v planine in bližnja zdravilišča.

⁵⁴ Mikola, *Industrija v Celju*, str. 94.

⁵⁵ Počivavšek, *Obrt in trgovina v Celju*, str. 120.

⁵³ Goropevšek, *Čas, ko sta se mesto in okolica razvijala*, str. 76-79.

Dr. Juro Hrašovec z otroki – Šandorjem, Marto, Pijo, Milkom in Francem; 1953 (original last Mojce Antončič Jenko)

Epilog velike osebnosti

Tudi na občinskih volitvah leta 1927 je bil Hrašovec izvoljen v občinski svet, tokrat na listi Samostojne demokratske stranke, naslednice JDS. Njegova stranka je posamično prejela sicer največ glasov in 10 mandatorov, vendar je zmago slavil združeni blok Slovenske ljudske stranke, celjskih Nemcev in Narodno radikalne stranke SLS, ki je skupaj dobil 20 občinskih mandatorov in s tem pravico do svojega župana.⁵⁶ V lokalno politično dogajanje je posegla kraljeva šestojanuarska diktatura, ki je leta 1929 razpustila tudi mestni občinski svet. Hrašovec se je odtlej posvečal delu v svoji odvetniški pisarni, ki je neprekinjeno delovala vse do začetka druge svetovne vojne.

Med okupacijo so ga Nemci za eno noč zaprli, mu za dve leti zaplenili hišo in vinograd in ga ves čas nadzorovali. Njegovi že odrasli otroci z družinami so vojno izkušnjo dobro prestali; Šandor, Milko in Pija so jo preživel v izgnanstvu v Srbiji in na Hrvaškem, Franc in Marta pa sta se pred izgonom

še pravočasno umaknila v Ljubljano. Juro je ostal v Celju, konec vojne pa je dočakal v Žalcu. Avgusta 1945 so ga ovadili zaradi domnevnega sodelovanja z okupatorji, »češ, da je po moji krivdi prišla prevelika imovina v nemške roke«, a ga je vojaško sodišče oprostito vseh obtožb.⁵⁷

Hrašovec je bil tudi v pozni starosti še naprej zelo dejaven na različnih področjih. Med drugim je bil vse do svoje smrti aktiven član Slovenskega planinskega društva, ki se mu je pridružil že ob ustanovitvi leta 1893. Z namenom, da bi se s slovenskim denarjem zgradil v Logarski dolini velik hotel in bi tako dolina turistično zaživela, je ustanovil planinsko zadrugo Rinka. Na prvem občnem zboru 6. januarja 1897 v celjskem Narodnem domu je bil Hrašovec izvoljen za predsednika zadruga. Rinka je nato kupila zemljišče v Plestju, ki ga je Savinjska podružnica leta 1894 kupila od Janeza Plesnika in na katerem je že stalo Piskernikovo zavetišče. Do realizacije projekta iz več razlogov ni prišlo. Hrašovec je zadrugo vodil do leta 1921, ko je bil izvoljen za celjskega župana. Leta 1927 je

⁵⁶ Celjska kronika, Nova doba, letnik 10, št. 69, 21. 6. 1927.

⁵⁷ Hrašovec, Moj življenjepis, 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

Rinka vse svoje premoženje brezplačno prepustila Savinjski podružnici, ki je nato uredila cesto iz Solčave do Logarske doline ter zgradila Tillerjevo kočjo in Aleksandrov dom.⁵⁸

Dr. Juro Hrašovec je umrl 12. maja 1957, v 99. letu starosti, v Celju. V zgodovino se je zapisal kot nosilec slovenizacije mesta na kulturnem, prosvetnem in gospodarskem področju. S svojo življenjsko energijo in več kot šestdesetletnim javnim delovanjem predstavlja nedvomno eno najpomembnejših osebnosti prve polovice 20. stoletja pri nas.

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski muzej Celje

Zapuščina Hrašovec, Govor dr. Jura Hrašovca ob prenosu lastništva Narodnega doma s Celjske posojilnice na Okrajni LO Celje-okolica, 26. 5. 1947, PMC, inv. št. HRA/150.

Zapuščina Hrašovec, Moj življenjepis in važnejši dogodki po spominu, 24. 12. 1950, PMC, inv. št. HRA/225.

Zapuščina Hrašovec, Zapisnik o sestanku delničarjev Celjske posojilnice, 26. 5. 1947, PMC, inv. št. HRA/152.

Zapuščina Hrašovec, Zapisnik seje upravnega sveta Celjske posojilnice, 18. 6. 1946, PMC, inv. št. HRA/148.

Zapuščina Hrašovec, Zapisnik zbora delničarjev, 9. 12. 1945, PMC, inv. št. HRA/142.

Zapuščina Hrašovec, Življenjepis dr. Jura Hrašovca, 15. 7. 1936, PMC, inv. št. HRA/485.

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/0739, Južnoštajerska hranilnica v Celju, a. š. 1, sign. 1, Računski sklep banke za leto 1894.

Časopisni viri

Celjska kronika, *Nova doba*, letnik 10, št. 69, 21. 6. 1927, str. 1.

Celjske novice, *Nova doba*, letnik 3, št. 50, 28. 4. 1921, str. 2.

Nova doba, letnik 9, št. 101, 8. 9. 1927, str. 1-5.

Novo deško šolsko poslopje v Celju, *Jutro*, letnik 8, št. 211, 8. 9. 1927, str. 7.

Sijajna zmaga Slovenstva v Celju, *Nova doba*, letnik 6, št. 111, 30. 9. 1924, str. 1.

Slavnostni dan v Celju, *Nova doba*, letnik 3, št. 80, 12. 7. 1921, str. 1-2.

Volitev župana in podžupana v Celju, *Nova doba*, letnik 3, št. 58, 19. 5. 1921, str. 3.

Literatura

Cvelfar, Bojan: "Z Narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust ...": nacionalni izgredi v Celju na prelomu stoletja, *Celjski zbornik*, Celje: Osrednja knjižnica Celje, 1997, str. 7-44.

Cvirn, Janez: Jezikovna politika celjske občine na prelomu stoletja, *Zgodovinski časopis*, letnik 44, št. 2, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1990, str. 199-214.

Goropevšek, Branko: Čas, ko sta se mesto in okolica razvijala brez regulacijskega načrta. Oris prostorskega razvoja Celja med leti 1918 in 1941, *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2001, str. 75-88.

Goropevšek, Branko: *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!: slovenska politika na Štajerskem v letih 1906-1914*, Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.

Kregar, Tone: Upravni razvoj Celja v letih 1918-1941, *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2001, str. 49-74.

Kreže, Karmen: *Pozdrav iz Žalca*, Žalec: Mestna skupnost, 2016.

Lazarevič, Žarko: Razvoj institucij finančnega posredništva v Celju do konca prve svetovne vojne, *Iz zgodovine Celja 1848-1914*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 127-154.

Mikola, Milko: Industrija v Celju med obema vojnoma, *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2001, str. 93-117.

Orel, Tine: Dr. Juro Hrašovec: starosta slovenskih planincev, *Planinski vestnik*, letnik

⁵⁸ Orel, Dr. Juro Hrašovec, str. 409-410.

13, št. 7, Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1957, 409-410.

Perovšek, Jurij: Celje in politične razmere v jugoslovanski državi v letih 1918-1941, *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, Celje: Muzej novejša zgodovine Celje, 2001, str. 5-48.

Počivavšek, Marija: Obrt in trgovina v Celju med svetovnima vojnama, *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, Celje: Muzej novejša zgodovine Celje, 2001, str. 119-140.

Podatki o razvoju okoliške šole v Celju. Spominska knjižica: ob otvoritvi novega šolskega poslopja okoliške deške osnovne šole v Celju leta 1927 (ur. Fran Voglar), Celje: Krajni šolski svet v Celju za okolico, 1927, str. 3-16.

Sernec, Josip: *Spomini*, Ljubljana: Komisijška založba "Tiskovne zadruge", 1927.

Šolski center (Šentjur): 100 let Šolskega centra Šentjur (ur. Mihelca Romih et al.), Šentjur: Šolski center, 2010.

Zusammenfassung

DR. JURO HRAŠOVEC – DER ERSTE SLOWENISCHE BÜRGERMEISTER VON CELJE

Bei den ersten Nachkriegswahlen am 26. April 1921 triumphierte in Celje die Jugoslawische demokratische Partei (Jugoslovanska demokratska stranka). Ihr prominentes Mitglied Dr. Juro Hrašovec wurde auf der ersten Sitzung des Gemeinderates am 18. Mai 1921 zum ersten slowenischen Bürgermeister von Celje gewählt. Im Regionalmuseum (Pokrajinski muzej) Celje wurde genau hundert Jahre später die Ausstellung mit dem Titel Dr. Juro Hrašovec – der erste slowenische Bürgermeister von Celje eröffnet, kuratiert von Mag. Damir Žerič. Das Museum verwahrt einen Gutteil des materiellen Erbes der Familie Hrašovec, was ein ausgezeichnete Anlass zur Vorbereitung einer Ausstellung

über diese der breiteren Öffentlichkeit zu wenig bekannte Persönlichkeit war. Den inhaltlichen Kern der Ausstellung bilden zwei kurze Lebensläufe, die Hrašovec in den Jahren 1936 und 1950 verfasste. Die Ausstellung enthüllt die wesentlichen Meilensteine des Wirkens von Hrašovec – den Kampf um die Gleichberechtigung der slowenischen Sprache und die Gründung slowenischer Schulen, die Einbindung in die Gründung und Tätigkeit slowenischer Geldinstitutionen, die verbindende Rolle im Rahmen der Politik der Einigkeit (slogaštvo) und die Periode seiner sechsjährigen Amtszeit als Bürgermeister. Dr. Juro Hrašovec schrieb sich in die Geschichte der Stadt Celje als Träger der Slowenisierung der Stadt auf politischem und kulturellem Gebiet sowie im Bildungs- und Wirtschaftsbereich ein. Im Zentrum der Tätigkeit von Hrašovec stand der Kampf um die Gleichberechtigung der slowenischen Sprache im öffentlichen Leben. Sein Wirken wurde vom Bewusstsein geleitet, dass die Wirtschaft die Basis der nationalen und kulturellen Stärke ist, daher engagierte er sich mit allem Eifer für die Gründung slowenischer Geldinstitutionen. Die Periode seiner Bürgermeistertätigkeit, die bis zum Jahr 1927 dauerte, war der Höhepunkt einer reichen gesellschaftspolitischen Karriere, die bereits in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts begonnen hatte. Mit seiner Lebenskraft und dem mehr als sechzig Jahre dauernden öffentlichen Wirken stellt er zweifellos eine der bedeutendsten Persönlichkeiten der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts im slowenischen Gebiet dar. Das Regionalmuseum Celje organisierte mehrere Begleitveranstaltungen zur Ausstellung und gab auch einen interessanten Katalog heraus, um dafür Sorge zu tragen, dass die Ausstellung auf Dauer dokumentiert ist.

Schlagwörter: Juro Hrašovec, Bürgermeister, Celje/Cilli, Kampf um die Gleichberechtigung der slowenischen Sprache, Geldinstitute, slogaštvo/Politik der Einigkeit

Vlasta Stavbar

»Laskam si, da sem bil vedno dober Slovenec, več pa ne«

(J. Hrašovec, 1918)

Ustanovitev vseslovenske liberalne stranke

STAVBAR, Vlasta, dr. zgodovinskih znanosti, višja bibliotekarka specialistka, vodja Enote za domoznastvo in posebne zbirke UKM, Univerzitetna knjižnica Maribor, Univerza v Mariboru, Gospejna 10, SI – 2000 Maribor, vlasta.stavbar@um.si

929Hrašovec J.
929Kukovec V.
329(497.4)"1918/1927"

»LASKAM SI, DA SEM BIL VEDNO DOBER SLOVENECE, VEČ PA NE«

Ustanovitev vseslovenske liberalne stranke

Prispevek obravnava delovanje Jure Hrašovca v njegovem celjskem obdobju v času habsburške monarhije. Osrednji del študije je namenjen političnemu dogajanju na Slovenskem v zadnjih letih, in sicer težnjam po ukinitvi Štajerske narodne stranke in ustanovitvi vseslovenske liberalne stranke. Predstavljena je korespondenca med slovenskimi liberalci, zlasti štajerskimi, in med njimi tudi mnenje in aktivnosti Jure Hrašovca. Prispevek predstavi tudi politično sliko Celja ob prelomu stoletja, ko se je Hrašovec preselil v Celje, in zaključi z letom 1921, ko je kot ugledni celjski odvetnik in eden vodilnih predstavnikov liberalnega narodnega gibanja v mestu postal prvi slovenski župan.

Ključne besede: Juro Hrašovec, Vekoslav Kukovec, vseslovenska liberalna stranka, JDS

STAVBAR, Vlasta, PhD in Historical Sciences, Senior Specialist Librarian, Head of the Unit for Local History and Special Collections, University Library Maribor, University of Maribor, Gospejna 10, SI – 2000 Maribor, vlasta.stavbar@um.si

929Hrašovec J.
929Kukovec V.
329(497.4)"1918/1927"

»I FLATTER MYSELF THAT I HAVE ALWAYS BEEN A GOOD SLOVENE, BUT NO MORE«

(J. Hrašovec, 1918)

Founding of the All-Slovenian Liberal Party

The article deals with the activities of Jure Hrašovec during his Celje period under the Habsburg Monarchy. The main part of the study is devoted to the political developments in Slovenia during the relevant period, namely the movement to abolish the Styrian National Party and to establish an all-Slovenian Liberal Party. It presents the correspondence between Slovene liberals, especially those from Styria, including the views and activities of Jure Hrašovec. The article also examines the political situation in Celje at the turn of the century, when Hrašovec moved to Celje, and concludes with the year 1921, when, as a prominent Celje lawyer and one of the leading representatives of the liberal national movement in the city, he became the first Slovenian mayor.

Keywords: Juro Hrašovec, Vekoslav Kukovec, All-Slovenian Liberal Party, JDS

Celje (Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov)

Juro Hrašovec je bil del slovenske narodne politike. Izhajal je iz narodno napredne družine. Njegov oče Franc Hrašovec¹, pravnik, okrajni sodnik in društveni delavec, je pustil pečat v slovenskem društvenem življenju in vse do svoje smrti leta 1909 ohranjal stik s slovenskim dijaštvom. Kljub selitvam družine v nemška središča so s slovenskimi knjigami, časopisjem in s slovenskim pogovornim jezikom v družini ohranjali slovensko pripadnost.² V nekrologu leta 1909 ga je pisec označil kot *očeta graških Slovencev*. Čas upokojitve je Franc namreč preživel v Gradcu, kjer je aktivno deloval v slovenskih društvih.³

Franc Hrašovec je sredi 19. stoletja deloval tudi v Celju, in sicer kot praktikant pri deželnem sodišču v Celju (1851). Iz Celja in drugih krajev službovanja je pisal v *Novice*, zlasti o porotnih razpravah v Celju. Kasneje se je družina preselila na Hrvaško, kjer se je v Sisku leta 1858 rodil Juro. Kasneje se je

Hrašovčeva družina selila, tako da je Juro obiskoval gimnazijo v Celovcu in Salzburgu, pravo študiral v Gradcu in doktoriral leta 1879.⁴ Leta 1880 je začel opravljati službo koncipienta pri dr. Sernecu v Celju. Po enoletnem delu je odšel v pisarno dr. Zarnika v Ljubljano.⁵ V času svojega prvega bivanja v Celju je spoznal Lino Petriček in se z njo poročil leta 1884.⁶ S prihodom v Celje leta 1889 je vstopil v javno in politično življenje. Pred tem je deloval kot odvetnik v Slovenj Gradcu. V Celju je sodeloval z najbolj znanimi slovensko usmerjenimi posamezniki, kot so bili Josip Sernec, Mihael Vošnjak in Ivan Dečko ter se vključil v *nacionalno razgreto politično dogajanje v mestu*.⁷ V Celju je imel svojo odvetniško pisarno vse do izbruha druge svetovne vojne. Leta 1893 je kandidiral za poslanca v štajerskem deželnem zboru. V *Slovenskem gospodarju* je leta 1893 objavil zahvalo volilcem, ki so »oddali glasove za mene ter na ta način zopet znovič odobrili nazore in težnje naše stranke, kakor sploh vseh onih rodoljubov, ki so pripomogli, da je naša stranka dosegla

¹ Polec, Hrašovec, Franc (1821–1909). Slovenski biografski leksikon (odslej SBL), 3. zv. Ljubljana 1928, str. 341.

² Nova doba 3, 1921, 79, 9. 7., str. 2, Dr. Juro Hrašovec, prvi slovenski župan.

³ Edinost (Trst) 34, 1909, št. 210, 28. 7., str. 2, Dnevne vesti: +Fran Hrašovec.

⁴ Badovinac, Celjani so jih poznali, 16.

⁵ Jug, 36.

⁶ Germačnik, Vodili so Celje, 68.

⁷ Čuček, Juro Hrašovec, 158.

častno manjšino [...] Upajmo, da bo naš napredek v prihodnjici še lepši!»⁸ Leta 1902 je bil izvoljen kot zastopnik celjske kmečke občine (1902–1908) v štajerski deželni zbor. V šestletnem mandatu je podal nekaj predlogov, in sicer predlog za ustanovitev slovenske meščanske šole v Žalcu (1902), 1906–1908), vinarske šole v Grižah (1906–1908) in slovenske meščanske šole v Šentjurju ob južni železnici (1906–1908), ter interpelacije zaradi prepovedi slovenskih napisov na trgovinah v Mariboru (1904–1905), glede uradovanja političnih uradov na slovenskem Štajerskem (1904–1905), uporabi deželnih jezikov pri politični ekspozituri v Mozirju (1905) in za ustanovitev filialk Štajerske kmetijske družbe na slovenskem Štajerskem. Nastopal je proti zapostavljanju slovenskega jezika v javnem življenju. Dolga leta je bil tudi predsednik celjske Narodne čitalnice, predsedoval pa je tudi Narodnemu svetu za takratno Spodnjo Štajersko. V celjsko narodno zgodovino se je zapisal tudi kot predsednik upravnega odbora Celjske posojilnice, ki je pod njegovim vodstvom zgradila Narodni dom v Celju. Bil je tudi med ustanovitelji Južnoštajerske hranilnice. Med njegovim političnim delovanjem pa je prišlo na Spodnjem Štajerskem do konca slovenske slogaške politike. Juro Hrašovec je namreč svaril, da »bog živi naš slovenski narod in črna zemlja naj pogrezne onega, kdor bi hotel rušiti našo edinost in slogo na Spodnjem Štajerskem.«⁹ Spopad liberalca Ivana Rebeka in katoliškega kandidata Antona Korosca leta 1906 na nadomestnih državnoborskih volitvah v splošni kuriji je pomenil konec slogaške politike. Konec slogaštva pa ni oslabil slovenske politike, saj je bil leta 1907 ustanovljen Spodnještajerski narodni svet, ki ga je vodil Juro Hrašovec, ki je »skrbel za enoten nastop obeh političnih blokov pri skupnih 'narodnih' zadevah.«¹⁰

Tako tudi ni presenečenje, da je bil Juro Hrašovec 18. maja 1921 na listi Jugoslovanske demokratske stranke izvoljen za prvega slovenskega župana v Celju.¹¹ Delo župana je opravljal do leta 1927.

⁸ Slovenski gospodar 27, 1893, št. 47, 23. 11. str. 1, Zahvala.

⁹ Čuček, Slovenski poslanci v Gradcu, 27.

¹⁰ Čuček, Juro Hrašovec, 158.

¹¹ Nova doba 3, 1921, št. 79, 9. 7., str. 2, V proslavo izvolitve prvega slovenskega župana v Celju se vrši v soboto 9. tm" ob 8. uri zvečer bakljada in serenada pred magistratom, obhod z godbo po mestu. Zbiramo se pred Narodnim domom.

Izbrani naslov prispevka, citat iz njegovega pisma Vekoslavu Kukovcu, ki Jura Hrašovca sicer povezuje z obdobjem nastajanja vseslovenske narodne stranke leta 1918, ga označuje tudi ves čas njegovega več kot 60-letnega političnega in javnega življenja v Celju in okolici, ki je bilo zlasti posvečeno ohranjanju in krepitvi slovenske gospodarske, politične in kulturne moči. Ob prejetju odlikovanja (Red jugoslovanske krone III. stopnje) leta 1933 je izjavil, »da je deloval vedno v dobrobit slovenskega naroda in da velja to odlikovanje tudi vsem onim, ki so pred vojno in po vojni sodelovali z njim v nacionalnem in kulturnem delu.«¹²

In kakšno je bilo mesto Celje ob prihodu Jure Hrašovca?

Fran Roš ga je v svojih spominih opisal takole: »Narodnostni boji v Celju in za Celje so postajali konec 19. stoletja vse ostrejši. V pogojih kapitalizma se je krepilo tudi slovensko meščanstvo ob naslonitvi na narodno prebujene ljudske množice v široki okolici. Gospodarsko vse močnejše se je vidno uveljavilo tudi v mestu. Zrasel je Narodni dom s sedežem Celjske posojilnice in kot središče slovenskega družabnega življenja in kulturnega dela s še čitalniškim obeležjem. Slovenski časopisi so se tiskali v tiskarni, ki je bila last Zveze slov. zadrug v Celju. Organizirano privatno denarništvo je reševalo slovenske ljudi gospodarske odvisnosti vsaj od Nemcev. Po dolgi borbi, ki je stresla celo dunajski parlament in vlado, je Celje 1895 dobilo tudi slovenske vzporednice k nižjim razredom nemške gimnazije.

Mesto v tedanji dobi ni v svojih ozkih mejah štel niti 7000 prebivalcev, izmed katerih se je pri ljudskem štetju 1910 priznala natanko tretjina k slovenskemu občevalnemu jeziku. Slovencev je bilo seveda več, toda to štetje so izvedli mestni organi, ki pri odvisnih nameščencih in služinčadi niso marali upoštevati narodnostne pripadnosti. Pritisk delodajalcev je bil celo tako velik, da je ob njihovi kontroli glasovnic pri zadnjih državnoborskih volitvah v Avstriji prejel nemško-nacionalni kandidat štiri petine v mestu oddanih glasov. Nasprotno pa je v kmečko delavski okoliški občini, ki je bila v rokah Slovencev, priznalo nemški občevalni jezik komaj

¹² Nova doba 15, 1933, št. 98, 4. 12., str. 1, Svečano odlikovanje dr. Jura Hrašovca.

Celje (Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov)

8 % prebivalcev. Tu je nastajala industrija, a delavci so vanjo prihajali s kmečke grude in so bili še premalo razredno zavedni, da bi mogli še tedaj pomeniti posebno politično silo.«¹³

Celje je od srede 19. stoletja počasi raslo. Ob začetku liberalne dobe je bilo mesto po večini prebivalstva slovensko, čeprav so vodilni ljudje v javnosti uporabljali nemški jezik. Ob začetku ustavnega življenja so mnogi Slovenci zaradi gospodarske koristi, napredovanj v javni službi, vpliva šole, družabnih zvez ... prešli v nemški tabor. Toda proti koncu stoletja se je stanje že spremenilo v slovensko korist. V mestu se je nastanilo nekaj trdne slovenske inteligence. Vodje so bili zlasti odvetniki: dr. Ludovik Filipič, dr. Josip Sernec, dr. Franc Vrečko, dr. Juro Hrašovec, dr. Franjo Karlovšek, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Anton Božič, dr. Franjo Kalan. Poleg njih sta že po svojem poklicu imela vpliv notarja Lovro Baš in Jurij Detiček.

Pomembno je bilo tudi delo duhovščine in učiteljstva okoliških šol. Zelo je koristila denarna osamosvojitve, ki so jo Slovenci izvajali s tem, da

so na pobudo dr. Josipa Vošnjaka in pod vodstvom njegovega brata inž. Mihaela Vošnjaka ustanovili najprej Celjsko posojilnico, nato Zvezo slovenskih posojilnic, za njo Južnoštajersko hranilnico in Zadružno zvezo. Slovenski vodje so vedeli, kako poguben je vpliv nemških obrtnikov in trgovcev na njihove uslužbence in vajence, ki so jih lahko potujčevali. Vztrajno so si prizadevali, da so se v mestu naseljevali slovenski obrtniki in trgovci.¹⁴ Tudi za Celje je značilen razvoj slovenskih političnih strank in nemškega političnega gibanja, ki je zavračalo spremembe in izgubljalo svoj položaj. Med slovenskimi političnimi silami je v zadnjih letih Habsburške monarhije prevladovala liberalna usmerjenost.¹⁵ Številni akterji slovenskega liberalizma so prihajali prav iz Celja, zato prispevek v nadaljevanju predstavlja eno izmed pomembnih dogajanj v zadnjih letih Habsburške monarhije, in sicer težnje po ustanovitvi vseslovenske liberalne stranke, ki se je sredi leta 1918 manifestirala v ustanovitvi Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) ter aktivnosti nekaterih slovenskih liberalnih politikov.

¹³ Roš, Iz učenčevih spominov, 21-23.

¹⁴ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, 43.

¹⁵ Herman, Dogajanje na Celjskem, 415.

Spomladi leta 1917, ko se je prva svetovna vojna prevešala v četrto leto, je v Habsburški monarhiji zaradi spremenjenih notranje- in zunanjepolitičnih razmer prišlo do obnove političnega življenja. Začeli so se pojavljati prvi poskusi reševanja narodnopolitičnih razmer Slovencev, zlasti kot notranje preoblikovanje monarhije. Narodnopolitične razmere v Celju so bile zaradi prevladujočega nemškega vpliva v mestu pred prvo svetovno vojno dokaj neugodne. Vendar je bila kljub temu in tudi zaradi vojnih razmer podpora političnemu gibanju za spremembe med ljudmi velika. Kazala se je tudi v deklaracijskem gibanju. V celjskem sodnem okraju je bilo zbranih 9.249 podpisov podpore Majniški deklaraciji. Zbiranje podpisov podpore je potekalo od 9. decembra 1917 do aprila 1918.¹⁶ Za celjski okraj so bili značilni tudi shodi. V Celju je februarja 1918 potekal občni zbor slovenske Kmečke zveze, ki je prerasel v deklaracijski shod, ki pa je bil prepovedan.¹⁷ *Slovenski gospodar* je poročal, kako je ljudstvo hotelo zborovati, celjski Nemci pa so jim hoteli to preprečiti. Poslanec Pišek, ki je nameraval na shodu govoriti, je dejal: »Ljudstvo slovensko. Prišel bo kmalu čas, ko nam nihče v slovenskem Celju ne bo prepovedoval shodov.« Zborovalci so zapeli »Hej Slovani«. Časopis svoje poročilo zaključuje z besedami: »Celjski Nemci in nemškutarji niso dosegli svojega namena.«¹⁸

Organiziranost in moč političnih strank med vojno sta na Celjskem sloneli na predvojnih strankarskih razmerah. Narodnopolitično gibanje je imelo oporo pri vseh slovenskih predvojnih političnih strankah.¹⁹

V zadnjem letu habsburške monarhije, v obdobju deklaracijskega gibanja, so se v obeh najmočnejših političnih taborih zgodile pomembne spremembe, decembra 1917 je dosegel vrhunec dolgotrajni spor v kranjski Slovenski ljudski stranki in s tem posledično v vsej Vseslovenski ljudski stranki, katere del je bila tudi Koroščevo Kmečka zveza na Štajerskem. Iz vodstva SLS so izključili dolgoletnega strankarskega načelnika dr. Ivana Šušteršiča.

Spor med starini, ki jih je predstavljal Šušteršič s sodelavci, in mladino, ki so bili zbrani okoli Korošca in Kreka, je izbruhnil zaradi Šušteršičevega avtoritativnega vodenja stranke in vodstvene tekmovalnosti med tremi močnimi klerikalnimi politikami. Razlog je bila tudi Majniška deklaracija. Šušteršič je namreč poudarjal brezpogojno zvestobo monarhiji in deklaracije ni podprl. 15. novembra 1917 je iz stranke izstopil. Povod za to so bile tudi volitve za predstavnika Kranjske v zastopstvu avstrijskega državnega zbora za skupne zadeve Avstro-Ogrske. Šušteršiča kot kandidata so obšli in izvolili štajerskega kandidata dr. Korošca. Napetosti so se še stopnjevale in Šušteršič je 22. novembra dosegel razpust stranke in še istega dne ustanovitev nove. Toda ukrepala je tudi druga stran in 27. decembra 1917 pripravila zborovanje poverjenikov SLS, ki je imelo značaj kongresa. Na njem so sprejeli Majniško deklaracijo kot minimalni narodni program in iz vodstva izključili Šušteršiča. Na kongresu je bil za novega predsednika stranke izvoljen Korošec. S tem je postal Korošec najmočnejši slovenski politik tistega časa in vodilna osebnost slovenskega narodnopolitičnega gibanja. Kot eden pomembnih predstavnikov klerikalnega tabora na Štajerskem je postal vodilna osebnost slovenskega političnega prostora. Ob Šušteršičevem zatonu ter ob vzponu in voditeljski uveljavitvi Antona Korošca se je v letih 1917 in 1918 v slovenskem političnem prostoru zgodila še ena pomembna sprememba: **povezovati se je začel tudi slovenski liberalni tabor** in junija 1918 so liberalci storili korak, ki je omogočil, da je tudi ta tabor postal *enoten vseslovenski politični subjekt*.²⁰

Odločilen vzgib za oblikovanje enotne liberalne stranke je dal vodilni štajerski liberalni politik dr. Vekoslav Kukovec, predsednik Narodne stranke za Štajersko. 31. decembra 1917 je v *Slovenskem narodu* objavil poziv z naslovom Za enotno slovensko stranko,²¹ v katerem je nastopil zoper strankarsko razcepljenost in se zavzel za oblikovanje enotne vseslovenske politične organizacije, ki bi »temeljila na deklaracijski ideji jugoslovanske združitve in narodne samoodločbe«. ²² Kukovčeva ideja je imela takojšen javni odziv. Uredništvo *Slovenske-*

¹⁶ Stavbar, Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje, 94.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ *Slovenski gospodar* 52, 1918, št. 6, 7. 2., str. 3, S prepovedane shoda v Celju.

¹⁹ Herman, Dogajanje v Celju, 416.

²⁰ Glej: Slovenska novejša zgodovina, 162–165.

²¹ *Slovenski narod* 50, 1917, št. 298, 31. 12., str. 1–2, V. K. [Vekoslav Kukovec], Za enotno slovensko stranko.

²² Perovšek, Na poti v moderno. Ljubljana 2005, 193.

ga naroda je namreč že v uvodu h Kukovčevemu pozivu izrazilo stališče liberalne narodno napredne stranke na Kranjskem: »Po našem mnenju gre spoštovani avtor predaleč. Izhajajoč s stališča, da se mora današnja slovenska politična razcepljenost odpraviti ter izvršiti reorganizacija naših političnih sil, prihaja do enotne narodne politike preko enotne politične stranke, obsegajoče vse napredne in klerikalno politične skupine našega naroda, ki stoje na programu narodne samoodločbe. Zdi se nam ta načrt načelno predalekosežen in praktično neizpeljiv.«²³ Uredništvo navaja tudi, da jih »vzgle-di drugih narodov, ki jih navaja spoštovani gospod doktor«, ne prepričajo. Ob tem navajajo Čehi, ki so organizirali enotno stranko. Stališče uredništva oziroma liberalne Narodno napredne stranke na Kranjskem je namreč bilo, da naj Vseslovenska ljudska stranka in vseslovenska napredna demokratska stranka skleneta trdno koalicijo »za boj za našo samoodločbo.«²⁴ Menili so, »da je pot k dosegu cilja: zenostavljanje našega strankarskega organizma in koalicija. S. L. S: organizira svoje vrste enotno, enotno naj se organizira tudi napredno slovenstvo. Obstoje pokrajinskih strank danes ni več upravičen.«²⁵ Kukovec pa je v svojem pozivu izhajal iz dogajanja v zadnjih letih prve svetovne vojne, ki je Slovencem prinesla veliko gorja, hkrati pa jih obogatila s priložnostjo združitve v jugoslovanski državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Menil je, da se je »za ujedinjenje v smislu deklaracije 30. maja izjavila cela Slovenija, tako da ima Jugoslovanski klub naših poslancev res večino naroda za seboj. V tem oziru ni razločka med naprednjaki in pristaši ljudske stranke.«²⁶ In iz te »edinosti vseh narodno mislečih Slovencev« je Kukovec zagovarjal nujnost po enotni slovenski stranki. In Jugoslovanski klub bi se po njegovem mnenju moral »poglobiti in utrditi med narodom ter vzeti v pretres idejo ustanovitve enotne slovenske stranke, in da se organizacija izpelje v soglasju z vsemi dosedanjimi strankami, ki so se izrekle za ujedinjenje.«²⁷ Kukovec članek zaključuje s predlogom, da Jugoslovanski klub idejo predstavi javnosti, kjer si je s svojim parlamentarnim delom pridobil tudi splošno zaupanje.

Liberalci na Kranjskem so menili, da Slovence kljub enotnemu narodnopolitičnemu cilju, ki je bil izražen v boju za jugoslovansko državo, še vedno ločijo »one večno idejne razlike, ki delijo človeštvo v razne tabore, skupine in stranke«. V enotni slovenski stranki pa bi se morala »vsaka sedaj obstoječih strank odreči baš tistim svojim načelom, ki tvori-jo posebnost njene eksistence, svojim nazorom na svet, na družbo.«²⁸ Po odzivu v Slovenskem narodu²⁹ oziroma jasno izraženemu stališču liberalcev na Kranjskem, je Kukovec opustil zamisel o oblikovanju enotne slovenske politične stranke. Vztrajal pa je, da morajo Slovenci doseči »enotnost na zunaj, na znotraj pa [...] odpraviti razdvojenost in razcepljenost«. To je poudaril tudi na shodu zaupnikov štajerske Narodne stranke 13. januarja 1918 v Mariboru.

Vekoslav Kukovec je 6. januarja 1918, dan za tem, ko je Slovenski narod opozoril, da se mora tudi liberalni tabor enotno politično organizirati, poslal pismo predsednikom okrožnih političnih društev Narodne stranke na Štajerskem, v katerem je povpraševal po mnenju, ali naj bi se »razpustila narodna stranka in da bi se ustanovila za vse slovenske dežele skupna napredna stranka, ki bi imela večjo moč:

Velecenjen prijatelj!

Obračam se na Vas kot predsednik našega političnega društva za Vaše okrožje, da mi na kratko poročate, kaj Vi rečete k načrtu, da bi se razpustila narodna stranka in da bi se ustanovila za vse slovenske dežele skupna napredna stranka, ki bi v našem narodnem boju večjo moč imela. Prosim Vas tudi, da bode okraj po možnosti zastopan na zaupnem shodu v Mariboru 13. t. m.

Najlepše pozdravlja
udani

Dr. Kukovec.«³⁰

²³ Slovenski narod 50, 1917, št. 298, 31. 12., str. 1, Za enotno slovensko stranko.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Prav tam, str. 1

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam, str. 2.

²⁸ Perovšek, 195.

²⁹ Slovenski narod 51, 1918, 5. 1., Jednotna stranka?

³⁰ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/ Likvidacija štajerske narodne stranke in ustanovitev vseslovenske napredne stranke 1917–1918, pismo V. Kukovca, Lebring, 6. 1. 1918.

9/1/18

Blagorodni gospod kolega!

Na vašega cenjenega listi-
sa od b. t. m. razvidim, da ste
pretaoljeni v Lohing, kar vam raj-
ši ne bo ugajalo.

Šundanes se vrziti ni
prijetno; človek trepa celo' roji
zhaosje. Mi ne pridemo niti v
Maribor, da bi Marto in seste obisk-
li. Tudi sem sem z i Hengrafinjo
v pisarni in sta sedaj že povrh tačno
Landa in Wicke nekaj dni doma.

Še radi narodnega sveta se še
nikoli ni obrnil do mene.

Vai človek v št. Naroda mi

Pismo Jura Hrašovca Vekoslavu Kukovcu 9. januarja 1918 (Pokrajinski arhiv Maribor, fond Kukovec, Likvidacija Štajerske
narodne stranke in ustanovitev vseslovenske napredne stranke 1917–1918)

je upejal; trati ste pa tudi ofono.

Kaj bi naj šel večkrat? Laskam si,
da sem bil vedno dober Slovence, več pa ne.

Mislil, da bi ustanovitve samo ene
stranke na Slovenskem ne bo pilslo, če
veslovarska gudka stranka bo obstajala tudi
v naprej; na drugi strani pa ne morejo
samostojni umeoni i tajniki Slovenci sami
ustanoviti veslov: narodne stranke.

Tolj: bi morda bilo ime veslov:
napredna stranka, ki pa naj tudi bi nagla.
Sala kot pro, vodilo načelo: „naše uje,
dinjeje“ in bi naj povdarjela, da hoče nica
trata bi ti rojini načelom, pa bi vikkas
irkala potetke stika z drugo stranko, voma.
terjih, ki se tičejo našega obstarla, narodne.
ga življenja, naše trdnosti.

Pa ste mi zahvali!

ulea
Mestove
in juno Anstifer

Med 6. in 12. januarjem 1918 mu je pritrdilno odgovorilo šest predsednikov okrožnih političnih društev Narodne stranke – Franjo Pahernik, ki je še posebej poudaril nujnost pomladitve kranjske stranke, Anton Haken, Ferdo Kunej, Lovro Pehovar, Juro Hrašovec in Ivan Rebek.

Juro Hrašovec je 9. januarja 1918 v pismu Vekoslavu Kukovcu sporočil svoje mnenje o nameri razpustitve štajerske narodne stranke in ustanovitvi vseslovenske napredne stranke. Hrašovec je uvidoma zapisal nekaj vljudnostnih fraz o Kukovčevi predstavitvi v Lebring in o razmerah za potovanje ter družinskih članih. Glede Kukovčevega vprašanja pa se Hrašovec sprašuje: **»Kaj bi naj jaz svetoval? Laskam si, da sem bil vedno dober Slovenec, več pa ne.«** Hrašovec je zapisal, da mu je Kukovčev poziv v Slovenskem narodu ugajal, vendar meni, da se na Slovenskem ne bo ustanovila samo ena stranka, ker *»vseslovenska ljudska stranka bo obstajala tudi naprej, na drugi strani pa ne morejo samosebi umevno štajerski Slovenci ustanoviti vseslov. narodne stranke«*. Predlagal je: *»Bolje bi morda bilo ime vseslov. napredna stranka, ki pa naj tudi bi naglašala prvo, vodilno načelo: 'naše ujedinjenje' in bi naj poudarjala, da hoče sicer zvesta biti svojim načelom, pa bo vsikdar iskala potrebne stike z drugo stranko, v vprašanjih, ki se tičejo našega obstanka, narodnega življenja, naše bodočnosti.«*³¹

Do sredine leta 1918 je tako potekala obširna korespondenca med slovenskimi liberalci, zlasti med štajerskimi. Večina jih je bila še vedno na tujem, vendar so bili politični stiki tudi zaradi narodnega boja in političnih programov, hotenj po združitvi vseh slovenskih liberalcev ter same politične in vojne situacije, številni.

Ivan Rebek je pisal Kukovcu o tistih narodnih delavcih, ki so sicer imeli zasluge za lokalne narodne boje zlasti glede gospodarstva, vendar je bil tedaj čas za večje ideje. Menil je, da je čas, da se *»sile narodnih idealistov zopet strnejo in preko naših starih gre na dnevni red današnjega narodnega vprašanja.«* Rebek je zagovarjal, da je edino v deklaraciji Jugoslovanskega kluba zastopano narodno

vprašanje ter sta izraženi volja in zahteva vseh Jugoslovancev. Prav tako je zagovarjal enotno stranko.³²

Anton Kunej je Kukovcu v Lebring pisal, da podpira *»preureditev slovenskih strankarskih razmer«* in meni, da bi se v enotno stranko združile tiste stranke, *»ki se priznavajo k jugoslovanski deklaraciji, kajti le združene moči so steber, ki se ne da z lepa omajati.«* Svojo neudeležbo na mari-borskem shodu je opravičil s slabimi prometnimi povezavami.³³

Za skupno – *»enotno politično organizacijo slovenskega naroda, izvzemši dr. Šušteršiča,«* se je zavzel tudi Franjo Goričar. Menil je, da je treba postaviti trden temelj za prihodnost slovenskega naroda. Kako se bo *»zidalo naprej – o tem odločevala bo prihodnost.«* Pismo je končal z mislijo: *»Kdor na dva zajca obenem preži – nobenega ne dobi.«*³⁴

Iz Hrastnika je Kukovcu poslal odgovor Ferdinand Roš, ki v tem času sicer ni bil več zelo aktiven v političnem življenju, vendar je zapisal: *»Moja največja želja je bila vedno, da bi se slovenske stranke zedinile v eno stranko. To se je sedaj na moje največje veselje zgodilo! Politični greh bi bil, ako bi se to zopet zrušilo! Z narodnim svetom smo bili že itak enkrat poskusili, a se je jako slabo obnesel – ne poskušajmo več.«* Roš je pisal tudi o zbiranju podpisov za Majniško deklaracijo v Trbovljah, kjer so rudarji zbrali okoli 2000 podpisov.³⁵

Vinko Žumer iz Knežca je menil, da je najbolje, da se ustanovi nova enotna slovenska stranka *»za vse pripadnike jugoslovanske ideje.«*³⁶

Iz Kamnika se je na Kukovčevo pismo odzval Rihard Karba, ki se je povsem strinjal s Kukovcem. Karba je pisal, da je za združitev vseh strank, ki *»se priznavajo k deklaraciji, v enotno jugoslovansko*

³¹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo J. Hrašovca Kukovcu, 9. 1. 1918.

³² PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo I. Rebeka Kukovcu, Celje, 3. 1. 1918.

³³ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo A. Kuneja Kukovcu, Stolovnik, 3. 1. 1918.

³⁴ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo F. Goričana Kukovcu, Višnja vas, 3. 1. 1918.

³⁵ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo F. Roša Kukovcu, Hrastnik, 4. 1. 1918.

³⁶ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo V. Žumra Kukovcu, Knežec, 4. 1. 1918.

stranko.« Menil je, da pa bodo morale ob združitvi vse stranke podrediti svoje strankarske cilje.³⁷

»Merodajni možje« iz Vranskega so v Megličevem pismu Kukovcu podprli aktivnosti razdvojenih strank za združitve v enotno močno stranko, »ki bode zmožna v enotni falangi skupno se zoperstaviti našim sovražnikom.«³⁸

Tudi gozdar in posestnik Franjo Pahernik (1882–1976)³⁹ iz Vuhreda je svoj odgovor Kukovcu poslal po pogovoru s somišljeniki iz svojega okraja. Bili so za združenje vseh slovenskih naprednih strank v »jedno jednoto, ker veliko duha in visoki cilji gotovo zahtevajo tudi veliko in konzultirano stranko.« Vendar je ob tem Pahernik poudaril, da se mora kranjska napredna stranka pomladiti in »izginiti morajo tam tudi zadnji ostanki ljubljanskega frakarstva.«⁴⁰

Iz Središča ob Dravi je Kolarič pozdravljal idejo o združitvi vseh slovenskih strank, ki naj se združijo v »obrambo in povdžigo vsega skupnega slovenskega naroda.« Kolarič je navdušeno pisal tudi o bodoči Jugoslaviji, »ki prinese veselo in boljše bodočnost vsem Slovanom v smislu deklaracije, ker le potem bomo krepka opora samo sebi ako delujemo zdrženimi močmi v lastno obrambo pod zaščito slavnih Habsburžanov.«⁴¹

Naprednjaki iz Trbovelj so menili, da bi morali Narodno stranko razpustiti in ustanoviti »strogo Napredno stranko, za vse slovenske dežele,« saj bi bilo po mnenju Antona Mahna delo veliko lažje, kakor v razcepljenih po več strankah.⁴²

Josip Mursa (1864–1948)⁴³ iz Krapja pri Ljutomeru je Kukovcu poslal odgovor 7. januarja 1918 v

svojem in v imenu vseh »narodnih Muropoljancev,« da se »osnuje le ena enotna velika stranka.«⁴⁴

Iz Gotovelj v Savinjski dolini je odgovor na Kukovčevo pismo poslal učitelj Franjo Brinar (1865–1929),⁴⁵ v letih pred vojno predsednik učiteljskega društva za celjski okraj ter tajnik gotoveljske hranilnice in posojilnice. Podprl je idejo o združitvi vseh pristašev jugoslovanske ideje v enotno stranko z mislijo: »Veliki časi naj ne najdejo med nami premajhnih ljudi. V Jugoslovanskem klubu so združeni poslanci različnega prepričanja. Posnemajmo jih!«⁴⁶

Dr. Ferdo Kunej iz Št. Petra pod Svetimi gorami je Kukovcu poslal odgovor 8. januarja 1918. Zdi se mu primerno in »jedino pravilno, ako se opusti politična organizacija naše narodne stranke na Štajerskem« in se ustanovi »vseslovenska napredna demokratična stranka, v kateri je prostor za vse napredne sile, tudi za meščane in agrarce.«⁴⁷

Iz Ivanjkovcev je poslal odgovor Lovro Pehovar. Za razliko od večine drugih pa je bil Pehovar do združevanja skeptičen: »Glede koncentracije sem mnenja, imel sem že toliko slabih izkušenj s temi gospodi, da se bojim, da se niso popolnoma obrnili, da je boljše da se ista ne izvrši.« Pozdravljal pa je ustanovitev vseslovenske demokratične napredne stranke, »potem pa skupnega narodnega sveta vseh treh političnih strank.«⁴⁸

S posebnim veseljem je prejem Kukovčevega pisma potrdil Blaž Zupan iz Laškega. V odgovoru je pisal: »Že meseca aprila 1916 sem v smislu zvezinega odborovega sklepa z dopisom na vodstvo klerikalne stranke predlagal vjedinjenje slovenje štajerskih strank. Dobil sem vtis, da se bomo v tem še pogovarjali. In sedaj je prišel čas. Hvala vsem sodelavcem.«⁴⁹ Pravniki Jože Zdolšek (1876–1932), znan po tem, da

³⁷ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo R. Karbe Kukovcu, Kamnik, 4. 1. 1918.

³⁸ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo Megliča Kukovcu, Vransko, 4. 1. 1918.

³⁹ ES, 8. zv., str. 220.

⁴⁰ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo F. Pahernika Kukovcu, Vuhred, 6. 1. 1918.

⁴¹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo R. Kolariča Kukovcu, Središče, 6. 1. 1918.

⁴² PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo A. Mahna Kukovcu, Trbovlje, januar 1918.

⁴³ SBL, 2. knj., str. 181–182.

⁴⁴ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo J. Murse Kukovcu, Krapje, 7. 1. 1918.

⁴⁵ SBL, 1. knj., str. 60.

⁴⁶ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo F. Brinarja Kukovcu, Gotovlje, 8. 1. 1918.

⁴⁷ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo F. Kuneja Kukovcu, Št. Peter pod Sv. Gorami, 8. 1., 1918.

⁴⁸ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo L. Pehovarja Kukovcu, Ivanjkovci, 8. 1. 1918.

⁴⁹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo B. Zupanca Kukovcu, Laški trg, 9. 1. 1918.

je na sodišču na Vranskem uvedel slovenščino,⁵⁰ je 9. januarja 1918 iz Hotunja pri Šentjurju Kukovcu pisal pismo, v katerem je izrazil svoje mnenje o prihodnjem delovanju na političnem polju. Zapisal je: »Tudi moje mnenje je, da nastopamo skupno s strankami, ki pristajajo na majevo deklaracijo.«⁵¹

Nekdanji župan Bizeljskega Ivan Malus je Kukovcu poslal dolgo pismo, v katerem je razpredal o slabem položaju šolstva in vlogi učiteljstva, to pa je pripomoglo k slabemu ugledu Narodne stranke med ljudmi. Menil je tudi, da je duhovništvo v času vojne izgubilo veliko simpatij med prebivalstvom. Pismo se končuje: »Prava agrarna stranka bi rekel bi bila po mojem edini izhod, nisem pa merodajen.«⁵²

Kot je razvidno, se je večina korespondentov, ki so odgovorili na Kukovčovo pismo, izrekla za enotno vseslovensko stranko in podporo deklaraciji. Nekateri pa so izražali pomisleke. Prihodnost so videli v enotni slovenski napredni narodni stranki in v sodelovanju s klerikalci v okviru Narodnega sveta. S tako izmerjeno klimo na terenu med narodnimi somišljeniki se je Kukovec 13. januarja 1918 podal na shod zaupnikov v Maribor. Prijatelj Ivan Rebek mu je dan pred zborom poslal pismo, v katerem se opravičuje, da se ga zaradi bolezni ne more udeležiti, vendar mu želi uspešno zborovanje in da se »zborovalci razidejo v znamenju popolne sloge in sklenjenim programom ena stranka enotno delo skupni boj in skupna zmaga.«⁵³

Na povabilo dr. Kukovca je izvrševalni odbor Narodno napredne stranke v Ljubljani sklenil poslati na zaupni shod štajerske narodne stranke člana strankinega odbora dr. Alberta Kramerja in deželnega poslanca Adolfa Ribnikarja.⁵⁴

Kukovec je v začetku leta 1918 – takoj, ko je razposlal pisma posameznim narodnim politikom in zaupnikom na Štajerskem in širše – pisal Jugo-

slovanskemu klubu na Dunaj, da bi si pridobil tudi njihova stališča in načrte o političnih razmerah na Slovenskem, in sicer pol leta po sprejetju Majniške deklaracije in deklaracijskem gibanju, ki ga je izvršni odbor Narodne stranke Štajerske podprl. Kukovec je ugotavljal, da je ideja o narodni samoodločbi in združitvi Jugoslovancev na Slovenskem »pridobila premoč nad vsemi drugimi vodilnimi mislimi na eni strani, in ko se je očitno s sistematičnim delovanjem naših bodočih nasprotnih elementov zasejal razdor med Hrvate kakor Slovence (Stadler-Šušterič), izreklo se je že ob priliki izjav ob smrti dr. Kreka med slovenskimi politiki v domovini pogostoma mnenje, da se bode naravnim potem ustvarila konstelacija za združitev vseh k deklaraciji se priznavajočih strank v enotno jugoslovansko stranko.«⁵⁵ Kukovec je pozval Jugoslovanski klub, ki si je v tem času pridobil splošno zaupanje, naj stopi pred »našo javnost s primernimi predlogi.« Jugoslovanski klub je obvestil, da je izvrševalni odbor Narodne stranke na Štajerskem za 13. januar 1918 ob pol dveh popoldan v mariborskem Narodnem domu sklical shod svojih zaupnikov, »da se zedini glede postopanja, ako se iz merodajne strani pride z označenimi predlogi koncentracije.« V nadaljevanju je povedal, da sta možna dva načina združitve: eventualne »strnitve vseh narodnih, naprednih in ljudskih (deklaracijskih) struj na eni strani, v drugi vrsti pa vsaj združitev narodnih in naprednih strank vseh dežel v vseslovensko stranko, ki bi iskala daljnih organizatoričnih stikov z vseslovensko ljudsko stranko.«⁵⁶ Kukovec je v pismu omenil tudi možnost ustanovitve narodnega sveta in prosil Jugoslovanski klub za pojasnila, »kakšna so jamstva, ki usposobijo eventualni narodni svet za uspešno rešitev velikih časovnih vprašanj in za složen boj za jugoslovansko državo in nje notranji ustroj.«⁵⁷ Pismo je končal s prošnjo, da se mu posredujejo potrebne informacije in ime delegata Jugoslovanskega kluba na shodu v Mariboru.

Tako je 13. januarja 1918 v mariborskem Narodnem domu potekal shod zaupnikov štajerske Narodne stranke. Na shodu so se soglasno izrekli za zedinjenje naprednih strank v enotno jugoslovansko

⁵⁰ SBL, 4. knj., str. 781.

⁵¹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, pismo J. Zdolška Kukovcu, Hotunje, 9. 1. 1918.

⁵² PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo I. Malusa Kukovcu, 10. 1. 1918.

⁵³ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Likvidacija ..., pismo I. Rebeka Kukovcu, Celje, 12. 1. 1918.

⁵⁴ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Dopis izvrševalnega odbora Narodno-napredne stranke v Ljubljani, 9. 1. 1918.

⁵⁵ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Pismo Kukovca Jugoslovanskemu klubu na Dunaj, Lebring, 1. 1. 1918.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Prav tam.

sko demokratsko stranko. Kukovec je namreč konec decembra 1917 svojim strankarskim kolegom poslal številna pisma o združitvi v novo stranko, zato je imel na shodu tudi njihov mandat. Izrekli so se tudi za ustanovitev jugoslovanskega narodnega odbora kot glasnika slovenskega naroda navzven. Sprejeli so resolucije, v katerih so zapisali stališča do mirovnih pogajanj.⁵⁸ Poročilo o shodu v *Slovenskem narodu* je bilo dan pozneje nekoliko cenzurirano, pa vendar je prineslo vsebino resolucij. Na shodu zaupnikov so izrazili zahtevo po miru. Kot naslednjo pomembno nalogo so označili oživitev napredne politične organizacije, ki naj ne pomeni ponovnega strankarskega boja, ampak da se k skupni narodni ideji pritegnejo vse razpoložljive sile. Sklenili so, da se vse pokrajinsko napredne politične sile združijo v veliko enotno jugoslovansko demokratsko stranko, zato so izvršni odbor stranke zadolžili, da stopi v stik s kranjsko narodno napredno stranko ter da pripravi program in organizacijski statut nove enotne stranke. Resolucija je odboru nalagala, da v najkrajšem možnem času skliče ustanovni shod Jugoslovanske demokratske stranke. Ena izmed resolucij mariborskega shoda je predvidevala, da je *Domovina* primerno glasilo liberalcev, da razširja jugoslovansko idejo med ljudmi. Zaupniki so vodstvu stranke naložili, da se pogaja z Vseslovensko ljudsko stranko za skupni narodni nastop glede nove državne tvorbe. Pozdravljali so tudi *bratsko sodelovanje* s češko delegacijo in velik razmah jugoslovanske ideje v hrvaškem in srbskem delu monarhije. Na koncu so se zaupniki zahvalili svojemu predsedniku dr. Kukovcu za njegovo »najtežavnejših razmerah požrtvovalno javno delovanje.«⁵⁹

Udeležence shoda je pozdravil dr. Kukovec, med govorniki pa so bili tudi srbski poslanec dr. Srdjan Budisavljevič, deželni poslanec Adolf Ribnikar, glavni urednik Albert Kramer ter mariborski voditelj dr. Fran Rosina in nekdanji poslanec Franjo Roblek. Kukovec je ob zaključku shoda poudaril, da je mariborsko srečanje »*krasna manifestacija naprednega štajerskega slovenstva za politiko na-*

rodnega udinjenja.«⁶⁰ Mariborskega shoda, ki je nanj napravil velik vtis, se je udeležil tudi Vekoslav Spindler. Zlasti je bil zadovoljen z debato in vprašanji, ki so jih reševali na shodu. Koncentracija naprednega slovenstva in ustanovitev skupne organizacije sta bili za Spindlerja zelo pomembni temi, zlasti, ker je »*ideja za oboje zopet izšla iz naših vrst.*« Spindler je v pismu Kukovcu pisal tudi o drži dr. Božiča, ki pravzaprav ves čas ni podpiral združitve, temveč je želel novo stranko, v kateri bi sam imel pomembnejšo vlogo. Tudi glede strankinega glasila je po Spindlerjevem mnenju dr. Božič peljal svojo zgodbo, saj je hotel iz *Zadruga* razviti večje glasilo, ki bi postalo njegovo *agrarno trobilo*. Tudi Spindlerja so povabili v uredništvo bodočega lista, vendar je v pismu Kukovcu zapisal, da »*iz te moke seveda ne bo nikdar kruha,*« in nadaljeval: »*Preveč žalosten mi je Štiblerjev slučaj, da bi se kedaj podal pod dr. Božičevo jerobstvo.*«⁶¹ Spindler je Kukovcu pisal tudi o objavi resolucij z mariborskega shoda v *Slovenskem narodu* in o razburjenju, ki ga je to povzročilo. Menil je, da bi bilo bolje, da bi se na prvem mestu poudarilo »*naše soglasje z dunajsko deklaracijo ter se nato reklo, da v kolikor se gre za odcepitev slovenskega dela Štajerske v to novo upravno enoto, zahtevamo to in to.*«⁶² Spindler je menil, da bi bila takšna resolucija v javnosti bolje sprejeta, poudarjal pa je tudi, da ne sme ostati zunaj nove državne tvorbe niti košček zemlje, na kateri prebiva *naše ljudstvo kompaktno*.

V razpravo o združevanju strank se je vključil tudi politik in diplomat Otokar Rybář iz Trsta. Kukovčevo idejo je označil za simpatično, vendar je menil, da je diferenciacija v svetovnem nazoru pri slovenskem narodu že »*predaleč napredovala.*«⁶³ Tudi Ivan Hribar je konec januarja poslal Kukovcu v Lebring dopisnico, s katero ga je seznanil, da dela v smislu *mariborskih sklepov*.⁶⁴

⁵⁸ Slovenski narod 51, 1918, št. 11, 14. 1., str. 2, Štajerska Narodna stranka za zedinjenje naprednih strank.

⁵⁹ Slovenski narod 51, 1918, št. 12, 15. 1., str. 2; Rezolucija slovenačke narodne stranke. V: Građa o stvaranju jugoslovanske države, str. 225.

⁶⁰ Slovenski narod 51, 1918, št. 13, 16. 1., str. 1, Shod zaupnikov štajerske narodne stranke v Mariboru.

⁶¹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Korespondenca V. Spindlerja dr. Kukovcu, pismo jan. 1918.

⁶² Prav tam, pismo 23. 1. 1918.

⁶³ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, pismo O. Rybára Kukovcu, Trst, 24. 1. 1918.

⁶⁴ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, dopisnica I. Hribarja Kukovcu, Ljubljana, 25. 1. 1918.

Dr. Kukovec je konec januarja 1918 sklical shod volivcev v Veržēju. Shod sta vodila okrajni zdravnik dr. Lebar in trški župan Osterc. Na shodu se je zbralo veliko število moških in žensk, je poročal *Slovenski narod*. Potrdili so sklepe mariborskega shoda 13. januarja 1918 o koncentraciji političnih strank in potrdili politiko Jugoslovanskega kluba. Zborovalci so zahtevali tudi, da se najbližji sosedje, prekmurski ogrski Slovenci, vključijo v novo nastajajočo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁶⁵

Vso prvo polovico leta 1918 so tekle priprave in aktivnosti za združitev slovenskih narodno naprednih strank. Dokaz za to je bogata korespondenca med Kukovcem ter zaupniki štajerske Narodne stranke in drugih slovenskih liberalcev. Tudi sklepi zaupnega shoda v Mariboru so bili naloga, ki jo je bilo treba izpeljati.

Pisma dr. Alberta Kramerja iz Ljubljane Kukovcu govorijo o težavah, ki jih ima pri urejanju *Slovenskega naroda*, o tem, da so že konec leta 1917 v izvršnem odboru njihove stranke predebatirali vprašanje o enotni slovenski narodni stranki. Sklenili so, da se bodo glede združitve povezovali s Štajerci in Goričani. Sporočil je, da je izvršni odbor stranke sklenil, da se »osnuje jugoslovanska napredna demokratična stranka s splošnim, torej neomejenim programom, ki bi ustrežal modernemu času.« V Ljubljani so tudi sklenili, da se začnejo pogovori s Štajerci in Goričani. V mislih so imeli tudi Dalmatince. Nadalje je Kramer pisal o organiziranosti prihodnje skupne stranke: »Organizacija stranke naj bo tako urejena, da bo na eni strani poskrbljeno za enotnost, na drugi pa dovolj svobode za neko pokrajinsko avtonomijo.«⁶⁶ Kramer je bil zadolžen, da pripravi načelni načrt za organizacijo in predlaga pogajanja. Medtem ko je pisal Kukovcu, je v Ljubljano prišlo povabilo štajerske Narodne stranke za udeležbo na mariborskem shodu 13. januarja 1918.

Dr. Žerjav se ni nameraval udeležiti mariborskega shoda, razen če bi na shod prišel tudi Franc Smodej, časnikar in politik iz Celovca, ki je bil za-

dolžen za pripravo navodil za Narodni svet. Žerjav je Kukovcu pisal o nujnosti skupne organizacije in potrebnih aktivnostih za ustanovitev Narodnega sveta.⁶⁷

Ustanovitev nove stranke je bila načrtovana za čas okoli velike noči; sestanek naj bi potekal v Ljubljani. Po natančni razlagi poteka priprav za novo stranko je Kramer pisal Kukovcu tudi o izbiri imena nove stranke. Menil je, da je ime jugoslovanska primerno zaradi taktičnih razlogov in da so tudi za to ceno »stari gospodje pripravljeni opustiti narodno napredno.«⁶⁸

Za 2. februar 1918 je bil sklican shod zaupnikov kranjske Narodno napredne stranke v Ljubljani. Vabilo, ki je bilo poslano Kukovcu, je sicer napovedovalo sestanek v soboto, 8. februarja 1918,⁶⁹ vendar je bilo glede na časopisne napovedi in poročila zborovanje v soboto, 2. februarja 1918. *Slovenski narod* je vabil na shod kranjskih liberalcev z napovedjo udeležbe predsednika štajerske Narodne stranke dr. Vekoslava Kukovca.⁷⁰ Shod je potekal v veliki dvorani ljubljanskega Mestnega doma. Po poročilih *Slovenskega naroda* se je zbralo tisoč predstavnikov naprednega slovenstva. Glavni cilj shoda je bil: »Postaviti vso moč naprednega jugoslovanstva v boj za našo svobodo in v delu za pravično in srečno notranjo ureditev naše bodoče jugoslovanske države.«⁷¹ Besede župana Ivana Tavčarja so postale geslo shoda: »Naš narod bo vedno stal.« Zborovalci so čustveno peli himno Hej, Slovani. Na shodu so sprejeli naslednje resolucije: 1. Za samostojnost in neodvisnost – za ustanovitev trajnega miru med narodi je bistven pogoj vsestransko priznanje pravice do samoodločbe narodov; 2. Narodni svet – Narodno napredna stranka izraža nujno potrebo po skupnem narodnem zastopstvu in skupni reprezentanci vseh jugoslovanskih strank, stoječih na temelju Majniške deklaracije. Na Jugoslovan-

⁶⁵ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 25, 30. 1., str. 3, Shod v Veržēju ob Muri.

⁶⁶ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Korespondenca A. Kramerja dr. Kukovcu, pismo 6. 1. 1918.

⁶⁷ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Korespondenca A. Žerjava dr. Kukovcu, pismo 9. 1. 1918.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Vabilo izvrševalnega odbora Narodno-napredne stranke v Ljubljani dr. Kukovcu, Ljubljana, 29. 1. 1918.

⁷⁰ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 27, 1. 2., str. 1, 3, Na pragu nove dobe; Shod zaupnikov Narodno-napredne stranke.

⁷¹ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 28, 4. 2., str. 1, Shod zaupnikov Narodno-napredne stranke.

Celje (Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov)

ski klub je treba nasloviti željo, da se organizira nujni razgovor med strankami; 3. *Jugoslovanska demokratska stranka* – ustanovi naj se velika enotna Jugoslovansko demokratska stranka – odbor Narodno napredne stranke se zadolži, da stopi v stik z drugimi naprednimi strankami in da se pripravi program nove stranke. V okviru resolucije je bil predstavljen organizacijski osnutek, in sicer, da se stranka imenuje Jugoslovanska demokratska stranka, ki temelji na krajevnih organizacijah, vodi pa jih krajevno zastopništvo. Člani krajevnega odbora so tudi zaupniki stranke. Glede na potrebe se bodo ustanovili okrajni in pokrajinski zaupniški odbori. Na čelu stranke je bil predviden izvrševalni odbor, shod zaupnikov stranke pa kot najvišji organ stranke. Za lažje delo bo ustanovljena strankina pisarna. Kot zadnjo nalogo so si zadali sklic ustanovnega zbora JDS. Shod je sprejel tudi poročilo poslanca dr. Ravniharja, poslal pozdrave Čehom in ustanovil sklad za podporo političnim žrtvam.⁷² Kot predstavnik štajerskih liberalcev je nastopil dr. Kukovec, ki je v uvodu govoril o šibkih stikih somišljenikov iz Štajerske z Ljubljano, vendar je menil, da je bila za obmejne Slovence »Ljubljana

naše središče.« Povedal je, da je liberalna stranka na Štajerskem storila najtežji korak za vsako stranko, in sklenila, da se štajerska Napredna stranka razpusti ob prvi priložnosti. To so sklepi shoda štajerske Napredne stranke 13. januarja 1918 v Mariboru. Poudaril je, da so se za tak korak odločili, »da nam bo mogoče ustvariti skupno fronto za skupni boj in ustvariti novo organizacijo, ki naj zajamči našemu narodu boljšo bodočnost.« Kukovčeve besede so doživele živahno odobravanje. Kot pomembno vprašanje za oblikovanje mariborskega sklepa je Kukovec navedel, da »slovenski napredni elementi pri volitvah niso dobili v javnih zastopih onega števila zastopnikov, ki jim gre. To nam ne zadostuje več in tudi v javnih zastopih bodoče naše lastne države zahtevamo, da bomo imeli moče iz svoje srede, kakor nam gre po vseh pravicah.«⁷³ Izrekel je podporo Jugoslovanskemu klubu, kjer delujejo politiki SLS, v katero je prodrla tudi *narodna politika*. Pozdravil je tudi nameravano ustanovitev narodnega sveta, saj je le v njem videl možnost za razvoj narodnih idej. Govor je zaključil z besedami: »Slovenski naprednjaki moramo smotrno in skupno izrabiti vse

⁷² Prav tam, str. 2.⁷³ Prav tam.

*svoje bogate sile, potem se bo uveljavil tudi naš narod na zunaj.*⁷⁴

Na shodu zaupnikov Narodne stranke v Celju 3. februarja 1918 je dr. Kukovec poročal o uspelem shodu kranjske narodno napredne stranke v Ljubljani. Sledila je debata, v kateri so sodelovali dr. Kalan, dr. Josip Sernec, Ivan Rebek, A. Gradišnik, Mikuš, Josip Smertnik, dr. Božič. Zaupniki so potrdili sklepe mariborskega shoda o odločni zahtevi po lastni državnosti, ustanovitvi JDS in narodnega odbora. Predsedniku stranke so izrekli zaupanje in priznavanje. Kukovec je na zboru tudi pojasnil, da povsem zaupa *državnozborni delegaciji*.⁷⁵ Zborovalci v Celju so podprli sklepe mariborskega shoda zlasti glede zahteve po lastni državnosti in skupne *narodne eksekutive* vseh jugoslovanskih strank v obliki narodnega odbora ali narodnega sveta. Kukovec je na celjskem shodu poudaril, da je »*ponosen na spodnještajerske Slovence, katerih žilavost in delavnost v današnjih dneh tudi Slovenci drugod občutijo.*«⁷⁶ Kukovec je govoril tudi o političnem položaju in še posebej o jugoslovanskem vprašanju, o položaju Slovencev v monarhiji in aktivnostih vlade, da bi ljudstvo ločila. Opomnil je tudi na posamezne intelektualce, ki s strani opazujejo dogajanja. Menil je, da ne bi smelo biti nikogar, ki ne bi zastavil vseh svojih sil in ki bi dvomil o dosegljivosti narodnih zahtev. Poudaril je, da je čas, da si Slovenci izbojujejo svoje pravice, »*kajti zrela jabolka nam ne bodo padala v usta.*« Glede nove stranke je Kukovec povedal, da se nikogar ne bo sililo vanjo, vendar je čas ob veliki noči tisti, ko naj štajerski Slovenci trumoma pohitijo na ustanovno zborovanje jugoslovanske demokratske stranke. Kukovec je menil, da jugoslovanska država ne bo prinesena na krožniku, vendar je vsak posamezni korak pot k *zgradbi jugoslovanske države*. Na shodu je govoril tudi dr. Kalan, ki je ugotavljal, da kompromisa za združitev obeh političnih taborov na Slovenskem ni mogoče doseči. Kot glavni razlog je navedel, da ne bi bil mogoč kompromis o načelih. Tako je tudi Kalan videl rešitev v konsolidaciji v *lastnih vrstah*, s čimer bi se odpravil dosednji pokrajinski in ra-

zredni separatizem. Razmerje med strankami mora biti zgrajeno na zaupanju in spoštovanju. S temi mislimi je Kalan zaključil svoj *temeljiti* govor.⁷⁷

Priprave za ustanovitev nove narodne stranke Jugoslovanske demokratske stranke so bile v polnem zamahu. Poročilo glavnega urednika dr. Alberta Kramarja, ki ga je podal na shodu zaupnikov kranjske Narodno napredne stranke 2. februarja 1918, je v celoti objavil *Slovenski narod*⁷⁸ in tako somišljenike seznanil z načrti in organiziranostjo nove stranke, ki naj bi združila vse napredne stranke in struje v enotno JDS na načelu enotnosti in demokracije. Somišljenike je seznanil, da se bo pobiral *strankarski davek*, ki ne pomeni le materialne, temveč tudi moralno vez posameznika s stranko. Pomemben člen stranke naj bi bil novi poljudni tednik *Domovina*, katerega namen je širiti napredno in jugoslovansko idejo.

Zaradi političnega preganjanja in pobiranja protizjav za združenje Jugoslovancev, zlasti v nemških občinah, je Kukovec 9. februarja 1918 v Rušah sklical zaupni shod štajerske Narodne stranke. Ruše so bile že leta 1914 primer preganjanj, saj so prav tedaj, ko se je zgodil sarajevski atentat, priredile sokolsko zborovanje. Nemci so videli v tem povezo in sledile so aretacije 17 Rušanov, 10 moških in 7 žensk, ki so jih, vključene v verige, s tovornim vlakom poslali najprej v Maribor, potem pa v Gradec v preiskovalni zapor. Na ruškem shodu leta 1918 so v debati komentirali krivice, ki so se jim zgodile na začetku vojne in so se kazale v preganjanju in obrekovanju, ter se veselili, da se po treh letih lahko zberejo v Rušah narodno misleči ljudje in razpravljajo o prihodnjem političnem razmerju med Slovenci in Nemci. Po govoru nadučitelja Lasbacherja in kandidata Narodne stranke za državni zbor Viktorja Glaserja je nastopil dr. Kukovec, ki je ugotovil, »*da Rušani kljub preganjanjem in še tembolj vstrajajo kot nevpočljivi branitelji slovenskih Ruš ob ogroženi narodni meji.*«⁷⁹ Ne glede na izkušnje iz preteklosti so se zborovalci zavzeli, da bodo skušali »*človeško izhajati z nemškimi sosedi*«

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 29, 5. 2., str. 2, Nova jugoslovanska demokratska stranka.

⁷⁶ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 30, 6. 2., str. 1, Shod zaupnikov Narodne stranke v Celju.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 30, 6. 2., str. 1–2, O organizaciji jugoslovanske demokratske stranke.

⁷⁹ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 40, 18. 2., str. 1, Naše bodoče razmerje z nemštvom.

in da ne bodo maščevalni zoper nemško ljudstvo, ampak le zoper *vsenemškega duha*, ter shod zaključili z besedami: »Proč z vsenemštvom, dobrodošel demokratski nemški narod!«⁸⁰

Marca 1918 je potekal občni zbor podružnice Zveze jugoslovanskih železničarjev v Mariboru. Železničarji so se prvič zbrali med vojno. Zborovalce je pozdravil predsednik Ivan Kejžar. Prebral je pismo deželnega poslanca dr. Vekoslava Kukovca. Avtor pisma pozdravlja zborovalce in izreka veselje nad delom slovenskih železničarjev ter poudarja veliko potrebo po organizacijskem delu, zlasti železničarskem, ki bo imelo pomembno vlogo v življenju jugoslovanske države. Kukovec se je nameraval udeležiti shoda železničarjev, vendar se je pri datumu zgodila napaka in je bil v Mariboru dan prej, 24. marca 1918. V nadaljevanju shoda je Kejžar govoril o novih časih, ko ne bo trpljenja, in o tem, da je od močne organizacije slovenskih železničarjev odvisna prihodnost vseh slovenskih železničarjev. Zborovalcem je povedal še, da je zveza ponudila sodelovanje socialni demokraciji, ki pa žal ni odgovorila. Kejžar je dejal, da socialni demokrati ne priznavajo Majniške deklaracije in da je sodelovanje zveze z Nemci zaključeno. Kejžar je napovedal za železničarje novo glasilo, ki naj bi začelo izhajati z novim letom v Trstu.⁸¹

Kukovec je kljub vojaški službi obiskoval shode različnih organizacij, kjer so bile *napredne sile*, in različne strukture seznanjal s političnim položajem in aktivnostmi za novo državo.

Ustanovitev JDS je bila pred vrati. Korespondenca med Kramarjem in Žerjavom kaže na dogovarjanja med njima. Kramer je pripravljala organizacijski statut in vse podrobnosti glede volitev v izvrševalni odbor nove stranke. Ustanovni zbor je bil načrtovan za konec junija 1918. Kukovcu je v začetku junija pisal tudi dr. Pestotnik v imenu pripravljalnega odbora JDS, in sicer glede števila članov v *izvrševalnem odboru*. Predvidenih je bilo šestdeset voljenih članov in poleg tega še vsi deželni in državni poslanci. Pripravljalni odbor je predlagal porazdelitev 60 članov po pokrajinah, in sicer za

Štajersko 18, Goriško 8, Koroško 4, Kranjsko 30, od tega za Ljubljano 12 članov. Po statutu stranke mora načelstvo bivati v Ljubljani. Za Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko so namenili po 6 članov. Pestotnikov predlog je zajemal tudi razdelitev pripadnikov JDS v Narodni svet, in sicer v dogovoru s SLS. JDS naj bi s Štajerske imela v Narodnem svetu 3 člane, s Kranjske 4, Goriške 2 in Koroške 1 člana, SLS pa bi imela na Štajerskem 6 članov, na Kranjskem 7, Koroškem 2 in Goriškem 2. Dr. Pestotnik je želel Kukovčev odgovor na predlagano in posredovanje imen kandidatov za izvrševalni odbor in Narodni svet do 24. junija 1918. Pri tem ga je opozoril, naj upošteva »*demokratično načelo, da so zastopani v izvrševalnih odborih vsi stanovi in vse panoge narodnega življenja*.«⁸² S takim pismom se je pripravljalni odbor obrnil na vse krajevne organizacije in posameznike v tistih krajih, kjer so pričakovali ustanovitev krajevnih organizacij v najkrajšem času.⁸³

Žerjav je v pismih Kukovcu predstavljal razmere in pogovore o združitvi s Hrvati; spraševal ga je za mnenje, kako naj bodo organizirane krajevne organizacije. Vzporedno so se izmenjevala mnenja o nastajajočem Narodnem svetu in delitvi moči med liberalnim in klerikalnim taborom v njem.⁸⁴ Žerjav v pismu marca 1918 piše Kukovcu tudi o načrtovanem žalskem zboru, in sicer o tem, kdo bo na njem govoril. Svoj prihod je napovedal tudi dr. Korošec. Žerjav je predlagal, da bi imel zbor dva predsednika,

⁸² PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, pismo Pestotnika Kukovcu, Ljubljana, 13. 6. 1918.

⁸³ Pismo je bilo odposlano na naslednje naslove: Roblek, župan, predsednik krajevne organizacije JDS, Žalec; dr. Ernest Kalan, odvetnik, Celje; Franc Čuček, učitelj, predsednik krajevne organizacije JDS, Št. Jurij ob j. železnici; dr. Fran Rozina, odvetnik, predsednik krajevne organizacije JDS, Maribor; Fran Voglar, profesor, Maribor; Viktor Kukovec, posestnik paromlina, Ljutomer; Jakob Zadavec, posestnik; Ivan Veselič, trgovec, Ormož; dr. Jurtela, odvetnik, predsednik krajevne organizacije JDS, Ptuj; Josip Gorjup, nadučitelj, Polenjčak pri Ptuj; dr. Pirnat, graščak, Št. Ilj pri Velenju; dr. Ludvik Štiker, odvetnik, Brežice; Karel Camperšek, župan, Sevnica; Blaž Zupanc, brivski mojster, Laški trg; Vekoslav Kranjc, notar, Šmarje pri Jelšah (Štajerska); Lovro Petovar, nadporočnik pri g. dr. Ernestu Kalanu, odvetnik, Celje; dr. Gaberšek, odvet. kandidat, Ptuj; dr. Vekoslav Kukovec, Hauptmann, Lebring pri Gradcu. Vir: PAM fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, pismo Pestotnika Kukovcu, 13. 6. 1918.

⁸⁴ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pisma 7. 2. 1918, 12. 2. 1918, 20. 2. 1918, 5. 3. 1918, 4. 4. 1918, 19. 6. 1918.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Slovenski narod 51, 1918, št. 71, 28. 3., str. 2, Mariborsko pismo.

eden bi tabor odprl, drugi pa ga zaključil. Menda, tako v pismu, je dr. Korošec o taboru govoril z žalskim županom Franom Roblekom.⁸⁵

Žalski shod so skrbno pripravili žalski narodnjaki in narodnjakinje in je potekal 17. marca 1918. Poročilo pravi: »Dvorana je bila okinčana z zelenjem, na visokem tovarniškem dimniku hmeljarne pa se je vila trobojnica. Ves trg je bil okrašen z narodnimi zastavami in narodne žene in dekleta so si bile pripele trobojnice na grudi.«⁸⁶ Na taboru se je zbralo 7000 do 8000 udeležencev. Zbor je v imenu *narodnega trga* odprl župan Roblek in uvodoma pozdravil načelnika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca. Med gosti so bili še pravnik dr. Vladimir Ravnihar iz Ljubljane, zastopnik iz Hrvaške Ivan Peršić in srbski poslanec dr. Srdjan Budisavljević. Korošec je bil slavnostni govornik in zborovalcem je obljubil: »Obljubljam Vam, brati in sestre, v imenu nas vseh, ki smo v Jugoslovanskem klubu, naša misel gre naprej, neomajno ostanemo zvesti ideji narodne svobode in le en cilj imamo pred seboj, ujedinjenje in samostojnost našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov.«⁸⁷ Kukovec se shoda ni udeležil. Poslal je le brzojavko: »Kot zastopnik slovenskih trgov pozdravljam iskreno politične voditelje in vse zborovalce, neomajno trdno prepričan o gotovosti boljše bodočnosti naroda. Dr. Kukovec.«⁸⁸ Po petdesetih letih so se Slovenci ponovno zbrali na narodnem taboru v Žalcu in tako, kot so leta 1868 manifestirali za združeno Slovenijo, so tokrat zahtevali združenje s Hrvati in Srbi. Žalski narodni tabor je pomenil tudi nastop klerikalnega politika v narodnem trgu. Toda to je bil čas, ko sta bili v ospredju narodna ideja in trdna volja zborovalcev po novi samostojni državi sedaj ali nikoli, kot je v govoru vzklikal narodni župan Roblek.⁸⁹

Tri mesece pozneje je v Ljutomeru potekal shod zaupnikov Narodne stranke, na katerem je Kukovec poročal o aktivnostih v zvezi z ustanovitvijo JDS, za katero je menil, da se ustanavlja v *najusodnejših*

dnevih slovenskega naroda. Povedal je, da je bilo 13. januarja 1918 na mariborskem shodu odloženo, da se po 12-letnem delovanju štajerska Narodna stranka razpusti, vendar ne z namenom, da preneha organizirano politično delo. Za ta korak so se odločili zgolj zaradi političnih razmer in možnosti za *novopot*. V govoru je poudaril, da je vesel, da so ljudje podprli takšno odločitev, o čemer pričajo novoustavljene krajevne organizacije bodoče JDS. Menil je, da slovenskim narodnjakom na Štajerskem ne bo mogel nihče očitati, saj so se odločili za združevanje narodnih sil in ne za cepitev. Omenil je shod na Bizeljskem, ki je bilo v vseh volitvah narodno, kjer je govoril dr. Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba, »da v narodnem boju ne pride danes več v poštev, ali je kdo liberallec ali klerikalec.« To dokazuje tudi imenovanje Korošca, katoliškega škofa v narodni Ljubljani, za častnega meščana.⁹⁰ Kukovec je poudarjal tudi pomembnost ustanovnega zbora JDS, saj bo stranka izbirala zastopnike za Narodni svet. Z veseljem je poudarjal, da se liberalcem ni več treba boriti z drugimi strankami, tudi ne s slovensko ljudsko stranko. Njeno ravnanje v narodnih vprašanjih je bilo za liberalce povsem sprejemljivo in tudi zadovoljivo razmerje s socialno demokracijo kaže na harmonijo strank v zadnjem letu habsburške države. Kukovec se je zavedal nevarnosti, ki so pretile od vlade in posameznih skupin, vendar je menil, da je jugoslovanska ideja tako zakoreninjena, »da v naravnih razmerah ni sile, ki bi jo mogla onemogočiti.« Poročilo je zaključil z besedami: »Kar se tiče nas, štajerskih naprednih Jugoslovancev, ne vstopamo v Jugoslovansko demokratsko stranko kot politični novinci. Iz zgodovine našega političnega dela v narodni stranki mi je omeniti dan 23. sušca 1909, ko smo priredili 12 in dan 22. sušca istega leta, ko smo imeli 9 velikih javnih shodov za razširjanje volilne pravice ali pa dneva 29. sept. in 4. okt. 1908, ko je narodna stranka ob istem času na 11 oziroma 9 shodih protestirala zoper preganjanje naroda ob priliki Cirilmetodove skupščine v Ptuj. Že davno smo se učili za svoje narodno in kulturno prepričanje delati, trpeti in se žrtvovati. Srečen in ponosen sem, ko se je v spremenjenih razmerah večina teh mojih sobojevnikov podala pod okrilje na mnogo širši podlagi osnovane Jugoslovanske demokratske stranke, kjer jih naj čaka plodonosno delo in zadoščenje za

⁸⁵ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pismo 5. 3. 1918.

⁸⁶ Slovenski narod 51, 1918, št. 66, 21. 3., str. 1–2, Žalski narodni tabor.

⁸⁷ Prav tam, str. 1.

⁸⁸ Prav tam, str. 2.

⁸⁹ Slovenski narod 51, 1918, št. 64, 18. 3., str. 2, Narodni tabor v Žalcu.

⁹⁰ Slovenski narod 51, 1918, št. 137, 19. 6., str. 1, Za Jugoslovansko demokratsko stranko.

isto.«⁹¹ Zaključek Kukovčevega poročila je zapisan v celoti. Prinaša pregled največjih uspehov štajerske Narodne stranke in kaže odnos dr. Kukovca kot njenega vodje do opravljenega dela.

Dva dni pred ustanovnim zborom JDS je deželni poslanec dr. Ivan Tavčar objavil v *Slovenskem narodu* prispevek *Pozdrav Jugoslovanski demokratiški stranki*, v katerem je pozival na nujno dobro organiziranost in dosledno izpolnjevanje programa. Članek se zaključuje z željo: »Jugoslovanska demokratična stranka naj ima svojo dobro obdelano njivo, na kateri bo lahko iz svoje lastne moči obilo pridelovala, ne da bi bila prisiljena v temnih nočeh mejnike prestavljati ali klasje žeti po lehah, ki niso njena last!«⁹²

Slovenska liberalna politika je tako konec junija 1918 storila korak, ki ji je omogočil, da je tudi slovenski liberalni tabor postal enoten vseslovenski politični subjekt. To se je zgodilo na skupnem shodu obeh pokrajinskih liberalnih strank, in sicer Narodno napredne stranke Kranjske in Narodne stranke Štajerske, 29. in 30. junija 1918 v Ljubljani. V Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS) sta se združili obe pokrajinski stranki in vse slovenske liberalne politične skupine iz Štajerske, Koroške in Primorske. Do tedaj neenoten, politično razdeljen in poln nasprotij v svoji notranji strukturi, se je slovenski liberalni tabor politično in organizacijsko združil.⁹³ Temelj za zedinjenje slovenskih liberalnih strank in skupin je bil podan z resolucijo na shodu Narodne stranke Štajerske, ki jo je vodil dr. Kukovec.

Ustanovni zbor JDS je zabeležil veliko udeležbo zaupnikov. Z legitimacijami se jih je po poročanju *Slovenskega naroda* že prvi dan izkazalo kar 1300. Delovali so po posameznih odborih, v katerih je potekala debata. Drugi dan je sledila glavna skupščina s 1600 udeleženci, ki so svečano ustanovitev JDS pospremili s petjem *naših narodnih himen*. Na zboru so bili tudi zastopniki češke državnopravne demokracije in zagrebške jugoslovanske demokra-

tične grupe. Izvoljena sta bila izvrševalni odbor nove stranke in njegov predsednik, ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. V odboru so bile enakomerno zastopane vse pokrajine. Prvi dan je potekalo zborovanje odsekov, in sicer gospodarsko-socialnega in politično-organizacijskega. Odseka sta pripravila pravilnik za ustanovno skupščino. Prvi večer so zaključili s koncertom Glasbene matice v veliki dvorani hotela Union. Naslednji dan, 30. junija 1918, pa je potekala ustanovna skupščina, ki jo je odprl predsednik pripravljalnega odbora dr. Ivan Tavčar. Po glavni skupščini je pod predsedstvom dr. Tavčarja potekala seja izvrševalnega odbora, na kateri je bilo izvoljeno načelstvo JDS. Za načelnika stranke je bil soglasno izvoljen dr. Tavčar, za njegove namestnike pa dr. Vekoslav Kukovec, M. Prosek, župan Stepančič in dr. Vladimir Ravnihar. V nadaljevanju je odbor imenoval zastopnike JDS za Narodni svet,⁹⁴ in sicer: Ivana Hribarja, Ljubljana; dr. Alberta Kramerja, Ljubljana; Ivana Kejžarja, Ljubljana; dr. Vladimirja Ravniharja, Ljubljana; Lovra Petovarja, Ivanjovci; dr. Frana Rosino, Maribor; dr. Vekoslava Kukovca, stotnika v Lebringu; Matijo Prosek, Kotmara Ves, Koroška; Frana Dominka, Gorica; dr. I. Fornazariča, Ljubljana.⁹⁵

Primerjava izvoljenih članov Narodnega sveta iz JDS s predlogom pripravljalnega odbora 13. junija 1918 je pokazala, da večjih sprememb ni bilo. S Štajerske so bili izvoljeni trije člani, s Kranjske pet od načrtovanih štirih, s Koroške eden, tako kot je bilo načrtovano, ter z Goriške le eden, predlagana pa sta bila dva člana, brez Trsta.

Dr. Kukovec je sodeloval pri delu gospodarsko-socialnega odbora, zlasti glede priprave resolucije. Tudi na Kukovčev predlog so soglasno sprejeli, da se mora vse gospodarstvo podrediti interesom celote (družbe). Veliki obrati, ki služijo zasebnim in javnim interesom, naj po predlogu resolucije v čim večji meri pridejo v roke narodove, na primer železnica, telefon, izraba vodnih sil, zavarovanja ...⁹⁶

⁹¹ Slovenski narod 51, 1918, št. 138, 20. 6., str. 1–2, Za Jugoslovansko demokratsko stranko.

⁹² Slovenski narod 51, 1918, št. 144, 27. 6., str. 1, Pozdrav Jugoslovanski demokratiški stranki.

⁹³ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, 29.

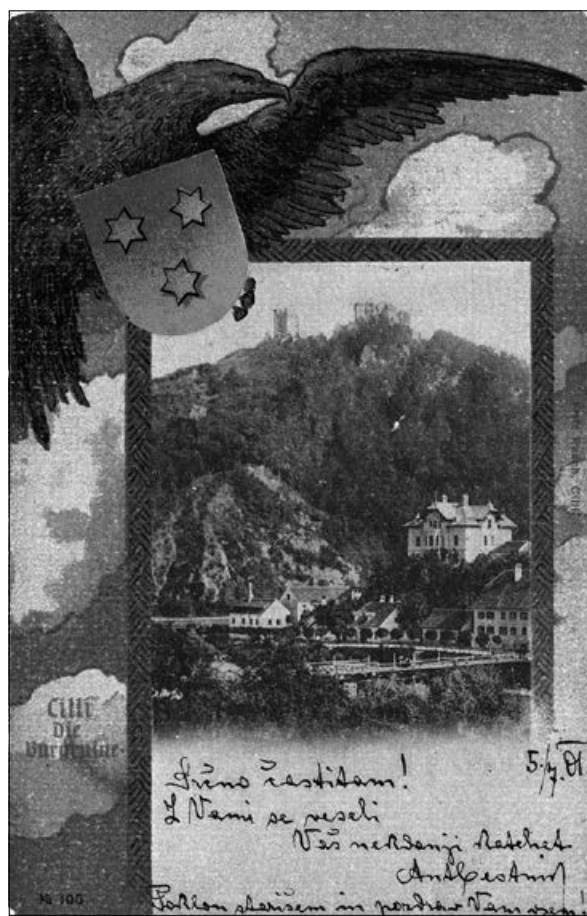
⁹⁴ Slovenski narod 51, 1918, št. 146, 1. 7., str. 1–3, Ustanovni zbor JDS.

⁹⁵ PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia, seznam: Člani Narodnega sveta iz JDS, izvoljeni 30. 6. 1918.

⁹⁶ Slovenski narod 51, 1918, št. 147, 2. 7., str. 1, Ustanovni zbor JDS.

Na prvi seji načelstva JDS 4. julija 1918 so prisotni ugotovili, da je ustanovni zbor JDS *sijajno uspel* in dokazal »politično zrelost slovenskega naprednega elementa.« Omenili pa so tudi, da se nekatere krajevne organizacije v dopisih pritožujejo nad nedopustno agitacijo pristašev SLS zoper Jugoslovansko demokratsko stranko. Sklenili so, da bodo glede na dogovor o narodni disciplini o teh aktivnostih obvestili le vodstvo SLS s prošnjo, da ustrezno ukrepa proti »škodljivemu kršenju narodne sloge.«⁹⁷

Po ustanovnem zboru JDS je *Slovenski narod* objavljал članke, v katerih je bil podrobneje opisan program nove stranke. Tako je dr. Tavčar natančneje pojasnil gospodarski program JDS glede združništva, denarnih zavodov in odnosa stranke do zasebne lastnine.⁹⁸ Ob predstavljanju najpomembnejših gospodarskih in političnih prvin strankinega programa je načelnik JDS Tavčar izhajal iz strankinega imena *demokratska*, kar jo je po njegovem mnenju zavezovalo »za popolno enakost vseh slojev našega naroda.« To naj bi JDS preprečevalo priznavati kakršno koli nadvlado aristokracije. Zavzel se je za stališče, da JDS ne priznava »nikaki manjšini nadvlade nad večino.« Menil je, da je treba doseči »harmonijo v političnem in gospodarskem življenju,« ki morata biti »prvi ideal in tudi prvi cilj naše Jugoslovanske demokratske stranke.«⁹⁹ Poročilo je podal tudi prosvetni oddelek; pojasnil je program dela in se dotaknil *preosnove ljudskega šolstva* in srednjega šolstva. Glede izobrazbe žensk se je zavzel, da za ženske ni dovolj le volilna pravica, ampak jih je treba vključiti v javno življenje. Sklenili so, da se šestrazredni ženski licej v Ljubljani spremeni v osemrazredno žensko realno gimnazijo. Prosvetni oddelek JDS se je ukvarjal tudi z Ljudsko prosveto in Narodno obrambo ter verskim vprašanjem. Za slednje so menili, »da spoštujejo vse verske oblike ob čim večji verski strpnosti in ob popolni odkritosrčnosti, poštenosti in plemenitosti. Nedopustna je zloraba vere.«¹⁰⁰ Organizacijsko-politični odsek pa

Celje (Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov)

je menil, da je »krajevna organizacija prva vez med članstvom in JDS.«¹⁰¹

Idejna, gospodarska, socialna in politična naravnost liberalnega tabora v letu 1918 se je v svojem programskem jedru še vedno opirala na tista načela, ki so že pred tem opredeljevala družbeno vlogo in politični značaj slovenskega liberalizma. Poudarjanje načela enakopravnosti in svobode je bilo posredno namenjeno tradicionalnemu nasprotniku liberalizma – katoliški cerkvi. Liberalci so hoteli zmanjšati njen vpliv na družbeno in politično življenje v Sloveniji.¹⁰² Slovenske liberalce je vodil strah pred klerikalizmom in vedeli so, da imajo zaprta vrata v slovenski prostor. V jugoslovanskem zedinjenju in dosledni izvedbi jugoslovanskega narodno-političnega programa so videli zgodovinsko priložnost, da se lahko povežemo z demokratskimi

⁹⁷ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 150, 5. 7., str. 1, Iz načelstva JDS.

⁹⁸ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 152, 8. 7., str. 1, Gospodarski program JDS.

⁹⁹ Prav tam. Glej tudi: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 21–22.

¹⁰⁰ *Slovenski narod* 51, 1918, št. 148, 3. 7., str. 2, Ustanovni zbor JDS: Organizacijsko-politični odsek.

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 22–23.

strankami in strujami iz monarhije in zunaj nje zoperstavijo prevladi SLS v Sloveniji in tako dosežejo svoj dokončni cilj.¹⁰³ Poudariti pa velja, da so bili liberalci v času graditve nove države najodločnejši borci in zastopniki slovenske nacionalne misli, čeprav le v obliki kulturnega nacionalnega čustvovanja in zavesti.¹⁰⁴

Slovenski liberalni tabor se je po ustanovitvi JDS čvrsto oklenil jugoslovanskega nacionalnega unitarizma in ga še pred razpadom Avstro-Ogrske sprejel za edino merilo, ki lahko ureja nacionalni problem ter bodoče narodno življenje v jugoslovanski državi. Jugoslovanski unitarizem je postal narodna in politična usmeritev slovenskega liberalizma.

In prav na listi Jugoslovansko demokratske stranke je bil maja 1921 izvoljen Juro Hrašovec za prvega slovenskega župana v Celju. V zgodovino se je zapisal kot »nosilec vsesplošne slovenizacije mesta v kulturnem in gospodarskem področju«. ¹⁰⁵ Svojim volivcem se je ob ponovni izvolitvi leta 1924 zahvalil:

»Slovenski volilci!

Včerajšnji boj je bil hud, tem častnejša zmaga, ki smo si jo priborili. Kot nosilec liste se moram zahvaliti Vam vsem, ki ste došli na volišče in ste volili za našo listo. Prišli ste ne samo stari Slovenci, preizkušeni v nacijskih bojih, tudi večji del Vi, ki ste se šele po preobratu pri nas naselili, prišli ste volilci iz raznih, celo daljnjih krajev, ker ste čutili v sebi dolžnost, da zabranite zlo, ki so nam ga obetali, veliko nesrečo, ki nas je čakala. Pokazalo se je, da je bil Narodni blok dovolj močen, da je kljuboval še tako besnemu naskoku združenih nasprotnih sil. Prepričani smo, da je bila to zadnja bitka, ki smo jo bili za narodni značaj našega mesta. Ta boj, če tudi težaven, bil je pa dober in koristen. Vsem, ki so pripomogli k tej lepi zmagi, vsem, ki so težavno delo, ki je združeno z vsako volitvijo, opravljali tedne in mesece, vsem bodi izrečena v imenu slovenskega prebivalstva najlepša hvala! Bodi jim naj plačilo

navdušenje tisočglave množice, ki se je zbrala na mestnem trgu, ko je izvedela volilni uspeh! Hvala vsakemu posameznemu volilcu, ki je oddal kroglico za nas.

Slovensko prebivalstvo našega mesta si ne bode nikdar dalo oskruniti svojega dobrega slovesa, svoje narodne časti.

*Dr. Juro Hrašovec, nosilec liste*¹⁰⁶

Dr. Vladimir Ravnihar je Juro Hrašovca v svojih spominih umestil poleg voditelja celjskih Slovencev dr. Josipa Serneca, skupaj z Ivanom Dečkom, Josipom Vrečkom in Dragotinom Hribarjem med tiste posameznike, ki so se posvečali javnemu delu.¹⁰⁷

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor, Fond Kukovec
Vekoslav. Korespondenca. Sg= 1585.
Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka, Ms 312/I-4.

Časopisni viri

Edinost (Trst), 1909
Nova doba, 1921, 1933
Slovenski gospodar, 1893
Slovenski narod, 1917, 1918
Večer, 1956

Literatura

Badovinac, Tanja: *Celjani so jih poznali*. Celje: Pokrajinski muzej, 2010.
Čuček, Filip: Juro Hrašovec: 1858-1957. *Slavni slovenski pravdarji* (ur. Andrej Razdrih in Primož Premzl). Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2018. str. 158.
Čuček, Filip: Slovenski poslanci v Gradcu med prelomom stoletja in razpadom dvojne monarhije. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 91=56, 2020, št. 1, str. 24–41.

¹⁰³ Prav tam, 38–39. Glej tudi: Zečevič, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje, str. 132; Melik, Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje, str. 22.

¹⁰⁴ Zečevič, Na zgodovinski prelomnici, 58.

¹⁰⁵ Čuček, Slovenski poslanci, 28.

¹⁰⁶ Nova doba 6, 1924, št. 111, 30. 9., str. 1, Slovenski volilci!

¹⁰⁷ Ravnihar, Mojega življenja pot, 38.

Germačnik, Janko: *Vodili so Celje*. Celje: Osrednja knjižnica Celje, 2005.

Herman, Uroš: Dogajanje na Celjskem v letih 1917–1918 s posebnim ozirom na delovanje celjskih liberalcev. *Kronika* 65, 2017, 3, 415–434.

Jug, Marjetka: *Delovanje celjskega mestnega sveta med leti 1919–1921*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2012.

Polec, Janko: Hrašovec, Franc (1821–1909). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238229/#slovenski-biografski-leksikon> (5. julij 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. Hintner – Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1928.

Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice*. URN: NBN: SI: DOC-OP7VOKOS from <http://www.dlib.si>
MLA:
Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice*. Kulturna skupnost, 1971–1974.
<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-OP7VOKOS>>

Perovšek, Jurij: *Na poti v moderno*: Poglavlja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2005.

Ravnihar, Vladimir: *Mojega življenja pot*. *Spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997.

Roš, Fran: Iz učenčevih spominov. *Osemdesetletnica prve slovenske osnovne šole v Celju, 1875 – 1955*. <http://os-frana-rosa.splet.arnes.si/files/2015/03/Fran-RO%C5%A0-Iz-u%C4%8Den%C4%8Devih-spominov-odlomek-iz-RN.pdf>

Slovenska novejša zgodovina: *Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Stavbar, Vlasta: *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: Slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do*

nove države (1906–1918). Maribor: Založba Pivec, 2017.

Stavbar, Vlasta: *Politik Vekoslav Kukovec: Politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.

Zusammenfassung

„ICH RÜHME MICH DESSEN, DASS ICH IMMER EIN GUTER SLOWENE WAR, MEHR ABER AUCH NICHT.“

(J. Hrašovec, 1918)

Die Gründung der allslowenischen liberalen Partei

Juro Hrašovec war ein Teil der slowenischen nationalen Politik. Er stammte aus einer national fortschrittlichen Familie. Sein Vater Franc Hrašovec, der ebenfalls Jurist war, hinterließ seine Spuren im slowenischen Vereinsleben. Da die Familie umherzog, besuchte Juro Schulen in verschiedenen Orten, und zwar in Klagenfurt und Salzburg, bis er dann in Graz Jus studierte und dort auch promovierte. Mit seiner Ankunft in Celje im Jahr 1889 trat er in das öffentliche und politische Leben ein, das im Celje der Jahrhundertwende national aufgeheizt war. Als Landtagsabgeordneter (1902–1908) brachte er Anträge aus dem Schulbereich ein, setzte sich für die Verwendung des Slowenischen bei Ämtern ein und trat gegen die Benachteiligung der slowenischen Sprache auf.

Am Ende des 19. Jahrhunderts ließ sich in Celje eine prononciert slowenische Intelligenz nieder, deren Kern vor allem Juristen bildeten: Dr. Ludovik Filipič, Dr. Josip Sernec, Dr. Franc Vrečko, Dr. Franjo Karlovšek, Dr. Vekoslav Kukovec, Dr. Anton Božič, Dr. Franjo Kalan und Dr. Juro Hrašovec. Unter den slowenischen politischen Kräften überwog im Cillier Gebiet die liberale Ausrichtung.

Im letzten Jahr der Habsburgermonarchie kam es in beiden politischen Lagern zu bedeutenden Veränderungen. Im Dezember 1917 erreichte der langjährige Konflikt in der Krainer Slowenischen Volkspartei (Slovenska ljudska stranka) seinen Höhepunkt und infolgedessen auch in der Gesamtpartei Allslowenische Volkspartei (Vseslovenska

ljudska stranka). Daneben begann sich auch das slowenische liberale Lager zu verbinden. Den entscheidenden Anstoß für die Bildung einer einheitlichen liberalen Partei gab der führende steirische liberale Politiker Dr. Vekoslav Kukovec, Vorsitzender der Nationalpartei (Narodna stranka) für die Steiermark. In die umfangreiche Korrespondenz zwischen Kukovec und liberalen Politikern über die Gründung einer allslowenischen liberalen Partei schaltete sich auch Dr. Juro Hrašovec ein. Die slowenische liberale Politik setzte Ende Juni 1918 einen Schritt, der ihr ermöglichte, dass auch das slowenische liberale Lager ein einheitliches allslowenisches politisches Subjekt wurde. Mit der Gründung der Jugoslawischen demokratischen Partei (Jugoslovanska demokratska stranka) JDS vereinte sich das bis dahin zersplitterte, politisch geteilte slowenische liberale Lager politisch und organisatorisch.

Celje war bis zum Zerfall der Habsburgermonarchie fest in deutscher Hand. Die Slowenen leiteten seit dem Ende des 19. Jahrhunderts die Cillier Umlandgemeinde, der erste echte slowenische Bürgermeister von Celje wurde dann bei den Wahlen 1921 der auf der Liste der JDS kandidierende Dr. Juro Hrašovec, ein angesehener Cillier Rechtsanwalt und einer der führenden Vertreter der liberalen Nationalbewegung in der Stadt. Er blieb bis zum Jahr 1927 auf diesem Posten und schrieb sich als Träger einer allgemeinen Slowenisierung der Stadt in die Annalen ein, und zwar nicht nur im Kultur- und Bildungsbereich, sondern auch im Wirtschaftsbereich, dessen Bedeutung er sich als ehemaliges Ausschussmitglied und Leiter verschiedener Sparkasseneinrichtungen deutlich bewusst war.

Schlagwörter: Juro Hrašovec, Vekoslav Kukovec, allslowenische liberale Partei, Jugoslovanska demokratska stranka/Jugoslawische demokratische Partei JDS

Bojan Cvelfar

»Tozadevno akcijo je prevzel g. župan sam«

Dr. Juro Hrašovec in Jugoslovansko češkoslovaška liga v Celju

CVELFAR, Bojan, dr., arhivski svetnik, direktor,
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000
Ljubljana, bojan.cvelfar@gov.si

929Hrašovec J.
930.85(497.431:437)1926"

**»TOZADEVNO AKCIJO JE PREVZEL G. ŽUPAN
SAM«**

*Dr. Juro Hrašovec in Jugoslovansko češkoslovaška liga
v Celju*

Jugoslovansko – češkoslovaška liga v Celju, ustanovljena leta 1926, si je za svoj cilj zadala krepitev vezi in prijateljstva na vseh področjih med novoustanovljenima jugoslovansko in češkoslovaško državo. Ves čas njenega obstoja je bil njen predsednik dr. Juro Hrašovec, ki je bil poleg prof. Janka Orožna tudi njena gonilna sila. Celjska liga je uspešno pripravila številna predavanja na temo Češkoslovaške, pripravljala proslave na rojstni dan predsednika Masaryka in na češkoslovaški nacionalni praznik, organizirala brezplačne tečaje češkega jezika, počitniško kolonijo za češke dijake... Liga se je stalno spoprijemala s finančnimi težavami: članstva ni bilo veliko (med 40 in 60 v celotnem obdobju), članarina je bila nizka. Vodstvo in člani so bili boj ali manj prepuščeni samemu sebi in svoji iznajdljivosti.

Ključne besede: Juro Hrašovec, Jugoslovansko – češkoslovaška liga, društva, Celje

CVELFAR, Bojan, PhD, Archival Counsellor,
Director, Archives of the Republic of Slovenia,
Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana, bojan.cvelfar@gov.si

929Hrašovec J.
930.85(497.431:437)1926"

**»THIS CAMPAIGN WAS TAKEN OVER BY MR
MAYOR HIMSELF"**

*Dr Juro Hrašovec and the Yugoslav Czechoslovak
League in Celje*

The Yugoslav-Czechoslovak League in Celje, founded in 1926, set as its goal the strengthening of ties and friendship in all fields between the newly established Yugoslav and Czechoslovak states. Throughout its existence, its President was Dr Juro Hrašovec, who, along with the teacher and intellectual Janko Orožen, was also its driving force. The Celje League successfully organized numerous lectures on Czechoslovakia, held celebrations on President Masaryk's birthday and on the Czechoslovak National Day, organized free Czech language courses, a holiday camp for Czech schoolchildren, etc. The League was constantly plagued by financial problems: membership was not large (between 40 and 60 throughout the period), and membership fees were low. The management and the members were left almost to their own devices and their own resourcefulness.

Keywords: Juro Hrašovec, Yugoslav-Czechoslovak League, associations, Celje

V mesto ob Savinji so 24. maja 1925 v jutranjih urah prispeli številni člani ljubljanske in mariborske Jugoslovanske – češkoslovaške lige, Češkega kluba in Češke Obce. Že na železniški postaji so doživeli prisrčen sprejem, v mali dvorani Celjskega doma pa so po županovem pozdravnem nagovoru pozajtrkovali. Med pomembneži velja izpostaviti češkoslovaškega generalnega konzula v Ljubljani dr. Otokarja Beneša in narodnega poslanca in predsednika Jugoslovanske – češkoslovaške lige v Mariboru dr. Ljudevita Pivka. Že ob pol devetih se je okoli 200 udeležencev podalo na Stari grad, kjer so z zanimanjem poslušali tri četrt urno predavanje prof. Janka Orožna o pomenu in veličini rodbine Celjskih. S Friderikovega stolpa so lahko uživali v prelepem razgledu na Celje in okolico. Opoldne se je pričel delovni del – v klubski sobi Celjskega doma so se zbrali predstavniki lig in klubov ter pod vodstvom predsednika ljubljanske lige dr. Karla Trillerja obravnavali aktualna vprašanja. Med drugim so sklenili ustanoviti podružnico tudi v Celju. Kot je poročala celjska Nova doba: *»Tozadevno akcijo je prevzel g. župan sam.«* Sledilo je skupno kosilo vseh izletnikov v veliki dvorani Celjskega doma. V številnih nagovorih in napitnicah se je kosilo spontano razvilo v impozantno manifestacijo češkoslovaškega in jugoslovanskega prijateljstva. Če omenimo le nagovor dr. Jura Hrašovca, je ta poudaril nujno po zbližanju češkoslovaškega in jugoslovanskega naroda ter zaključil z besedami: *»Širite to idejo med ljudstvom. Pričakujem, da bo ta ideja uspela čimprej in vam želim na tej poti mnogo uspehov. Na zdar!«* Del udeležencev je Celje zapustilo že kmalu popoldne, kar nekaj pa jih je še ostalo in nadaljevalo druženje z gostoljubnimi domačini.¹

Različni stiki med češkim in slovenskim prostorom so bili že pred prvo svetovno vojno zelo intenzivni, predvsem to velja za obdobje narodnostnega prebujenja. Namreč predvsem zaradi občutka ogroženosti s strani nemške večine se je med slovanskimi narodi izoblikovala nekakšna slovanska vzajemnost. In Slovenci smo se v tem času med slovanskimi narodi najbolj tesno povezovali prav s Čehi. Tipičen primer takšnega povezovanja je bilo narodnoobrambno in telovadno sokolsko gibanje. Pri ustanovitvi Južnega Sokola 1863 v Ljubljani je pravzaprav šlo za sestrsko organizacijo češkega So-

kola. Prav sokolska organizacija je predstavljala eno najbolj pristnih stičnih točk med Slovenci in Čehi. Živahni stiki in sodelovanje se je razvilo seveda tudi na drugih področjih družbenega udejstvovanja, navsezadnje tudi na političnem. V dunajskem parlamentu je namreč velikokrat prihajalo do odkritega zavezništva in iskrenega sodelovanja med slovenskimi in češkimi politiki.

Ena najbolj žalostnih epizod se je zgodila prav v Celju. In spomin nanjo je še dolgo ostal živ. Namreč 9. avgusta 1899 je poleg drugih slovenskih krajev tudi Celje obiskalo okrog 120 čeških visokošolcev pod vodstvom prof. Jana Vladimírja Hráskýja, med drugim tudi arhitekta celjskega Narodnega doma. Celjski Nemci so v tem videli panslavistični napad na njihovo nemško mesto, prišlo je do demonstracij, izgrediv, uničevanja slovenske imovine, fizičnih obračunavanj in celo do streljanja. Dogodek tako velja za nekakšen višek na področju nemško-slovenskih nacionalnih bojov v Celju pred prvo svetovno vojno.²

Čehi s Tomášem Masarykom na čelu so se ob koncu prve svetovne vojne pri določanju zahodne meje nove kraljevine SHS zaradi svojih interesov odkrito postavili na italijansko stran. Tako je navdušenje nad prav tako novo Češkoslovaško republiko med Slovenci nekoliko uplahnilo, ne pa tudi usahnilo. Najbolj goreči zagovorniki zbliževanja s Češkoslovaško republiko so se organizirali v Jugoslovansko – češkoslovaške lige (JČL). Te so pravzaprav nastale tudi kot odmev na ustanovitev Češkoslovaško – jugoslovanske lige v Pragi. S tem, da je bil v Jugoslaviji proces ustanavljanja popolnoma drugačen – od spodaj. Najprej so bile namreč ustanovljene lige v Sloveniji in šele nato zveza v Beogradu. Po vsem povedanem seveda ni naključje, da je bila prva JČL ustanovljena v Ljubljani. Za to je obstajalo več tehtnih razlogov in ustanovni občni zbor JČL v Ljubljani se je odvil 9. novembra 1921 v sejni dvorani mestnega magistrata, pokroviteljstvo nad njim pa je prevzel kdo drug kot takratni pokrajinski namestnik dr. Ivan Hribar, nekdanji ljubljanski župan in prvi diplomatski poslanik Kraljevine SHS v Pragi.³

² Studen, »Bojimo se, da bo tekla kri!«, 6.

³ Keršič Svetel, Česko-slovenski stiki, 57–61. Ustanovni občni zbor je odprl predsednik pripravljalnega odbora dr. Lovro

¹ Nova doba, 26. 5. 1925, str. 1–2.

Po tem zgledu so nemudoma pričeli s pripravi in ustanavljanjem lig tudi v drugih krajih po Sloveniji – za poverjenika v Celju je bil izbran dr. Juro Hrašovec.⁴ Kot druga je bila 31. januarja 1924 ustanovljena JČL v Mariboru, po celjski je prišlo 30. marca 1928 še do ustanovitve JČL v Kranju, poleti 1931 še na Bledu in Ptuj. Povečana aktivnost lig ob češkoslovaški krizi in zaostritvi mednarodnega položaja je povzročila še ustanovitev JČL v Novem mestu (14. marca 1938), Murski Soboti, na Jesenicah (6. aprila 1938) in v Kamniku.⁵

Ustanovitev JČL v Celju

Čeprav je po podatkih ljudskega štetja v Celju leta 1921 živelo le 64 Čehoslovakov (na območju celjskega okrajnega glavarstva pa 236),⁶ je tudi v Celju do ustanovitve JČL prišlo razmeroma zgodaj. Neposreden povod je predstavljal že omenjeni izlet ljubljanske in mariborske lige ter čeških društev v Sloveniji v Celje, 24. maja 1925, ko se je takratni celjski župan dr. Juro Hrašovec nekako zavezal k ustanovitvi lige tudi v mestu ob Savinji.

Pripravljalni odbor se je 7. julija 1925 podal na pot ustanovitve JČL v Celju.⁷ V Mariboru so računali predvsem na okrajnega glavarja dr. Leopolda Žužka – pričakovali so, da mu bo uspelo ustanoviti ligo v Celju še pred zborovanjem lig v Rogaški Slatini.⁸

Konec leta, natančneje 10. decembra 1925, je veliki župan potrdil Pravila Jugoslovensko – Češkoslovaške lige v Celju. Pripravili so jih po vzoru mariborskih. Poslovni jeziki lige so bili slovenski, srbohrvaški in seveda češkoslovaški. Namen delovanja je bil »širjenje vzajemnega spoznavanja med SHS in ČSR, proučevanje političnih, kulturnih in

gospodarskih odnošajev čehoslovaških«. Ta namen so dosegali s:

- predavanji, jezikovnimi tečaji, debatnimi večeri, izleti in družabnimi prireditvami;
- izdajanjem knjig, letakov in časopisov;
- ustanavljanjem in vzdrževanjem knjižnic in čitalnic;
- vsakršnim delovanjem, ki je podpiralo in poglabljalo kulturne, politične in gospodarske stike.⁹

Tako se je 16. januarja 1926 v klubski sobi Celjskega doma odvijal ustanovni občni zbor JČL v Celju. Udeležilo se ga je 24 oseb, skupaj je bilo pri- glašenih 43 članov. V imenu pripravljalnega odbora je ustanovni občni zbor vodil dr. Juro Hrašovec, ki je bil izvoljen za predsednika. V odbor so bili izvo- ljeni še inž. Jan Marek (podpredsednik), prof. Janko Orožen (tajnik), prof. Pavel Holeček (blagajnik), inž. Ciril Petržela, dr. Leopold Žužek, Ivan Prekoršek in dr. Gvidon Sernec, kot namestniki pa Voglar, Mirko Gruden in mag. Fedor Gradišnik.¹⁰

Organiziranost JČL v Celju

JČL v Celju je seveda sprejela zelo podobna pra- vila kot vsa tedanja društva. Glavna organa sta bila občni zbor (ki se je sestajal enkrat letno in volil predsednika) in glavni odbor, sestavljen iz pred- sednika, podpredsednika ter šestih članov (s tremi namestniki).¹¹

Predsednik JČL v Celju in njena gonilna sila je vse do njene uradne ukinitve 1. decembra 1941, ki jo je izvedel okupacijski Ukinitveni komisar na Spodnjem Štajerskem, bil dr. Juro Hrašovec. Taj- niške posle je najprej opravljal prof. Janko Orožen, nato inž. Anton Ozvald, blagajniške pa prof. Pavel Holeček.¹²

Dejstvo je, da JČL nikoli ni bila množična orga- nizacija, so pa bili njeni člani pogosto na pomemb- nih in vidnih funkcijah. V prvem letu svojega delo- vanja je JČL v Celju pridobila 40 članov, ki so sprva

Hacin, prvi predsednik je postal dr. Karel Triller. Za njim so ljubljansko podružnico vodili dr. Albert Kramer, Rasto Pustoslemšek in dr. Egon Stare. (SI AS 628, aš 4, Zapis o ustanovitvi JČL v Ljubljani).

⁴ Keršič Svetel, Češko-slovenski stiki, 62. To so sklenili že na drugi odborovi seji 20. novembra 1921.

⁵ Keršič Svetel, Češko-slovenski stiki, 63.

⁶ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921 god, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Sarajevo 1932, str. 293, 341.

⁷ Nova doba, 9. 7. 1925, str. 2.

⁸ SI_PAM/1238/1/5/31.

⁹ SI AS 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, š. 39, št. 3916 iz leta 1925.

¹⁰ SI_PAM/1238/1/6/8; Nova doba, 19. 01. 1926, str. 2.

¹¹ SI AS 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, š. 39, št. 3916 iz leta 1925.

¹² SI_PAM/122/1149.

Ustanovni občni zbor
jugoslovanske - čehoslovaške lige
v C E L J U dne 16. jan. 1926

Ob 20 h 15 v klubovi seji Celjskega doma.

Predsednik pripravnega odbora župan Dr. J. Hrašovec, pozdravlja navzoče in prizna, da ni pričakoval toliko obiska. Ustanovnega občnega zbora se je udeležilo 24 gospodov, kateri so tudi vsi takoj priglasili svoj pristop v Ligo. Pojasnuje pomen Lige. Pravila so od Velikega župana potrjena.

Tajnik pripravnega odbora prof. Molešek prečita glavne točke pravil, katere sprejme občni zbor brez debate na znanje.

Za volitev odbora je bila predlagana samo ena lista in je bil soglasno z vzklikom izvoljen za predsednika Lige župan Dr. J. Hrašovec, v odboru pa ing. Marek, prof. Orožen, prof. Molešek, ing. Petružela, Dr. Žužek, Prekoršek in Dr. Šernec kot namestniki pa g. Voglar, Gruden in mag. Gradišnik.

Zastopnik lige v Mariboru ing. Leben pozdravlja občni zbor in opravičuje predsednika Dr. Pivka, kateri se vsled druge zaposlenosti ne more sam udeležiti občnega zbora. Omenja letošnji kongres Lig v Pragi kakor tudi potrebo letnih skupščin v svrhu osebnega bližjega poznavanja, na podlagi katerega se naj ustvari trdna zveza v korist obeh narodov jugoslovenskega in čehoslovaškega.

Kot članarina se določi mesečno 2.- Din.

Glede nadaljnjega dela se predlaga v poletju večja otvoritvena slavnost, podobno kakor je bila ^{v preteklem letu} ob priliki izleta Mariborske lige v Celje /ki je prav lepo potekla in je vsem udeležencem v najlepšem spominu.

Zastopnik lige Maribor opozarja, da ima čehoslovaški konzulat v ~~župani~~ Ljubljani na razpolago skioptične slike za različna predavanja in naj se obrnejo v to svrho naravnost na konzulat. Omenja slike čehoslovaških kopališč in slike iz prevratne dobe, kakor tudi čehoslovaški vojaški film, kateri je Mariboru že obljubljen in bi ga pri tej priliki lahko dobila tudi Liga Celje.

Zapisnik ustanovnega občnega zbora JČL v Celju (Pokrajinski arhiv Maribor, PAM_1238/6_8)

plačevali letno članarino v višini 24 din, a jo je že prvi občni zbor 27. marca 1926 prepolovil – s ciljem podvojiti članstvo. Odbor je ostal isti, le namestnika Voglarja je zamenjal Emilijan Lilek. Za nadzornika (računska preglednika) sta bila izbrana Ivo Šubic in Mirko Meglič. Delovanje lige je bilo skromno, tudi zaradi specifične situacije, ko so zaradi velikih kulturnih potreb sicer malega mesta funkcionarji lige aktivno delovali tudi v drugih društvih.¹³

Dr. Juro Hrašovec se je npr. udeleževal v številnih društvih. Poleg Narodne čitalnice, Celjske posojilnice in Južnoštajerske hranilnice je predvsem pred svetovno vojno bil zelo aktiven tudi v planinskem društvu, v obdobju med obema vojnama je kot predsednik deloval v Rdečem križu in JČL, kot odbornik ali član pa se je razdaljal še v številnih drugih društvih. Za ponazoritev: po poročanju časnika Jutro je bilo leta 1927 v Celju kar 105 različnih društev, vendar pa, kot so pomenljivo zapisali, »večina spi spanje pravičnega in obstoji njih delovanje edinole v vsakoletnem občnem zboru«.¹⁴

Tudi po občnem zboru leta 1928 do sprememb v vodstvu ni prišlo; v odbor so bili na novo izvoljeni polkovnik Vojislav Kostić, inž. Anton Ozvald, prof. Davorin Mastnak in prof. Roman Savnik. Predsednik dr. Juro Hrašovec se je za večletno požrtvovalno in aktivno delo zahvalil v Ljubljano odhajajočemu odborniku inž. Cirilu Petrželi.¹⁵

Leta 1929 je v celjski podružnici JČL plačevalo članarino sicer že 50 članov, a se je iz tega naslova nabralo le 600 din prihodka.¹⁶ Blagajnik Pavel Holeček je na občnem zboru poročal, da imajo v blagajni 1.612,45 din. Odbor je ostal skorajda identičen – na tajniškem mestu je prof. Janka Orožna zamenjal inž. Anton Ozvald, dotedanja odbornika Kostića in Mastnaka pa sta zamenjala bančni ravnatelj Mirko Gruden in upravitelj bolnišnice Ivan Prekoršek.¹⁷

Iz poročila o delovanju lige za poslovno leto 1930/1931 je razvidno, da so takrat imeli že 70 članov. V poročilu so zapisali: »Stanovsko se sklada

članstvo iz raznih, večinoma inteligenčnih slojev in sicer: civilnih kakor državnih, nadalje industrijalcev ter drugih. Delovanje Lige Celje je po svoji naravi (provincijalno društvo) omejeno v principu na ideelno delo in propagando, koje skušamo staviti kolikor mogoče na najbolj praktično podlago in tako, da na liginem delovanju učestvujejo vsi sloji, zlasti srednješolska in sokolska mladina.«¹⁸

Leta 1932 je JČL v Celju premogla 62 članov, vsota v blagajni se je povečala na 3.102,20 din. Na občnem zboru so bili v odbor izvoljeni: dr. Juro Hrašovec (predsednik), prof. Janko Orožen (podpredsednik), inž. Anton Ozvald (tajnik), prof. Pavel Holeček (blagajnik) ter odborniki: vladni svetnik Emilijan Lilek, nadsvetnik inž. Jan Marek in geometer Rudolf Didek. V nadzorni odbor sta bila izbrana odvetnik dr. Milko Hrašovec in železničarski uradnik Tine Novak, kot namestnik pa upravitelj bolnišnice Ivan Prekoršek.¹⁹

Leto kasneje je blagajnik prof. Pavel Holeček na občnem zboru poročal, da imajo 60 članov. Izvoljen je bil dotedanji odbor s predsednikom dr. Juro Hrašovcem in podpredsednikom prof. Jankom Orožnom na čelu.²⁰

Uspešno delo vseh društev so ovirale takrat pogoste premestitve uradnikov. JČL v Celju seveda ni bila nikakršna izjema. Najprej sta v Ljubljano odšla inž. Ciril Petržela in inž. Anton Ozvald, nato so na murskosoboško gimnazijo jeseni 1935. leta premestili še Jana Liško. Z dopisi tudi na najvišja mesta (konzulat Češkoslovaške republike, centralo v Beogradu, ministrstvo za šolstvo) so želeli to preprečiti. Poudarjali so, da bi izguba več tako pomembnih članov v tako kratkem času za njih predstavljala hud udarec, tudi v smislu, da sta slednja bila edina, ki sta popolnoma obvladala češki jezik – Janko Liška je češki jezik celo poučeval in bi tako takšen pouk na celjski gimnaziji odpadel. So pa to intervencijo nekoliko zamerili v podzvezi – namreč za to so izvedeli preko češkoslovaškega konzulata ter nekoliko okrcali predsednika dr. Jura Hrašovca: »Čudimo se, da se niste v tej izjavi obrnili tudi na nas, da bi tudi mi

¹³ Jutro, 31. 3. 1927, str. 4; Nova doba, 2. 4. 1927, str. 2.

¹⁴ Nova doba, 17. 3. 1927, str. 2.

¹⁵ Jutro, 1. 6. 1928, str. 4.

¹⁶ SI AS 628, fasc. 6, Dopisi Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Celju glede financiranja.

¹⁷ Nova doba, 25. 2. 1929, str. 2.

¹⁸ SI_PAM/1238_1/11/170.

¹⁹ SI AS 628, fasc. 6, Zapisnik občnega zbora JČL v Celju; SI_PAM/1238/1/12/32.

²⁰ Nova doba, 22. 5. 1933, str. 2.

Red belega leva (Řád Bílého lva řetěz.jpg – Wikimedia Commons)

*potom Beograda posredovali... V prihodnje prosim, da se, ako imate kake nepravilnosti, obrnete na podpisani izvršilni odbor, ki vam je že po svojih statutih v vsakem oziru na razpolago.*²¹ Sicer pa v svojih prizadevanjih niso bili uspešni, saj se Janko Liška kasneje pojavlja kot organizator podružnice v Murski Soboti.

Stanje v celjski ligi vseskozi ni bilo rožnato, v vsem obdobju delovanja je premogla med 40 in 70 članov, ki so plačevali izjemno nizko članarino. Ker dotacij s strani države ali Zveze JČL praktično ni prejemale, je večino obstoja pravzaprav životarila. Le entuziazmu predsednika, ožjega vodstva in nekaterim članom gre zahvala, da je pravzaprav z minimalnimi sredstvi storila veliko. In prav v tem segmentu se je pokazala še ena odlika velikega narodnjaka dr. Jura Hrašovca.

Delovanje nekaterih najvidnejših članov JČL v Celju so opazili tudi v Češkoslovaški republiki in jim izkazali primerno priznanje. Tako je češkoslovaški predsednik Tomáš Masaryk za zasluge pri delovanju v JČL že leta 1929 podelil poveljniku 39. pešpolka v Celju polkovniku Vojislavu Kostiću visoko odlikovanje, red Belega leva III. stopnje.²²

²¹ SI AS 628, a. š. 2, Premestitev tajnika Janka Liške v Mursko Sobotu; prav tam, fasc. 4, Zapisnik upravnega odbora Zveze JČL.

²² Nova doba, 26. 7. 1929, str. 2.

Predsednik JČL v Celju dr. Juro Hrašovec je bil odlikovan z redom Belega leva IV. stopnje leta 1935,²³ naslednje leto je to visoko odlikovanje, sicer V. stopnje, prejel tudi neumorni prof. Janko Orožen.²⁴ Red Belega leva (Řád Bílého lva) je namreč predstavljal najvišje češkoslovaško odlikovanje – podeljevali so ga za izjemen prispevek k Češkoslovaški republiki.

Zveza JČL v Beogradu

JČL v Jugoslaviji so bile sprva zelo slabo povezane. Na zborovanju obeh do tedaj ustanovljenih slovenskih JČL, čeških društev iz Ljubljane in Maribora ter nekaterih gostov iz drugih delov Jugoslavije v Rogaški Slatini 1. in 2. avgusta 1925 so sicer neformalno ustanovili Zvezo JČL ter izvolili njen odbor. Njena temeljna naloga je bila »širjenje ideje bratske vzajemnosti med Čehi in nami«.²⁵

Na formalno ustanovitev so morali počakati še dve leti – da se je organizacija razpredla tudi po ostalih delih kraljevine. Tako je šele 8. maja 1927 v Beogradu prišlo do ustanovnega kongresa Zveze JČL. Celjsko ligo je zastopal prof. Janko Orožen, ki je o njenem delovanju tudi poročal. V odbor Zveze pa sta bila kot člana izbrana skupaj z dr. Juro Hrašovcem.²⁶

Slovenske lige so imele ljubljansko nekako spontano za svojo matično organizacijo. In z ustanovitvijo Zveze JČL v Beogradu so se pravzaprav začele težave. Slovenske lige so ustanovitev Zveze sprva pozdravile, a so se kmalu pokazale negativne posledice te centralizacije. Slovenske lige so imele namreč daleč bolj razvejano dejavnost, kot pa orga-

²³ Nova doba, 19. 4. 1935, str. 3.

²⁴ Nova doba, 30. 10. 1936, str. 3.

²⁵ Odbor so sestavljali: prof. Jovan Cvijić, Ljubomir Nešić, Jan Šeba, dr. Ljudevit Pivko, dr. Karel Triller, dr. Leopold Žužek, dr. Avguštin Reisman in Rasto Pustoslemšek (Nova doba, 14. 7. 1925, str. 2.; prav tam, 28. 7. 1925, str. 2.; prav tam, leto VII, št. 84, 4. 8. 1925, str. 2.).

²⁶ Za predsednika zveze je bil soglasno izvoljen nekdanji šolski minister Miloš Trifunović, za podpredsednico pa Milada Šeba, soproga češkoslovaškega poslanika. Iz Slovenije so bili v odbor izbrani: dr. Albert Kramer in dr. Gustav Gregorin (Ljubljana), dr. Juro Hrašovec in prof. Janko Orožen (Celje), dr. Ljudevit Pivko in dr. Avguštin Reisman (Maribor). Svoje predstavnike v odboru so imeli še člani lig iz Crikvenice, Zagreba, Splita, Kragujevca in Beograda (Jutro, 9. 5. 1927, str. 2).

Skupinska fotografija s kongresa JČL v Rogaški Slatini 1. in 2. avgusta 1925
(*Ilustrirani Slovenec*, 27. 09. 1924, Osrednja knjižnica Celje)

nizacija v Beogradu. Čeprav so imele slovenske lige v Zvezi svoje zastopnike, je imel vso moč odločanja dejansko upravni odbor Zveze, v katerem so imeli Slovenci zelo malo vpliva. Posebno močno se je centralizacija odražala na finančnem področju. Po ustanovitvi Zveze so vse državne podpore prihajale v roke osrednji organizaciji, od tam naj bi se sredstva delila posameznim ligam. Način delitve finančnih sredstev je bil v popolnem neskladju s programi in delovanjem posameznih lig, poleg tega lige od Zveze sredstev niso redno prejemale. Obupane prošnje slovenskih lig, naj jim izplačajo vsaj že odobrene vsote, so bile pogosto zaman. Posebno mučno je odjeknilo dejstvo, da od 100.000 din državne podpore v letu 1929 lige v Sloveniji niso dobile niti prebite pare.²⁷

Tudi dr. Juro Hrašovec je kot predsednik JČL v Celju marca 1929 tako v dopisih Zvezi in v vednost

ministrstvu za šolstvo opozarjal na občutno pomanjkanje finančnih virov za delovanje predvsem manjših podružnic, kot je bila celjska. Ker od Zveze, ki je za svoje delovanje sicer dobivala podporo od države, podružnice niso prejemale ničesar, je predlagal, da bi podružnice finančno podporo za svoje delovanje prejemale neposredno od ministrstva, ali da bi bila Zveza dolžna določen del te podpore posredovati podružnicam.²⁸ Podobno pismo, odločno s polno ogorčenja, je dr. Juro Hrašovec naslovil decembra 1932 na ljubljansko podružnico. V njem navaja, da celjska podružnica od centrale ni prejela še niti pare – in to kljub temu, da centrala za delovanje JČL od države prejema določena sredstva. Poudaril je: »Državna podpora gotovo ni mišljena tako, da bi samo Savez v Beogradu kril svoje stroške, vse podružnice izven Beograda bi pa morale samo delati, o svojem

²⁷ Keršič Svetel, *Češko-slovenski stiki*, 69.

²⁸ SI AS 628, fasc. 4, *Dopisi Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Celju Zvezi in ministrstvu glede financiranja*.

Dr. Juro Hrašovec v Rogaški Slatini
(Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice v Celju)

delovanju Savezu redno poročati, ne bi pa dobile niti najmanjše podpore... Ako poprej ne, vsaj na občnem zboru bode treba izpregovoriti resno besedo.»²⁹

Občnega zbora Zveze med letoma 1935 in 1937 se zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ni mogel udeležiti noben predstavnik celjske lige. Predsednik dr. Juro Hrašovec je Izvršilnemu odboru predlagal in hkrati že kar poslal pooblastilo, da celjsko podružnico na zboru zastopa predsednik ljubljanske lige dr. Egon Stare.³⁰

Spomladi 1938 je kriza v Zvezi JČL dosegla svoj vrhunec. Prišlo je tako daleč, da so nekatere slovenske lige predlagale, da bi Podzveza JČL Dravske banovine bojkotirala kongres Zveze. Sporni točki sta bili dve: razdelitev finančnih sredstev in mlačno držanje Zveze ob zaostritvi mednarodnega položaja in vse večji ogroženosti Čehoslovaške. Finančno

vprašanje je bilo zelo zaostreno, ker je znova prišlo do nepravilnosti pri delitvi sredstev in je Podzveza lig Dravske banovine zahtevala, da je treba sredstva deliti glede na število aktivnega članstva. Zvezi so očitali pretirano razsipnost – dejansko Lige v Sloveniji niso imele plačanih uslužbencev, zato jih je tem bolj jezilo, da je Zveza razvila svoj uradniški aparat. Dr. Juro Hrašovec je v zvezi s tem zapisal: »Na občnem zboru bi bilo posebno treba poudariti, da mora denar, ki ga ministrstvo iz proračuna Savezu daje, se med vse Lige v razmerju števila članstva razdeliti. Pri Savezu se mora kolikor mogoče štediti. Razume se, da kakor druge Lige svoje delo večjidel brezplačno opravljajo, mora to tudi Savez storiti. Savez mora Lige podpirati ne samo z okrožnicami in z besedo, marveč tudi gmotno.«³¹

Ker se je mednarodni položaj čez poletje nenehno slabšal, slovenske Lige niso hotele zaostrovati spora in popolnoma zrušiti enotnosti Zveze JČL. Že jesen pa je prinesla usodne dogodke: münchenško konferenco in naposled zasedbo Čehoslovaške. JČL so s svojim delovanjem praktično prenehale v letu 1939. Izkazalo se je, da ta organizacija, ustanovljena z obilico zagnanosti, idealizma in navdušenja za slovansko zbližanje, ni mogla resno vplivati na mednarodno politiko.³²

Ustanovitev podzveze JČL v Ljubljani

Na slavnostnem večeru, ki ga je 7. maja 1932 priredila ljubljanska Liga v veliki dvorani Kazine, in na katerem sta bila dr. Ivan Hribar in Jan Strakaty imenovana za ligina častna člana, so bili navzoči predstavniki vseh slovenskih lig – celjsko je zastopal tajnik inž. Anton Ozvald. Dr. Avguštin Reisman je ob tej priložnosti predlagal, da bi ustanovili podzvezo slovenskih JČL, ki bi reševala skupna vprašanja v odnosih z Beogradom in usklajevala skupne akcije, njen sedež pa bi bil v Ljubljani. Predlog je bil soglasno sprejet in tako je prišlo do ustanovitve Izvršilnega odbora JČL v Dravski banovini. Za predsednika je bil izvoljen Rasto Pustoslemšek, za podpredsednika dr. Egon Stare in dr. Avguštin Reisman, za tajnika dr. Ivo Murko in za blagajnika Hanuš Krofta. Kot predstavnika JČL v Celju sta bila v odbor imenovana inž. Anton

²⁹ SI AS 628, fasc. 6, *Dopisi Jugoslovansko-čehoslovaške lige v Celju glede financiranja.*

³⁰ SI AS 628, a. š. 1 – 2, *Dopisi v zvezi z občnim zborom Zveze.*

³¹ SI AS 628, a. š. 2, *Dopisi glede oblikovanja stališča do Zveze.*

³² Keršič Svetel, *Češko-slovenski stiki*, 70.

JUGOSLOVENSKO-ČEŠKOSLOVAŠKA
LIGA V LJUBLJANI

vljudno vabl na

častni večer

KI SE BO VRŠIL

S SODELOVANJEM VSEH
 JUGOSLOVENSKO-
 ČEŠKOSLOVAŠKIH LIG DRAVSKE
 BANOVIN

V PROSLAVO NJIHOVIH NOVO
 IZVOLJENIH ČASTNIH ČLANOV

SENATORJA
 IVANA HRIBARJA

IN REDAKTORJA
 »NARODNYCH LISTOV« V PRAGI
 JANA STRAKATEGA

V SOBOTO, DNE 7. MAJA
 V DVORANI KAZINE
 V LJUBLJANI

Pri večeru sodelujejo iz prijaznosti: Koncertna
 pevka gospa Mira arh. Costaperarijeva, pri kla-
 virju spremlja gospa prof. Mimi Šmalc-Švajger-
 jeva; operni pevec narodnega gledališča v Ljub-
 ljani g. Jože Gostič, pri klavirju g. Herbert
 Svetel; pevski kvartet Glasbene Matice in salon-
 ski orkester g. restavraterja Krapeža.

BAROKNA TISKARNA, LJUBLJANA

PRIČETEK TOČNO OB 20^{1/2}

VSTOP PROST * OBLEKA PROMENADNA

Vabilo na častni večer JČL v Ljubljani 7. maja 1932 (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 628, fasc. 6)

Ozvald in dr. Juro Hrašovec. Poslej je Podzveza lig v Dravski banovini enotno nastopala v odnosih z Beogradom, pa tudi navzven.³³

Eden sklepov prve seje Izvršilnega odbora podzveze JČL v Dravski banovini je bil, da za eno od petih razpisanih štipendij šolskega ministrstva za profesorje srednjih šol Zvezi v Beogradu predlaga celjskega profesorja Janka Orožna, ki je bil znan kot agilen delavec na kulturnem polju češkoslovaško-jugoslovanske vzajemnosti.³⁴ Šlo je za štipendijo, ki jo je ustanovila češkoslovaška vlada, namenjena je bila šesttedenskemu izpopolnjevanju češkega jezika in poznavanju češkoslovaške kulture. Izvršilni odbor je nato maja 1933 namenil še dodatnih 1.000 din podpore prof. Janku Orožnu, ki pa tudi s strani ministrstva odobrenega študijskega potovanja na Češkoslovaško ni opravil.³⁵ Izvršni odbor je nato večkrat zahteval vračilo že nakazanih sredstev, a je vsakič ostal brez odgovora: »Čudimo se, da nam na vsa vaša pisma, današnje pismo je že peto – niste odgovorili«. V celjski podružnici so nato le pojasnili, da poti ni opravil, ker mu tega niso dopuščale družinske razmere. Ker je v letu 1934 znova zaprosil ministrstvo za odobritev študijskega potovanja, so predlagali, da bi mu ta podpora ostala. Če pa se ponovno ne bi odpravil na pot, so zaprosili, da bi dodeljeni znesek zaradi velikega pomanjkanja finančnih sredstev smeli porabiti za svojo dejavnost.³⁶

Z ustanovitvijo podzveze se je nekoliko izboljšal pretok finančnih sredstev do podružnic. Slednje so s strani Izvršilnega odbora JČL Dravske banovine med letoma 1933 in 1936 za svoje delovanje prejele:

Liga	1933	1934	1935	1936
Ljubljana	9.000	6.900	/	4.500
Maribor	10.000	5.900	/	1.200
Celje	2.000	1.400	/	/
Kranj	5.000	2.400	/	800
Bled	2.000	2.400	/	1.000
Ptuj	1.000	2.000	/	500
Skupaj	29.000	21.000	/	8.000

Iz tabele je razvidno strmo upadanje finančnih sredstev. Opaziti je tudi, da je najmanj sredstev od vseh podružnic prejela prav celjska. Ob tem je pomembno omeniti, da je Izvršilni odbor s strani ministrstva leta 1933 prejel podporo v višini kar 50.000 din, leta 1934 pa le še 13.500 din. Naslednje leto so ostali popolnoma brez finančne podpore, leta 1936 pa so od Zveze prejeli le še skromnih 5.000 din.³⁷

Prireditve JČL v Celju

Glavna dejavnost JČL v Celju je bila organizacija prireditev. Že 8. februarja 1926 so organizirali prvi dogodek – pod okriljem Ljudske univerze so v telovadnici meščanske šole pripravili predavanje prof. Janka Orožna o husitskem vodji Janu Žižki. Predavanje je potekalo v dveh delih – drugi del je sledil v istih prostorih teden dni kasneje. Oba večera je bila dvorana polna. Ob koncu zanimivega predavanja je ob zahvali predavatelju predsednik celjske lige dr. Juro Hrašovec vse navzoče pozval k včlanitvi v ligo.³⁸

JČL v Celju je 27. januarja 1927 v telovadnici trgovske šole priredila skioptično³⁹ predavanje o modernem češkem kiparstvu, ki ga je prav tako izvedel prof. Janko Orožen.⁴⁰

Skupaj z Ljudsko univerzo so 2. maja 1927 v risalnici meščanske šole priredili predavanje prof. Janka Orožna z naslovom »Politična struktura Češkoslovaške,«⁴¹ vendar za predavanje ni bilo prevelikega zanimanja. »G. predavatelj je poslušalcem, katerih je zopet premalo bilo, pokazal podrobno razvitek in program političnih strank v češkoslovaški republiki,« so poročali v Novi dobi.⁴²

V sodelovanju s Sokolskim društvom so ob 10. obletnici Češkoslovaške republike 27. oktobra 1928 v društveni sobi nad veliko dvorano Celjskega doma pripravili proslavo s predavanjem. Ponovno je predaval prof. Janko Orožen, tokrat o boju Če-

³³ Keršič Svetel, *Česko-slovenski stiki*, 70.

³⁴ SI AS 628, a. š. 3, *Letno poročilo o delovanju Izvršilnega odbora JČL Dravske banovine za leto 1932*.

³⁵ SI AS 628, a. š. 3, *Letno poročilo o delovanju Izvršilnega odbora JČL Dravske banovine za leto 1933*.

³⁶ SI AS 628, fasc. 5, *Študijsko potovanje prof. Janka Orožna*.

³⁷ SI AS 628, a. š. 1, *Poročilo o prispevkih podružnicam*.

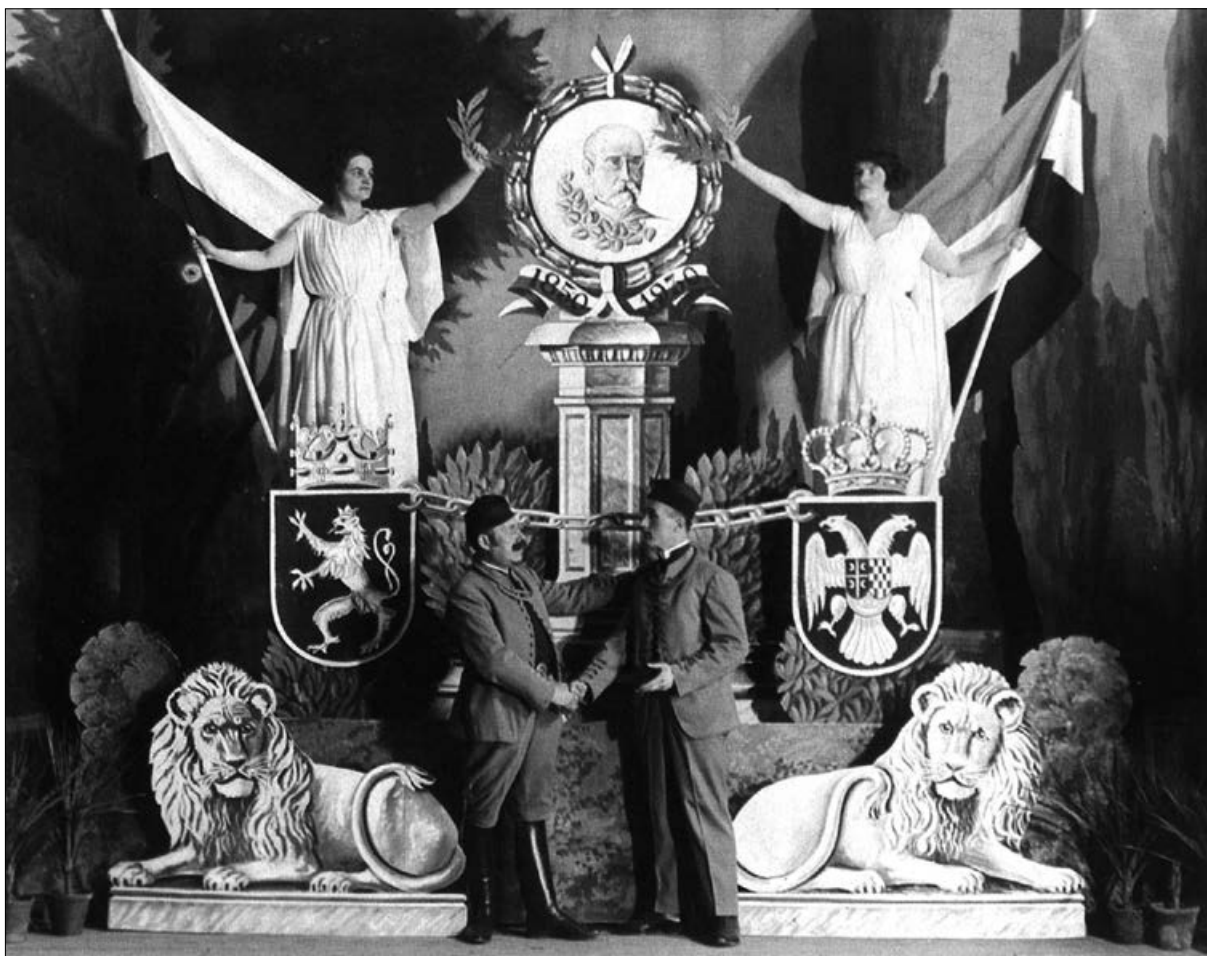
³⁸ Nova doba, 6. 2. 1926, str. 2; prav tam, 9. 2. 1926, str. 2; prav tam, 13. 2. 1926, str. 1-2; prav tam, 20. 2. 1926, str. 1-2.

³⁹ Projiciranje pobarvanih slik, narisanih na steklo.

⁴⁰ Nova doba, 27. 1. 1927, str. 2.

⁴¹ Nova doba, 3. 5. 1927, str. 2.

⁴² Nova doba, 5. 5. 1927, str. 1.

Benčanova alegorija ob proslavi Masarykovega 80. rojstnega dne v celjskem Narodnem domu
(Foto: Josip Pelikan, Osrednja knjižnica Celje)

škoslovaške za osvoboditev.⁴³ Predavanje je bilo zelo dobro obiskano, po poročanju Nove dobe, je bilo »strokovnjaško, sicer v kratkih obrisih, a vendar izčrpno.«⁴⁴

V oktobru 1929 so izvedli Masarykovo proslavo s češkoslovaško glasbo in predavanjem o Masarykovi življenjski poti.⁴⁵

Na pobudo JČL in celjske sokolske župe je bil 18. februarja 1930 v mali dvorani Narodnega doma sklican sestanek predstavnikov vseh kulturnih društev v Celju. Tema – obeležitev 80. rojstnega dne češkoslovaškega predsednika Tomáša Masaryka.⁴⁶ Kljub pozivu župana dr. Alojzija Goričana,

naj meščani v čast češkoslovaškemu predsedniku okrasijo svoje hiše z državnimi zastavami, jih prav veliko tega ni storilo.⁴⁷ Slavnostna akademija je v veliki dvorani Narodnega doma 9. marca 1930 zelo uspela. Prizorišče je bilo nabito polno, oder je bil lepo okrašen s cvetjem in državno trobojnico. Proslava se je začela s sokolsko koračnico v izvedbi celjske železničarske godbe. Po otvoritvenem nagovoru dr. Jura Hrašovca je združeni pevski zbor Celjskega pevskega društva in Oljke ubrano zapel češkoslovaško in jugoslovansko himno. Sledilo je slavnostno predavanje prof. Janka Orožna, v katerem je orisal zanimivo življenjsko pot predsednika Tomáša Masaryka. Nato je godba zaigrala še češki potpuri, pevci pa so zapeli pesem »Jaz sem Slovan«. Za zaključek se je med igranjem himne »Hej Slovani« na odru razprostrla alegorija, delo Matije Benčana, ki je prikazovala bratstvo med Jugoslovani

⁴³ Nova doba, 26. 10. 1928, str. 3.

⁴⁴ Nova doba, 29. 10. 1928, str. 3.

⁴⁵ SI_PAM/1238_1/11/170.

⁴⁶ Nova doba, 17. 2. 1930, str. 2.

⁴⁷ Nova doba, 7. 3. 1930, str. 2.

in Čehoslovaki.⁴⁸ Sestavljena je bila iz lastnoročno narejene velike Masarykove slike, jugoslovanskega in češkoslovaškega grba, leva, ženske in sokola.⁴⁹

Naslednji večer je v risalnici meščanske šole v organizaciji celjskega Ljudskega vseučilišča o predsedniku Masaryku predaval dr. Avguštin Reisman, odvetnik in predsednik JČL v Mariboru.⁵⁰

Poleti 1930 so v Celju gostili mladega pisatelja iz Brna Oldřicha Zemka. Pomagali so mu navezati stike s slovenskimi književniki (tudi v Ljubljani in Mariboru). Gost je nato v domovini objavil svoje prijetne vtise o potovanju po Jugoslaviji.⁵¹

Istega leta je JČL v Celju pripravila še eno veliko proslavo v Narodnem domu, in sicer 26. oktobra 1930 ob češkoslovaškem narodnem prazniku.⁵² Prireditev je bila dobro obiskana. Uvodni nagovor je imel dr. Juro Hrašovec, ki se je z izbranimi besedami zahvalil bratskemu češkoslovaškemu narodu za solidarnost. Svoj govor je zaključil takole: *»Bodi češkoslovaška zemlja zdrava in srečna, rasti in se razvijaj, bodi mogočna sovrstnica drugim velikim narodom, nam pa ostani, kakor doslej, naša dobra, zvesta, zlata sestra. Danes ji darujemo vse naše misli in vsa naša srca. Slava Tebi!«* Nato je železničarska godba zaigrala češkoslovaško državno himno, združeni moški pevski zbor je zapel stari češki koral *»Byvali Čechove«*. Osrednji del proslave je predstavljalo predavanje prof. Janka Orožna o zgodovini češkega naroda. Zatem je godba zaigrala še venček slovenskih narodnih pesmi, zbor pa zapel pesem *»Jaz sem Slovan«*. Med igranjem jugoslovanske himne je ob ovacijah občinstva za zaključek sledila seveda še Benčanova alegorija, ki je simbolizirala jugoslovansko – češkoslovaško bratstvo.⁵³

Nato je liga 7. decembra 1930 na trgovski šoli priredila še predavanje s skioptičnimi slikami dr. Josipa Cirila Oblaka iz Ljubljane o Visokih Tatrah – predavanje, ki je med Celjani poželo splošno

odobranje, je z zanimanjem poslušalo številno občinstvo.⁵⁴

V februarju 1931 je ob 70. letnici dr. Karla Kramára na ligino povabilo v mali dvorani Narodnega doma predaval dr. Vekoslav Kukovec. Predavanje z naslovom *»Dr. Kramár in Slovanske države«* je poudarjalo pomembnost osamosvojitve treh slovanskih držav: Poljske, Češkoslovaške in Jugoslavije.⁵⁵

V mali dvorani Narodnega doma so 22. februarja 1932 priredili predavanje dr. Vekoslava Kukovca o slovanskih državah in problemu Srednje Evrope. Na koncu so prisotni *»nagradili zanimiva in poučna izvajanja s prisrčnim odobravanjem, nato pa se je g. dr. Juro Hrašovec iskreno zahvalil g. govorniku za njegovo ljubeznivost in trud.«*⁵⁶

Nato je delo JČL v Celju na prireditvenem področju nekoliko zastalo. Naslednja prireditev se je odvila šele 6. julija 1933 v mali dvorani Celjskega doma, in sicer je šlo za vrhunski koncert moškega pevskega zbora *»Šestnacetka«* iz Olomouca. Po poročilu Ivana Karla Sancina v Novi dobi, je bila dvorana polna. Koncert je ocenil takole: *»Način prednašanja, disciplinirano in do najmanjših posameznosti sistematično izdelano markantno izklesano petje razmeroma enostavnega sporeda, ki si ga je zbor izbral, očituje in razodeva visoko potenco ne le teh krasnih in zvonkih glasov, marveč tudi še posebej krepko muzikalno individualnost dirigenta g. Jaroslava Talpe. Vzorno izvajanje, absolutno čista intonacija, ostri kontrasti v dinamiki spominjajo na visoko stopnjo orkestra kot popolnega aparata, kjer izzveni vsaka fraza tako, kakor da so vse lokeve poteze enotne; — dihalna tehnika tega zbora!«* Pred nastopom zbora je dr. Juro Hrašovec v imenu organizatorja spregovoril nekaj pozdravnih besed. Po koncertu so druženje nadaljevali v prostorih restavracije Celjskega doma.⁵⁷

Naslednjega dne je na začetku redne seje občinskega sveta dr. Juro Hrašovec kot občinski svetnik sporočil, da mu je pevski zbor *»Šestnacetka«* iz

⁴⁸ Nova doba, 10. 3. 1930, str. 2.

⁴⁹ Nova doba, 7. 3. 1930, str. 2.

⁵⁰ Nova doba, 10. 3. 1930, str. 2.

⁵¹ SI_PAM/1238_1/11/170.

⁵² Nova doba, 17. 10. 1930, str. 2.

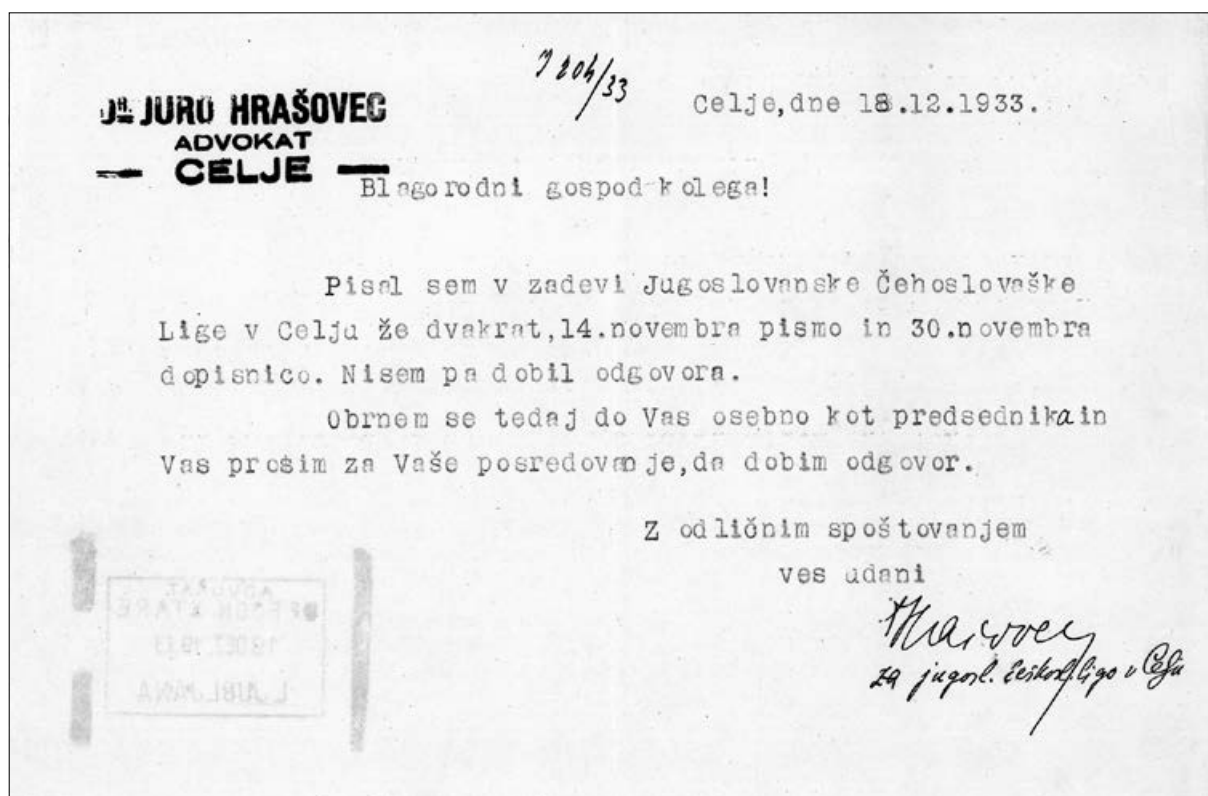
⁵³ SI AS 628, fasc. 6, Zapisnik občnega zbora JČL v Celju; Nova doba, 27. 10. 1930, str. 2.

⁵⁴ SI AS 628, fasc. 6, Zapisnik občnega zbora JČL v Celju; SI_PAM/1238_1/11/170.

⁵⁵ SI AS 628, fasc. 6, Zapisnik občnega zbora JČL v Celju.

⁵⁶ Nova doba, 26. 2. 1932, str. 2.

⁵⁷ Nova doba, 10. 7. 1933, str. 1.

Dopis dr. Jura Hrašovca JČL v Ljubljani (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 628, fasc. 5)

Olomouca na koncertu v imenu olomouške občine predal umetniško sliko, namenjeno celjski občini, ki je predstavljala leta 1926 zgrajen mavzolej v prvi svetovni vojni padlih jugoslovanskih vojakov.⁵⁸

Minister v pokoju dr. Vekoslav Kukovec je v mali dvorani Narodnega doma spet predaval 26. aprila 1934, tokrat o diplomatskih bojih Male antante.⁵⁹ Predavatelja je kot ponavadi ob takšnih dogodkih na začetku pristrčno pozdravil dr. Juro Hrašovec. Predavanje je bilo izjemno zanimivo, »številni poslušalci so z veliko pozornostjo sledili predavanju in nagradili predavatelja z živahnim aplavzom.«⁶⁰

Ob 85. obletnici rojstva češkoslovaškega predsednika Tomáša Masaryka so tudi v Celju v organizaciji JČL pripravili slavnostno prireditev, in sicer 9. marca 1935 v veliki dvorani Narodnega doma.⁶¹ Pred številnim občinstvom se je program pričel z nastopom Celjskega pevskega društva, ki je zapel

Premrlovo »Slovansko pesem,« nato je predsednik dr. Juro Hrašovec »v markantnih potezah naslikal Masaryka kot velikega državnika in osvoboditelja.« Železničarska godba je nato zaigrala venček slovaških pesmi, sledil je govor prof. Janka Orožna, ki je orisal predsednika Masaryka kot velikega filozofa, Slovana in državnika. Orkester je zaigral češkoslovaško in jugoslovansko državno himno, na odru se je prikazala alegorija, ponovno delo Matije Benčana, ki je prikazovala poklonitev Sokolov Masaryku. Proslavo so zaključili pevci moškega zbora Celjskega pevskega društva s pesmijo »Byvali Čechove«.⁶²

Na predvečer češkoslovaškega narodnega praznika sta 27. oktobra 1936 JČL v Celju in Ljudsko vseučilišče v risalnici meščanske šole organizirala predavanje o Češkoslovaški. Predaval je prof. Jan Sedivy iz Maribora.⁶³ S pomočjo skioptičnih slik je opisoval zgodovinske, kulturne in pokrajinske znamenitosti nekaterih čeških mest in predelov. Predavanje očitno ni potekalo brez zapletov, saj je dopisnik Nove dobe poročal: »Gotovi izpadi na na-

⁵⁸ Nova doba, 7. 7. 1933, str. 1.

⁵⁹ Nova doba, 23. 4. 1934, str. 2.

⁶⁰ Nova doba, 27. 4. 1934, str. 2.

⁶¹ Nova doba, 8. 3. 1935, str. 2.

⁶² Nova doba, 15. 3. 1935, str. 1-2.

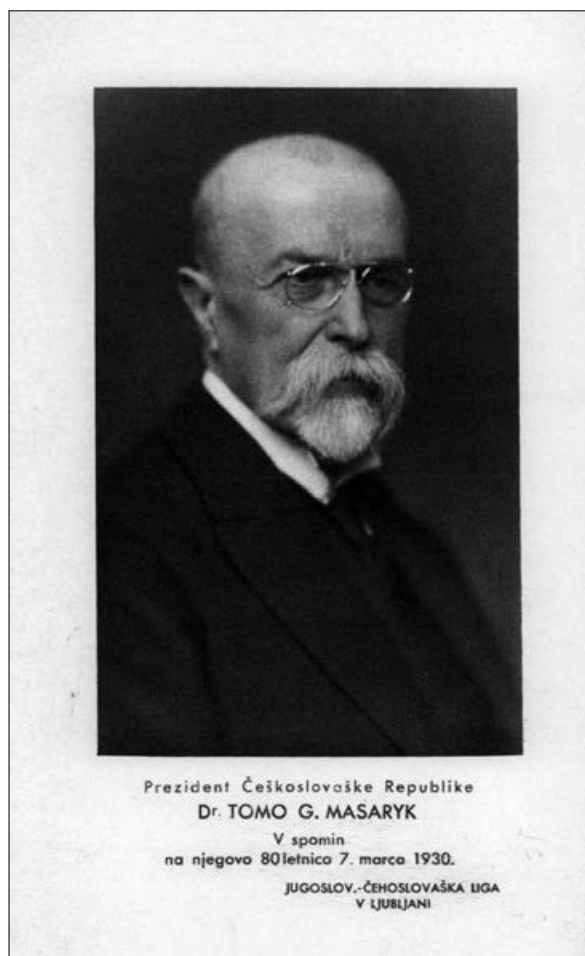
⁶³ Nova doba, 23. 10. 1936, str. 2.

slov izvestne države pa vendarle niso spadali v okvir tega predavanja, ki je imelo svečano obeležje ter ni dopuščalo pojasnil in debate, ki bi bila potrebna v interesu stvari za nas vse, ki tako lahko gremo v svojih sodbah preko najtežjih domačih in mednarodnih gospodarskih problemov.»⁶⁴

V risalnici celjske meščanske šole je 5. aprila 1937 v organizaciji Ljudskega vseučilišča, JČL in Jadranske straže potekalo predavanje dr. Vladimira Murka z naslovom »Čehi in Jadransko morje.«⁶⁵ Predavanje se je odvijalo prav na dan, ko je Jugoslavijo obiskal predsednik Češkoslovaške republike dr. Edvard Beneš. Zato so tudi uvodne besede, ki jih je spregovoril dr. Juro Hrašovec, bile namenjene prav njemu in njegovemu delu.⁶⁶

Z vlakom iz Zagreba je 15. avgusta 1937 v Celje prispelo okoli 200 pravoslavnih Čehov pod vodstvom pravoslavnega češkega in moravsko-šlezijskega škofa Gorazda. Na železniški postaji jih je pričakala navdušena množica. Goste sta pozdravila v imenu celjske pravoslavne občine šolski upravitelj v pokoju Josip Rakovšček ter v imenu JČL dr. Juro Hrašovec. Škof Gorazd, ki je prejel lep šopek, se je zahvalil za prisrčen sprejem. Med glasnim vzklikanjem občinstva so se odpravili naravnost v celjsko pravoslavno cerkev, kjer so imeli liturgijo v češkem jeziku, pel pa je češki pevski zbor. Sledilo je skupno kosilo v Narodnem domu, že popoldne pa so se gostje odpeljali naprej proti Mariboru.⁶⁷

Ob smrti Tomáša Masaryka sta JČL in Sokolsko društvo 17. septembra 1937 v veliki dvorani Narodnega doma priredila komemoracijo.⁶⁸ Udeležili so se je predstavniki civilnih in vojaških oblasti, šol, korporacij in društev. Sokoli in Sokolice so prišli v krojih ali v civilu z znaki s štirimi sokolskimi prapori. Uvodni nagovor na komemoraciji je imel predsednik JČL v Celju dr. Juro Hrašovec: »Velikega učenjaka, odličnega človeka, neustrašnega junaka, vzornega državljana in vladarja, najboljšega zagovornika pravice in resnice, dobrega prijatelja mladine, zaščitnika vseh, ki so iskali pomoči v bedi

Češkoslovaški predsednik, politik, sociolog in filozof Tomáš Masaryk (1850-1937) (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1295 Zbirka slik osebnosti)

in nesreči, bivšega predsednika bratske nam Češkoslovaške republike dr. Masaryka ni več med živimi. Dne 14. t. m. zjutraj ob ½ 4. je splaval duh njegov v večnost. Kakor je meseca decembra leta 1935. mirno zapustil svoje visoko mesto, kjer je bil dovršil svojo življenjsko nalogo, tako tiho in dostojanstveno brez smrtnega boja se je odslovil od svoje rodbine in domovine. Vest o njegovi smrti je potrla ves narod češkoslovaški, ker je izgubil svojega ljubljenca — moža, ki ga je po stoletjih suženjstva privedel v novo življenje pod svobodnim solncem, ki si je po svojih izrednih lastnostih po svojem nesebičnem in nad vse uspešnem delovanju pridobil spoštovanje in hvaležnost vsega človeštva. Ob njegovi krsti žalujemo poleg lastnega naroda v prvi vrsti mi Jugoslovenci, ki nam je bil vselej pred vojno in po vojni najzvestejši zaveznik in najboljši prijatelj. Kakor oba naša naroda, tako je družila tesna prijateljska vez oba sedaj pokojna vladarja. Splošna je bila žalost v

⁶⁴ Nova doba, 30. 10. 1936, str. 3.

⁶⁵ Nova doba, 2. 4. 1937, str. 2.

⁶⁶ Nova doba, 9. 4. 1937, str. 2.

⁶⁷ Nova doba, 13. 8. 1937, str. 2; prav tam, 20. 8. 1937, str. 2.

⁶⁸ Nova doba, 17. 9. 1937, str. 4.

češkoslovaški državi, ko nam je zločinska roka ubila kralja Aleksandra I. Zedinitelja. Pokojni Masaryk je izgubil tedaj nad vse mu dragega prijatelja. Ko ga je narodno predstavništvo češkoslovaško po njegovem odstopu izvolilo za častnega dosmrtnega svojega predsednika, je dalo svoji hvaležnosti in ljubezni izraz v kratkih besedah, da je Masaryk zaslužen za domovino in človeštvo. Istotako izražamo mi vse naše misli v tem težkem trenutku z besedami: Umrli je mož. Slava velikemu Slovanu — slava vzor možu Masaryku!» Po tem nagovoru so udeleženci počastili spomin na pokojnika z minuto tišine, nato pa s klici »Slava!«. Zatem je prof. Janko Orožen orisal življenjsko pot in delo predsednika Masaryka. Sledil je nastop združenega moškega pevskega zbora Celjskega pevskega društva in Oljke pod vodstvom zborovodje Cirila Preglja. Zapeli so češkoslovaško himno. Dogodek je, kot je bilo tedaj v navadi, zaključila alegorija, ki je simbolizirala poklonitev Jugoslavije in Češkoslovaške pokojniku.⁶⁹

V prvi polovici leta 1938, neposredno po nemški priključitvi Avstrije, so JČL v Sloveniji pod vodstvom ljubljanske lige in ob podpori češkoslovaškega konzulata v Ljubljani, izvedle najbolj množično akcijo v vsem času svojega obstoja. Šlo je za cel niz predavanj s filmi o Češkoslovaški, ki so imela izrazito propagandni značaj. Že za prvo prireditve, ki je bila v Ljubljani v kinu Union 25. februarja 1938, je bilo zanimanje res ogromno. Izreden uspeh te prireditve je dal impulz za veliko turnejo po vsej Sloveniji.⁷⁰

V Celju so v dvorani kina Union 9. marca 1938 izvedli predavanje z zvočnim in nemim filmom o Češkoslovaški v vojni in miru.⁷¹ Dvorana je bila nabito polna: »Občinstvo je napolnilo lepo in prostrano dvorano do zadnjega kotička. Predavanju je prisostvovalo okrog 1.000 oseb, kar je za Celje rekord.« Uvodoma je dr. Juro Hrašovec še posebej pozdravil češkoslovaškega konzula Stanislava Minovskega. Po igranju češkoslovaške in jugoslovanske himne je spregovoril dr. Egon Stare, predsednik JČL v Ljubljani in podpredsednik zveze lig ter na kratko predstavil delo lig in njihov trud za čim boljše in tesnejše stike med obema državama. Nato je po burnem pozdravu s predavanjem o nastanku in

razvoju Češkoslovaške republike nastopil češkoslovaški konzul Stanislav Minovsky,⁷² sledilo je še predvajanje zanimivih zvočnih in nemih filmov, povezanih s Češkoslovaško. Samo vsebino filmov je komentiral dr. Egon Stare. Prireditve je trajala kar dve uri in pol – prisotni so jo spremljali z zanimanjem in odobravanjem.⁷³

Po tej prvi izjemno uspešni projekciji so v Celju 21. marca 1938 organizirali še tri podobne prireditve, vse so bile ponovno izjemno dobro obiskane. Dopoldne je bilo v dvorani kina Union filmsko predavanje o Češkoslovaški za srednješolsko mladino, popoldne za vojsko in častnike ter njihove družine, zvečer pa za sokolstvo. Prvi dve predavanji je organizirala JČL v Celju, tretje pa Sokolsko društvo Celje-matica. Kot predavatelja sta poleg češkoslovaškega konzula Stanislava Minovskega sodelovala tudi prof. Janko Orožen in dr. Milko Hrašovec. »Predvajanje filmov je vzbujalo navdušene ovacije občinstva, ki je jasno in javno izpričalo, kako globoke in prirčne so vezi, ki spajajo nas s češkoslovaškim narodom, saj je bila v preteklih borbah za osvobojenje in zedinjenje naša usoda tesno povezana, dogodki zadnjih časov pa so te vezi še okrepili.«⁷⁴ Po celi Sloveniji je tako šlo za množično izražanje podpore demokraciji, Češkoslovaški republiki in javno manifestiranje proti fašizmu, ki ga oblasti niso mogle preprečiti. Toda prav zaradi tega je prišlo do odkritega nasprotja med uradno politiko in vodstvom lig v Dravski banovini.⁷⁵

Dr. Avguštin Reisman iz Maribora je 20. aprila 1938 v dvorani Delavske zbornice sicer še imel zelo dobro obiskano predavanje o češkoslovaškem obrambnem zakonu iz leta 1936.⁷⁶ Po 1. oktobru 1938, ko so nemške sile zasedle mejna območja Češkoslovaške, je bilo vodilnim članom lige dano na znanje, da poslej smatrajo njihovo dejavnost za

⁶⁹ Nova doba, 24. 9. 1937, str. 2.

⁷⁰ Keršič Svetel, Česko-slovenski stiki, 67-68.

⁷¹ Nova doba, 4. 3. 1938, str. 3.

⁷² V celjski ligi so pred prireditvijo oba predavatelja zaprosili, naj bosta kratka: »Skrbeli bomo, da se bo kolikor mogoče udeležila šolska mladina, da bo ta napolnila, če le mogoče, dvorano, ki je velika... Mladina sama, kakor si mislite, bi pa le rada videla filme, za dolga predavanja ji ni. Drugih pa, ki bi radi poslušali tudi še daljše predavanje gda. konzula, ne bo preveč. Ozirali pa bi se radi na večino občinstva, ki pride.« (SI AS 628, a. š. 2, Organizacija kinoprojekcij).

⁷³ Nova doba, 11. 3. 1938, str. 1.

⁷⁴ Nova doba, 25. 3. 1938, str. 2.

⁷⁵ Keršič Svetel, Česko-slovenski stiki, 21.

⁷⁶ Nova doba, 22. 4. 1938, str. 3.

politično in državi nevarno. Mnogi so imeli zaradi ligine dejavnosti težave s policijo.⁷⁷ V tem kontekstu je povsem razumljivo dejstvo, da sta bili predavanji o narodni vzgoji šolske mladine na Češkoslovaškem dr. Mihajla Rostoharja, ki ju je JČL v Celju skušala organizirati, odpovedani.⁷⁸

JČL v Celju je še januarja 1939 skušala zbirati denarna sredstva, namenjena za pomoč češkoslovaškim beguncem iz zasedenih ozemelj. »Vseh, ki nam bije srce za naše slovanske brate in sestre, ki je zadela strašna nesreča, da so morali zapustiti svoje domove, da tavajo kot brezdomci sem in tje, gledajo z obupom v bodočnost, – je dolžnost, da pripomoremo lajšati veliko gorje,« je sočutno zapisal dr. Juro Hrašovec.⁷⁹ A njegov poziv ni obrodil nikakršnih sadov, podpora jim je odrekla tudi Mestna občina Celje, s klasično birokratsko obrazložitvijo, češ da za to ni kritja v proračunu. Seveda pa nihče ni mogel predvideti, da se bo nekaj podobnega že čez dobri dve leti dogajalo tudi narodnozavednim Slovencem.

Zadnja dokumentirana javna prireditve JČL v Celju je bila 23. februarja 1939 v dvorani Narodnega doma, ko je o ideji češkoslovaške države skozi stoletja predaval prof. Janko Orožen.⁸⁰ Kot se je spodobilo, je vse prisotne najprej pozdravil predsednik JČL dr. Juro Hrašovec. Za svoje odlično predavanje je predavatelj na koncu požel navdušeno pritrjevanje in zahvale.⁸¹

Jezikovni tečaji, izdajanje in zbiranje knjig

Skupaj s Sokoli so člani JČL v Celju junija 1926 preko dnevnega časopisja pozivali k zbiranju slovenskih knjig, predvsem leposlovja, za Češkoslovaško – Jugoslovansko ligo v Pragi. Ta je namreč upravljala t. im. Strossmayerjevo knjižnico, v kateri so bile slovenske knjige bolj redke. Ker so si knjige iz te knjižnice pogosto izposojevali predvsem slovenski dijaki v Pragi, sta v ta namen v Celju knjige zbiral prof. Janko Orožen in dr. Juro Hrašovec. Zbrane knjige so nato izročili na Vsesokolskem zle-

tu in kongresu Jugoslovansko – čeških lig v Pragi.⁸² Akcija je bila vseslovenska in tudi v Celju se je na koncu nabralo kar nekaj knjig.⁸³

Z organizacijo brezplačnih jezikovnih tečajev češkega jezika so na pobudo dijakov poskušali že v letu 1926, a predvsem zaradi pomanjkanja učbenikov to ni bilo možno. Prav to je bil povod, da je prof. Janko Orožen priredil učbenik, ki je bil namenjen učenju češkega jezika za Ruse.⁸⁴ Izdalo ga je dijaško združenje Sloga, obsegal je okoli 150 strani.⁸⁵ Postal je prvovrsten pripomoček pri izvajanju tečajev v naslednjih letih.

Tako se je že naslednje leto, 1. novembra 1927 v Celju prvič pričel brezplačni tečaj češkega jezika,⁸⁶ ki je trajal do 15. maja 1928. Poučeval je konzularni ataše g. Novak iz Ljubljane, obiskovali so ga večinoma dijaki od 6. do 8. razreda – ob pričetku je bilo prijavljenih 60, tečaj jih je zaključilo le 25 najbolj vztrajnih. In sicer s skromno prireditvijo v prostorih trgovske šole, na kateri so dijaki peli, predavali in deklamirali.⁸⁷ Brezplačne tečaje češkega jezika za dijake so nato uspešno organizirali tudi naslednja leta, obiskovalo jih je okrog 50 oseb. Izvedbo je financiral prosvetni oddelek Kraljevske banske uprave, izvajal pa prof. Janko Orožen (eno leto tudi profesor Janko Liška, ki se je nato preselil v Mursko Soboto). Jeseni leta 1937 so iz Ljubljane poslali 200 posebnih letakov za propagiranje tečaja ter 100 učbenikov.⁸⁸ Slednjega je izdal Izvršni odbor slovenskih JČL v Dravski banovini. Avtor je bil prof. Anton Oven, izšel pa je kar v 2000 izvodih. Izid je odobril češkoslovaški konzul Stanislav Minovsky, vendar brez slovaških tekstov na nekaj straneh, ki jih je avtor prvotno vključil. Učenje češčine je postalo pravzaprav manifestativno dejanje, kar se je posebno pokazalo pozimi 1938 in še kasneje, ko je oblast druge oblike javnega manifestiranja solidarnosti s Češkoslovaško onemogočala.⁸⁹

⁸² Nova doba, 16. 6. 1926, str. 2; prav tam, 26. 6. 1926, str. 2.

⁸³ SI AS 628, a. š. 2a, Dopisi glede udeležbe na kongresu v Pragi.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Jutro, 31. 3. 1927, str. 4.

⁸⁶ Nova doba, 27. 10. 1927, str. 3.

⁸⁷ Nova doba, 25. 2. 1929, št. 16, str. 2; prav tam, 21. 5. 1928, str. 2; Jutro, 1. 6. 1928, str. 4.

⁸⁸ SI AS 628, a. š. 1, 2, Dopisi glede organizacije tečaja češkega jezika.

⁸⁹ Keršič Svetel, Češko-slovenski stiki, 68.

⁷⁷ Keršič Svetel, Češko-slovenski stiki, 23.

⁷⁸ Nova doba, 14. 10. 1938, str. 2.

⁷⁹ SI_ZAC/24/2/13/21.

⁸⁰ Nova doba, 10. 2. 1939, str. 3.

⁸¹ Nova doba, 3. 3. 1939, str. 3.

JČL je v letu 1932 pripravila tudi tečaj češkega jezika za udeležence sokolskega zleta v Pragi. Ta se je vršil vsak torek in petek v mesecu marcu in aprilu zvečer v risalnici meščanske šole. Interes je bil velik, prijavljenih je bilo kar 50 oseb.⁹⁰

Tudi leta 1937 so nameravali izvesti tečaj češkega jezika za širšo javnost, vendar niso imeli primernega izvajalca. Zaprošili so najprej mariborskega gimnazijskega profesorja Jana Šedivýja, ki pa je zaradi prevelike izgube časa z vožnjo, pa tudi bojazni, da bi imel zaradi tega težave s šolskimi oblastmi, v zadnjem trenutku odpovedal. Nato so za pomoč zaprosili še ljubljansko ligo, vendar brez uspeha.⁹¹

Na tem mestu je vredno omeniti, da je v začetku leta 1930 prof. Janko Orožen priredil tudi »Masarykovo čitanko«, ki je izšla pri Umetniški propagandi, natisnila pa jo je Zvezna tiskarna.⁹² V istem letu je izdal še poljudno knjižico z naslovom Opis sodobne Češkoslovaške.⁹³

Organizacija počitniških kolonij za češkoslovaške dijake

Počitniško kolonijo čeških dijakov so v Celju skušali organizirati že poleti leta 1926, nanjo so se prijavili štirje češki dijaki. Prof. Janko Orožen je zbiral prijave celjskih družin, ki bi želele sprejeti te dijake ter v izmenjavo poslati svoje otroke.⁹⁴ Vendar pa JČL v Celju v prvem letu njenega obstoja še ni uspelo izvesti načrtovane akcije – priprave so se pričele nekoliko prepozno, po drugi strani pa celjski meščani za izmenjavo niti niso pokazali pretiranega zanimanja.⁹⁵

A je že naslednje leto bilo bolje. Iz Prage je namreč 10. julija 1927 v mesto ob Savinji pod vodstvom profesorja Roubala prispela češka počitniška kolonija, ki je štela kar 30 srednješolcev višjih razredov v spremstvu dveh profesorjev, ene spremljevalke s hčerko in dveh kuharic. V Celju so ostali dober mesec dni. Dijaki so izvirali iz revnejših družin,

med njimi so bile tudi sirote. Nastanili so jih v gimnazijsko telovadnico, opremo (postelje, posteljnino...) so si sposodili v Invalidskem domu, na roko jim je šla tudi dijaška kuhinja. Celjske meščane so člani JČL pozivali, naj se njihovi otroci družijo z njimi ter da jih ob prihodu v čim večjem številu pridejo pozdravit na kolodvor.⁹⁶ Za češke otroke so organizirali številne aktivnosti, od izleta v Rogaško Slatino do brezplačnega kopanja v Savinji, 22. avgusta 1927 pa še poslovljni večer. Tik pred tem, med 18. in 20. avgustom 1927, so jih popeljali še na prečudovit izlet v Ljubljano in na Gorenjsko. Pri tem so jim z zagotovitvijo prenočišča in brezplačnih obrokov pomagali ljubljanski kolegi.⁹⁷ Ob odhodu 23. avgusta 1927 so za pomoč prosili tudi mariborske kolege. Dr. Juro Hrašovec je namreč glede na to, da so se odločili za večurni postanek v Mariboru, prosil, da jih sprejmejo predstavniki JČL ter jim v Narodnem domu pripravijo skromno kosilo (predlagal je juho, pečenko, krompir in sveže zelje ter hkrati opozoril, da fižola in solate ne jedo).⁹⁸ V Mariboru so jih res lepo sprejeli že na kolodvoru, jih popeljali po mestu in na ogled tovarne Doktor in drug, po obedu v Uradniški menzi pa še na Kalvarijo. Iz Celja do Maribora jih je spremljal tudi »znani ljubljeneč dijaštva, tamošnji gimnazijski prof. Orožen.«⁹⁹ Pri organizaciji kolonije sta se najbolj angažirala prav profesorja Janko Orožen in Pavel Holeček.¹⁰⁰ Je pa v zvezi s tem Cillier Zeitung nekoliko hudomušno poročal, da je bilo opaziti, da so se češki dijaki pri kopanju na Savinji skušali pogovarjati s slovenskimi vrstniki v svojem jeziku, a naj se ne bi prav nič razumeli – zato naj bi se pogovarjali kar v nemščini.¹⁰¹

Ko je že izgledalo, da bo počitniška kolonija postala vsakoletna, pa se je že naslednje leto zalomilo. Namreč JČL v Celju ni imela dovolj finančnih sredstev za kritje stroškov (ocenjeni so bili na 2000 din), zato so za prispevek zaprosili mariborsko ligo. »Če odkrito govorimo, moralo bi to biti najmanj 1000 din.«, je zapisal dr. Juro Hrašovec.¹⁰² Dobili pa so

⁹⁰ Nova doba, 4. 3. 1932, str. 2.

⁹¹ SI AS 628, a. š. 2, Dopisi glede organizacije tečaja češkega jezika.

⁹² Nova doba, 10. 3. 1930, str. 2.

⁹³ SI_PAM/1238_1/11/170.

⁹⁴ Nova doba, 1. 7. 1926, str. 2.

⁹⁵ Nova doba, 17. 3. 1927, str. 2.

⁹⁶ Nova doba, 9. 7. 1927, str. 2.

⁹⁷ ARS, JČL, a. š. 2a, Dopisi glede organizacije tečajev češkega jezika.

⁹⁸ SI_PAM/1238_1/7/166.

⁹⁹ Mariborski večernik Jutra, 23. 8. 1927, str. 1.

¹⁰⁰ Nova doba, 25. 8. 1927, str. 1.

¹⁰¹ Nova doba, 3. 9. 1927, str. 2.

¹⁰² SI_PAM/1238_1/8/30.

odklonilen odgovor in nasvet, da naj, tako kot so sami, zavežejo premožnejše člane, da v ta namen enkratno prispevajo po 100 din ali pa prosijo denarne zavode za donacijo. Dr. Juro Hrašovec je v slikovitem odgovoru zapisal: »Lahko se naloži izredna subvencija v znesku 100 din za člana, pa najbrže ne bi nikdo plačal tega zneska, ker profesorji, učitelji, uradniki ne morejo, trgovci, kolikor jih je članov, pa k večjemu plačujejo predpisano letno članarino. Zdravnikov je jako malo, kakor tudi odvetnikov med člani. Imamo pa toliko društev in toliko plačil, vedno eni in isti morajo vzdrževati razne prireditve in društva.« In zelo pikro zaključil: »Ako ne bomo nič dosegli, bomo morali pač odpovedati sprejem dijaštva. Predlagati bomo pa tudi morali razpust naše lige, ker nima pravega pomena, da samo životarimo. Imel sem pomisleke že takrat, ko je Jugoslovanska čehoslovaška liga v Mariboru imela sicer lepo uspeli izlet v Celje. Že takrat naglašal sem, da nas je tukaj premalo, Vzpodbujali ste nas sicer, češ da bo že šlo, da se mora liga tukaj osnovati. Sedaj, ko je osnovana, pa naj si sama pomaga, če si tudi pomagati ne more, ne najde pa nikjer podpore.«¹⁰³ Ostalo je pri tem in počitniške kolonije v Celju nato niso nikoli več organizirali. Še enkrat več pa se je izkazalo, da je delovanje JČL v Celju najbolj oviralo prav kronično pomanjkanje finančnih sredstev.

Viri in literatura

Literatura:

Keršič Svetel, Marjeta: *Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnima*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 god. Sarajevo: Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, 1932.

Studen, Andrej: »Bojimo se, da bo tekla kri!« (Ekscesi ob obisku čeških visokošolcev v Celju leta 1899). *Zgodovina za vse*, 2, 1995, št. 2, str. 1-8.

Časopisi:

Jutro, 1927 – 1929

Mariborski večernik Jutra, 1927

Nova doba, 1925 – 1939

Viri:

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 19. st. – 1941.

SI AS 628, Jugoslovansko-češkoslovaška liga v Ljubljani, 1921 – 1941.

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/1238, Jugoslovansko-češkoslovaška liga v Mariboru, 1921 – 1935.

SI_PAM/122, Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem, 1941 – 1943.

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje II, 1919 – 1941.

Zusammenfassung

„DIE DIESBEZÜGLICHE AKTION ÜBERNAHM DER HR. BÜRGERMEISTER SELBST“

Dr. Juro Hrašovec und die Jugoslawisch – tschechoslowakische Liga in Celje

Die Jugoslawisch – tschechoslowakische Liga (Jugoslovansko – češkoslovaška liga) in Celje wurde im Jahr 1926 als dritte Organisation dieser Art in Slowenien gegründet. Als Ziel setzte sie sich die Stärkung der Verbindungen und der Freundschaft in allen Bereich zwischen den neugegründeten Staaten Jugoslawien und Tschechoslowakei. Die gesamte Zeit des Bestehens der Liga war Dr. Juro Hrašovec ihr Präsident, der neben Prof. Janko Orožen auch die treibende Kraft war. Die Cillier Liga organisierte erfolgreich zahlreiche Vorträge zum Thema Tschechoslowakei und veranstaltete Feiern zum Geburtstag des Präsidenten Masaryk und zum tschechoslowakischen Nationalfeiertag. Mehrere Jahre hintereinander organisierte sie auch mit Erfolg kostenlose tschechische Sprachkurse für Schüler der höheren Gymnasialklassen, einige Male auch für andere Interessierte, vor allem Mit-

¹⁰³ SI_PAM/1238_1/8/55-56.

glieder der Turnvereinigung Falke (Sokol). Es gelang der Liga auch, eine Ferienkolonie für tschechische Schüler durchzuführen. Prof. Janko Orožen verfasste einige Lehrbücher und populärwissenschaftliche Broschüren über die tschechoslowakische Sprache und den tschechoslowakischen Staat und seine Sehenswürdigkeiten. Die Cillier Liga hatte ständig mit finanziellen Schwierigkeiten zu kämpfen: Sie hatte nicht viele Mitglieder (zwischen 40 und 60 in der gesamten Periode) und der Mitgliedsbeitrag war niedrig. Aus der Zentrale, dem Verband der Jugoslawisch – tschechoslowakischen Ligen (Zveza Jugoslovansko – češkoslovaških lig) in Beograd flossen keinerlei Mittel. Etwas besser wurde es, nachdem die slowenischen Ligen ihren Unterverband in Ljubljana gründeten. Doch auch hier kam es mehrmals zu Schwierigkeiten, die Cillier Filiale erhielt unter allen Filialen die geringste Unterstützung. Auch die potenziell erwartete finanzielle Hilfe der brüderlichen Nachbarliga in Maribor blieb aus. Die Leitung und die Mitglieder waren mehr oder weniger sich selbst und ihrem eigenen

Erfindungsreichtum überlassen. Es ist dem großen Enthusiasmus des Präsidenten Dr. Juro Hrašovec und einiger Mitglieder der engeren Führung (zu erwähnen sind vor allem Prof. Janko Orožen, Ing. Anton Ozvald und Prof. Pavel Holeček) zu verdanken, dass die Liga nicht nur am Papier bestand und trotz ihrer schwierigen finanziellen Lage nicht nur ein Schattendasein fristete. Davon zeugen zahlreiche Veranstaltungen und andere Aktivitäten, die die Jugoslawisch – tschechoslowakische Liga in Celje während ihres Bestehens organisieren konnte. Nicht zuletzt zeugen davon auch die höchsten staatlichen Auszeichnungen des tschechoslowakischen Präsidenten (Orden des Weißen Adlers), den einige der sichtbarsten Protagonisten – darunter natürlich auch Dr. Juro Hrašovec – vor allem für ihren unermüdlichen Einsatz in der Liga erhielten.

Schlagwörter: Juro Hrašovec, Jugoslovansko – češkoslovaška liga/Jugoslawisch – tschechoslowakische Liga, Vereine, Celje/Cilli

Jure Gašparič

1918: Odvetniki med dvema državama^{*}

Amalgam habsburške monarhije in nove jugoslovanske države

GAŠPARIČ, Jure, dr., višji znanstveni sodelavec,
Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11,
SI – 1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si

347.965(497.4)"1918":929Hrašovec J.

1918: ODVETNIKI MED DVEMA DRŽAVAMA

*Amalgam habsburške monarhije in nove
jugoslovanske države*

Pričujoče besedilo je prispevek k razumevanju razpada rajne Avstrije; pisec skuša pojasniti dileme in probleme procesov zaključevanja in oblikovanja nove jugoslovanske države skozi odvetniški stan, kamor je sodil tudi dr. Juro Hrašovec, prvi slovenski župan Celja. Metodološko se še najbolj spogleduje z zgodovino od spodaj in v glavnem temelji na arhivskem gradivu Odvetniške zbornice Slovenije. Odvetništvo jeseni leta 1918 in neposredno zatem je posebej zanimivo vsaj iz dveh razlogov. Najprej zato, ker tvori enega fundamentalnih delov moderne države – pravosodni sistem, po drugi strani pa tudi vsled tega, ker je bil delež odvetnikov med politiki, torej med odločevalci, najvišji izmed vseh poklicnih skupin (ne le v Avstriji, ampak skoraj v vseh zahodnih demokracijah).

Ključne besede: Razpad habsburške monarhije, odvetniki, 1918, Juro Hrašovec, Celje

GAŠPARIČ, Jure, PhD, Senior Research Fellow,
Institute of Contemporary History, Privoz 11,
SI – 1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si.

347.965(497.4)"1918":929Hrašovec J.

1918: LAWYERS BETWEEN TWO COUNTRIES^{**}

*An amalgam of the Habsburg monarchy and the new
Yugoslav state*

The present text is a contribution to the understanding of the collapse of Austria; the author aims to explain the dilemmas and problems of the processes accompanying the completion and formation of the new Yugoslav state through the eyes of the legal profession, which included Dr Juro Hrašovec, the first Slovenian mayor of Celje. Methodologically, it is a playfully experimental approach to history from below and is mainly based on archival material from the Bar Association of Slovenia. The legal profession in the autumn of 1918 and immediately afterwards is of particular interest for at least two reasons. Firstly, because it forms one of the fundamental parts of the modern state – the judicial system; and secondly, because the proportion of lawyers among politicians, i.e., among decision-makers, was the highest of any professional group (not only in Austria, but in almost all Western democracies).

Keywords: Dissolution of the Habsburg monarchy, lawyers, 1918, Juro Hrašovec, Celje

^{*} Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0281 Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

^{**} The research was carried out within the framework of the research programme No. P6-0281 Conceptually-Political and Cultural Pluralism and Monism in 20th Century Slovenia, funded by the Slovenian Research Agency.

Uvod: Odvetništvo in razpad stare Avstrije

Prve dni novembra leta 1918 je na naslov Kranjske odvetniške zbornice prišlo vabilo na sejo stalne delegacije vseh avstrijskih odvetniških komor na Dunaju. Ljubljanski odborniki so ga obravnavali 4. novembra in, kakor pravi zapisnik, »po daljši razpravi« sklenili, da se seje ne udeleže in da prav tako ne bodo več iskali stikov z odvetniškimi zbornicami »izven države Slovencev, Hrvatov in Srbov v svrhu skupnega zastopanja stanovskih interesov.« Poleg pisanja z Dunaja so namreč v preteklih dneh prejeli še več dopisov štajerske in spodnjeavstrijske zbornice.¹

Sklep se razmišljujoč in gledajoč *ex-post* zdi povsem logičen in razumen. Nekaj dni prej je vendar nastala nova država in posledično je veljalo pozornost usmeriti proti jugovzhodu, stike s severom pa prekiniti. Toda nenavadno pri tem je, da so odborniki za odločitev potrebovali veliko časa, da torej morda le ni bila tako očitna. In še bolj nenavadno je, da so le malo kasneje odločitev (deloma) spremenili in spet navezali stike z nekdanjimi kolegi. Tridesetega novembra 1918 so »vzeli na znano« dopis z Dunaja o razpustitvi stalne zbornične delegacije in se obenem izrekli, da »bi bil naš odbor začasno pripravljen, skupno z drugimi zbornicami stare Avstrije, posvetovati se o nujnih vprašanjih odvetništva v prehodni dobi.«²

Če ne razmišljamo *ex-post*, ampak znotraj tedanje sedanjosti, v novembru leta 1918, kjer so ravnanja opredeljevale pretekle izkušnje, komaj končana vojna in razpadajoča država na eni strani, in nejasna prihodnost znotraj Jugoslavije na drugi, pa naenkrat dvomi in ravnanja odvetnikov niso več nenavadni. Transformacija državnega okvira je bila na videz hipna, prelom v ravnanjih, odnosih, miselnostih in tudi vzorcih obnašanja pa bistveno počasnejši.

Prispevek nikakor nima ambicije umeščanja znotraj pristopov k imperialni transformaciji (new

imperial history).³ V zadnjih desetletjih je v ospredju novi narativ izginjanja Avstro-Ogrske in stopanja nacionalnih držav na njeno mesto. Številna dela se osredotočajo na soočanje z novim državnim okvirjem, na spremembe, ki nastopijo, in kontinuitete, ki vztrajajo. Ob prelomih poudarjajo mnoge prakse, norme in kulturne vzorce, ki se ohranjajo.⁴ To se pogosto povezuje s sodobnimi razlagami razpada države, ki seveda ni bil pompozni konec, marveč postopen in včasih kaotičen razkroj.⁵ Vprašanja kontinuitete in diskontinuitete med starim in novim, ki bodo eno od jeder prispevka, so sicer bila pri nas že zdavnaj obravnavana, a pri tem seveda velja, da je bilo več pozornosti posvečene diskontinuiteti, saj je bila bržkone akademsko vznemirljivejša in politično ter paradigmatična primernejša za obravnavo.

Ne glede na to, da je bila večina slovenske politike vseh barv še na predvečer vojne prepričana, da leži slovenska prihodnost edinole v Avstriji, je habsburška monarhija po letu 1918 v publicistiki naglo postala ječa narodov, osovražen nebodigatreba, njen konec pa je pomenil »narodno osvoboditev« iz »tisočletnega suženjstva.«⁶ Ob dvajsetletnici nastanka Kraljevine Jugoslavije je liberalni list Jutro zapisal:

³ O novem pogledu na »imperij«; o imperiju kot politični kategoriji in zlasti prepričljivo o tem, zakaj koncept nacionalne države premaga imperialnega gl. I. Gerasimov, S. Glebov, A. Kaplunovski, M. Mogilner, A. Semyonov, »In Search Of A New Imperial History.« *Ab Imperio* 1/2005: 33-56.

⁴ Prepričljiv argument o smislu nekoliko drugačnega pogleda in predvsem komparativnega pristopa, s čimer zelo soglašam, ponuja mdr. Gábor Egry, »Negotiating Post-Imperial Transitions: Local Societies and Nationalizing States in East Central Europe.« V: *Embers of Empire. Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918.* *Austrian and Habsburg Studies* (New York: Berghahn), 15-42.

⁵ Gl. npr. Pieter M. Judson, *The habsburg Empire: a new history* (Cambridge – London: Belknap – HUP, 2016) (prim. tudi slovensko izdajo – Habsburški imperij. Nova zgodovina (Ljubljana: sophia, 2018) – s spremno študijo Jerneja Kosijskega); Manfred Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918* (Wien: Böhlau Verlag, 2013). Izvrsten vpogled v sodoben pogled na zadnje leto vojne in razpad države sta pripravila Petra Svobljak, »Med zlomom in prelomom.« V: *Slovenski prelom 1918*, ur. A. Gabrič (Ljubljana: Slovenska matica, 2019), 37-54 in Rok Stergar, »Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija. Leto 1918 na prostoru današnje Slovenije.« V: *1918 v slovenskem jeziku, literaturi, kulturi* (Ljubljana: FF, 2018), 78-89.

⁶ Gl. npr. Ivan Prijatelj, »Domovina, glej umetnik!« V: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I.*, ur. Anton Slodnjak (Ljubljana, 1952), 576, 579.

¹ Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije (AOZS), Zapisnik odbora odvetniške zbornice kranjske z dne 4. 11. 1918.

² AOZS, Zapisnik odbora odvetniške zbornice kranjske z dne 30. 11. 1918.

»Naši mladini se ne da dovolj nazorno dopovedati, kakšna pošast je bila Avstro-ogrska monarhija in kako se je narod oddahnil, ko je bilo te pošasti konec. Pred 20 leti so bili vsi Jugoslovani navdušeni, presrečni, ko je pošast omagala in ni mogla več oklepiti in sesati svojih nekdanih žrtev.«⁷ Takšen pogled se je nato širše uveljavil, četudi so mnogi zgodovinarji in intelektualci opozarjali, da je bilo v Jugoslaviji »marsikaj slabše« (L. Ude), in razloge za konec Avstrije iskali v njenem anahronističnem ustroju in vojni, ki je zadala ključni udarec (tako Zwitter kot Melik in kasneje Rozman, Vodopivec, Cvirn ...).

V historiografiji o Kraljevini SHS pa lahko prav tako opazimo, kako nepremočrten, kompleksen in zapleten je bil proces oblikovanja nove države in kako trdovratni so bili vzorci, oblikovani v rajni Avstriji, banski Hrvaški, ožji Srbiji (tako Pleterski, kot Perovšek, Lazarevič, Dolenc ...). Ne nazadnje je na slovenskem ozemlju na številnih civilno-pravnih in gospodarsko-pravnih področjih življenje še dolgo teklo v skladu z avstrijsko zakonodajo, stiki so se vzpostavljali počasi, politični vzorci, prinešeni z Dunaja, pa so (nehote) krojili pogled na novi beograjski parlament.⁸

Pričujoče besedilo bo skušalo prispevati k razumevanju razpada rajne Avstrije, pojasniti dileme in probleme procesov zaključevanja in oblikovanja novega skozi odvetniški stan, kamor je sodil tudi dr. Juro Hrašovec. Metodološko se še najbolj spogleduje z zgodovino od spodaj.

Odvetniki in politiki

Odvetništvo jeseni leta 1918 in neposredno zatem je posebej zanimivo vsaj iz dveh razlogov. Najprej zato, ker tvori enega fundamentalnih delov moderne države – pravosodni sistem, po drugi strani pa tudi vsled tega, ker je bil delež odvetnikov med politiki, torej med odločevalci, najvišji izmed vseh poklicnih skupin (ne le v Avstriji, ampak skoraj v vseh zahodnih demokracijah). Med slovensko politično elito na Štajerskem so celo govorili o

advokatokraciji, odvetniki so bili namreč na čelu nacionalnega gibanja (in so seveda nekateri ob tem pridno bogateli).⁹

Že Max Weber je dejal, da tolikšna vloga odvetnikov v politiki ni bila naključna. Strankarska politika je namreč v prvi vrsti izvajanje interesov, učinkovita izpeljava neke stvari za zainteresirane pa je »obrt šolanega advokata«. On zna tudi »slabo« stvar tehnično »dobro« izpeljati.¹⁰ Pritrdil mu je tudi Fran Skaberne, avtor prve sintetične črtice o vlogi odvetnikov v javnem življenju iz leta 1936, in dodal, da je odvetnik v trajnem stiku z oblastjo in lahko sproti opazuje »napake in pogoške v sodstvu in v upravi«.¹¹ Juro Hrašovec, odvetnik in politik, je tako bil del oblastniške paradigme, ki je bila uveljavljena v večjem delu Evrope.

Kolektivna biografija slovenskih pravnikov med politiki pokaže, da je bilo v dunajskem parlamentu od 24 slovenskih mandatov po uveljavitvi splošne in enake volilne pravice 8 oz. 9 v rokah pravnikov. V prvi jugoslovanski državi je bilo od skupno 129 slovenskih poslancev (v vseh parlamentih od 1921 do 1938) 32 pravnikov, kar predstavlja četrtninski delež. Izmed vseh enaindvajsetih slovenskih ministrov pred drugo svetovno vojno, od Ivana Žolgerja v Avstriji do Franca Snoja v Kraljevini Jugoslaviji, jih je bilo kar 10 pravnikov. V Narodni vladi, oblikovani po razpadu Avstro-Ogrske, pa so sploh bili v večini. Sedem od 13 poverjenikov je bilo pravnikov, ravno tako vsi štirje predsedniki Deželne vlade.¹²

Na lokalni ravni ni bilo dosti drugače. Med župani večjih mest spet najdemo po letu 1918 v

⁷ Jutro, 29. 10. 1938, »Dan svobode pred 20 leti.«

⁸ Članica slovenskega osebja, vajena divjih dunajskih obstrukcij, je v svojem dnevniku nove poslance celo primerjala z orangutani. – Angelika Hribar, Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi (Ljubljana: ZZDS, 2008).

⁹ V svoji Zgodovini katoliškega gibanja na Slovenskem je Fran Erjavec ob opisovanju razmer pri volitvah v štajerski deželni zbor jeseni leta 1902 zapisal: »Odkrito ali vsaj prikrito liberalni advokati v zadnjih letih namreč niso zagospodarili le skoro v vseh slovenskih narodnih zavodih in organizacijah na Štajerskem ter, odeti z narodnim plaščem, pri tem prav pridno bogateli, temveč so hoteli zase tudi skoro vse kandidate.« – Fran Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem (Ljubljana: Prosvedna zveza, 1928), 131.

¹⁰ Max Weber, »Politika kot poklic.« V: Politika kot poklic (Ljubljana: Krt, 1992), 36.

¹¹ Fran Skaberne, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti, znanosti in politiki. Kulturnozgodovinska črtica (Ljubljana: Društvo Pravniki, 1936), 4, 5.

¹² Jure Gašparič, »Slovenski pravniki v političnem življenju stare Avstrije in prve Jugoslavije.« Prispevki za novejšo zgodovino 59, št. 2 (2019): 12-27.

glavnem odvetnike; Ivana Tavčarja, Jura Adlešiča in Vladimirja Ravniharja, ki so vodili Ljubljano; Alojzija Juvana, Josipa Leskovarja in Franja Lipolda, ki so vodili Maribor; dolgoletni župan Novega mesta je bil Josip Režek in prvi slovenski župan Celja je leta 1921 postal odvetnik Juro Hrašovec (za njim je mesto vodil Alojzij Goričan).¹³

Odvetniki so v političnem življenju sodili tako v katoliški kot v liberalni tabor in v obeh primerih zasedali vplivne položaje. Ivan Šusteršič ni bil le dolgoletni vodja stranke, marveč eden najbolj prepoznavnih dunajskih poslancev in kranjski deželni glavar. Med obema vojnama so v ožje vodstvo SLS sodili še Miha Krek, Marko Natlačen, Josip Leskovar, Juro Adlešič ... Znotraj liberalnega pola pa so pravniki sploh imeli odločujočo vlogo; od pisatelja in advokata Ivana Tavčarja, do Gregorja Žerjava in Alberta Kramerja.

Odvetniki so bili temeljni in nepogrešljiv del pravosodnega sistema države, vsled česar je bil njihov poklic posebej reguliran; v zadnjih desetletjih stare Avstrije je temeljil na Odvetniškem redu (Advocatenordnung) iz leta 1868. Ta je določal, da je odvetništvo neodvisno, prosto in svobodno, za poklic ni potrebno oblastno imenovanje, ampak vpis v ustrezen imenik, ki ga vodijo takrat novoustanovljene odvetniške zbornice v posameznih avstrijskih deželah. Med pogoji za vpis so bili med drugim zahtevani pravni študij in pravni doktorat na eni izmed avstrijskih univerz, sedemletna pravosodna praksa in naposled še odvetniški izpit.¹⁴

¹³ Prav tako številni in na vodilnih položajih so bili pravniki tudi v organih ljubljanske in mariborske oblasti ter Dravske banovine. Mariborski oblastni skupščini je načeloval Josip Leskovar, člana oblastnega odbora pa sta bila Andrej Veble in Marko Kranjc. Ljubljansko skupščino je vodil Marko Natlačen, odbornika sta bila Juro Adlešič in Anton Milavec. Izmed štirih banov Dravske banovine so bili trije odvetniki – Marko Natlačen, Drago Marušič in Dinko Puc. Pravniki ni bil le Dušan Sernec (a je bil sin štajerskega odvetnika Janka Serneca). – Prav tam.

¹⁴ Jelka Melik, »Ob 150-letnici neodvisnega odvetništva na Slovenskem.« V: Slavni slovenski pravdarji. Slovenski odvetniki v umetnosti, znanosti in politiki. Ur. A. Razdrih in P. Premzl (Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2018), 19-21.

Nova država, nova zbornica, stare vezi

Kako so torej odvetniki, ugledni udje družbe, razlagalci paragrafov in pogosto usmerjevalci političnega življenja, doživljali in preživljali prevratne in dolge mesece v letih 1918 in 1919 (in kasneje)? Eden od pravnikov, Fran Milčinski, je v svojem dnevniku zabeležil, da je navzven vse mirno in se zlasti spraševal, kaj bo prinesla negotova prihodnost.¹⁵ Nova država, ki so jo mnogi pozdravljali, je namreč prinašala tudi mnoge skrbi, še dodatno tesnobo pa je vzbujal povojni položaj, nejasne razmere na finančnih trgih, pomanjkanje ... V vsakdanji praksi po letu 1918 so se tako številni odvetniki soočali z zahtevno uskladitvijo med načelnimi hotenji po čimprejšnji integraciji v novo in premnogimi vezmi s starim; vezmi, ki jih ni bilo mogoče pretrgati. Obenem je bilo očitno, da so bili tedaj pogosto v ospredju povsem konkretni problemi.

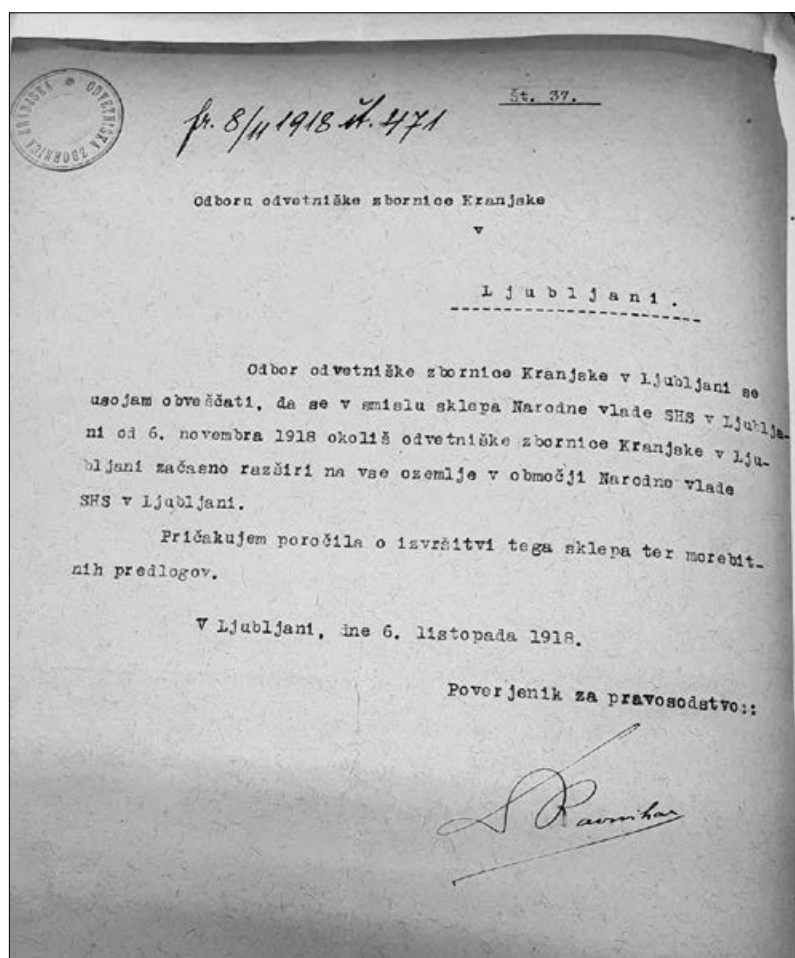
Če skušam vso večplastno problematiko, s katero se je tedaj pečalo odvetništvo, glede na ohranjeno arhivsko gradivo v Arhivu Odvetniške zbornice Slovenije kategorizirati v osrednje sklope, bi izpostavil tri: državno-organizacijski vidik (položaj, vloga in organizacija odvetništva v novi državi), finančno-materialni vidik (vprašanje tarife) in stanovsko-organizacijski vidik (priznavanje vojaščine, vpisi v zbornico, selitve ...). Več kot očitno je, da so bili prav vsi segmenti še kako pogojeni s tranzicijo oz. transformacijo in z iztekajočo se vojno.

Prvi vidik, ki je zadeval advokaturo v novi državi, je jemal najmanj časa in skrbi. Položaj odvetnika se namreč ni bistveno spreminjal, ne nazadnje pa je poverjenišvo za pravosodje vodil eden izmed njih, odvetnik Vladimir Ravnihar.¹⁶ Osrednjo spremembo je zadeval sklep Narodne vlade SHS v Ljubljani, da se okoliš kranjske odvetniške zbornice razširi na vse ozemlje v območju vlade.¹⁷ Kranjska odvetniška zbornica je tako tedaj postala slovenska Odvetniška zbornica v Ljubljani.

¹⁵ Fran Milčinski, Dnevnik 1914–1920, ur. Goran Schmidt (Ljubljana: Slovenska matica, 2000).

¹⁶ Svoje delovanje tedaj je leta 1940 popisal v Slovenskem pravniku in nato povzel v svojih spominih. Janez Cvirn, Vasilij Melik, Dušan Nečak, Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja (Ljubljana: FF UL, 1997), 134-138.

¹⁷ AOZS, Zapisnik odbora odvetniške zbornice kranjske z dne 9. 11. 1918.

Dopis poverjenika za pravosodje dr. Vladimirja Ravniharja o širitvi okoliša »odvetniške zbornice Kranjske« (Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije)

Sklep o širitvi pristojnosti Odvetniške zbornice kranjske na celotno jugoslovansko slovensko ozemlje se spet zdi jasen in – znova *ex-post* – predvidljiv. Toda v praksi njegova uveljavitev ni bila preprosta. Zgolj naredba namreč ni bila dovolj, da lahko zbornica deluje kot zbornica članstva. Na seji odbora se je znova razplamtela razprava in odvetniki so naposled predlagali Narodni vladi, naj vsled izvršitve prve naredbe izda še eno, eksekutivno: »Odvetniki in odvetniški kandidatje smejo izvrševati odvetništvo in zastopati stranke na ozemlju v območju Narodne vlade SHS v Ljubljani samo tedaj, ako so vpisani v imenik sedanje odvetniške zbornice v Ljubljani. Zato se pozivljajo vsi odvetniki in odvetniški kandidati, ki tačas prebivajo in poslujejo na ozemlju v območju Narodne vlade SHS v Ljubljani izven Kranjskega, da najkasneje v enem mesecu od razglasilnega dne te naredbe izposlujejo svoj vpis v imenik odvetnikov, oziroma odvetniških kandidatov pri odboru odvetniške zbornice v Ljubljani,

ker bi sicer poslej ne imeli pravice zastopati strank pri sodiščih in drugih oblastvih na navedenem ozemlju.«¹⁸ Izvršitev je nato v nadaljevanju porajala zlasti stanovsko-organizacijske težave.

Znotraj prvega sklopa značaj dobe še najbolj ilustrira dejstvo, da se vprašanju, kako naj bi bil državni pravosodni sistem v bodoče sploh ustrojen, torej najbolj elementarnemu state-buildingu, posvečata le dva dokumenta – enostranski dopis poverjenika Ravniharja, kjer kolege odvetnike poziva h komentiranju načrta pravosodne uprave, in ravno tako enostranska priloga.¹⁹ Načrt je temeljil na tedaj obstoječem sistemu in predvideval le vzpostavitev višjega deželnega sodišča za Kranjsko, Štajersko in Koroško, ki bi se mu podredili deželni sodišči v Ljubljani in Celovcu in okrožna sodišča v Mariboru, Celju in Novem mestu. Zoper sodbe višjega deželnega sodišča ne bi bilo nadaljnjega pravnega sredstva; imelo bi značaj vrhovnega in kasacijskega sodišča. Ravnihar je dopis podpisal 14. novembra, štiri dni kasneje, 18. novembra, pa so podenaj na odvetniški zbornici zapisali: »ad acta, ker načrt že sprejet od narodne vlade.«²⁰ O temeljnih vprašanjih izgradnje države in pravosodja odvetniki sploh niso razpravljali, zoper rešitev pa tudi niso protestirali; ne nazadnje se je zdela samoumevna.

Drugi vidik, tarifni in materialni, je bil splošno v ospredju. Najprej je bilo treba zagotoviti materialno eksistenco, nato izgraditi državo in njene podsisteme. Že na prvi seji po vzniku Države SHS so odborniki pozvali poverjeništvu za pravosodje,

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ AOZS, Spisi zbornice 1918, dopis poverjenika V. Ravniharja.

²⁰ Jurij Perovšek, Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana: INZ, 2018, 170-171.

da naj odvetniško tarifo za vse slovensko ozemlje zviša za 100 %, obenem pa pristavili, naj ob predvideni ustanovitvi višjih pravosodnih instanc (višjega deželnega sodišča, upravnega sodišča, državnega pravdnštva, generalne prokurature ... ustanove so kar nanizali, točnih predstav o bodočem sistemu ni bilo) vlada privzema v službo tudi odvetnike »slovenske oziroma srbsko-hrvatske narodnosti«.²¹ Slednje se je v precejšnji meri tudi udejanilo, saj je poverjenik za pravosodje Vladimir Ravnihar opravil temeljito »čiščenje«²² sodišč. Odpustil je 93 »tujerodnih«²³ sodnikov in državnih pravdnikov in 75 drugih sodnih uradnikov. Ob tem ga je prevevala realna skrb, da bi moral zaradi pomanjkanja osebja nekatera sodišča celo zapreti. »Apelirali smo na pravnike iz drugih resortov, da naj sprejmejo sodni poklic,«²⁴ je pisal v spominih. Poleg odvetnikov so vrzel takrat zapolnili še upokojeni odvetniki in prišleki s Primorske.²⁵

Še jasnejši in odločnejši od gospodov odvetnikov so bili v želji po ureditvi svojega materialnega položaja njihovi mlajši kolegi – odvetniški kandidati. Pripravili so dve spomenici, v katerih so sintetično povzeli vse tegobe časa. Prvo so spisali (oz. z njo soglašali) vsi ljubljanski kandidati,²³ drugo pa so pripravili celjski kandidati in je bila specifična za razmere na Štajerskem. Podpisal jo je mladi celjski odvetniški kandidat Milko Hrašovec.²⁴ Spomenici materialni položaj povezujeta s stanovskimi problemi in rešitvami, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju.

Cesarska naredba in nove razmere, selitve

Najbolj artikulirane ideje o tem, kaj in kako bi bilo treba v stanovskem oziru v novi državi najprej urediti, so torej imeli mladi odvetniški kandidati. Pri tem so seveda želeli spremembe, ki bi olajšale njihov položaj, utemeljevali pa so jih predvsem s povojnimi razmerami in razpadom države. Leta 1918 so poleg tegob videli tudi priložnost, prelomu so hoteli dati kar največji pomen. Po eni strani so,

v kolikor so jim ustrezali, vztrajali pri starih cesarskih predpisih, po drugi pa zahtevali nove, boljše pogoje v prihodnje.

Svoje zahteve so strnili v nekaj točk. V prvi vrsti so zahtevali, da se čas, ki so ga kandidati prebili v vojaški službi, šteje v obvezno prakso. Tako je velevala že cesarska naredba iz leta 1916 (neposredno so se sklicevali nanjo), torej predpis iz starega sveta, in tako so velevale razmere v novem svetu. Kandidati so namreč poudarili, da »*nikjer ni določena praksa tako dolge dobe, kakor na avstrijskem ozemlju*«, vsled česar bi jo tako ali tako veljalo znižati. Sicer bi ne nazadnje bili v neenakem položaju s kolegi iz drugih delov jugoslovanske države. Obenem so pristavili, da »*potrebuje osvobojeno slovensko ozemlje zelo nujno odvetniškega naraščaja*.«

Poleg tega so se tudi zavzeli za »omilitev«²⁵ odvetniških izpitov, kar so spet utemeljili s končano vojno in nastopom nove države: »*Vse dosedanje državno in ustavno pravo je iz veljave, finančno in upravno pravo sta pa le zelo provizoričnega značaja /.../ Oni kandidatje, ki so bili vpoklicani v vojaško službovanje, se niso mogli posvetiti intenzivnemu študiju, pa tudi oni srečnejši kolegi, ki so ostali doma, vsled vojnih dogodkov nimajo v tem oziru normalne prakse in jim je bil študij otežkočen po pomanjkanju svečave, kurjave, hrane, itd.*« Zato so predlagali nadvse prodoren sklep; da naj pokaže kandidat »*primerno juridično inteligenco, oziroma zmožnost, prav pojmovati zakone*.« Naposled so še dodali, naj bo odvetniški stan še naprej prost vsake omejitve; ne nazadnje tudi zato, ker je tako veljalo nekoč, ko so se mladi odločali za vstop v poklic.²⁵

Vsebinsko podobna, a veliko bolj podrobna in konkretna je bila celjska spomenica, spisana 12 dni za prvo. Tudi v njej so Milko Hrašovec in kolegi (kolegic tedaj seveda še ni bilo med njimi) najprej opozorili na dejstvo, da jih je bilo veliko vpoklicanih k vojakom, pri čemer so dodali, da so bili številni zaradi »*prejšnjega nastopa za pravice našega naroda*«²⁶ spoznani kot »*politično nezanesljivi*«. To je seveda pomenilo, da niso prišli do plačanih častniških mest. »*Težko bo preboleti vse to,*«²⁷ so občuteno zapisali, »*če naša država ter odvetniška zbornica*

²¹ AOZS, Zapisnik odbora odvetniške zbornice kranjske z dne 4. 11. 1918.

²² Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 136.

²³ AOZS, Spisi zbornice 1918, Spomenica odvetniških kandidatov v Ljubljani z dne 5. 12. 1918.

²⁴ AOZS, Spisi zbornice 1918, Spomenica odvetniških kandidatov v Celju z dne 17. 12. 1918.

²⁵ AOZS, Spisi zbornice 1918, Spomenica odvetniških kandidatov v Ljubljani z dne 5. 12. 1918.

ne bosta posegli v to zadevo.« Osrednje rešitve so obsegale poenotenje časa obvezne prakse v vsej državi, njeno skrajšanje, potem administrativne poenostavitve, povezane z oteženo dostavo dokazil iz stare Avstrije, pa jasnost glede odvetniških izpitov, prav tako so se zavzeli zoper omejitve odvetniške dejavnosti (numerus clausus). Glede izpitov so s posebno skrbjo in previdnostjo izrazili željo, da se naj pri njih nastopa »s času primerno obzirnostjo. Gospodje eksaminatorji naj upoštevajo dejstva, da so mnogi izmed nas v tej vojski izgubili ne samo ek-sistenco, temveč tudi prejšnje juridično znanje, ki se mu morajo sedaj v kratkem času na novo proučiti.«

Lajtmotiv celotne spomenice je sicer bil beden materialni položaj vsled vojne in zahteva po njegovi ureditvi v novi državi.²⁶

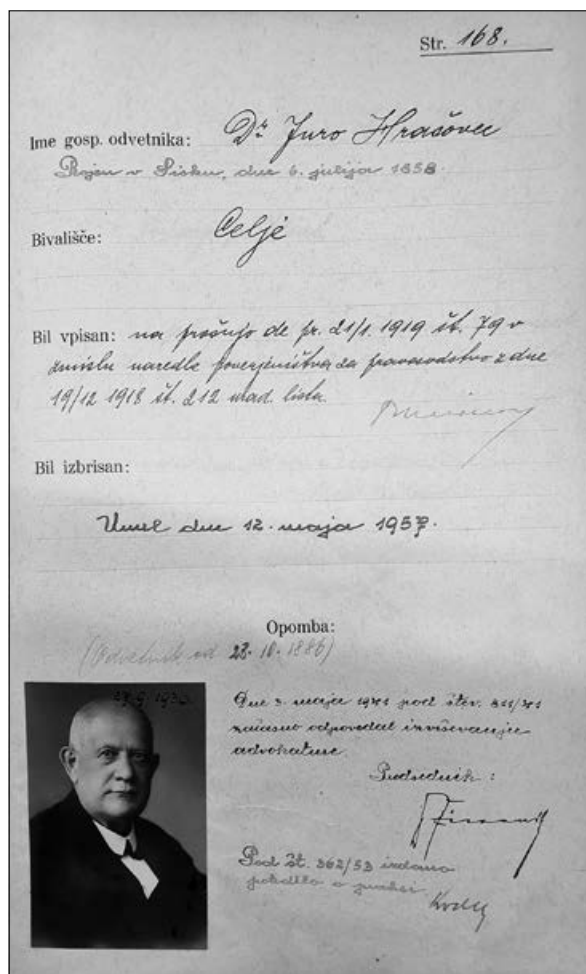

Naslednji stanovski vidik, ki je opredeljeval pre-vratna leta 1918 in 1919, je bil povezan z omenjeno širitvijo pristojnosti ljubljanske zbornice na vso jugoslovansko Slovenijo. Zlasti štajerski odvetniki, doslej vpisani v graško zbornico, so se morali »pre-seliti« v Ljubljano. Najlažje bi bilo seveda to opraviti sistemsko in dogovorno med Ljubljano in Gradcem oz. Dunajem, a dogovor sprva ni bil mogoč. Podob-no kot Ljubljana, ki je sprva odklanjala pogovore z Dunajem, je namreč ravnal tudi Dunaj. Na pisanje iz Ljubljane, ki ga je poverjenik Vladimir Ravnihar odposlal 23. novembra 1918 na državni urad za pravosodstvo, iz nekdanje prestolnice ni bilo od-govora.²⁷ Majhen zaplet pokaže dojemanje časa, ki je bilo »prelomno«, le malo kasneje pa se je začela zelo postopna in dalj časa trajajoča transformacija.

Vpisovanje v imenik odvetniške zbornice v Ljubljani je potekalo več mesecev, pri čemer sprva marsikateri odvetnik zanj sploh ni vedel. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani namreč ni bil v zadostni meri razširjen in je morala odvetnike

²⁶ AOZS, Spisi zbornice 1918, Spomenica odvetniških kandi-datov v Celju z dne 17. 12. 1918.

²⁷ Ravnihar je državni urad prosil, da pozove odvetniško zbor-nico v Gradcu k izbrisu odvetnikov jugoslovanskih sodnih okolišev in zagotovi njihov prenos v ljubljanski odvetniški imenik. – AOZS, Spisi zbornice 1918, dopis Ravniharja predsedstvu zbornice z dne 19. 12. 1918.

Vpis dr. Jura Hrašovca v imenik odvetniške zbornice
(Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije)

pozivati kar sama zbornica.²⁸ Večina prošenj je pri-spela januarja 1919, 20. 1. je svojo odposlal tudi dr. Juro Hrašovec: »Javim, da izvršujem odvetništvo v Celju že od leta 1889 in da hočem to tudi zanaprej storiti. Jaz imam v Celju domovinsko pravico.« V na-daljevanju je dopisal, da je za svojega sina Šandorja že pred dnevi poslal prošnjo za vpis v imenik od-vetniških kandidatov, a ta še ni bila rešena. Njegovi je po drugi strani bilo takoj ugodeno. Že naslednji dan je bil vpisan in obveščen.²⁹ Kmalu zatem sta bili rešena tudi Šandorjeva in Milkova. Dr. Juro Hrašovec je nato opravljal odvetniško prakso vse do 3. maja 1941, ko se je odpovedal izvrševanju prakse.

²⁸ Prav tam.

²⁹ AOZS, Spisi zbornice 1919, dopis Jura Hrašovca z dne 20. 1. 1919.

Str. 249

Ime gosp. odvetnika: *Juro Hrašovec*

Regist. v Leon Gradcu, dne 16. 4. 1886, št. 1527, v Leon Gradcu

Bivališče: *Celje*

Bil vpisan: na prvič, dne 20. decembra 1920 št. 203/20
z dne 21. decembra 1920

Bil izbrisan:

Opomba:

Jurov sin Milko je očetu sledil po karierni poti in 21. decembra 1920 postal odvetnik tudi sam (Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije)

V odvetniški stan je stopil 23. 10. 1886.³⁰ Njegov sin Milko je postal odvetnik 21. decembra 1920.³¹

Precej pisanja v tistem času je bilo posredovane- ga v nemščini, kar spet ilustrira večplastnost pre- vratnih let. Če so po eni strani odklanjali pogovore z Dunajem, pa so sprva brez pomisleka sprejemali vloge v nemščini. Istega dne kot Juro Hrašovec je za vpis v zbornico prosil tudi znani mariborski odve- tnik dr. Lothar Mühleisen.³² Marsikateri dopis je bil celo posredovan v gotici.³³ Šele (ali pa že) februarja 1919 je predsedujoči zbornici dr. Majaron na seji odbora poročal, da je »izdal na vse zbornične čla- ne nemške narodnosti opozorilo, da je uradni jezik

zbornice slovenski jezik in da se nemški pisane vloge vzlasti od zborničnih članov in kandidatov ne bodo vsprejemale, marveč vračale nerešene.«³⁴ Odborniki so opozorilo vzeli na znanje.

Če je zlasti v jezikovnem in personalnem oziru bil tedanji prevrat korenit in temeljit, pa je drugod njegova izvedba bila vse prej kot revolucionarna. Od mirne primopredaje poslov grofa Attemsja navzdol lahko zasledimo precej funkcionalne sodelovalno- sti. Morda še najbolj neposredno poveden in ceho- vsko izpoveden je dopis kasnejšega mariborskega župana, sicer pa znamenitega liberalca in rojenega Celjana odvetnika Franja Lipolda. Aprila 1919 je pisal Majaronu, da se je soočil z zanimivim pro- blemom.³⁵ Neki mariborski nemški odvetnik je na- mreč želel zamenjati pisarno z graškim slovenskim tovarišem. »Dogovori so že v teku,« je zadovoljno omenil Lipold, odvetniški stan se je zdel razumen in povezan. Toda vso reč je zapletalo stališče graške zbornice, da je treba tudi v takih primerih spošto- vati trimesečni preselitveni rok. Takšna časovna luknja se je seveda zdela nesprejemljiva. Rešitev iz zagate je ponudila kar graška zbornica. Lipold je pisal, da bi v Gradcu dovolili izvrševanje prakse v primeru, če bi tako storila tudi ljubljanska zbornica v primeru preselitve odvetnika z območja graške. Iz praktičnega primera se je porodil koncept reci- procitete. Predsednik Majaron je na drugo stran dopisa skiciral pritrdilen odgovor. Osamljen dopis, shranjen v Arhivu Odvetniške zbornice Slovenije, je tako nenavaden primer uspešnih začetkov slo- venske bilateralne diplomacije.

Po vpisu vseh odvetnikov je decembra leta 1919 zbornica štela 153 odvetnikov in 64 kandidatov.³⁶

Postopnost preloma

Prelom ob razpadu Avstro-Ogrske in oblikova- nju Jugoslavije, ki ga odstira vpogled v odvetniški stan, je bil v hotenjih in nekaterih dejanjih nagel (vzpostavitev enotne ljubljanske zbornice, ureditev legitimacij, popolna slovenizacija uradovanja, ob-

³⁰ AOZS, Imenik odvetnikov – Juro Hrašovec.

³¹ AOZS, Imenik odvetnikov – Milko Hrašovec.

³² AOZS, Spisi zbornice 1919, Dopis z dne 20. 1. 1919.

³³ Dopis Maximiliana Wurzbacha iz Ljubljane, ki se je od- povedal odvetništvu. – AOZS, Spisi zbornice 1918, dopis Wurzbacha z dne 29. 11. 1918.

³⁴ AOZS, Zapisnik odbora odvetniške zbornice kranjske z dne 15. 2. 1919.

³⁵ AOZS, Spisi zbornice 1919, dopis Lipolda z dne 9. 4. 1919.

³⁶ J. Melik, »Ob 150-letnici neodvisnega odvetništva na Slo- venskem«, 24. Do oktobra 1940 je nato število odvetnikov naraslo na 300, kandidatov pa je bilo tedaj 124.

sežne personalne spremembe v sodstvu, želja po pretrganju stikov z Dunajem ...), v marsičem pa pravzaprav postopen in poln prilagajanja, pri čemer so vsi vzorci delovanja in celo vse pravne norme ohranjali. Posebej povedno je, da se procesi, začeti jeseni leta 1918, niso prav kmalu zaključili. Enotna zbornica v Ljubljani je sicer bila oblikovana, kaj več pa ne. Položaj odvetnika v vsej državi je ostajal urejen partikularno, skladno z različnimi pravnimi področji, ki so se spojila v enotno jugoslovansko kraljevino. V praksi je to seveda pomenilo, da advokat iz Ljubljane ni mogel zastopati stranke pred beograjskim sodiščem. Do poenotenja je končno prišlo šele z uvedbo diktature kralja Aleksandra leta 1929, ko je vlada generala Petra Živkovića ob odsotnosti parlamenta bliskovito sprejemala novo zakonodajo.³⁷ Med drugim je tako sprejela tudi Zakon o advokatih, ki pa je v temelju sledil rešitvam, veljavnim že v stari Avstriji.³⁸

Poverjenik za pravosodje Vladimir Ravnihar je še dvajset let po prelomu opravičeval tedanja ravnanja in smernice: »na eni strani zavarovati našo nacionalno korist, po drugi pa v interesu ljudstva dopustiti neko stvarno kontinuiteto. Iz starega v novo stanje preiti brez potresov in brez mnogega trenja, da ne omajamo v narodu čuta pravne odgovornosti.« In nato dodal: »Niso vsi soglašali s tem načinom ureditve razmer. Pogodu bi jim bilo več revolucionarnosti.«³⁹

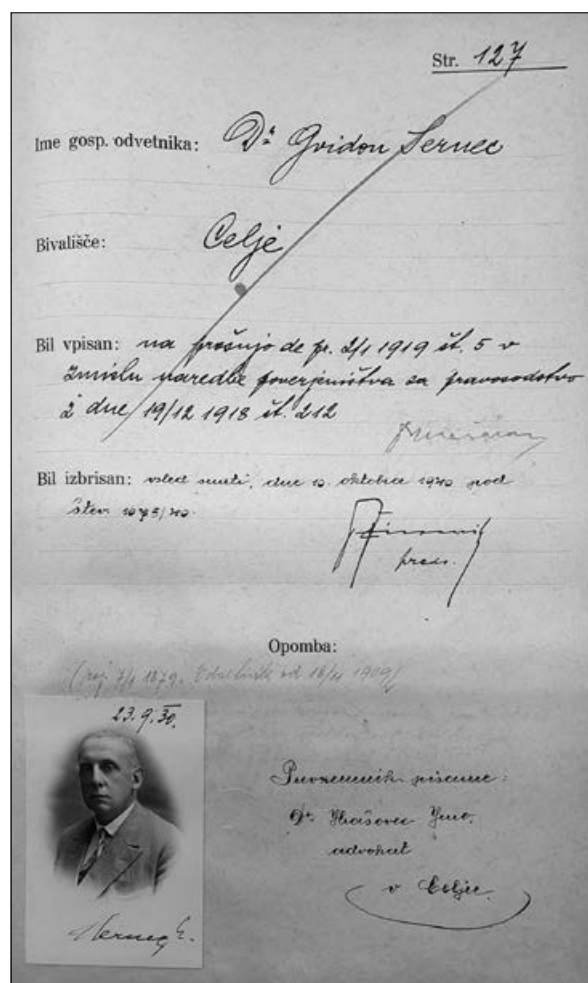
Skušajoč razumeti prelome na eni strani ter trajnost nekaterih sistemov in prepričanj na drugi, pa se zdi še posebej povedna naslednja epizoda iz življenja Jura Hrašovca, s katero zaključujem prispevek. Epizoda časovno nima ničesar skupnega z zlomom stare Avstrije, saj je nekaj desetletij mlajša, a vendar odstira miselni svet neke dobe, ki je izginjala.

Juro Hrašovec je kot odvetnik leta 1929 pristopil k penzijskemu fondu Odvetniške zbornice. Pet let

³⁷ Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929–1931, priredili Lj. Dimić – N. Žutić – B. Isailović (Beograd: JP Službeni list SRJ – Arhiv Jugoslavije, 2002), 353–365.

³⁸ J. Melik, »Ob 150-letnici neodvisnega odvetništva na Slovenskem«, 23–25.

³⁹ Ravnihar, Mojega življenja pot, 137–138.

Leta 1940 je dr. Juro Hrašovec prevzel odvetniško pisarno dr. Gvidona Serneca (Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije)

je vplačeval 150 din premije mesečno in nato po dopolnitvi 70. leta prejemal rento v višini 900 din. Vmes je še naprej opravljal odvetniško prakso, kar pa je zmotilo mnoge mlajše kolege. Očitani so mu, da živi na račun revnih kolegov. Leta 1937 so zato predlagali, da se v tovrstnih primerih odvetniku pokojnina ne izplačuje, vse dokler še naprej izvršuje svoj poklic. Občni zbor jim je pritrdil. Juro Hrašovec se je na odločitev neuspešno pritožil, potem sprožil še sodni spor, a naposled izgubil. Maja 1941 je nato delo odložil, tako da upravičenost potlej ni bila več sporna.⁴⁰ Kot odvetnik je sicer bil član zbornice še do leta 1947, vendar njegova legitimacija že pred tem ni bila vidirana.⁴¹

⁴⁰ AOZS, personalna mapa J. Hrašovec.

⁴¹ O tem: Katja Škrubelj, »Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji: povezave s snovanjem

Sčasoma je odvetniški penzijski fond prešel na državno penzijski fond in Hrašovcu redno izplačeval pokojnino (Ta sicer ni bila visoka, nekdanji župan je odboru zbornice večkrat potožil, kako je stanje upokojencev »bedno« in predlagal, naj zlasti njihov bivši stanovski kolega dr. Šnuderl napravi potrebne korake.).⁴² Nazadnje je znašala 1.400 din.

Po Hrašovčevi smrti leta 1957, le malo preden bi mož dočakal sto let, pa se je na Penzijski fond obrnila njegova hči Pija. V krajšem pismu je očetovim kolegom odvetnikom pojasnila, da po obstoječih predpisih nima pravice do družinske pokojnine in da zato prosi, da bi se odtlej njej nakazoval pripadajoči očetov znesek. Prošnjo je utemeljila tako: »Podpisana sem rojena 2. julija 1903. – neporočena ter ves čas živela v skupnem gospodinjstvu z očetom; zaposlena izven doma nisem bila, ker že od smrti moje matere leta 1928. svojemu očetu gospodinjim ter sem do njegove smrti opravljala vse hišne posle v stanovanju: kuhala, prala, likala, šivala – z eno besedo izvrševala vsa dela, ki spadajo v delokrog gospodinje. Zlasti v zadnjih letih sem bila svojemu očetu nepogrešljiva opora v visoki njegovi starosti.«⁴³

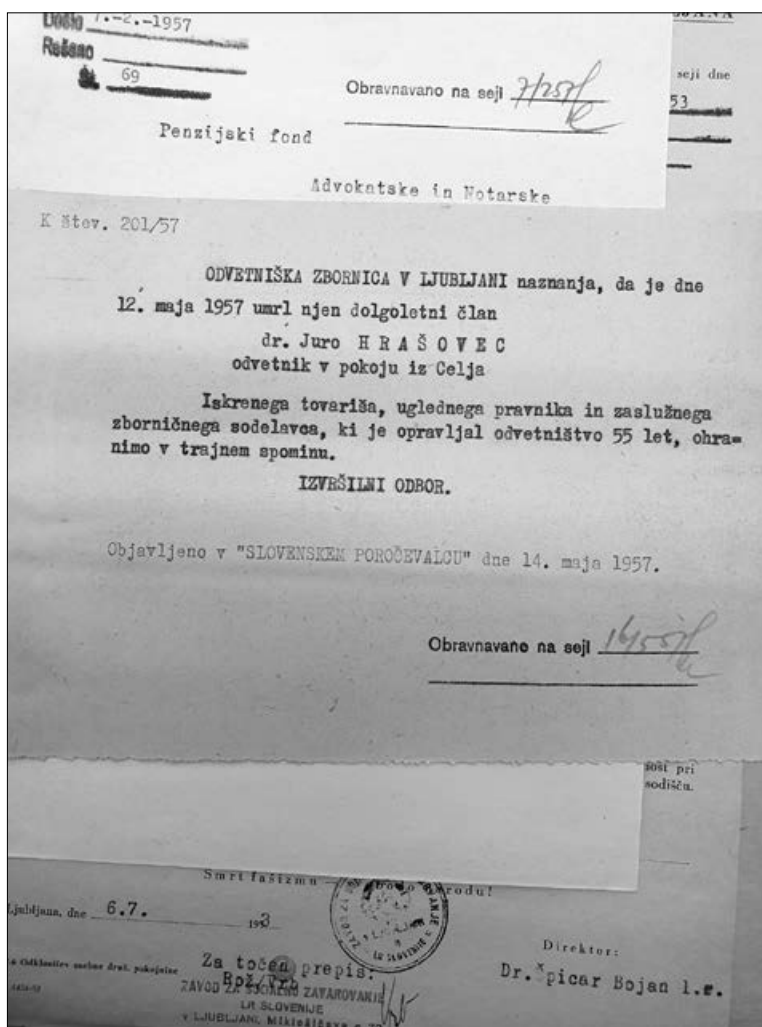
Leta 1957 zasledimo mentalni svet stare Avstrije in prve Jugoslavije. Stoletnega gospoda s hčerko gospodinjjo,⁴⁴ v hiši na Savinjskem nabrežju 5, z vinogradom, s prepričanjem v stanovsko solidarnost (računal je na Maksa Šnuderla, kakor nekaj desetletij prej na Vladimirja Ravniharja, hči se je po pomoč obrnila na poklicne kolege) ... Pija Hrašovec

ustavnih podlag za novo politično skupnost?« Prispevki za novejšo zgodovino 59, št. 2 (2019): 130-156.

⁴² AOZS, personalna mapa J. Hrašovec.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ O gospodinjah: Mojca Šorn, »Lik pridne ljubljanske gospodinje v letih med svetovnima vojnama.« V: Ženske skozi zgodovino, ur. A. Žižek (Ljubljana: ZZDS, 2004), 351-359.

Osmrtnica Odvetniške zbornice v Ljubljani
(Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije)

do penzije naposled ni bila upravičena, saj za kaj takega ni bilo zakonske osnove.⁴⁵

Stanovski kolegi, tovariši odvetniki, so se udeležili njegovega pogreba, družini poslali sožalne brzojavke in v Slovenskem poročevalcu objavili osmrtnico: »Odvetniška zbornica v Ljubljani naznanja, da je dne 12. maja 1957 umrl njen dolgoletni član dr. Juro Hrašovec, odvetnik v pokoju iz Celja. Iskrenega tovariša, uglednega pravnika in zaslužnega zborničnega sodelavca, ki je opravljal odvetništvo 55 let, ohranimo v trajnem spominu. Izvršilni odbor.«⁴⁶

⁴⁵ AOZS, personalna mapa J. Hrašovec.

⁴⁶ Prav tam.

Viri in literatura

Viri:

Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije (AOZS).

- Imenik odvetnikov
- Personalna mapa J. Hrašovec
- Spisi zbornice 1918, 1919
- Seje odbora

Cvirn, Janez – Vasilij Melik – Dušan Nečak, *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja* (Ljubljana: FF UL, 1997).

Hribar, Angelika. *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi* (Ljubljana: ZZDS, 2008).

Jutro.

Milčinski, Fran. *Dnevnik 1914–1920*, ur. Goran Schmidt (Ljubljana: Slovenska matica, 2000).

Prijatelj, Ivan. »Domovina, glej umetnik!« V: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I.*, ur. Anton Slodnjak (Ljubljana, 1952).

Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929–1931, priredili Lj. Dimić – N. Žutić – B. Isailović (Beograd: JP Službeni list SRJ – Arhiv Jugoslavije, 2002).

Literatura:

Egry, Gábor. »Negotiating Post-Imperial Transitions: Local Societies and Nationalizing States in East Central Europe.« V: *Embers of Empire. Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918. Austrian and Habsburg Studies* (New York: Berghahn), 15–42.

Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928).

Gašparič, Jure. »Slovenski pravniki v političnem življenju stare Avstrije in prve Jugoslavije.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 59, št. 2 (2019): 12–27.

Gerasimov I., S. Glebov, A. Kaplunovski, M. Mogilner, A. Semyonov, »In Search Of A New Imperial History.« *Ab Imperio* 1/2005: 33–56.

Judson, Pieter M. *The habsburg Empire: a new history* (Cambridge – London: Belknap – HUP, 2016).

Isti. *Habsburški imperij. Nova zgodovina* (Ljubljana: sophia, 2018).

Melik, Jelka. »Ob 150-letnici neodvisnega odvetništva na Slovenskem.« V: *Slavni slovenski pravdarji. Slovenski odvetniki v umetnosti, znanosti in politiki*. Ur. A. Razdrih in P. Premzl (Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2018).

Perovšek, Jurij. *Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.* (Ljubljana: INZ, 2018).

Rauchensteiner, Manfred. *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918* (Wien: Böhlau Verlag, 2013).

Škaberne, Fran. *Slovenski advokati in javni notarji v književnosti, znanosti in politiki. Kulturnozgodovinska črtica* (Ljubljana: Društvo Pravniki, 1936).

Stergar, Rok. »Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija. Leto 1918 na prostoru današnje Slovenije.« V: *1918 v slovenskem jeziku, literaturi, kulturi* (Ljubljana: FF, 2018), 78–89.

Svoljšak, Petra. »Med zlomom in prelomom.« V: *Slovenski prelom 1918*, ur. A. Gabrič (Ljubljana: Slovenska matica, 2019), 37–54.

Škrubej, Katja. »Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji: povezave s snovanjem ustavnih podlag za novo politično skupnost?« *Prispevki za novejšo zgodovino* 59, št. 2 (2019): 130–156.

Šorn, Mojca. »Lik pridne ljubljanske gospodinje v letih med svetovnima vojnama.« V: *Ženske skozi zgodovino*, ur. A. Žižek (Ljubljana: ZZDS, 2004), 351–359.

Weber, Max. »Politika kot poklic.« V: *Politika kot poklic* (Ljubljana: Krt, 1992).

Zusammenfassung

1918: ANWÄLTE ZWISCHEN ZWEI STAATEN

Ein Amalgam der Habsburgermonarchie und des neuen jugoslawischen Staates

Am 4. November des Jahres 1918 ging eine Einladung zur Sitzung der ständigen Delegation aller österreichischen Anwaltskammern in Wien an die Adresse der Krainer Anwaltskammer (Kranjska odvetniška zbornica) ein. Die Laibacher Ausschussmitglieder entschieden „nach längerer Debatte“, wie im Protokoll vermerkt, nicht an der Sitzung teilzunehmen. Der Beschluss erscheint aus der ex-post Überlegung und Betrachtung vollkommen logisch und vernünftig. Einige Tage zuvor war ein neuer Staat entstanden, folglich galt es, die Aufmerksamkeit in Richtung Südosten zu lenken und die Kontakte mit dem Norden abubrechen. Ungewöhnlich daran ist allerdings, dass die Ausschussmitglieder für ihre Entscheidung eine lange Zeit benötigten, somit also die Entscheidung nicht ganz so offensichtlich war. Und noch ungewöhnlicher ist, dass sie nur wenig später ihre Entscheidung (teilweise) änderten und wieder Kontakte mit den ehemaligen Kollegen knüpften.

Wenn man die Angelegenheit nicht ex-post betrachtet, sondern von der damaligen Gegenwart im November des Jahres 1918 ausgehend, als die Handlungsweisen von den vorangehenden Erfahrungen bestimmt wurden, dem gerade zu Ende gegangenen Krieg und einem zerfallenden Staat auf der einen Seite und der ungewissen Zukunft innerhalb Jugoslawiens auf der anderen, sind die Zweifel und Handlungen der Anwälte auf einmal nicht mehr ungewöhnlich. Die Transformation des staatlichen Rahmens war dem Anschein nach augenblicklich, der Wandel der Mentalitäten, Handlungsweisen und Verhaltensmuster jedoch wesentlich langsamer.

Der Beitrag hat keinesfalls die Ambition einer Verortung in bzw. Bestätigung von Theorien der imperialen Transformation, denn sein Autor steht diesen indifferent gegenüber. Er ist überzeugt, dass Fragen der Kontinuität und Diskontinuität zwischen dem Alten und dem Neuen schon längst behandelt wurden, wobei natürlich gilt, dass der

Diskontinuität größere Aufmerksamkeit gewidmet wurde, denn diese war wohl akademisch aufregender und politisch und paradigmatisch zur Behandlung geeigneter. Der Beitrag möchte lediglich zum Verständnis des Zerfalls des alten Österreich beitragen und die Dilemmata und Probleme der Prozesse des Abschlusses und des Neuanfanges am Beispiel des Anwaltsstandes, zu dem auch Dr. Juro Hrašovec gehörte, erklären.

Die Anwaltschaft im Herbst des Jahres 1918 und unmittelbar danach ist aus zumindest zwei Gründen besonders interessant. Erstens, weil sie einen fundamentalen Teil eines modernen Staates – das Rechtssystem bildet, zweitens weil der Anteil der Anwälte unter den Politikern, also den Entscheidungsträgern, der höchste unter allen Berufsgruppen war (nicht nur in Österreich, sondern ist fast allen westlichen Demokratien). Unter der slowenischen politischen Elite in der Steiermark sprach man sogar von einer Advokatokratie, die Anwälte standen nämlich an der Spitze der nationalen Bewegung. Der Beitrag zeigt, dass in der alltäglichen Praxis nach dem Jahr 1918 viele mit der manchmal unmöglichen Übereinstimmung zwischen dem grundsätzlichen Wunsch nach möglichst rascher Integration in das Neue und allzu vielen Bindungen an das Alte – Bindungen, die man nicht auflösen konnte – konfrontiert waren. Gleichzeitig war offensichtlich, dass damals häufig ganz konkrete Probleme im Vordergrund standen. Mit einigen solcher Probleme, die im Beitrag vorgestellt werden, hatte auch Juro Hrašovec zu kämpfen.

Schlagwörter: Anwaltskammer, Juro Hrašovec, Anwaltschaft, Rechtssystem, Österreich-Ungarn, Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen

Bojan Balkovec

»Za gerenta je imenovan ...«

Narodna in Deželne vlade SHS in imenovanje občinskih vodstev

BALKOVEC, Bojan, dr., izr. prof.,
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Oddelek za zgodovino, SI – 1000 Ljubljana,
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

352.071(497.4)"1920/1921"

»ZA GERENTA JE IMENOVAN ...«

*Narodna in Deželne vlade SHS in imenovanje
občinskih vodstev*

Po razpadu AO in nastanku Države SHS je Narodna vlada v Ljubljani odločila, da se dotedanja uprava na nivoju okrajev in občin obdrži in deluje v skladu z veljavno zakonodajo. Zaradi različnih razlogov, na spodnjem Štajerskem predvsem zaradi odstranjevanja nemškega vpliva, drugod pa npr. tudi zaradi smrti županov, je poverjenik za notranje zadeve imenoval gerente, ki so nadomestili prej izvoljene župane. V nekaterih občinah so bili gerentom dodeljeni tudi prisedniki, kot pomoč pri opravljanju dela. Prispevek prikazuje posamezne primere in skuša najti značilnosti omenjenih imenovanj v letu 1918 in 1919.

Ključne besede: gerent, občina, Narodna vlada, Deželna vlada

BALKOVEC, Bojan, PhD,
Associate Professor, University of Ljubljana, Faculty
of Arts, Department of History, SI – 1000 Ljubljana,
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

352.071(497.4)"1920/1921"

“THE NEW GERENT SHALL BE ...”

*National and Provincial Governments of the SHS and
the Appointment of Municipal Governments*

After the dissolution of Austria-Hungary and the formation of the State of Slovenians, Croats and Serbs, the National Government in Ljubljana decided to retain the existing administration at the level of districts and municipalities and to operate in accordance with the legislation in force. For various reasons, the Commissioner for the Interior appointed *gerents* to replace previously elected mayors. In Lower Styria this was specifically intended to remove German influence, but it also occurred elsewhere, e.g., in cases where the mayor had died. In some municipalities, these gerents were also given assessors to help them with their work. This article presents individual cases and seeks to identify the characteristics of these appointments in 1918 and 1919.

Keywords: gerent, municipality, National Government, Provincial Government

V prispevku bom na kratko predstavil postopek imenovanja občinskih vodstev, ki jih je izvajala Narodna vlada in Deželne vlade od konca oktobra 1918 do konca 1919. Naslov prispevka je del besedila, ki se je pojavljal v naredbah o imenovanju gerenta v neki občini, objavljenih v uradnem listu.

Avstro-ogrski upravni sistem je bil dvotiren. Obstajala je državna, imenovana tudi uradniška linija, druga je bila samoupravna linija. Katere vsebine so pridržane posameznemu delu uprave, je bilo nekako določeno na način, da je bilo določeno, kaj so naloge osrednjih državnih organov in nižjih struktur državne uprave. Kar tu ni bilo navedeno, je bilo razumljeno kot pristojnost samoupravnih organov. Obstajale so tudi naloge, ki so bile naložene nižjim samoupravnim strukturam, npr. občinam, s strani države, ki jih je pri izvajanju teh nalog tudi nadzirala. To so bile t.i. prenesene naloge.¹ Najnižja lokalna samouprava – občina, je torej lahko opravljala naloge iz lastnega delokroga in prenesene naloge. Kot je zapisal Vilfan, pa je treba upoštevati, da so bile naloge lokalnih samouprav »razmeroma malopomembne.«² Vendar lahko dodamo, da je bila ta malopomembnost mišljena predvsem s stališča celotnega poslovanja državne uprave in lokalne samouprave. Za vsako občino pa so bile naloge, ki so jih lahko opravljale same in zase, zelo pomembne. In ravno zaradi tega, so se v polje občinske politike spustile tudi politične stranke, saj so na ta način pravzaprav najlažje prišle v neposreden stik z volivci in prebivalci. Sočasno pa je stranka svojo uspešnost pri delu najlažje predstavljala prav na nekih lokalnih zadevah, saj so bile te volivcem in prebivalcem najbolj vidne oz. so imeli občutek, da so imeli tu nek vpliv na zadevo.

Občine so se kot politično upravne enote pojavile po pomladi narodov. Začetek ustanavljanja, predvsem pa tekoče delo, je kmalu zelo otežil Bachov absolutizem. Tako imamo do leta 1862 zatijše, po tem letu pa se objavi nov zakon, ki je bil podlaga za različne občinske rede, sprejete v posameznih deželah. V določenih primerih je lahko višja inštanca zaradi kršitev ali zanemarjanja dela zamenjala župana in razrešila občinske svetnike. Za župana so potem imenovali nekoga drugega.

Občina je pri svojem delu kot samoupravna enota pod nadzorom deželnega zbora in odbora. Za delo pri prenesenih zadevah pa je bila podrejena državnim organom t.j. okrajnemu glavarstvu ali deželni vladi. Zakonodaja se je v desetletjih do konca monarhije sicer dopolnjevala, a je v glavnih konturah ostala nespremenjena. Spremembe so med drugim npr. zadevale velikost občin (združevanje) in način volitev občinskih organov. Avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet, kasneje pa so začeli nastajati istoimenski organi tudi na nižjih ravneh. Narodni sveti so ob razpadanju monarhije odigrali pomembno politično vlogo, ki pa se je mestoma križala tudi z upravnimi nalogami organov na različnih stopnjah, torej tudi na nivoju občin.³

Konec oktobra 1918 je bila ustanovljena Narodna vlada SHS v Ljubljani. Narodna vlada se je razglasila za zakonodajni in izvršni organ. Skupaj z razglasom o ustanovitvi narodne vlade je bilo zapisano, da ostajajo do nadaljnjega v veljavi vsi veljavni zakoni.⁴ Sklep je bil smiseln, še toliko bolj, ker se je končevala vojna. Podaljšanje veljavnosti zakonov je tudi način ohranjanja zakonitosti postopkov in je običajna praksa ob takšnih spremembah oblasti. V nadaljevanju pa je Narodna vlada sklenila razpustiti nekatere organe in s tem koncentrirati vso oblast v svojih rokah. Razpustila je deželni odbor dežele Kranjske, s funkcij je odstavila tudi najrazličnejše funkcionarje državne uprave propadle Avstro-Ogrske.⁵ Položaj na terenu je bil ob prevratu pod vplivom različnih dejavnikov, in da bi Narodna vlada zagotovila ustrezno poslovanje uradov, je morala sprejeti sklep, ki je opredelil oblastne organe. Narodni sveti so ponekod hoteli, ponekod pa v praksi tudi imeli različne oblike izvršne oblasti. Narodna vlada se je zavedala nerodnosti tega položaja. Zato je 5. novembra 1918 izdala naredbo, da se mora vsa izvršna oblast vrniti v roke organov, ki so zadolženi za tovrstno delo. V naredbi so izpostavili okrajna glavarstva in davčne urade. V uredbo je Narodna vlada odločno zapisala, da »se morajo torej narodni sveti, krajevni in pokrajinski odbori, brezpogojno

¹ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, 430.

² *Prav tam.*

³ Povzeto po Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem*, 101–122.

⁴ *Državljan!*, 31. oktober 1918. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 1, 4. november 1918.

⁵ *Naredba poverjeništvu za notranje zadeve*, 3. november 1918. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 1, 4. november 1918.

(podčrtal B. B.) *ogibati vsakega posezanja v uradno poslovanje, ki mora čimprej priti zopet v normalni tir.*«⁶

Takoj se je pojavila tudi potreba po ureditvi razmerja med Narodno vlado in Narodnimi sveti. V želji najti rešitev, so imeli 9. novembra 1918 skupno sejo Narodne vlade in Narodnega sveta. Na seji so Narodni svet zastopali Ivan Hribar, Milko Brežigar, Josip Jerič, Miroslav Kejžar in predsedstveni tajnik Narodnega vijeća Albert Kramer. Sprejeli so naslednje sklepe:

– Narodni svet ima pravico Narodni vladi posredovati predloge; – Narodni svet se bo preoblikoval, da bodo vanj vključeni tudi predstavniki drugih strank; – Narodna vlada naj Narodnemu svetu poroča o svojih sklepih in naredbah; – odseki in pododseki Narodnega sveta lahko svoje predloge posredujejo Narodni vladi prek predsedstva vlade. Medsebojno obveščanje obeh institucij bo potekalo s prisotnostjo zastopnikov obeh organov na sejah; – Narodni svet bo svojo pisarno preselil v uradne prostore Narodne vlade, ustanovili naj bi skupni informacijski biro. Dogovorili so se, da bo njihov povezovalc z Narodnim vijećem Albert Kramer.⁷

V zapisnikih sej Narodne vlade kasneje ne najdemo ničesar o izvajanju tega dogovora. Kritično oceno o tem je deset let kasneje zapisal Josip Jerič z besedami: »Vse to pa je ostalo na papirju in se ni izvajalo.«⁸ Narodni sveti so bili v začetku leta 1919 razpuščeni in neprijetnosti, ki so se ponekod dogajale zaradi nespoštovanja oblastne strukture, so postale preteklost.

Najpomembnejši pravni akt, ki ga je sprejela Narodna vlada je bila *Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani*. Predlog naredbe je sestavila komisija pod vodstvom Ivana Žolgerja. Vsebina je bila usklajena tudi z Narodnim vijećem v Zagrebu. Predlog je bil

III. Samouprava.

1. Vse avtonomne oblasti in naprave v ozemlju, označenem v točki I., št. 2, so pod vrhovnim vodstvom in nadzorstvom Narodne vlade SHS v Ljubljani, oziroma njenih stvarno pristojnih oddelkov.

2. Občine in okrajna zastopstva ostanejo, kakor so, v svoji organizaciji in svojem področju.

3. Vsi posli deželnih odborov preidejo na Narodno vlado SHS v Ljubljani, oziroma na njene stvarno pristojne oddelke.

O pritožbah zoper krajnopolicijske naredbe občinskega odbora kakor tudi o pritožbah zoper krajnopolicijske odredbe županstva razsoja okrajna politična oblast.

4. Za likvidacijo uprave deželnih odborov se ustanove posebne likvidacijske komisije.

Naredba celokupne vlade o prehodni upravi ozemlja Narodne vlade SHS v Ljubljani (izsek) (Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 21. november 1919, str. 21)

predstavljen na 17. seji Narodne vlade.⁹ Po redakciji besedila je bila naredba objavljena v Uradnem listu 21. novembra 1918.¹⁰ V prvem in drugem razdelku naredbe je Narodna vlada zapisala, katero ozemlje je pod njeno pristojnostjo in sebe s svojimi poverjeništv razglasila za najvišjo instanco na tem ozemlju. Narodna vlada je s tem ozemljem upravljala v imenu Narodnega vijeća v Zagrebu. Ureditev samoupravnih oblasti je bila določena v tretjem členu naredbe. Tudi za samoupravne oblasti in »naprave« je bilo v prvi alineji tretjega člena naredbe določeno, da je najvišja instanca Narodna vlada. Druga alineja je določila nespremenljiv položaj občin in okrajnih zastopstev. »Občine in okrajna zastopstva ostanejo, kakor so, v svoji organizaciji in svojem področju.« V isti alineji so določili tudi, da je okrajna politična oblast tudi pritožbeni organ zoper krajevno policijske naredbe občinskega odbora in župana. Deželne samoupravne instance so bile ukinjene in njihove naloge so prevzela poverjenišтва Narodne

⁶ Naredba poverjeništv za notranje zadeve, 5. november 1918. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 2, 6. november 1918.

⁷ Zapisnik 10. seje, 9. november 1918. Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918-1921, 1. del, 89 in 90.

⁸ Jerič, Josip, Narodni svet, 155.

⁹ Zapisnik 17. seje, 16. november 1918. Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918-1921, 1. del, 114.

¹⁰ Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani. 14. november 1918. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 11, 21. november 1918. Pod besedilom naredbe je naveden datum in podpis izdajalca naredbe. Podpisani so vsi člani Narodne vlade. Pri datumu pa je napaka. Zapisano je 14. november 1918, kar je napačno, ker je bila seja, na kateri so vsebino potrdili, 16. novembra 1918.

vlade. Za likvidacijo deželnih odborov so načrtovali ustanovitev likvidacijske komisije.

Narodna vlada je torej ohranila lokalno samoupravo v obliki in s pristojnostmi, kot so bile v monarhiji. Njen stik z lokalno samoupravo in organi samouprave je bil na nekaj nivojih. Lokalna samouprava je bila seveda tista, ki je na najnižji instanci lahko udeležena sklepe in politiko Narodne vlade oz. kasneje Deželnih vlad. Narodna vlada pa je po prevratu oz. kasneje zaradi izrednih okoliščin posegala v ustroj občinskih uprav z imenovanjem gerentov kot začasnih predstojnikov občin. Ta imenovanja so se dogajala ves čas do občinskih volitev spomladi 1921.

Podrobneje bom pisal le o dogajanju leta 1918 in 1919. Prvi vtis o obsegu teh imenovanj dobimo v obeh abecednih kazalnih, ki sta priloženi kompletu uradnih listov.¹¹ V prvem seznamu, ki vključuje objave od 31. oktobra 1918 do 30. aprila 1919 je posebna enota »Razpust občinskih odborov«. V drugem seznamu, ki vsebuje objave od 2. maja do 31. decembra 1919, pa je to enota »Razpust občinskih odborov oz. izpremembe v gerentstvih«.

Menjave županov, ki so bile lahko posledica različnih vzrokov (odstop, smrt ...) so bile prepuščene poverjeništvu za notranje zadeve. Le izjemoma se je imenovanje kakšnega gerenta pojavilo na sejah Narodne oz. deželnih vlad. To se je zgodilo zaradi kakšnega zapleta, ali pa zaradi pomembnosti menjave, kjer o imenovanju ni samostojno odločal poverjenik za notranje zadeve, ampak se je zdelo potrebno, da se o tem pogovori celotna vlada. Eden takšnih primerov, ki je prišel na sejo Narodne vlade, je bila menjava župana Koblarja v Dobrunjah pri Ljubljani. Ob tej menjavi je pomemben zapis, da bodo pri menjavah upoštevali »dosedanje posestno stanje strank,« kar je pomenilo, da bodo upoštevali dotodanjo zastopanost strank v občinskih/okrajnih

odborih.¹² Primer zamenjave župana Koblarja je podrobneje opisan v prispevku »Otresli smo se vas, ki ste nas zatirali,« objavljenem v zborniku Slovenski prelom 1918.¹³

Objave v uradnem listu so sporočale podrobnosti o menjavah oz. imenovanjih gerentov. Žal pa so podatki v objavah precej skopi. Naredba običajno sporoča, kdo je bil imenovan za gerenta v neki občini, njegov poklic/status in kraj bivanja. Podatek o poklicu je včasih tudi manjkal. Podobne informacije so zabeležene tudi pri menjavanju oz. določanju sosveta/prisednikov, ki bo gerentu pomagal pri njegovem delu. Uradni list ne navaja, oz. je bilo to le izjemoma, zakaj je bil župan, ali pa že pred tem imenovani gerent zamenjan. Izjemoma je vzrok zamenjave lahko omenjen, ko je župan ali imenovani gerent umrl.

V objavah v Uradnem listu pri pregledu seznama v abecednem pregledu in v objavi sklepa naletimo na nekaj drobnih napak. Napake so v zapisu kakšnega priimka, kjer gre za tiskarskega škrata, ko se je stavec, ki je pripravljala abecedni seznam, zmotil.

V nadaljevanju bom predstavil kratko analizo imenovanj gerentov in članov sosvetov v letu 1918 in 1919. Ob tem bom seveda upošteval datum izdaje uredbe s strani poverjenišтва za notranje zadeve in ne datuma objave v uradnem listu. Zadnje objave o imenovanju gerentov ali članov sosvetov v letu 1918 nosijo datum 31. december 1918. V Uradnem listu so naredbe o imenovanju gerentov in članov sosvetov izdane v letu 1918 objavljene še v uradnih listih 2., 4. in 7. januarja 1919. Sklepi poverjenišтва za notranje zadeve o imenovanju gerentov, sprejete leta 1919, so bile objavljene še v prvi številki uradnega lista leta 1920. Objavljene so bile štiri naredbe, ki so imenovalle nekaj novih gerentov in njihovih prisednikov.

Do konca leta 1918 je poverjenišтво za notranje zadeve izdalo 13 naredb. Prva naredba je bila raz-

¹¹ Abecedno kazalo naredb, važnejših razglasov in objav, priobčenih v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo od dne 4. novembra 1918. do vštete dne 30. aprila 1919. (Št. 1 do LXXXIV.) in Abecedno kazalo naredb, važnejših razglasov in objav, priobčenih v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo od dne 2. maja 1919. do vštete dne 31. decembra 1919. (Št. LXXXV do 186.). Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani.

¹² Zapisnik 8. seje. Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918-1921, 1. del, 83.

¹³ Balkovec, »Otresli smo se vas, ki ste nas zatirali.«

pustitev zastopa mestne občine na Ptuju.¹⁴ Za prvega slovenskega župana občine Ptuj so imenovali Franca Jurtelo.¹⁵ O njegovem imenovanju je kratko poročal tudi Slovenec. Nemški župan Steudte je protestiral, vendar je okrajni glavar Otmar Pirkmajer zamenjavo v imenu Narodne vlade izpeljal.¹⁶

Naslednja uredba je bila objavljena skoraj tri tedne kasneje, 17. decembra 1918. Razpuščen je bil občinski odbor v Doliču in imenovan gerent.¹⁷ Brez podobnega obveščanja v časopisih Slovenec in Slovenski narod je minila razpustitev mestnega sveta v Mariboru in imenovanje Vilka Pfeiferja za začasnega upravitelja.¹⁸ Sledila je naredba 221¹⁹ o imenovanju Frana Selana za gerenta v občini Dobrunje, o čemer je pisano že više v besedilu. Do sedaj smo videli, da so bila imenovanja redka, objava v uradnem listu pa je bila omejena le na imenovanje enega gerenta. Mnogo obsežnejša je bila predzadnja naredba iz leta 1918, ki je bila sicer objavljena že po novem letu 1919. Poverjenik Janko Brejc je z eno samo uredbo, izdano predzadnji dan leta 1918, razpustil občinske zastope v Marenbergu (Radlje), Muti, Breznu, Remšniku, Zgornji Vižingi, Sv. Primožu nad Vuzenico in Gortini.²⁰ Vsa ta imenovanja povezuje lokacija, saj so vsi ti kraji v Dravski dolini v okolici Radelj in Mute. Ni popolnoma jasno, zakaj je bila istega dne v ločeni naredbi odrejena še razpustitev občinskega zastopstva v Slovenski Bistrici. Poverjenik Brejc je za gerenta imenoval tamkajšnjega notarja Ivana Kolenca.²¹ Morda lahko sklepamo na ločeno naredbo o Slovenski Bistrici iz pisanja Slovenskega naroda. Omenjeni časopis je 21. novembra poročal o položaju v Slovenski Bistrici. Poročal je o slovenskem prevzemu mesta in

odločitvi Narodnega sveta, ki je Kolenca imenoval za komisarja.²² Zadnjo naredbo o razpustitvi občinskega zastopstva v letu 1918 je poverjenik Brejc izdal na silvestrovo. Razpustil je občinski odbor v Ormožu in imenoval gerenta Ferdinanda Lašiča. V isti naredbi mu je dodal tudi šestčlanski sosvet.²³ Glede imenovanja članov sosveta za pomoč posameznim gerentom je težko dati enoznačni odgovor na vprašanje, zakaj v neki občini da in v drugi ne. Najboljši približek je verjetno, da je bilo to odvisno od velikost občine in v primeru večnacionalne občine tudi od nacionalne sestave občinskega sveta.

V nadaljevanju bom predstavil le nekaj značilnosti imenovanja gerentov in/ali njihovih prisednikov v letu 1919. Po potrebi se bom dotaknil tudi posameznih imenovanj v nekaterih krajih. Pomembna značilnost pri razpuščanju občinskih zastopstev in imenovanju gerentov je bilo zgoščeno postopanje. Poverjenik za notranje zadeve je tako v letu 1919 večkrat izkoristil možnost in kar z eno samo naredbo izvedel postopek v večjem številu občin. Skupno je bilo 1918 in 1919 z naredbo razpuščenih okoli 240 občinskih odborov ter imenovanih gerentov in njihovih prisednikov. V tretjini primerov je bila izdana naredba, ki je omenjeni ukrep izvedla le v eni občini, v dveh tretjinah primerov pa je bil v eni naredbi ukrep uveden najmanj v dveh občinah. Pri teh množičnih spremembah je bila največkrat – sedemnajstkrat, v naredbi sprememba narejena v dveh občinah. Po trikrat so z eno naredbo določili spremembo v treh, petih in sedmih občinah. Šestkrat je bila ena naredba uporabljena za imenovanje v štirih občinah. Po enkrat pa je bila ena naredba uporabljena za spremembe v osmih, enajstih, dvanajstih in šestindvajsetih občinah sočasno. Naredbe o imenovanju gerentov in prisednikov so izdajali in objavljali v stalnem ritmu, in težko bi rekli, da najdemo v časovnem smislu neke dneve, ki bi izstopali. Kot izhaja iz že zapisanega, je bilo število objav v enem uradnem listu in v eni objavi različno. Omenjene objave sočasnih imenovanj v eni naredbi niso bile nujno tudi sprejete istega dne. Tako lahko kot izstopajoče prepoznamo le naredbe, kjer so v eni naredbi uvedene spremembe v večjem številu občin.

¹⁴ Naredba št. 138. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 14, 28. november 1918.

¹⁵ Jurtela, Franc. V Slovenskem biografskem leksikonu imenovanje za gerenta občine Ptuj ni omenjeno.

¹⁶ Ptujski mestni zastop razpuščen. Slovenec, 3. december 1918, str. 2.

¹⁷ Naredba št. 196. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 23, 17. december 1918.

¹⁸ Naredba št. 208. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 27, 23. december 1918.

¹⁹ Naredba št. 221. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 28, 28. december 1918.

²⁰ Naredba št. 240. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 31, 4. januar 1919.

²¹ Naredba št. 241. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 31, 4. januar 1919.

²² Slovenski narod, 21. november 1918, str. 4.

²³ Naredba 245. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 32, 7. januar 1919.

Naredbe deželne vlade za Slovenijo.

384.

Naredba poverjenišтва za notranje zadeve, s katero se razpuščajo nekateri občinski odbori.

Poverjenišstvo za notranje zadeve je razpustilo nastopne občinske odbore ter postavilo za vodstvo občinskih poslov te-le gerente:

občinski odbor v St. Ilju v Slovenskih goricah — gerent Franc Thaler, posestnik v St. Ilju;
občinski odbor v Podovi — gerent Blaž Lešnik, posestnik v Podovi;
občinski odbor v Račah — gerent Andrej Rečnik, posestnik v Račah;
občinski odbor v Vareji — gerent Andrej Kranjc, posestnik v Vareji;
občinski odbor v Poberžu — gerent Ivan Drevenšek, posestnik v Poberžu;
občinski odbor v Levanjcih — gerent Jožef Zelenik, posestnik v Levanjcih;
občinski odbor v Zavrču — gerent Tomaž Murkovič, posestnik v Zavrču;
občinski odbor v Krčevini — gerent Franc Vrabl, posestnik v Stukih;
občinski odbor v Stonjcih — gerent Franc Rožmarin ml., posestnik v Stonjcih;
občinski odbor pri Sv. Trojici v Haložah — gerent Anton Turk, veleposestnik v Gorci;
občinski odbor v Sedlašku — gerent Jožef Hrnc, posestnik v Sedlašku;
občinski odbor pri Novi cerkvi v Haložah — gerent Anton Konečnik, kmetovalec v Zaklu.
Kot prisledniki v sosvetu so dodeljeni gerentom:

v Vareji: Avgust Arnuš, posestnik v Vareji; Anton Smigoc, posestnik v Vareji; Miha Junger, posestnik v Majbergu; Alojzij Brodnjak, posestnik v Spodnji Pristavi;

v Poberžu: Ignacij Muzek, posestnik v Poberžu; o. Alfonz Svet, dekan in župnik v Šent Vidu; Davorin Tombah, trgovec in posestnik v St. Vidu; Vinko Pernat, trgovec, gostilničar in posestnik v St. Vidu; Ivan Hauptman, nadučitelj v St. Vidu;

v Levanjcih: Anton Kramberger, posestnik v Levanjcih; Franc Pihler, posestnik v Levanjcih; Franc Čeh ml., posestnik v Levanjcih; Janko Vrtič, posestnik v Zgornjem Velovleku; Tomaž Čuš, posestnik v Zgornjem Velovleku;

v Zavrču: Anton Podvinski, župnik v Zavrču; Jožef Rudolf, posestnik v Zavrču; Franc Vuzen, posestnik v Hrastovcu št. 85; Martin Zula, posestnik v Hrastovcu; Franc Jurgec, posestnik v Hrastovcu;

v Krčevini: Anton Kolarič, profesor in posestnik v Krčevini; Jožef Potrč, posestnik in mlinar v Stukih; Franc Lah, posestnik v Stukih; Ferdo Skuhala, posojilnični tajnik in posestnik v Vičavi; Anton Bezjak, učitelj v p. v Vičavi; I. Ribič st., zidar v Rablji vasi;

v Stonjcih: Janez Bezjak, posestnik v Stonjcih; Jožef Vajda, posestnik v Stonjcih; Andraž Vinček, posestnik v Stonjcih; Stefan Kostanjevec, posestnik v Stonjcih;

pri Sv. Trojici v Haložah: o. Lenart Vau-potič, župnik pri Sv. Trojici v Haložah; Janez Žigert, posestnik in kovač v Gorci; Anton Svenšek, kmetovalec v Dešni; Janez Merc,

posestnik v Gorci; Jakob Sprah, posestnik v Dešni št. 20;

v Sedlašku: Vencelj Hronek, trgovec in posestnik v Stanošini; Franc Kovačič, kmetovalec v Stanošini; Lovro Drevenšek, kmetovalec v Stanošini; Andrej Zajšek, kmetovalec v Sedlašku; Franc Svenšek, kmetovalec v Sedlašku;

pri Novi cerkvi: Filip Maučič, posestnik in gostilničar v Zaklu; Franc Večerič, posestnik v Zaklu; Andrej Žiravnik, kmetovalec v Kozmincah; Jožef Horvat, kmetovalec v Kozmincah (bivši župan); Rok Sakelšek, posestnik v Kozmincah.

V Ljubljani, dne 18. februarja 1919.

Dr. Brejc s. r.

385.

Naredba poverjenišтва za notranje zadeve, s katero se razpušča občinski odbor v Ločah.

Občinski odbor v Ločah je razpuščen. Vodstvo občinskih poslov je poverjeno gerentu Ferdu Bobiču, nadučitelju v Ločah; v sosvet so imenovani za prislednike: Anton Košir, posestnik v Ločah št. 7; Franc Oslak, posestnik in kovač v Ločah št. 8; Jožef Polh, posestnik v Koblah št. 13; Vincenc Cugmas, posestnik v Suhem dolu št. 8; Anton Brumec, posestnik v Klokočovniku št. 13; Jožef Rupnik, posestnik v Kravjeku št. 9; Franc Razboršek, posestnik v Podobu št. 3.

V Ljubljani, dne 20. februarja 1919.

Za predsednika: prelat Kalan s. r.

Razglasi deželne vlade za Slovenijo.

Razglas.

Ime postajališča „Žlebič“ (proga Ljubljana-Kočevje) se je izpremenilo v „Žlebič-Sodražica“.

V Ljubljani, dne 24. februarja 1919.

Dr. Pestotnik s. r.

St. 2234.

3—2

Dražbeni razglas.

V ponedeljek dne 3. marca 1919. in — po potrebi — naslednje dni ob devetih dopoldne se bo oddalo iz skladišča v kemični tvornici v Mostah pri Ljubljani na javni dražbi približno 100 različnih sodov, 20 hrastovih kvasnih kadi po 36 hl, 47 raznih kadi od 5 do 180 hl, lesena stena (pregrada) in 2000 steklenic.

Zdražitelji morajo kupljeno blago takoj plačati v gotovini in ga odpraviti ob svojih stroških.

Dražbena komisija si pridržuje pravico, da zavrne ponudbe pod izključnimi cenami kakor tudi da prepreči spekulativne nakupe.

K dražbi se vabijo zlasti direktni porabniki. Nadaljnja pojasnila daje ravnatelj kemičnega preizkuševališča v Ljubljani, inž. Jakob Turk.

V Ljubljani, dne 20. februarja 1919.

Poverjenik za javna dela in obrt:
inž. Remec s. r.

Naredba št. 384 o imenovanju gerentov v dvanajstih občinah okoli Ptuj in v Haložah s sočasnim imenovanjem prislednikov. V istem Uradnem listu ločeno tudi objava naredbe o še enem imenovanju gerenta (izsek). (Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 26. februar 1919, str. 159)

Desetega januarja 1919 je poverjenik Brejc izdal naredbo, ki je bila kot 264. objavljena v uradnem listu štiri dni kasneje.²⁴ Z eno samo naredbo je razpustil občinske odbore in imenoval gerente v občinah ter občinsko zastopništvo v Bohovi, Cirknici, Činžatu, Črešnjevcu, Jelovcu, Kamnici, Kaniži, Lajtersbergu (danes Košaki), Oselju, Pobrežju, Pohorju, Radvanju (v naredbi napačno zapisano Radovanju), Rančah, Razvanju, Rogozi, Slatinskem dolu, Slemenu, Smerečnem, Spodnjem Jakobskem dolu, Studencih, Sv. Lenartu v Slovenskih goricah (danes Lenart), Sv. Lovrencu nad Mariborom (Lovrenc na Pohorju), Sv. Marjeti na Pesnici (danes Pernica), Teznem in Zgornji Voličini. Kaj je tem krajem skupno, da so se vsi znašli v eni naredbi? Vse te občine so v okolici Maribora in ležijo na vzhodnem robu Pohorja in vzhodno od Maribora v Slovenskih goricah vse do Lenarta. Z nekaj izjemami, kot so bili npr. Košaki, Kamnica in Radvanje, kjer so bile predmestne občine, so bile ostale občine podeželske, z izjemo Lenarta, ki je bil nekaj večji kraj. Mesec in pol kasneje je poverjenik Brejc izdal drugo najobsežnejšo uredbo, s katero je razpustil 12 občinskih odborov.²⁵ S to naredbo je razpustil občinske odbore in imenoval gerente predvsem v občinah v okolici Ptuja. Nekaj občin je bilo ob Draavi, nekaj pa v Halozah. Razpuščeni so bili občinski odbori v Št. Ilju v Slovenskih goricah, Podovi, Račah, Vareji, Pobrežju (verjetno Pobrežje pri Ptuj), Levanjcih, Zavrču, Krčevini, Stojncih, pri Sv. Trojici v Halozah, Sedlašku in Novi cerkvi v Halozah. Ta objava se je od prejšnje razlikovala po tem, da so bili sočasno imenovani tudi prisledniki.

Objava naredbe o odpoklicu občinskega odbora in/ali imenovanju prislednikov, je bila v začetku naslovljena kot »Naredba poverjenišva za notranje zadeve«. Nekako od sredine januarja 1919 dalje, se je naslov naredbe spremenil oz. dopolnil. Če je naredba vsebovala le spremembo pri eni občini, se je ime občine vključilo v ime naredbe. Podobno se je dopolnilo tudi ime pri naredbah, ki so razpuščale več občinskih odborov. Tako se je že omenjena najobsežnejša naredba št. 264 imenovala »Naredba poverjenišva za notranje zadeve, s katero se razpu-

ščajo razna občinska zastopništva na Štajerskem«. Ko pa so z eno naredbo ukinjali odbore na strnjemem področju, so to tudi zapisali v ime naredbe. Tretja najštevilčnejša sprememba, izvedena z eno naredbo je bila objavljena pod naslovom »Naredba poverjenišva za notranje zadeve, s katero se razpuščajo nekateri občinski odbori v političnih okrajih radgonskem in lipniškem«.²⁶ Posebnost te objave je bil tudi uvodni stavek, kjer so bile navedene občine, v katerih so bili razpuščeni odbori in imenovani gerenti. Razpuščeni so bili odbori v Ščavnici, Rožengruntu, Dražnem vrhu, Grabah, Lakovcih, Velki, Sladkem vrhu, Tratah, Špiljah, Račah in Klancu.

548.

Naredba poverjenišva za notranje zadeve, s katero se razpuščajo nekateri občinski odbori v političnih okrajih radgonskem in lipniškem.

Občinski odbori v Ščavnici, Rožnem gruntu, Dražnem vrhu, Grabah, Lakovcih, Velki, Sladkem vrhu, Tratah, Špiljah, Račah in Klancu so razpuščeni.

Za občinske gerente se imenujejo:

v Ščavnici: Blaž Urbančič, posestnik v Ščavnici št. 60;

v Rožnem gruntu: Josip Spindler, posestnik v Rožnem gruntu;

Naredba št. 548 o imenovanju gerentov v radgonskem in lipniškem okraju (izsek) (Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 4. julij 1919, str. 403)

O spremembah v nekaterih mestih na slovenskem Štajerskem sem že pisal, tako da si pogledjmo le še nekaj primerov. Občinski odbor v Slovenj Gradcu je bil razpuščen z naredbo, ki jo je poverjenik izdal 20. januarja 1919. Za gerenta je bil imenovan tamkajšnji odvetnik Alojzij Bratkovič. Z isto naredbo so bili imenovani tudi štirje prisledniki.²⁷ Že nekaj dni prej je Brejc za gerenta v Guštanju imenoval Jakoba Ortnerja.²⁸ Štiriindvajsetega januarja 1919 je Brejc izdal naredbo, s katero je sočasno odstavil okrajni in občinski zastop v Laškem (Laški trg). Za gerenta občine Laško je imenoval trgovca in

²⁴ Naredba št. 264. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 36, 14. januar 1919.

²⁵ Naredba št. 384. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 55, 26. februar 1919.

²⁶ Naredba št. 548. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 115, 4. julij 1919.

²⁷ Naredba št. 313. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 43, 28. januar 1919.

²⁸ Naredba št. 287. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 39, 20. januar 1919.

posestnika Konrada Elsbacherja.²⁹ Tudi v Rogatcu in Rogaški Slatini so bili sočasno imenovani gerent in prisedniki. Gerent v Rogatcu je postal tamkajšnji nadučitelj Jožef Čenčič, v Rogaški Slatini pa šolski vodja Ivan Glinšek.³⁰

Z redkimi izjemami je bil vedno naveden tudi poklic oz. delo, ki ga je opravljal imenovani posameznik. V kmečkih občinah so med gerenti prevladovali posamezniki, ki so po svojem socialnem izvoru pripadali skupini, iz katere je bil največkrat izvoljen župan. Tako so bili številni predvsem posestniki. Ob tem moramo biti pazljivi in posestnika ne izenačevati s kmetom. V trgih in mestih pa je bila poklicna struktura gerentov seveda prilagojena socialni strukturi v teh naseljih. Poleg posestnikov se pojavljajo različni intelektualni poklici, predvsem odvetniki, notarji, (nad)učitelji in profesorji. Kot nekakšno tretjo skupino pa bi lahko opredelili različne posameznike, ki so opravljali neko drugo politično funkcijo in so bili sedaj postavljeni za gerente.

Narodna in Deželne vlade so s svojim imenovanjem gerentov in prisednikov nekako vzdrževale stanje operativnosti v lokalni upravi od odhoda iz Avstro-Ogrske konec oktobra 1918, do aprila in maja 1921, ko so bile izvedene prve volitve v občinske odbore v novi državi.

Viri in literatura

Viri

Jurtela, Franc, v *Obrazi slovenskih pokrajin*.

Pridobljeno 28. junij 2021. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/jurtela-franc/>.

Ribnikar, Peter, ur.: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918-1921, 1. del*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, 1998. <https://www.sistory.si/11686/768>.

Slovenec.

Slovenski narod.

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1918-1919. <https://www.sistory.si/11686/209>.

Literatura

Grafenauer, Božo: *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno-organizacijske strukture*. Maribor: Pravna fakulteta, 2000.

Jerič, Josip: Narodni svet, v *Slovinci v desetletju*, 144-60. Ljubljana: Leonova družba, 1928. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SRPSOHJL>.

Balkovec, Bojan: »Otresli smo se vas, ki ste nas zatirali«, v *Slovenski prelom 1918*, 105-15. Ljubljana: Slovenska matica: Inštitut za novejšo zgodovino: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2019.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. 1. izd. Ljubljana: Slovenska Matica v Ljubljani, 1996.

Zusammenfassung

„ZUM GERENTEN WIRD ERNANNT ...“

Die Nationalregierung und die Landesregierungen des Staates der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS) und die Ernennung der Gemeindeleitungen

Die Nationalregierung (*Narodna vlada*) beschloss nach der Machtübernahme, dass die alte Gesetzgebung in Kraft bleibt, insoweit sie natürlich nicht verändert wird. Weiters bestimmte sie, dass die alte Verwaltungsstruktur beibehalten wird, also sollten auch die Gemeinden all ihre Funktionen weiterhin ausüben. Doch aus verschiedenen Gründen setzte das Amt des Bevollmächtigten für innere Angelegenheiten die Gemeinde- und auch Bezirksmachthaber ab und setzte Gerenten ein, die die Geschäfte eines Bürgermeisters bzw. Bezirkshauptmannes ausübten. Die Gründe für die Auflösung der Gemeinderäte und die Absetzung der Bürgermeister waren unterschiedlich. In der Untersteiermark war es oft der Wunsch nach Austausch der alten Gemeindeführung, die national ungeeignet war, da sie nicht slowenisch war.

²⁹ Naredba št. 316. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 43, 28. januar 1919.

³⁰ Naredba št. 345. Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št 48, 8. februar 1919.

Die Nationalregierung und die Landesregierungen (*Deželne vlade*) machten ihre Verfügungen über die Ernennungen im Amtsblatt kund. Die Verfügungen wurden einige Tage nach ihrer Annahme veröffentlicht. In der Zeit von Ende Oktober 1918 bis zum Ende des Jahres 1919 wurden für rund 240 Gemeinden Ernennungen von Gerenten und Beisitzern durchgeführt. In rund einem Drittel der Fälle wurde die Verfügung für eine einzige Gemeinde erlassen. Für die restlichen zwei Drittel waren die Kundmachungen gruppenweise. So konnten in einer Verfügung Änderungen in zwei Gemeinden geregelt sein. Es gibt aber auch Beispiele, wo es in einer Kundmachung viel mehr Ernennungen gab. Im zahlenmäßig größten Fall wurden mit einer einzigen Verfügung Gerenten für 26 Gemeinden ernannt.

Von wenigen Ausnahmen abgesehen werden die Gerenten in den Verfügungen mit ihrem Beruf und ihrem Wohnort vorgestellt. In ländlichen Gemeinden wurden am häufigsten Grundbesitzer zu Gerenten ernannt. In größeren Orten stellten hingegen Juristen, die den Beruf eines Anwalts oder Notars ausübten, einen bedeutenden Anteil der Gerenten. Natürlich gab es auch hier Grundbesitzer unter den Ernannten, außerdem gesellten sich andere Berufe hinzu, darunter z. B. auch Lehrer und Professoren.

Die Ernennung von Gerenten führte die Landesregierung auch in den Jahren 1920 und 1921 durch, bis hin zu den Gemeinderatswahlen im April und Mai 1921.

Schlagwörter: Gerent, Gemeinde, Narodna vlada/Nationalregierung, Deželna vlada/Landesregierung

Jernej Kosi

»Razmere se bistveno razlikujejo od onih v ostali Sloveniji«

*Prekmurski gerenti in občinsko poslovanje v Prekmurju (1919–1927)**

KOSI, Jernej, doc. dr., znanstveni sodelavec,
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Aškerčeva 2, SI – 1000 Ljubljana

352.075.2(497.411)"1919/1927"

»RAZMERE SE BISTVENO RAZLIKUJEJO OD ONIH V OSTALI SLOVENIJI«

Prekmurski gerenti in občinsko poslovanje v Prekmurju (1919–1927)

Proces integriranja Prekmurja v nov državni okvir po jugoslovanski zasedbi obmejnih predelov zahodnoogrskih županij Zala in Vas avgusta 1919 in po posledični priključitvi pokrajine h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je potekal v politično, kulturno in socialno zapletenih razmerah. V pričujočem prispevku analiziram pomemben vidik integracije Prekmurja – prilagajanje poslovanja prekmurskih občin na nov upravni in pravni okvir. V prvem delu opišem vzpostavljane občinske uprave in samouprave v letih po zasedbi pokrajine in analiziram ovire, s katerimi se je soočala nova oblast, pa tudi odzive lokalnega prebivalstva na pričakovanja in zahteve jugoslovanske oblasti. Nato pokažem, da je šlo pri tem za postopen in razmeroma počasen proces, ki je trajal več kot deset let. Vzpostavljane občinskega poslovanja v Prekmurju je bilo pogojeno z ogrsko administrativno dediščino, ubornim materialnim položajem in neizobraženostjo prekmurskega prebivalstva, ter s skromnimi resursi, s katerimi je razpolagala jugoslovanska država.

Ključne besede: Prekmurje, občine, tranzicija, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

KOSI, Jernej, PhD, Research Associate and Assistant Professor, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, SI – 1000 Ljubljana

352.075.2(497.411)"1919/1927"

“THE SITUATION IS FUNDAMENTALLY DIFFERENT FROM THAT IN THE REST OF SLOVENIA”

*Prekmurje Gerents and Municipal Administration in Prekmurje (1919–1927)***

The process of integrating Prekmurje into the new state framework after the Yugoslav occupation of the Western Hungarian border areas in the counties of Zala and Vas in August 1919 and the subsequent annexation of the province to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes took place in politically, culturally, and socially complex circumstances. In this article I analyse one aspect of the integration of Prekmurje: the administrative adaptation of the Prekmurje municipalities to the new administrative and legal framework. I describe the establishment of municipal administration and self-government in the years following the occupation of the province and analyse the obstacles faced by the new authorities, as well as the reactions of the local population to the wishes and expectations of the Yugoslav authorities. I show that this was a slow and gradual process, determined by the Hungarian administrative legacy, poor material conditions, the lack of education among the Prekmurje population, and the scarce resources at the disposal of the Yugoslav state.

Keywords: Prekmurje, municipalities, transition, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

* Članek je rezultat raziskovanja, ki poteka v okviru projekta NEPOSTRANS, ki ga financira ERC (Consolidator Grant ag. št. 772264), in v okviru ARRS temeljnega projekta št. J6-1801, ki je sofinanciran iz državnega proračuna Republike Slovenije.

** This article is the result of research carried out within the framework of the ERC-funded NEPOSTRANS project (Consolidator Grant ag. no. 772264) and within the framework of the ARRS basic project no. J6-1801, which is co-financed by the Slovenian Research Agency from public resources.

Sredi avgusta 1919 je slovensko časopisje z desnega, do pred slabim letom še »avstrijskega« brega Mure, z vzhičenimi besedami pozdravilo jugoslovansko zasedbo Prekmurja – pokrajine na drugi strani Mure, ki je dotlej ležala znotraj meja Kraljevine Ogrske. »Prekmurje je bilo osvobojeno in Prekmurci rešeni tisočletnega jarma in robstva,« so menili v *Ptujskem listu*.¹ »Prekmurje je naše!«, je z mastnimi črkami zapisala ljubljanska *Domo vina* in v poročilu o zasedbi poudarila, da gre za dogodek, ki je »za nas in za našo državo največje zgodovinske važnosti.«² Zgodilo se je namreč, »da smo združeni z ogrskimi rodnimi brati, ki so nad 1000 let, t.j. od prihoda Slovencev v Panonijo živeli pod tujo, sovražno oblastjo. Le prirojeni slovenski žilavosti se imamo zahvaliti, da nismo našli le grobove, temveč žive, našo materinščino govoreče rojake.«³ Sodeč po poročanju *Slovenskega gospodarja* naj bi bilo prodoru jugoslovanske vojske čez mejo naklonjeno tudi prekmursko prebivalstvo. Na velikem ljudskem taboru v Beltincih se je tako po oceni mariborskega časnika 17. avgusta zbralo 20.000 »naših vrlih Prekmurcev« in izrazilo »svoje nepopisno veselje in globoko hvaležnost, ker je rešeno iz tisočletnega narodnega suženjstva, rešeno izpod madžarske boljševiške strahovlade.«⁴

Avtorji časopisnih člankov so v dnevih in tednih neposredno po samem dogodku potemtakem jugoslovanski zasedbi zahodnih predelov ogrskih županij Zala in Vas/Železna pripisovali epohalni pomen. S prehodom jugoslovanskih čet čez Muro naj bi se zgodila osvoboditev slovenskih rojakov izpod madžarske podjarmljenosti. Še več, to dejanje naj bi sovpadalo tudi s hrepenenjem in tihim pričakovanjem prekmurskega slovenskega prebivalstva. Vendar pa vrsta uradnih poročil, ki so jih predstavniki jugoslovanske oblasti v tednih in mesecih po okupaciji Prekmurja pošiljali svojim nadrejenim v Ljubljano, razkriva zelo drugačno podobo prekmurske stvarnosti. Iz opisov, pojasnil in komentarjev slovenskih uradnikov, ki jim je jugoslovanska vojska kmalu po okupaciji Prekmurja predala pokrajino v upravljanje, je mogoče razbra-

ti, da v Prekmurju živče slovensko, madžarsko, nemško govoreče in tudi dvo- oziroma trojezično prebivalstvo, vključitve v jugoslovansko državo ni dojemalo kot domnevne nacionalne odločitve. Nemalokrat si je v resnici želelo prav nasprotno – vrnitev nazaj pod okrilje svojih domnevnih madžarskih tlačiteljev.

V uradnih poročilih lahko sledimo podrobnim opisom apatičnega prekmurskega prebivalstva, ki je bilo občasno tudi odkrito sovražno do t.i. »prišlekov«. S tem, pogosto pejorativnim, izrazom, ki veliko pove o identitetnih preferencah lokalnega prebivalstva – svojega rojaka pač ne okarakteriziraš kot »prišleka« – so namreč prekmurski domačini opisovali uradne predstavnike nove jugoslovanske oblasti, ki so pripotovali v pokrajino na ukaz ljubljanskih oblastnih teles.⁵ Tozadevno so še posebej ilustrativni opisi Bogumila Berbuča – najvišjega jugoslovanskega državnega uradnika v pokrajini, ki je od konca oktobra 1919 naprej kot civilni komisar vzpostavljaj jugoslovansko upravo in s tem nadzor nad okupiranim ozemljem in tam živečim prebivalstvom. Novembra 1919 je v dopisu Poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani slikovito opisal negotove razmere, ki vladajo v pokrajini.⁶ V Prekmurju, je Berbuč poročal v Ljubljano, naj bi živel »mnogo skrajno nezanesljivih in nam sovražnih elementov,« zato naj bi bilo »potrebno vzdrževati močan državno-policijski oddelek.« Kajti v to obmejno pokrajino vdirajo »nevarni elementi, kateri hujskajo narod in delujejo skupno z tukajšnjimi madžaroni proti nam.« V pokrajini naj bi se nahajali številni madžaroni, židje, Nemci, protestanti in komunisti, medtem pa je slovensko ljudstvo »boječe, nahujskano od madžaronov, radi tega popolnoma nezanesljivo /.../.« In naprej:

»V mestu Murska Sobota ni najti niti 6 zanesljivih mož, katere bi se lahko pozvalo v svet gerenta. Duhovništvo vseh treh veroizpovedi je do maloh izjem /6 ali 7 katoliških duhovnikov/ nam nasprotno

¹ »Prekmurje osvobojeno«, *Ptujski list*, 17. 8. 1919, 1.

² »Prekmurje je naše!«, *Domovina*, 22. 8. 1919, 1.

³ *Ibid.*

⁴ »Prvi ljudski tabor v Prekmurju«, *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1919, 1.

⁵ O »prišlekih« in o identifikacijah prekmurskega prebivalstva, ki sebe imenuje »Slovenci«, svojo etničnost oz. narodnost pa kot »slovensko«, »vendar ne v pomenu istosti s Slovenci na desni strani Mure, temveč v pomenu različne skupnosti« je pisal že Kokalj, *Prekmurski Slovenci*, str. 11, 15. Prim. Kosi, *The Imagined Slovene Nation*.

⁶ AS 60, Prekmurje V, 1549/1920, »Ureditev policijske službe v Prekmurju.«

ali vsaj nezaupno in nezanesljivo. Učiteljstvo je brez izjeme madjaronsko. Da je potrebna ob teh odnošajih močna državna policija, katere naloga bo očistiti deželo od teh nezanesljivih elementov in nadzorovati pazno delovanje sem pristojnih, je pač jasno.»⁷

Podoben in mestoma tudi natančnejši uvid v razmere v mesecih po jugoslovanski okupaciji Prekmurja nudi poročilo poveljnika orožniških enot v Prekmurju. Komandir čete Jaka Sagadin je konec novembra 1919 orožniško poveljstvo v Ljubljani opozoril na dejstvo, da je »*prebivalstvo jako slabo aprovizijonirano*«. ⁸ Prebivalcem Prekmurja je primanjkovalo soli, sladkorja, vžigalic, petroleja, tobaka, še zlasti pa oblačil in obuval. Še več: »*Narod je bos, nag in po obrežnih krajih tudi lačen*«. Ljudstvo ne more več trgovati in nakupovati na Madžarskem, saj je zaradi katastrofalnih povezav skoraj popolnoma odrezano od prometa. Presežki poljedelskih in mesnih izdelkov tako ne pridejo do morebitnih kupcev. Sočasno pa siromašno kmečko prebivalstvo ne more poskrbeti zase, saj so zaradi nove državne meje prekinjene poti in povezave, po katerih je tradicionalno odhajalo na sezonsko delo v notranjost Ogrske. Iz vseh navedenih razlogov je »*ljudstvo, katero je bilo pri zasedbi vso za nas, danes nam nasprotno. Hujškačev je zadosti in madžarska agitacija prosperira proti vsem odredbam in zasledovanjem jako dobro*«. ⁹

Številni dokumenti, ki so jih iz Prekmurja v Ljubljano pošiljali slovenski uradniki v mesecih po okupaciji, potemtakem razkrivajo, da je navkljub slavilnim in vzhičenim patriotskim zapisom, s katerimi je slovensko časopisje pospremiло »*osvoboditev Prekmurja*«, proces konsolidiranja jugoslovanske oblasti nad prekmurskim prebivalstvom v resnici potekal v izrazito nenaklonjenem ozračju. K temu so svoj delež prispevale vsaj tri pomembne okoliščine. Najprej, del podeželskega prebivalstva je v povojnem obdobju materialnega pomanjkanja zapadel v strahovito eksistenčno stisko, za katero nova jugoslovanska oblast sprva ni našla zadovoljivega odgovora. Svoje je prispevalo nezaupanje in deloma tudi sovraštvo lokalnega prebivalstva do novih jugoslovanskih oblastnikov. Domača prek-

murska elita je pač še naprej izražala lojalnost do ogrske države oziroma do madžarskega nacionalnega projekta, medtem ko se kmečko slavofono prebivalstvo povečini na začetku ni identificiralo z idejo »slovenstva«, ki so jo z druge strani Mure s seboj prinašali t.i. »prišleki«. Ali pa jo je odkrito odklanjalo, kot denimo v vaseh vzdolž razmejitvene linije z Madžarsko, kjer je na jugoslovanski strani prebivalo strnjeno živče madžarsko kmečko prebivalstvo. Naposled je k nenaklonjenosti pripomoglo tudi dejstvo, da je bila jugoslovanska zasedba in priključitev v prvih letih še zmeraj do neke mere zgolj pogojna. Vse do leta 1924 in dokončne razmejitve je tovrstna nedefiniranost pri marsikom ohranjala upanje na povrnitev v obdobje pred jugoslovansko okupacijo.

V tovrstnih politično, kulturno in socialno sila zapletenih okoliščinah se je potemtakem od avgusta 1919 naprej Prekmurje integriralo v nov državni okvir in postajalo »slovensko« in obenem »jugoslovansko«. V pričujočem prispevku bom analiziral enega od vidikov integracije Prekmurja – proces prilagajanja prekmurskih občin na nov upravni in pravni okvir. Opisal bom vzpostavljanje občinske uprave in samouprave v letih po zasedbi pokrajine in analiziral ovire, s katerimi se je soočala nova oblast, pa tudi odzive lokalnega prebivalstva na hotenja in pričakovanja jugoslovanske oblasti. Pokazal bom, da je šlo pri tem za postopen in počasen proces, ki je bil določen z ogrsko administrativno dediščino, ubornim materialnim položajem in neizobraženostjo prekmurskega prebivalstva, ter s skromnimi resursi, s katerimi je razpolagala država. ¹⁰

⁷ Ibid.

⁸ AS 60, Prekmurje V, 216/1920.

⁹ Ibid.

¹⁰ V tem smislu je dogajanje v Prekmurju v marsikaterem oziru primerljivo s procesi, ki so potekali na drugih koncih in krajih post-habsburškega sveta. – *Stoletnica razpada Habsburškega imperija je sicer spodbudila vrsto raziskav, ki so se osredinile na kontinuitete in prelome, na adaptacije in transformacije, na vztrajanje imperialnih administrativnih in mentalnih praks in na posege držav naslednic v družbeno tkivo skupnosti in regij, ki jih je nova srednjeevropska politično-teritorialna stvarnost postavljala pred precejšnje izzive. Gl. denimo Egry, Negotiating Post-Imperial Transitions; isti., Navigating the Straits; Stergar, Continuity, Pragmatism; Revesz, For the »Freedom and Unity«; Kučera, Exploiting Victory; Bresciani, Lost in Transition?; Haslinger, Dilemmas of Security; Judson, Where our Commonality; Hein-Kirchner in Kailitz, Double Transformations; Reill, The Fiume Crisis; Garstenauer, Unravelling; Garstenauer in Helfert, From Imperial City; Haid in Kosi, State-Building*

16. oktobra 1919 je Janko Brejc, predsednik Deželne vlade za Slovenijo, v Ljubljani stopil na vlak, ki je peljal v smer nedavno »odrešene« slovenske pokrajine na skrajnem vzhodnem koncu ozemlja pod upravo ljubljanske vlade. Na poti v Prekmurje se je za krajši čas ustavil v Celju in Konjicah ter naposled izstopil v Mariboru. Tukaj je po vrsti uradnih srečanj z lokalnimi pomembneži in državnimi uradniki legel k počitku, saj ga je naslednje jutro čakala vožnja do Radgone – ta je bila takrat še v jugoslovanskih rokah –, nato pa še prevoz z avtomobilom do Murske Sobote, majhnega podeželskega trgovskega in administrativnega središča sredi panonske ravnice, ki je bilo še nekaj mesecev prej popotnikom, uradnikom in geografom znano pod madžarskim imenom Murszombat. Ob prihodu ga je v Murski Soboti pozdravilo vse slovensko uradništvo, predstavniki lokalnega življenja in poveljniki varnostnih enot. Po kratkih spoznavnih in vljudnostnih srečanjih ga je popoldne čakal dolg pogovor s civilnim komisarjem za Prekmurje. Ob tej priložnosti ga je najvišji državni uradnik v Prekmurju detaljno seznanil z administrativnimi zagatami, ki so njemu podrejeno birokratsko osebje ovirale pri uvajanju zgledno delujoče jugoslovanske uprave na področju Prekmurja. Med drugim je beseda nanekla tudi na problematiko delovanja prekmurskih občin in tozadevno je Brejc svoja opažanja po vrnitvi v Ljubljano povzel takole:

»Prekmurje šteje nad 170 občin. To veliko število nastane vsled tega, ker tvori vsak večji kraj lastno občino z lastnim premoženjem. Na čelu občin so stali doslej župani /rihtarji/. Notarji so opravljali gotove posle glede večjega števila občin. Tako so nalagali davke, vodili matrike in sklepali zakone. Bili so sami Madžari oziroma vsaj madžarskega mišljenja in so uradovali popolnoma v madžarskem smislu. Zato je bilo treba vse notarje, ki pri ljudstvu niso bili priljubljeni, odstaviti. Po vseh občinah so določeni že gerenti, katerih pa poverjeništvu za notranje stvari še ni potrdilo. Pričakuje se, da se bodo gerenti hitro upeljali v svojo službo. Nastaviti pa bi bilo treba 3 funkcijonarje, ki bi podučevali gerente o

njihovih poslih in nalogah. Malih občin za sedaj ne kaže združevati, ker imajo vsaka svoje premoženje, kakor šolo, cerkev, pokopališče, občinska pota in nepremičnine. Šele ko bo izvedena agrarna reforma in ko bo zagotovljena definitivna pripadnost Prekmurja k naši državi bo mogoče združiti male občine v večje občine.»¹¹

Odlomek iz Brejčevega poročila lepo povzema razmere, s katerimi se je soočila nova jugoslovanska oblast, in ukrepe, ki jih je bila v zvezi z delovanjem občin primorana vpeljati že kmalu po zasedbi Prekmurja. Poslovanje prekmurskih občin se je razlikovalo od poslovanja občin na ostalih »slovenskih« ozemljih pod upravo ljubljanske Deželne vlade. Prvo je od avgusta 1919 naprej temeljilo na ogrski zakonodaji, medtem ko je drugo od propada dvojne monarhije baziralo na avstrijski administrativni dediščini. Z drugimi besedami: delokrog in prakse prekmurskih županov je tudi po jugoslovanski okupaciji še naprej uokvirjal ogrski zakonodajni in administrativni okvir, medtem ko je v nekdanjih cislajtanskih občinah v skladu z uredbo Narodne vlade tudi po propadu dvojne monarhije ostala v veljavi »avstrijska«, tj. kranjska in štajerska deželna zakonodaja.¹² Do jugoslovanske zasedbe so prekmurske občine delovale v skladu z XXII. členom zakona o občinah iz leta 1886. Ta zakon pa je razlikoval med občinami z urejenim magistratom (mestne občine) in ostalimi občinami, ki so se naprej delile na male in velike. Velike so bile tiste občine, ki so premogle dovolj sredstev, da so z zakonodajo delegirane naloge izvajale z lastnim uradnikom – notarjem, medtem ko so si male občine zaradi omejenih virov lahko privoščile samo vzdrževanje skupnega okrajnega notarja. Tak okrajni oziroma vaški notar, po prekmursko tudi »notarjuš« ali »notaroš«, je bil izvoljen s strani občinskih zastopstev, njegova namestitve pa je bila dosmrtna.¹³ Z izjemo Murske Sobote in Spodnje Lendave, ki sta bili mestni občini, so se v Prekmurju v trenutku jugoslovanske zasedbe nahajale samo t.i. male občine, tj. občine, kjer je bila skrb za upravni del poslovanja v skladu z zakonom prep-

and Democratisation; Jeličić, *To Ensure Normal Administrative Order*; Károly, *The Emergence*; Egry, *Fallen Between two Stools?*

¹¹ AS 60, *Prekmurje V*, 12668, »Poročilo o obisku gospoda predsednika deželne vlade za Slovenijo v Prekmurju«.

¹² Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, 383.

¹³ Trstenjak, *Uprava v Sloveniji*, 122-123.

Nove štampiljke za občinske urade s slovenskimi imeni prekmurskih občin, december 1919
(Arhiv Republike Slovenije, AS 60, Prekmurje V, 14425)

ščena vaškim notarjem, ki so sočasno pokrivali več občin na nekem zaokroženem ozemlju.

V primerjavi z nekajdesetletno prakso avtonomnega upravljanja županstev v nekdanjih cislajtanskih predelih, je bila izstopajoča posebnost prekmurskih občin torej v tem, da je njihovo delovanje tudi po avgustu 1919 v marsičem določala dolga senca vaških notarjev (*jegyző*). Ta senca je pravzaprav onemogočala, da bi prekmurski občani v jugoslovanski dobi lahko avtonomno prevzemali odločanje o občinskih zadevah v svoje roke. Z drugimi besedami: zaradi vseprisotnosti vaških notarjev v upravljanju vaških občin v ogrskem obdobju, vaščani po jugoslovanski zasedbi niso premogli niti znanja niti pretirane pripravljenosti za udejstvovanje v občinskih poslih. Iz tega razloga so se prekmurski domačini v novih razmerah, kjer se ni bilo mogoče zanesti na vsevedne vaške notarje, izogibali sprejemanju občinskih funkcij in zadolžitev, s tem pa je ogrska administrativna dediščina še leta po priključitvi ohranjala velik vpliv na administrativne prakse in uradnovalno kulturo prekmurskih vaških občin. Tega so se zavedali tudi jugoslovanski državni uradniki. Potem ko je maja 1926 na zahtevo velikega župana mariborske oblasti nekdanji civilni komisar in okrajni glavar – sedaj po nazivu sreski poglavar – Gašpar Lipovšek opravil nadzor občinskega poslovanja v nekaterih vaških občinah, je v svojem poročilu resignirano ugotavljal, da je pred jugoslovansko zasedbo »vse občinske posle vršil notaroš, kateremu je župan ob nedeljah nekritično podpisal, kar se mu je pač dalo v podpis. Zato je v Prekmurju tem manj umevanja za pravilno občinsko poslovanje.«¹⁴ Vendar pa se v ogrski dobi vpliv vaških notarjev na občinsko poslovanje ni končal samo pri paragrafi, vejicah in pikah. Notarjev delokrog je segal onkraj formuliranja dopisov, odgovorov in obrazcev – seveda v madžarščini. V resnici vaški notarji namreč niso bili zgolj poklicni uradniki, ampak so od njih ogrski županijski uradi pričakovali, da bodo v lokalnih skupnostih ravnali državotvorno ter zastopali in promovirali ogrske državne interese.¹⁵

Še zlasti iz tega razloga so bili zato vaški notarji kmalu po prihodu jugoslovanske uprave odpuščeni.

Na drugem zborovanju t.i. Prekmurskega narodnega sosveta, ki je potekal v prostorih nekdanjega kazina v murskosoboškem hotelu Dobray, je civilni komisar poročal, da so »na zahtevo ljudstva odstavili vse 'notariuše',« in sicer »kot madžarone in hujskače proti Jugoslaviji.«¹⁶ Obenem pa je tudi predlagal – člani sosveta pa so se z njegovim predlogom strinjali –, da naj se v sodelovanju z vaščani posameznih občin pripravi seznam t.i. zanesljivih »rihtarjev« – gerentov. Ti naj bi kot začasni imenovani župani skupaj z imenovanimi odborniki prevzeli upravljanje posameznih občin. Na ta način so kmalu po okupaciji vse prekmurske vaške občine dobile od jugoslovanske uprave imenovana in potrjena občinska vodstva, medtem ko sta bila v Murski Soboti in Dolnji Lendavi imenovana t.i. »prišleka«. V prvi je zasedel mesto gerenta policijski svetnik Alojz Kerševan, medtem ko je bilo v drugi župansko mesto dodeljeno Božidarju Severju – nemara najbolj enigmatični osebi zgodnje dobe jugoslovanske zasedbe Prekmurja – sicer Maistrovemu prostovoljcu iz Huma pri Ormožu na Štajerskem, ki mu želja po javnem položaju v Prekmurju ni bila tuja niti v nemirnih mesecih pred jugoslovansko zasedbo.¹⁷ Sever je namreč prispel v Mursko Soboto že januarja 1919, kmalu po prodoru kapetana Jurišića, in tam v Hotelu Dobray ustanovil Narodni svet, ga razglasil za provizorično slovensko oblast in začel uradovati v slovenščini. Jurišićev avanturistični podvig se je, kot je znano, končal klavrno, zato je tudi Sever moral pobegniti iz Murske Sobote, kamor se je že nekaj mesecev kasneje zmagošlavno vrnil.¹⁸

V Prekmurju je jugoslovanska oblast potemtakem pomembno posegla v delovanje in organizacijo občin. Pri vzpostavljanju novih občinskih vodstev se je poslužila instituta gerentstva – zakonodajne možnosti, ki jo je občinska zakonodaja v avstrijski polovici dvojne monarhije poznala že v desetletjih pred izbruhom prve svetovne vojne. Institut gerentstva je avstrijski državni, t.i. politični upravi

¹⁶ Kokalj, *Prekmurski Slovenci*, 26.

¹⁷ Kokalj, *Prekmurski Slovenci*, 31.

¹⁸ *Delovanje Božidarja Severja v mesecih po jugoslovanski zasedbi Prekmurja je doslej podrobneje obravnaval zgolj László Göncz, Božidar Sever. Na voljo je sicer obilica arhivskih virov, denimo AS 60, Prekmurje V, 13428/1920; PAM 1691, t. e. 3, 111; PAM 1691, t. e. 3, 121/1; PIŠKMS, t. e. 25; ovoj 25/57 itn.*

¹⁴ PIŠKMS, t. e. 3, ovoj 3/6.

¹⁵ Berecz, *The Politics*, 61.

omogočal, da je v primeru nezadovoljivega ravnanja župana v določenih primerih tega odstavila in na njegovo mesto imenovala gerenta, ki je nato s pomočjo zaupnikov opravljal funkcije iz delokroga avtonomne občinske uprave.¹⁹ Tozadevno je sicer znanih nekaj bolj ali manj razvpitih primerov imenovanja gerentov na Kranjskem, vendar pa se je avstrijska oblast v resnici začela tega instituta pogosteje posluževati šele v času prve svetovne vojne – tako za odstranjevanje županov, ki so veljali za sumljive oziroma nevarne za javno varnost, kakor tudi za nadomestitev tistih, ki so bili vpoklicani v vojsko.²⁰ Po razpadu Avstro-Ogrske pa je Narodna in kasneje Deželna vlada na ozemlju pod njenim nadzorom in upravo institut gerentstva uporabila za množično »čiščenje« in odstanjevanje županov, ki naj bi domnevno delovali »proti Jugoslaviji in proti koristim občinstva.«²¹

Kdo so bili prekmurški vaški gerenti in občinski odborniki v prvih letih jugoslovanskega Prekmurja? To so bili vaščani – brez izjeme moškega spola –, ki so bili izbrani in imenovani iz vrst domačinov. Šlo je, skratka, za posameznike, prebivajoče v vaseh neke občine, ki so imeli v tej občini domovinsko pravico. Dotični občini so plačevali občinske davke (doklade) in opravljali določena dela (čiščenje potokov in popravljanje cest), to pa jim je v zameno dajalo pravico do sodelovanja in soodločanja pri občinskih zadevah. Če pogledamo njihov socialni status oziroma položaj, potem vidimo, da so bili gerenti skoraj brez izjeme skromni kmetovalci; številni med njimi so – vsaj sodeč po virih – živeli v zelo ubornih socialnih razmerah. Da je bila njihova revščina za zunanjega opazovalca izstopajoče dejstvo, vredno omembe in komentarja, lahko razberemo tudi iz zgoraj omenjenega poročila Janka Brejca. Med svojim obiskom Spodnje Lendave, v

času potovanja po Prekmurju jeseni 1919, so ga tam pričakali komandant mesta, vse slovensko uradništvo ter gerenti iz lendavskega okrožja. Slednji so na predsednika Deželne vlade »napravili jako beden utis. Slabo hranjeni in slabo oblečeni.«²² Razmere se vsaj sodeč po opisu Gašparja Lipovška – nekakšnega prekmurskega gubernatorja, ki je od junija 1920 od novembra 1936 kot civilni komisar oziroma okrajni glavar za Prekmurje ter kasneje kot sreski poglavar iz Murske Sobote usmerjal delovanje jugoslovanskega uradništva v (severnem) Prekmurju –, niso pretirano izboljšale niti več let po jugoslovanski zasedbi. Ko je leta 1926 Lipovšek kot murskosoboški sreski poglavar opravljal revizijo poslovanja občin na Goričkem, je v poročilu posebej izpostavil, da so na čelu občin »neuki seljaki, ki umejo pač ravnati s plugom, ne znajo pa sukati peresa« – gerenti so »poljedelci, ki se niso nikoli učili slovenščine, katerim dela knjižni jezik velike težave, manjši ljudje, ki morajo pa dnevno delati v svojem gospodarstvu in se šele po opravljenem dnevnem delu lotijo izmučeni in utrujeni reševanja spisov.«²³ Podoba materialnega položaja gerentov razkriva tudi dejstvo, da so se zaradi eksistenčnih razlogov številni med njimi kmalu po imenovanju na gerentski položaj tej časti odpovedali. Na začetku aprila 1920 je tako župan občine Nemčavci pisal civilnemu komisarju, da se za župansko čast, »dolgi zavalin, ar tako malo posestvo man, kaj z toha maloga dohotka živeti nemorem in tak sam presiljen kaj sebi in falaminiji morem indrik kruha iskati ar sam vö vučeni mašinister I tak po leti na več mesencov zdumi odidem I tak občinsko županstvo sponjavati sam nej mogoči.«²⁴ Podobno kot nemčavski župan je par tednov prej tudi gerent občine Gornji Petrovci zaprosil za razrešitev z županskega mesta, češ da je kot lastnik mlatilnega stroja primoran služiti si kruh od vasi do vasi, zaradi česar ne utegne opravljati županskih dolžnosti.²⁵

Ob zvečine skromnem socialnem in gospodarskem ozadju je bila vaškim gerentom skupna tudi nezadostna splošna izobrazba in predvsem nepoznavanje županskih pristojnosti in odgovornosti kar zadeva občinsko poslovanje. Okrajni glavar je

¹⁹ Gl. denimo *Občinski red*, 40–41.

²⁰ Nemara najbolj razvpit je idrijski primer, ko je oblast socialdemokratskega župana zamenjala z gerentom gl. Šlabnik, *Frontna črta*, 42–61. O občinskih odborih, ki so bili razpuščeni med vojno in pred njo tudi: *Občinska uprava*, november 1916; *Prav tam*, april 1913.

²¹ AS 61, škatla 3, nerazporejeno. Da je šlo pri odstavljanju županov in imenovanju gerentov v prvih dveh letih po razpadu Avstro-Ogrske za množični pojav, potrjujejo številne uradne objave naredb poverjeništa za notranje zadeve glede imenovanj gerentov in gerentskih sosvetov. Gl. *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani in Uradni list deželne vlade za Slovenijo*.

²² Kot v op. 10.

²³ PIŠKMS, t. e. 3, 3/6.

²⁴ PIŠKMS, t. e. 4, 4/38.

²⁵ PIŠKMS, t. e. 1, 1/47.

Tek. št.	Ime občine	Ime nastavljenega gerenta	Opomba
26	Černci, Dolnji	Királyszek	1 Šmurer Alojzij
27	Čipinci	Kerkafő	1 Šlehiš Mihel
28	Črenšovci / Črenslavci / Cseföld		2 Horváth Ivan ✓
29	Črnci, Murski	Muracsarmely	1 Prilec Branc ✓
30	Črnelavci	Kisszombat	1 Kumin Ivan ✓
31	Dankovci	Úrfalu	1 Bencák Štefan ✓
32	Dobrovnik	Lendvavasarhely	2 Fališ Jožef ✓
33	Dokležovja	Murakely	2 Balažič Martin ✓
34	Dolenci, Mali	Kisdolány	1 Lainšček Karel ✓
35	" Velki	Nagydolány	1 Gorenji Imre ✓
36	Doliš	Völgyköz	1 Spilak Franc ✓
37	Dolina na Dol.	Völgyifalu	2 Adorján Nikola ✓
38	" " Gor.	Völgyes	1 Fortil Adam ✓
39	Domajninci	Domholja	1 Kováč Mihel ✓
40	Domajnškovci	Domonkosfa	1 Hary Jožef ✓
41	Filovci	Filoc	2 Oslai Franc ✓
42	Fokovci	Urdomb	1 Vörös Peter ✓
43	Füksinci / Füksilanci /	Kismariabavas	1 Šalomen Alojzij ✓
44	Gančani / Ganča /	Lendvározsavölgy	2 Mašič Martin ✓
45	Gederovci	Kőhida	1 Bašič Jožef ✓
46	Genterovci	Gönterháza	2 Perš Aleš ✓
47	Gomilica	Lendvaszentjózsef	2 Raj Štefan ✓
48	Gorica	Halmosfő	1 Veron Matija ✓
49	Görlinci	Görhegy	1 Nemec Štefan ✓
50	Gradišče	Muravárhely	1 Kličar Jožef ✓
51	Gyertyános / Gaherja /	Zalagyertyános	2 Marofi Jožef ✓
52	Harmosmalom	Harmosmalom	2 Fehér Nikola ✓
53	Hidvég / Mostje /	Lendvahidvég	2 Jakob Jožef ✓
54	Hodoš	Órihodos	1 Laco Peter ✓
55	Hotiza	Murárev	2 Balažič Štefan ✓
56	Ivanci	Zalaivánd	2 Gabor Pavel ✓
57	Ivanjšovci	Alsójanoska	1 Varga Adam ✓
58	Ivanovci / Dolnji sv. Benedik /	Alsószentbenedek	1 Škrilec Jožef ✓

Seznam postavljenih gerentov v občinah Prekmurja (PIŠKMS, t.e. 2, 2/27)

sicer za gerente organiziral vrsto tečajev, a se je kljub temu kmalu izkazalo, da so ogrska tradicija upravljanja vaških občin s pomočjo poklicnih vaških notarjev, ki so skrbeli za občinsko poslovanje pred jugoslovanskoasedbo, in predvsem izrazito skromni "kadrovski potenciali", ki so bili na voljo v prekmurskih podeželskih občinah, popolnoma ohromili delovanje municipalne avtonomije. Kmalu po namestitvi gerentov se je izkazalo, da so vaški župani do te mere nevešči občinskega poslovanja, da je bilo treba vzpostaviti "ad hoc" uradniška mesta občinskih tajnikov, ki so po svoji funkciji in položaju zelo spominjali na vaše notarje. Šlo je za izobražene posameznike – povečini za »prišleke« –, ki so, na identičen način kot notarji v ogrski dobi, dobili pristojnost za več občin in v njih skrbeli za ustrezno občinsko poslovanje, za evidentiranje in pripravljanje listin, za zapisnike in obračune itn. Vendar pa je bil ta uradniški položaj v Prekmurju kmalu ukinjen. Razpoložljiva državna sredstva za financiranje občinskih tajnikov niso zadoščala, vaše občine pa so se praviloma upirale pobudam civilnega komisarja, da bi za njihove storitve plačevale iz občinskih proračunov. Poslednji žebelj v krsto instituta občinskih tajnikov so zabili tajniki sami, ko so se poskusili organizirati v nekakšen sindikat, pa tudi s tem, da so pred državnozborskimi volitvami domnevno agitirali za Radićevo Hrvatsko seljačko stranko. Posledično so bili občinski tajniki novembra 1922 odpravljeni, občinski gerenti pa so bili odtlej pri opravljanju občinskih poslov prepuščeni samim sebi oziroma neformalni pomoči orožnikov oziroma učiteljev, ki so prebivali v bližini.²⁶

V postopku izbire in odločanja o imenovanju posameznih gerentov je državna oblast pogosto sledila željam in pričakovanjem lokalnega prebivalstva. Civilni komisar je tako običajno naročil lokalnemu orožniškemu poveljniku, naj na terenu preveri razpoloženje in pričakovanja prebivalstva in poroča o svojih opažanjih. Iz tovrstnih poročil lahko razberemo, da je zlasti jugoslovanski varnostni aparat ustreznost gerentov presojal tudi z vidika politične zanesljivosti in lojalnosti do oblasti.

Potem ko je v Nemčavcih zgoraj že omenjeni gerent zaradi eksistenčnih razlogov odložil svojo funkcijo, je stekel postopek iskanja novega. Orožniška postaja Puconci je kmalu poročala civilnemu komisarju, »da v občini NEMČOVCI bi bil in voljen prevzeti občinske posle kod gerent JOSIP GOMBA štev. 18, omenjeni je pravi Slovenec, in tudi zanesljiva oseba. Z gor omenjenim je ljudstvo občine NEMČOVCI popolnoma zadovoljno da prevzame posle občinskega gerenta.«²⁷

Na izbiro gerentov je v prvih mesecih jugoslovanske zasedbe Prekmurja še zlasti vplival poprejšnji premislek o morebitnih posledicah, ki bi jih za državno in javno varnost lahko imelo imenovanje nekega posameznika na gerentsko funkcijo. V obdobju do podpisa trianonske mirovne pogodbe junija 1920 je bila državna meja med Kraljevino SHS in Kraljevino Ogrsko še zmeraj zgolj provizoričnega značaja, pri čemer so se v nekaterih predelih Prekmurja spričo katastrofalnih socialnih razmer in madžarske agitacije širili protijugoslovanski sentiment. Vendar pa je bilo tudi v letih po podpisu mirovne pogodbe – še zlasti v obdobju do leta 1924, ko je bila državna meja dokončno zakoličena tudi na terenu – vprašanje varnosti in zanesljivosti še zmeraj pomemben kriterij, po katerem je jugoslovanska uprava v sodelovanju z orožniškimi formacijami na terenu izbirala gerente. V vsakem primeru so med vaščani v prvi vrsti iskali zanesljive osebe. Ko se leta 1921 v Križevcih niso uspeli dogovoriti glede novega gerenta, jim je pisal okrajni glavar in naročil, naj vendar to čimprej storijo. Pri tem pa jim je zabičal, da mora biti župan »vsega zaupanja vreden mož, ki bo sposoben in vreden prevzeti župansko čast.«²⁸

Če se je izkazalo, da gre tozadevno za nezanesljive osebe, je sledila menjava gerenta. Z jeklenim prijemom in budnim očesom jugoslovanskega varnostnega aparata se je imel tako že kmalu po svojem imenovanju priložnost seznaniti župan Cankove Ivan Bač. Že 24. novembra 1919 je komandir orožniške postaje poročal, da je Bač »v vseh javnih zadevah jako nemaren in tudi nezanesljiv.« Med drugim naj bi skrivoma podpiral tihotapce. Iz tega razloga je komandir v pismu civilnemu ko-

²⁶ O zaposlovanju in odslavljanju prekmurskih občinskih tajnikov si je mogoče ustvariti predstavo na osnovi obsežne dokumentacije v PIŠKMS in AS 60, Prekmurje IV/V in Prekmurje V.

²⁷ PIŠKMS, t. e. 4, 4/38.

²⁸ PIŠKMS, t. e. 4, 4/20.

misarju predlagal, naj »kot župana enega drugega moža postavi in sicer enega katerega naj ljudstvo zbere, ali naj se da tukajšnji postaji ukaz, da enega sposobnega moža, s katerim bi bilo tudi večina ljudstva zadovoljno predlaga.« In res, civilni komisar se je s predlogom strinjal in naročil žandarmerijski postaji, naj »pri volitvi posreduje« na način, da bo predal gerent Bač »v 48 urah službo drugemu od ljudstva izvoljenemu gerentu.«²⁹

Še zlasti v širši okolici Lendave, na področjih, kjer je strnjeno prebivala madžarska oziroma madžarsko govoreča manjšina, je ob siceršnji zanesljivosti pomembno vlogo pri presoji ustreznosti nekega kandidata za gerentsko funkcijo igrala tudi nacionalnost. Potem ko je gerent v Dolgi vasi Jožef Raj oktobra 1920 zaprosil civilnega komisarja, naj ga odveže gerentske funkcije, je bil za mnenje o ustreznem kandidatu povprašan komandir orožniške postaje Dolnja Lendava. Lendavski komandir je v Mursko Soboto poročal, »da v občini Dolgavas in Goricah dolgovaških – skupna občina, katera šteje približno 1700 duš ni nobenega primerne in sposobnega gerenta, kateri bi slovensko govoriti in pisati znal na razpolago oziroma noče nobeden domači občan prostovoljno gerentstvo v občini Dolgavas prevzeti, ker se stranke nočejo sporazumeti, posebno v Dolgavasi brez Goric kjer bi najraje kakega zagrizenega Madjara za župana imeli.«³⁰ Komandir je zato predlagal, naj civilni komisar kot gerenta začasno imenuje kakšnega državnega uradnika, ki bo vsaj za silo uredil poslovanje občine, pri tem pa naj mu kot namestniki in odborniki pomagajo domačini.

Tudi v občini Čentiba pri Dolnji Lendavi je prvotnega gerenta, ki je bil madžarske narodnosti, zamenjal socialno slabše stoječi Slovenec. O posledicah, ki jih je ta zamenjava povzročila, pa je civilnemu komisarju decembra 1920 poročal že omenjeni Božidar Sever, v tistem času dolnjelendavski gerent in predsednik »Zveze županov in občinskih predstojnikov okraja v Dolnji Lendavi (Prekmurje),« da je med Madžari »nastal naenkrat strašen trušč, kako pa pridemo mi kmetje do tega, da bi upravljal našo občino siromašni Slovenec, ker smo dosedaj bili mi vajeni gospodariti. Napaka, katero je seveda storil novi gerent je bila ta, da se je hotel

maščevati nad prejšnjimi gospodarji, ter si je izbral gerentski sosvet izmed samih Slovencev, ki stanujejo v goricah.« Položaj v občini je postajal vse bolj napet, a so na koncu spor zgladili na način, da so bili v občinski svet ob županu in dveh Slovencih izvoljeni še trije Madžari.³¹

Zanesljivost, državni varnostni interesi in pripisana nacionalnost so bili potemtakem ključni elementi birokratskega merila, s katerim so prekmurski uradniki in orožniki presojali ustreznost kandidatov za zasedbo gerentskih in občinskih odborniških mest. Kot kažejo nekateri primeri, pa ti kriteriji niso bili absolutni in brezpogojni. Kompleksne razmere, ki so vladale v Prekmurju v mesecih in letih po »osvoboditvi,« so namreč jugoslovanske oblastne urade silile v sklepanje kompromisov. Zaradi odslovitve vaških notarjev je v pokrajini močno primanjkovalo izobraženega lokalnega osebja z dobrim uvidom v lokalno socialno in politično dinamiko. Tak manko kompetentnih oseb bi že v običajnih razmerah ohromil občinsko poslovanje. Še toliko bolj pa je bilo to značilno za obdobje neposredno po koncu prve svetovne vojne, ko se je jugoslovansko uradništvo v Prekmurju soočalo z globoko socialno krizo, ki bi lahko ob primerni protijugoslovanski agitaciji nudila precej političnega netiva za izbruh množičnega nezadovoljstva.³²

Tehtanje med varnostjo in zanesljivostjo občinskega poslovanja na eni strani in njegovo učinkovitostjo na drugi, je zato tudi najvplivnejše predstavnik jugoslovanske oblasti v Prekmurju sililo k temu, da pogledajo v stran ali skozi prste – oziroma da, če je treba, tudi zamižijo na obe očesi. Nena vaden primer vaškega notarja Kalmana Györyja, domačina iz Murske Sobote, ki je do odslovitve oktobra 1919 skrbel za občinsko uradovanje v vaških občinah Černelavci, Veščica, Kupšinci, Černci, Setovci, Krog, Bakovci, Rakičan in Nemčavci, je tozadevno nadvse poveden.³³ Če je jeseni 1919 kot »madžaron« in »protijugoslovanski hujskač« izgubil službo, je nekaj mesecev kasneje po vsem sodeč ponovno sodeloval pri občinskih opravilih. To je

²⁹ PIŠKMS, t. e. 2, 2/13.

³⁰ PIŠKMS, t. e. 2, 2/53.

³¹ PIŠKMS, t. e. 1, 1/60.

³² O izbruhih ljudskega upornišstva in nezadovoljstva na današnjem slovenskem in širšem jugoslovanskem ozemlju v »prevratni dobi« gl. Centrih, Govorile so celo strojnice; Beneš, The Green Cadres; Banac, Emperor Karl.

³³ PIŠKMS, t. e. 4, 4/42.

zelo zmotilo civilnega komisarja. Iz civilnega komisariata je zato novembra 1920 na naslov Gustava Puša, predstojnika oddelka državne policije v Murski Soboti in sočasno tudi gerenta občine Murska Sobota, romal uradni dopis. Civilni komisar je v dopisu Puša opozoril, da je iz korespondence civilnega komisariata z murskosoboško občino mogoče razbrati, da »pri občinskem uradu v Murski Soboti kot tajnik nameščeni bivši občinski bilježnik Györy v imenu županstva podpisuje ter se celo poslužuje občinskega uradnega pečata« – in to navkljub komisarjevim eksplicitnim navodilom, naj se Györy odpusti. Civilni komisar Lipovšek je k temu dodal še naslednje:

»Kakor je gospodu predstojniku znano, je bil Györy radi protidržavnega delovanja od tukajšnjega urada enkrat že pravnomočno obsojen in je dotično kazni že odslužil. Tudi drugače mi je znano, da se mož ne more sprijazniti z našimi okoliščinami. Zato smatram, da je absolutno nedopustno, da bi on izdajal kakšna potrdila s svojim podpisom v imenu županstva ali da bi se mu mogel poveriti občinski pečat.

Gospodu vodji vnovič naročam, naj temu nedostatku energično odpomore in skrbi, da čimprej prevzame mesto občinskega tajnika druga oseba, ki bo uživala zaupanje slovenskega prebivalstva v Mursku Soboti. O Györy-u se tega ne more trditi.

Zadevno poročilo pričakujem ob povratku spisa čim prej.«³⁴

Murskosoboški gerent in predstojnik oddelka državne policije v tem mestu je še isti dan (2. novembra 1920) odgovoril civilnemu komisarju, opozarjajoč,

»da je poverjen občinski tajnik Györy z izdajo potrdil o družinskih in premoženjskih razmerah tukajšnjega revnega prebivalstva v svrhu dobave žita potom nakazil tuk. okr. glavarstva. To se je poverilo Györyu radi tega, ker najbolje pozna tuk. prebivalstvo in se mu je tudi naročilo naj taka potrdila daje le tistim, ki nimajo To sem civ. komisarijatu že ponovno poročal.

Da je bil Györy kaznovan, mi je osebno znano, ker sem dotično preiskavo vodil sam.

Györy je bil na seji občinskega sosveta dne 23. VII. 20 predlagan in sprejet je soglasno v službo kot občinski tajnik in je bil prepis dotične občinske seje poslan civilnemu komisarijatu. Ako bi se ga hotelo danes, kakor se to naroča v citiranem nalogu okrajnega glavarstva odsloviti, bi zadelo to na velike težkoče.

Resnici na ljubo moram pripomniti, da je Györy opravljal svoj posel dosedaj v zadovoljnost. Zlasti je sestavljal dobro razne sezname, kakor spisek rekrutov, popis živine in drugo, kar bi komu drugemu, ki ne pozna razmer, ljudi in jezika delalo velike težkoče.

Ako je tamuradno razen omenjene kazni o njem kaj neugodnega znano, prosim da se me o tem obvesti, da se zamorem po tem ravnati.«³⁵

Ime nekdanjega vaškega notarja Kalmana Györyja je bilo sicer v mesecih po jugoslovanski zasedbi vpisano tudi na »Seznam politično nezanesljivih in državni nevarnih oseb in inozemcev območja 5. orožniške čete.«³⁶ Na ta seznam so čuječe jugoslovanske sile, zadolžene za ohranjanje reda in discipline v Prekmurju, sistematično vpisovale vse prekmurske prebivalce, osumljene prikritega oziroma javnega delovanja zoper Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ob Györyjevem imenu in priimku je bilo tako v seznamu pripisano, da je »madžarskega duha,« očitana pa mu je bila »propaganda za priklonitev Prekmurja k Madžarski.« Zaradi tega so ga orožniki okarakterizirali z oznako »nevaren.« Vendar pa Györy ni bil edini primer posameznika, ki je z novo oblastjo sodeloval navkljub protijugoslovanskim stališčem, dejanjem ali čustvom. Po vsem sodeč je bilo prekmursko politično-administrativno sivo polje, kjer so se zaradi širših družbenih okoliščin zapovedani državni ideali vsakodnevno srečevali s pragmatičnimi uradniškimi preudarki, še kar veliko. In vse kaže, da je bila jugoslovanska oblast za pomiritev prebivalstva in zagotovitev kolikor toliko stabilnih socioekonomskih razmer pripravljena sklepati še večje kompromise. Tako je bil že

³⁵ Ibid.

³⁶ AS 60, Prekmurje IV/V, »Seznam politično nezanesljivih in državni nevarnih oseb in inozemcev območja 5. orožniške čete«.

³⁴ PIŠKMS, t. e. 1, 1/12.

marca 1923 v Murski Soboti za gerenta imenovan domačin, ugledni odvetnik Ludvik Šömen – tisti Ludvik Šömen, ki se je, tako kot Györy, na začetku jugoslovanske dobe znašel na seznamu politično nezanesljivih, češ da je »madžarskega duha,« saj da mu ni tuja »propaganda v prid Madžarski,« in ki je zato »nevaren« za jugoslovansko oblast. Zdi se skratka, da je državnim uradnikom, ki so imeli v pokrajini v rokah škarje in platno, kmalu postalo jasno, da v obstoječih pogojih ekonomskega in socialnega razsula, s katerim se je v letih po vojni soočala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, v Prekmurju ne bo mogoče obvladovati razmer brez kohabitacije z lokalno elito.

V virih pa najdemo tudi številne primere prekmurskih domačinov, ki so odložili gerentsko funkcijo oziroma zavrnilo imenovanje, saj niso zmogli ali pa se niso čutili zmožne nositi bremena odgovornosti za delovanje občinske uprave. Številni, ki so bili imenovani kmalu po jugoslovanskem prihodu, so se položaju odpovedali. Nekateri izmed tistih, ki so bili predlagani kot njihova zamenjava, pa so v svojih dopisih, naslovljenih na civilnega komisarja, na dolgo in široko utemeljevali, zakaj da niso primerni za gerentsko čast. Ob siceršnji gostobesednosti lahko po drugi strani v dokumentih zasledimo tudi strnjena, a tehtna pojasnila. Ko so decembra 1920 občani izbrali za gerenta občine Bokračič Matijo Rituperja, je ta imenovanje odklonil z utemeljitvijo: »Jaz ne morem sprejeti gerentskih poslov, ker sem nesposoben.«³⁷

Po drugi strani nas seveda ne more presenetiti niti dejstvo, da so številni kandidati za gerentski položaj pokazali veliko entuziazma in energičnosti, ko se je ponudila priložnost, da prevzamejo občinske vaje v svoje roke. V resnici je marsikateri posameznik nadzor nad občinskim poslovanjem videl kot priložnost – zase in za svojo vaško klientelo. Spomladi 1926, denimo, se je gerent občine Dolnji Slaveči pritožil sreskemu poglavarstvu v Murski Soboti, »dasose po Občini skuper zbrali Odborniki i Očinari paso mene tožili dasonej poredi sklenjeni Občinski računi /.../ Zdaj sosepa skuper zbrali potistem pamene tožijo pa Občino gor burkajo danaj mene nič nabogajo kanjim jas šafar liki zamenof hodijo po Občini paje gor burkajo pamene šinfajo

pagovorijo danaj nišče naredi Občinske cesta pana puca potoke dokeč nedo meli drugoga župana.«³⁸ Ker je zaradi nezadovoljstva z občinskim vodstvom grozilo, da bodo ceste in potoki – za njihovo čiščenje je namreč bila zadolžena občina, delo pa je organiziral župan – ostali nevzdrževani, je sreski poglavar naročil orožniški postaji v vasi Serdica, naj varuhi reda na terenu preverijo, »kaj je na stvari in ali bi bilo treba proti navedenim postopati.« Po opravljeni preiskavi je patrulja poročala, da se v občini res zbirajo podpisi proti gerentu, to pa zato, »ker so opazili odborniki da dela občinski gerent manipulacije pri občinski blagajni.« Vendar pa odborniki niso »hodili po občini in burkali ljudi da ne smejo popravljati ceste in izvrševati občinskih del.« Izkazalo se je, da prebivalstvo gerenta resnično ne mara, a to naj bi bila njegova krivda, saj »izvaja gerent svoje posle v zadnjem času jako strankarsko in imajo njegovi prijatelji vedno posebne ugodnosti kar napram svoje nasprotnike vedno sekira.«

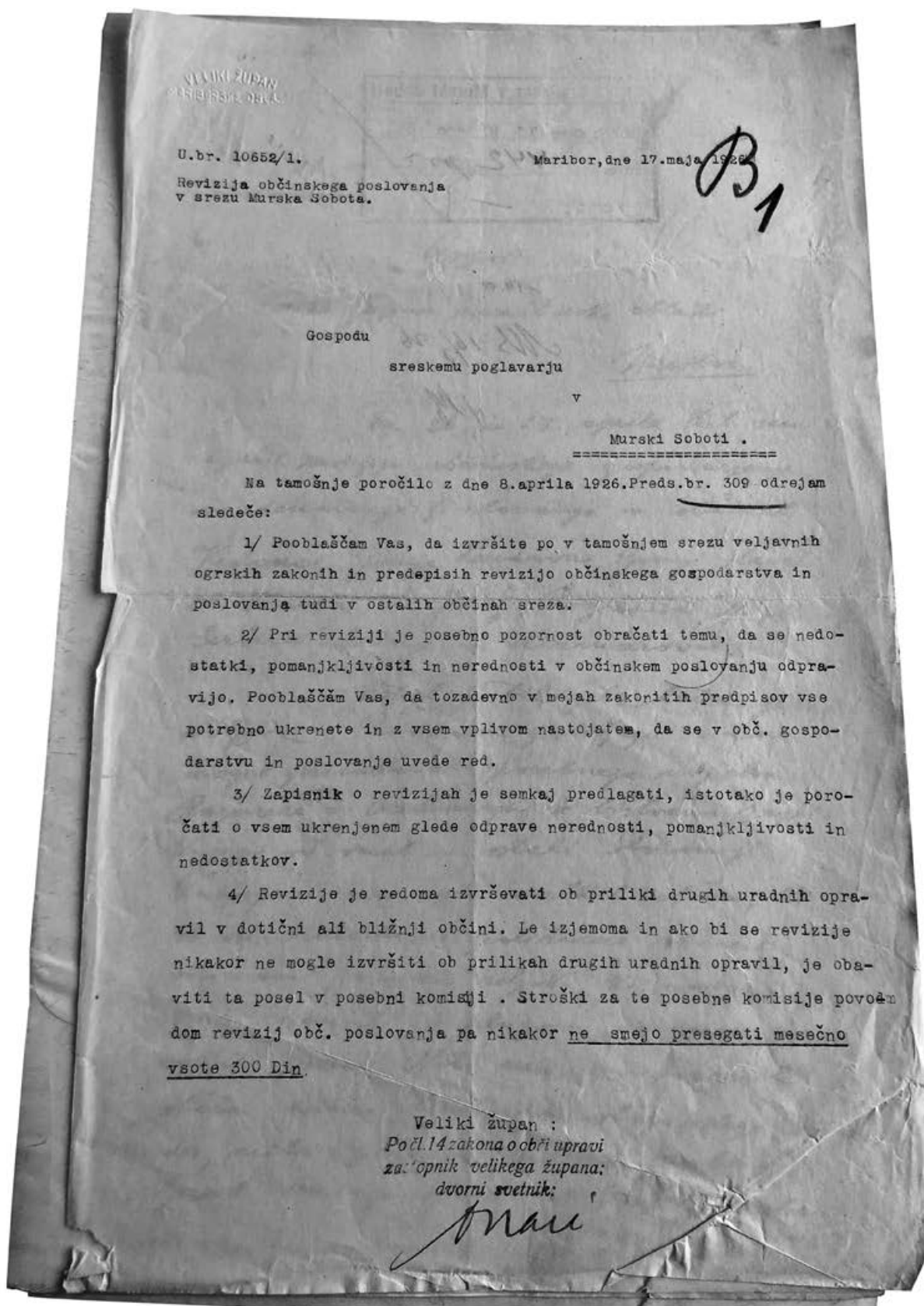

Tudi dobrih sedem let po jugoslovanski zasedbi so bile razmere v številnih prekmurskih vaških občinah po pričevanju murskosoboškega sreskega poglavarja daleč od solidnih. Ponekod so bile pravzaprav še zmeraj docela obupne. Potem ko je Gašpar Lipovšek septembra in novembra 1926, nato pa še januarja 1927 opravljal revizijo poslovanja v občinah Kuzdoblan (Kuzma op. p.), Sotina, Matjaševci, Trdkova, Tešanovci, Vučja gomila, Fokovci, Petanjci, Tišina, Tropovci in Gradišče, je v poročilu mariborskemu velikemu županu zapisal, da »pri vseh občinah vladajo najprimitivnejše razmere.« »Niti ena izmed navedenih občin nima lastne občinske hiše ali pisarne. Gerenti uradujejo povsod v svojih stanovanjih v sobah pri najbolj slabih higijenskih prilikah. Nobena občina nima lastnega tajnika ali pisarja, gerenti – neuki kmečki ljudje – uradujejo pač po najboljši vednosti. Seveda so primorani za vsako najmanj nešablonsko delo naprositi za pomoč ali žandarmerijo ali učitelja oziroma prihajajo semkaj v urad po navodila.«³⁹ Vse obiskane občine so premogle zgolj en kos občinskega inventarja: občinsko lado ali skrinjo, ki se uporablja za shranjevanje najpomembnejših knjig in spisov. Večina županov

³⁷ PIŠKMS, t. e. 4, 4/39.

³⁸ PIŠKMS, t. e. 3, 3/3.

³⁹ PIŠKMS, t. e. 1, 1/6.

Navodila velikega župana za revizijo občinskega poslovanja v srezu Murska Sobota, 17. maj 1926
(PIŠKMS, t.e. 3, 3/6)

ni vodila delovodnikov in ni sestavljala zapisnikov občinskih sej. Nobena občina ni imela kazala k občinskim spisom. Ni bilo izkazov o popisu in gibanju prebivalstva, o občinskih revežih, slepcih, umobolnih, gluhonemih. Le delovodnik o izdanih živinskih potnih listih je bil voden »dokaj vestno,« pa tudi, tako Lipovšek, »prijavno knjigo tujih vojaških obvezancev in odjavno knjigo lastnih vojaških obvezancev vodijo povsod v prav lepem redu, čisto in pregledno ob uporabi uradno dodeljenih tiskovin.«⁴⁰

Na podobne razmere je Lipovšek naletel že nekaj mesecev prej, pomladi 1926, potem ko ga je veliki župan pooblastil, naj izvrši »po v tamošnjem srezu veljavnih ogrskih zakonih in predpisih revizijo občinskega gospodarstva in poslovanja« in naj bo pri tem pozoren, »da se nedostatki, pomanjkljivosti in nerednosti v občinskem poslovanju odpravijo« – da naj, skratka v občinsko poslovanje prekmurskih občin končno uvede red.⁴¹ Po reviziji »občinskega gospodarjenja in denarnega poslovanja« v občinah Vidonci, Gornja Lendava, Gornji Slaveči, Dol. Slaveči, Sv. Jurij, Rogaševci, Nuskova, Serdica, Ocinje in Kramarovci, je Lipovšek sklenil, da »pri danem položaju nisem mogel pričakovati posebnega uspeha.« Z občinami upravljajo neizobraženi kmetje, pri čemer niti »ena revidiranih občin nima lastnega občinskega doma, da, niti pisarne nima nobena. Gerent uraduje v sobi ali hiši, v kateri se s svojo družino čez dan zadržuje in ki mu služi tudi za spalnico. Da je pod takimi okoliščinami točno občinsko poslovanje nemogoče, leži pač na roki.«⁴² Če je bilo blagajniško poslovanje v večini občin zadovoljivo, je v občini Dolnji Slaveči Lipovšek ugotovil, da je »v občinskih računih tak nered, da bo revizijo mogoče izvršiti še le po ureditvi povodom predaje občinskih poslov novemu gerentu. Sedanji gerent je bil na dan revizije tako pijan, da ni bilo mogoče z njim govoriti.«⁴³ Tudi gerenta občin Sv. Jurij in Ocinje sta vodila »občinsko blagajno v takem neredu in nepreglednosti, da sem ju pozval, da mi do 15. maja ob priložnosti v M. Soboti data pojasnila k računskim zaključkom odnosno prineseta od občinskega zastopa podpisana rekonstruirana letna

obračuna.«⁴⁴ Svoja opažanja je Lipovšek zaključil z naslednjimi besedami:

»Izkustvo me uči, da prehudo pritiskanje in žuganje ali kaznovanje tukajšnjih gerentov nikoli ni zadelo v živo. Dotični gerent noče ostati dalje na svojem mestu, vsak se boji postati mu naslednik, kar ima za posledico, da postane gerent častilakomnež, ki je za občinsko poslovanje najmanj sposoben. Pri vsakem uradovanju je treba razsodnosti in spretnosti; prav posebej pa velja to še za občine in vse agende, ki so v zvezi z njo, tembolj ker mora imeti upravni uradnik pred očmi skorajšnje uveljavljanje novega občinskega zakona, ki bo na polju poslovanja v občinah prinesel zelo tehtne spremembe.

Za izvršitev revizije so gerenti prav hvaležni, ker jim je edino tako mogoče ob roki spisov in občinskih seznamov dati njim razumljiva pojasnila, podučila in opominje in sicer vpričo dveh ali več občinskih poglavarjev, da tudi le ti uvidijo, da so gerenti oblastno primorani voditi gotove knjige in spise. K revizijskemu uradovanju pritegnem vedno tudi vsaj dva občinska poglavarja.«

Čeprav lahko Lipovškova pojasnila razumemo tudi kot poskus zagovora in obrambe pred očitki lastnega predstojnika, ki ga je po vsem sodeč sumil pomanjkljivega nadzora nad delovanjem vaških občin, pa je bil po drugi strani tovrsten opis razmer tudi nedvoumno sporočilo najvišjega predstavnika državne oblasti v Prekmurju hierarhično nadrejenim uradom, da je v prvih povojnih letih jugoslovanska država pri uveljavljanju lastnih pričakovanj in zahtev v priključeni in domnevno odrešeni pokrajini naletela na omejitve, ki jih v svojih prizadevanjih po čimvečjem obvladovanju in nadzoru prekmurskega ozemlja in prebivalstva preprosto ni bila v stanju preseči. Po eni strani je očitno, da država ni razpolagala s človeškimi in materialnimi resursi, ki bi bili potrebni za korenitejši poseg v družbeno tkivo prekmurskih vaških skupnosti. Vprašanje pa je tudi – vsaj iz perspektive dvajsetletne zgodovine prve Jugoslavije –, če je za radikalne politične, socialne in kulturne reforme sploh premogla resen motiv. Z drugimi besedami: veliko resursov bi bilo potrebnih za radikalni lom in hitro vzpostavitev občinske samouprave, ki bi

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ PIŠKMS, t. e. 3, 3/6.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ PIŠKMS, t. e.3, 3/6.

delovala v skladu s pričakovanji državne administracije in upoštevajoč obstoječi zakonodajni okvir. Teh resursov Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev vsaj v prvem letu svojega obstoja preprosto ni premogla.⁴⁵

Po drugi strani pa je v Prekmurju živel prebivalstvo, ki se je zelo postopoma prilagajalo na nov politični, kulturni in socialni okvir, ki so ga čez Muro uvozili »prišleki« – slovenski uradniki, učitelji in orožniki. Slabo izobraženo kmečko prebivalstvo pač ni poznalo »avstrijske« občinske zakonodaje, predvsem pa do jugoslovanske zasedbe ni imelo priložnosti za aktivnejše sodelovanje v občinski samoupravi na način, kot je to potekalo na drugi strani Mure. To prebivalstvo je živel v razmerah z zelo drugačno tradicijo vaške samouprave. Naposled pa je gerentom, ki so obiskovali ogrske vaške šole in se nekaj malega naučili pisati zgolj v prekmurskem oziroma madžarskem jeziku, tudi uradovanje oziroma komunikacija v knjižni slovenščini z druge strani Mure seveda predstavljala velik izziv.⁴⁶

Z nasiljem in brezpravjem je sicer mogoče marsikaj spremeniti tudi čez noč. A proces prilagajanja, ki mu je bilo od avgusta 1919 naprej podvrženo prekmursko prebivalstvo, je v resnici potekal v pogojno demokratičnih razmerah, upoštevajoč obstoječi zakonodajni okvir. Redki so bili primeri in zelo kratka so bila obdobja, ko bi »staroavstrijski« uradniki, ki so v »slovenskih« predelih nove države južnih Slovanov ohranili svoje uradniške položaje tudi po propadu dvojne monarhije, suspendirali ustaljene administrativne procedure in veljavni zakonodajni okvir. Tudi zato je bil proces adaptacije in transformacije prekmurske družbene stvarnosti lahko zgolj precej počasen. In iz tega razloga je občinsko poslovanje v prekmurskih vaških občinah v obdobju, ko so občine vodili imenovani gerenti, trajalo osem oziroma devet let, saj so prve občinske volitve v pokrajini potekale šele v letih 1927 in 1928. Vendar pa so prekmurske vaške občine tudi po tem

še nekaj let živele naprej svoje specifično administrativno in politično življenje, saj je do resnične spremembe v njihovem ustroju in delovanju prišlo šele leta 1933, ko je bila na osnovi novega zakona izvedena komasacija. Namesto dotedanjih 174 je odtlej v Prekmurju delovalo samo še 31 občin.⁴⁷

Avgusta 1919 so prekmurske vaške občine dobile nove štampljke s slovenskimi krajevnimi imeni. Vaške notarje so zamenjali občinski tajniki, madžarske župane pa od jugoslovanske oblasti imenovani gerenti. Navodila so odslej prihajala od drugod, povsem na novo je bila zasnovana država in drugačna od poprejšnje ogrske je bila tudi ideologija, ki je upravičevala južnoslovanski državni projekt. A kljub temu primer delovanja vaških občin lepo razkriva, da je določena dediščina kljub temu vztrajala še leta po razpustu dvojne monarhije. Imperialnih kontinuitet iz časov dvojne monarhije ni bilo mogoče odpraviti čez noč, transformacija pa je potekala zelo počasi. Avgusta 1919 je potemtakem Prekmurje odšlo iz Ogrske – vendar pa je Ogrska kljub temu še dolga leta po jugoslovanski zasedbi ostajala v Prekmurju.

Viri in literatura

Arhivski viri:

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo (1918–1924)

AS 61 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve, 1919–1924

PIŠKMS – Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

PIŠKMS 1 Sresko načelstvo Murska Sobota (1918–1941)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

PAM 1691 Zbirka Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju

⁴⁵ O tem, da Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev s temi resursi ni razpolagala: Lampe, *Yugoslavia as History in Calic, A History of Yugoslavia*.

⁴⁶ Prim.: Kosi, *Summer of 1919*.

⁴⁷ Kokalj, *Prekmurski Slovenci*, 241–243, 320–321. Za natančen popis vseh prekmurskih občin iz obdobja pred komasacijo gl.: Lipovšek, *Prekmurje: seznam občin*.

Časopisni viri:

Domovina (Ljubljana), 1919.
Občinska uprava (Ljubljana), 1913, 1916.
Ptujski list (Ptuj), 1919.
Slovenski gospodar (Maribor), 1919.

Tiskani viri:

Lipovšek, Gašpar: *Prekmurje: seznam občin v abecednem redu, razvrščenih po sodnih okrajih z navedbo raznovrstnih podatkov*. Murska Sobota: Okrajno glavarstvo, 1921.
Občinski red in občinski volilni red za vojvodino Kranjsko. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1910.
Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 1919, 1920.
Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1918.

Literatura:

Banac, Ivo: "Emperor Karl Has Become a Comitadji: The Croatian Disturbances of Autumn 1918". *The Slavonic and East European Review* 70, št. 2, 1992, str. 284–305.
Beneš, Jakub S.: The Green Cadres and the Collapse of Austria-Hungary in 1918. *Past & Present* 236, št. 1, 2017, str. 207–41.
Berecz, Ágoston: *The Politics of Early Language Teaching: Hungarian in the Primary Schools of the Late Dual Monarchy*. Budapest: CEU Press, 2013.
Bogataj, Lovro: Uprava v Sloveniji od prevrata 1918 do izvršitve vidovdanske ustave. *Slovinci v desetletju 1918-1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 373–88.
Bresciani, Marco: Lost in transition? The Habsburg legacy, state- and nation-building, and the new fascist order in the Upper Adriatic. *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe* (ur. Maarten Van Genderachter in Jon E. Fox). Abingdon, Oxon; New York, N. Y. 2018.
Calic, Marie-Janine: *A History of Yugoslavia*. West Lafayette, Indiana: 2019.
Centrih, Lev: »Govorile so celo strojnice!« Boljševizem v prevratni dobi na Slovenskem: med preprostim ljudskim uporništvom in vplivi ruske revolucije. *Slovenski prelom 1918*

(ur. Aleš Gabrič). Ljubljana: Slovenska matica, 2019, str. 311–27.

Egry, Gábor: Fallen Between two Stools? Imperial Legacies, State-Society Relationships and the Limits of Building a Nation-State in Romania after the First World War. *Südost-Forschungen*, 79, 2020, str. 4-31.

Egry, Gábor: Navigating the Straits. Changing Borders, Changing Rules and Practices of Ethnicity and Loyalty in Romania after 1918. *Hungarian Historical Review*, 2, št. 3, 2013, str. 449–76.

Egry, Gábor: Negotiating Post-Imperial Transitions: Local Societies and Nationalizing States in East Central Europe. *Embers of Empire: Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918* (ur. P. Miller in C. Morelon). New York: Berghahn Books, 2018, str. 15–42.

Garstenauer, Therese in Helfert, Veronika: From Imperial City to Red Vienna. The Transformations of the Municipal Administration in Vienna, 1918–1920. *Hofratsdämmerung? Verwaltung Und Ihr Personal in Den Nachfolgestaaten Der Habsburgermonarchie 1918 Bis 1920* (ur. Peter Becker idr.). Wien: Böhlau Verlag, 2020, str. 93–112.

Garstenauer, Therese: Unravelling Multinational Legacies: National Affiliations of Government Employees in Post-Habsburg Austria. *Narrated Empires* (ur. Johanna Chovanec in Olof Heilo). Cham: Springer International Publishing, 2021, str. 213–36.

Haid, Elisabeth in Kosi, Jernej: State-Building and Democratization on the Fringes of Interwar Poland and Yugoslavia: Prekmurje and Eastern Galicia from Empire to Nation-State. *Südost-Forschungen*, 79, 2020, str. 32-70.

Haslinger, Peter: Dilemmas of Security: The State, Local Agency, and the Czechoslovak-Hungarian Boundary Commission, 1921–25. *Austrian History Yearbook*, 49, str. 187–206.

Hein-Kircher, Heidi in Kailitz, Steffen: Double Transformations: Nation Formation and Democratization in Interwar East Central Europe. *Nationalities Papers* 46, št. 5, 2018, str. 745–58.

Ignác, Károly: The Emergence of the Outskirts of Budapest as a New Administrative District

- through the Organisation of the Food Supply, 1917–1919. *Südost-Forschungen*, 79, 2020, str. 71–95.
- Jeličić, Ivan:** To Ensure Normal Administrative Order, and for Population's Greater Comfort? Aspects of Post-war Transition in the Political District of Volosca-Abbazia / Volosko-Opatija. *Südost-Forschungen*, 79, 2020, str. 96–123.
- Judson, Pieter M.:** "Where our commonality is necessary...": Rethinking the End of the Habsburg Monarchy. *Austrian History Yearbook*, 48, 2017, str. 1–21.
- Kokolj, Miroslav:** *Prekmurski Slovenci: od narodne osvoboditve do nacistične okupacije: 1919–1941*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.
- Kosi, Jernej:** Summer of 1919: a radical, irreversible, liberating break in Prekmurje / Muravidék?; *Hungarian historical review* 9, št. 1, 2020, str. 51–68.
- Kosi, Jernej:** The Imagined Slovene Nation and Local Categories of Identification: "Slovenes" in the Kingdom of Hungary and Postwar Prekmurje. *Austrian History Yearbook* 49, 2018, str. 87–102.
- Kučera, Rudolf:** Exploiting Victory, Sinking into Defeat: Uniformed Violence in the Creation of the New Order in Czechoslovakia and Austria, 1918–1922. *Journal of Modern History*, 88, 2016, str. 827–55.
- Lampe, John R.:** *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*. Cambridge: 2003.
- Reill, Dominique:** *The Fiume crisis: life in the wake of the Habsburg Empire*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2020.
- Revesz, Tamas:** For the 'Freedom and Unity' of Carinthia? New Perspectives on the Military Remobilization in the Carinthian Borderland War (1918–1919). *First World War Studies* 7, 2016, šu. 3, str. 265–86.
- Göncz, László:** Božidar Sever – prvi jugoslovanski (slovenski) župan Dolnje Lendave: poudarki delovanja Božidarja Severja, povezani z Dolnjo Lendavo in Prekmurjem. *Lindua: multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija Občine Lendava* 14, št. 22, 2020, str. 40–55.
- Šlabnik, Matevž:** *Frontna črta Idrija: Idrija kot primer notranje fronte med prvo svetovno vojno: magistrsko delo*. Ljubljana: [M. Šlabnik], 2019.
- Stergar, Rok:** Continuity, Pragmatism, and Ethnolinguistic Nationalism: Public Administration in Slovenia during the Early Years of Yugoslavia. *Hofratsdämmerung? Verwaltung Und Ihr Personal in Den Nachfolgestaaten Der Habsburgermonarchie 1918 Bis 1920* (ur. Peter Becker idr.). Wien: Böhlau Verlag, 2020, str. 179–92.
- Trstenjak, Dragotin:** Uprava v Sloveniji. *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije* (ur. J. Lavrič, J. Mal, F. Stele). Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 109–128.

Zusammenfassung

BÜRGERMEISTER, GEMEINDEN UND DIE ORGANISIERUNG DER GEMEINDEVERWALTUNG IM PREKMURJE NACH DER BESETZUNG DURCH UND DEN ANSCHLUSS AN DAS KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN

Im August 1919 besetzten jugoslawische Militäreinheiten die westlichen Teile des Königreiches Ungarn, d.h. das Gebiet, für welches sich auf slowenischer Seite davor der Begriff Prekmurje (Übermurgebiet) eingebürgert hatte. Die westlichen Gebiete zweier ungarischer Gemeinden – Zala und Vas – fielen dann im Juli 1920 mit dem Vertrag von Trianon an das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen.

Nur wenige Wochen nach der Okkupation wurde im Gebiet des Prekmurje mit der Einrichtung der neuen staatlichen Verwaltung begonnen. Diese war der Form nach jugoslawisch, dem Inhalt nach jedoch vollständig slowenisch, denn das gesamte Gebiet war in Verwaltungshinsicht den administrativen Behörden mit Sitz in Ljubljana untergeordnet. Die Staatsmacht, die im Prekmurje von slowenischen Beamten aus den ehemals österreichischen Teilen der Doppelmonarchie verkörpert wurde, griff sehr bald auch in die Organisation und Tätigkeit der Gemeinden ein. Auf dem untersten, lokalen Niveau organisierte und beschränkte sie

die Gemeindeautonomie auf ähnliche Weise, wie sie dies seit dem Herbst 1918 in anderen Gebieten unter ihrer Kontrolle tat. Im gesamten Prekmurje wurden die Bürgermeister durch von der Obrigkeit ernannte Gerenten ersetzt, wobei es in zahlreichen Fällen auch zu einem Personalaustausch kam. Die neuen jugoslawischen Machthaber betrachteten nämlich noch Jahre nach der Okkupation und dem Anschluss die politischen Überzeugungen und Präferenzen der lokalen Bevölkerung mit Argwohn. Der slowenisch sprechenden lokalen Bevölkerung wurde oft (und nicht immer zu Unrecht) das Stigma der Ungarnfreundlichkeit (*madžaronstvo*) zugeschrieben, während die kompakt siedelnde ungarische Bevölkerung, die entlang der neu errichteten Staatsgrenze lebte, für die jugoslawischen Machthaber ein Sicherheitsproblem darstellte. Aus diesem Grund blieb das System des Gerententums im Prekmurje viel länger in Geltung als in den übrigen „slowenischen“ Teilen des ersten jugoslawischen Staates. Die ersten Gemeinderatswahlen wurden im Prekmurje erst im Jahr 1927 ausgeschrieben – aber auch dies lediglich in jenen Gemeinden, in denen eine ausschließlich oder überwiegend slowenisch sprechende Bevölkerung lebte.

Die Organisation und die Tätigkeit der lokalen Selbstverwaltung in den ehemals ungarischen Gebieten unterschieden sich in zumindest einem weiteren bedeutenden Detail von den übrigen „slowenischen“ Gebieten. Vor Ausbruch des Ersten Weltkriegs entwickelte sich auf dem Gebiet des Königreiches Ungarn die politische Kultur auf lo-

kalem Niveau im Rahmen anderer sozialer und kultureller Kontexte. Diese imperiale Tradition wirkte sich verständlicherweise auch auf die praktische Tätigkeit der Gemeindeselbstverwaltung im Prekmurje der Zwischenkriegszeit aus. In zahlreichen äußerst kleinen, überwiegend ländlichen Gemeinden mit einem niedrigen Anteil an alphabetisierter Bevölkerung konnten Bürgermeister und Mitglieder der Gemeindeausschüsse nur sehr schwer den Forderungen und Erwartungen einer Amtierung folgen, welche die neuen slowenischen staatlichen Beamten aus den ehemals „cisleithanischen“ Ländern in diesem Gebiet entwickeln wollten. In den Quellen aus der Periode nach der jugoslawischen Besetzung kann man so auch zahlreiche soziokulturelle Hindernisse und ganz technische Barrieren verfolgen, auf die die neuen Machthaber bei der Durchsetzung der lokalen Selbstverwaltung im Prekmurje stießen.

Der Beitrag behandelt den Prozess der Organisation der Tätigkeit der Gemeinden unmittelbar nach der jugoslawischen Besetzung des Gebietes. Er analysiert die Schwierigkeiten bei der Einführung der Gemeindeautonomie im Prekmurje sowie die Reaktionen der lokalen Bevölkerung auf die Erwartungen der staatlichen Administration in Zusammenhang mit den vorgeschriebenen Arten der Gemeindegebarung.

Schlagwörter: Bürgermeister, Gemeinden, Gemeindeverwaltung, Prekmurje/Übermurgebiet

Filip Čuček

»Izgubljena« Spodnja Štajerska

*Mariborski poslanec Heinrich Wastian v graškem deželnem zboru (1918-1920)**

ČUČEK, Filip, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI – 1000 Ljubljana; filipc@inz.si

929Wastian H.
323.15(497.412=112.2)"1918/..."

»IZGUBLJENA« SPODNJA ŠTAJERSKA

Mariborski poslanec Heinrich Wastian v graškem deželnem zboru (1918-20)

V prispevku avtor analizira prevratno dobo na Spodnjem Štajerskem skozi prizmo delovanja mariborskega deželnozborskega poslanca Heinricha Wastiana. Nemci so bili z nastankom nove države prestrašeni, odpuščanja številnih nemških javnih uslužbencev so bila tako rekoč na dnevnem redu, na drugi strani pa je slovenska stran evforično krenila v nove čase. Graški provizorični deželni zbor je s svojim delom pričel 6. novembra 1918 in vključeval tudi nekatere poslance zadnjih predvojnih volitev (mariborska poslanca Heinricha Wastiana in Hansa Suppanza). Na naslednjih volitvah maja 1919 je Wastian kandidiral na listi štajerske kmečke zveze (Steirische Bauernpartei) in bil izvoljen kot zastopnik Spodnje Štajerske v deželnem zboru. Leta 1920 ni več kandidiral.

Ključne besede: Spodnja Štajerska, prevrat, transformacija, tranzicija, deavstrizacija, slovenizacija, Slovenci, Nemci, obračun, Heinrich Wastian

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega projekta št. J6-1801 Postimperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918-1923), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ČUČEK, Filip, PhD, Senior Research Fellow, Institute of Contemporary History, Privoz 11, SI – 1000 Ljubljana; filipc@inz.si

929Wastian H.
323.15(497.412=112.2)"1918/..."

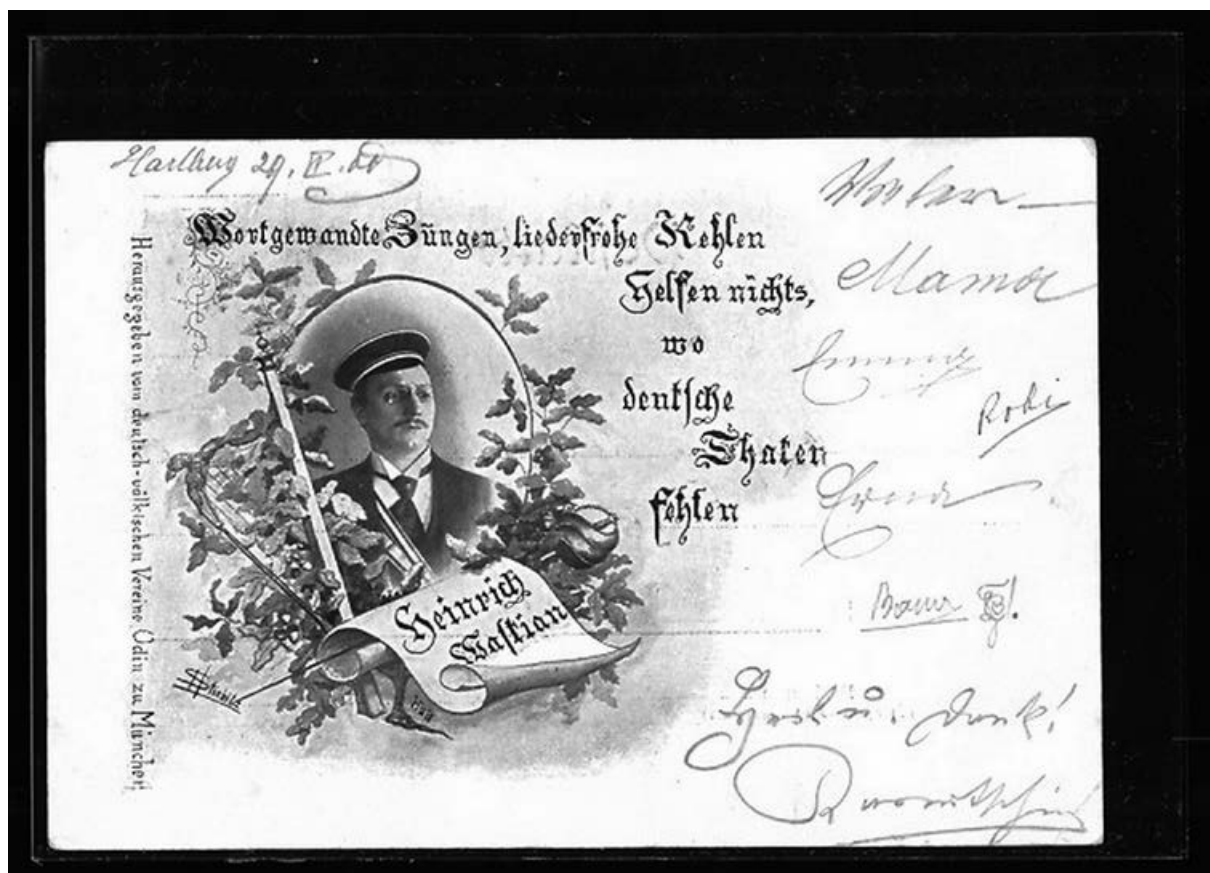
THE "LOST" LOWER STYRIA

*Heinrich Wastian, member of the Graz Regional Assembly from Maribor (1918-20)***

In this paper, the author analyses the period of upheaval in Lower Styria through the prism of the activities of Heinrich Wastian, member of the Regional Assembly from Maribor. The Germans were frightened by the creation of the new state; the dismissal of many German civil servants was practically the order of the day, while on the other hand, Slovenians were euphoric about the new times. The Provisional Provincial Assembly of Graz began its work on 6 November 1918 and included some of the deputies from the last pre-war elections (the Maribor deputies Heinrich Wastian and Hans Suppanz). At the next elections in May 1919, Wastian stood as a candidate on the list of the Styrian Farmers' Party (Steirische Bauernpartei) and was elected as the representative of Lower Styria in the Regional Assembly (he did not stand again in 1920).

Keywords: Lower Styria, upheaval, transformation, transition, de-Austrianization, Slovenization, Slovenians, Germans, encounter, Heinrich Wastian

** The research was carried out within the framework of research project No. J6-1801 Post-imperial Transitions and Transformations from a Local Perspective: the Slovenian Borderlands between Dual Monarchy and Nation-States (1918-1923), funded by the Slovenian Research Agency.

Wastian je nekaj časa študiral v Münchnu in v času celjskega gimnazijskega vprašanja kot govorec nastopil na več solidarnostnih zborovanjih (tudi v bavarski prestolnici) ter se zavzel za pomoč »najjužnejšemu nemškemu mestu v monarhiji«. Leta 1896 je med drugim napisal knjigo Kampf um Cilli, münchensko nacionalno društvo Odin pa je za njegove velikonemške zasluge izdalo razglednico v njegovo čast. (<https://oldthing.ch/Kuenstler-AK-Portraet-Heinrich-Wastian-studentische-Szene-0027427254>, pridobljeno 5. 10. 2021)

Uvod

Napete nemško-slovenske nacionalne razmere, ki so bile na Spodnjem Štajerskem prisotne vse od 80. let 19. stoletja,¹ so pred veliko vojno dosegle vrhunec.² Mednacionalnemu spopadu niso prizanesla niti turbulentna vojna leta, ko je spodnještajersko nemštvo denunciralo slovenske intelektualce (predvsem duhovnike), češ da s srbofilskimi izjavami izdajajo domovino na eni strani, na drugi strani pa da povzročajo splošni nemir.³ Avstrijski Nemci so želeli vojno izkoristiti za utrditev nemškega gospodstva v Cislajtitaniji.⁴ A razplet dogodkov je šel v drugo smer.

Slovenska politika sicer vse do zadnjih mesecev vojne ni resno razmišljala o »odhodu« iz Avstrije,⁵ pač pa o njenem preoblikovanju (Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje).⁶ Toda po Krfski deklaraciji (ki jo je medtem sopolodpisal tudi Bogumil Vošnjak) poti nazaj ni bilo več.⁷ Ob koncu vojne je nemška stran tako s strahom spremljala slovensko politiko, ki je med drugim ugotavljala, da je »današnji Maribor svojemu naravnemu slovenskemu okolišu odtujen,«⁸ sama pa stremela k temu, da zase zadrži Maribor in kraje, ki so gravitirali proti mestu ob Dravi (Dravska dolina, Slovenske gorice), oziroma ležali med t. i. jezikovno mejo in Mariborom.⁹

¹ Prim. Cvirn, Trdnjavski trikotnik. Čuček, Svoji k svojim.

² Goropevšek, Štajerski Slovenci.

³ Prim. Moll, Kein Burgfrieden. Moll in Čuček, Duhovniki za rešetkami. Pleterski, Politično preganjanje.

⁴ Prim. Ferlež, ur., Nemci in Maribor, str. 56. Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 315-334.

⁵ Prim. Cvirn, Obesiti za pete, str. 13.

⁶ Prim. Stavbar, Majniška deklaracija. Bister, Majestät.

⁷ Prim. Gačič, Dr. Bogumil Vošnjak, str. 93-114.

⁸ Slovenski narod, 26. 9. 1918, 3. 10. 1918.

⁹ Straža, 25. 10. 1918.

Ko je mariborski občinski odbor 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS,¹⁰ razglasil Maribor z okolico za sestavni del avstrijske države, je Rudolf Maister 1. novembra zvečer prevzel vojaško poveljstvo v mestu (in na celotnem Spodnjem Štajerskem), v noči na 23. november razorožil nemško varnostno stražo (Schutzwehr),¹¹ konec meseca pa s svojimi borci dosegel črto Šentpavel-Lučane-Ernovž-Radgona. To demarkacijsko črto mu je uspelo zadržati do konca bojev sredi februarja 1919, ko je bila med štajersko deželno vlado v Gradcu in Narodno vlado v Ljubljani podpisana Mariborska pogodba, ki je začasno avstrijsko-jugoslovansko mejo določila na tej liniji.¹²

Po razpadu monarhije je dežela (začasno) pripadla Državi in čez slab mesec Kraljevini SHS. Evforijo je bilo na slovenski strani čutiti na vsakem koraku.¹³ Spodnještajersko nemštvo je bilo odrezano od stare domovine, nova Nemška Avstrija je bila prešibka, da bi mogla resneje poseči na jug, prav tako je bila tista naslednica »rajnke« monarhije, ki je morala nase prevzeti breme poraženke. Slovenizacija in deavstrizacija¹⁴ sta postali eni glavnih tem, ki sta polnili časopisje. Mnogi Nemci, ki so bili aktivno vključeni v narodnopolitično konfrontacijo, so že na začetku novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovitvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. Nemštvo je bilo vse bolj prestrašeno. Kljub vsemu je bilo vprašanje, komu bo pravzaprav pripadel severni del Spodnje Štajerske, nejasno, saj je o meji med novonastalima državama odločala senžermenska mirovna konferenca. Na eni in drugi strani meje sta se oblikovali dve novi državi, ki sta vsaka zase hoteli čim večji delež spornega ozemlja. Če je bilo Celje nemški otok globoko v slovenski okolici in za nemštvo »izgubljeno« že pred vojno, sta bila Ptuj in Maribor bližje jezikovni meji, obkrožena z mešanimi (slovensko-nemškimi) občinami.

Naslovnica Wastianove knjige *Kampf um Cilli* (Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

Wastianovo delovanje do jeseni 1920

Avstrija je vztrajala pri sklenjenem nemškem posestnem stanju, kar je bila popolnoma diametralna zahteva slovenskim težnjam. Takšno stališče je zavzel tudi graški deželni zbor, ki je s svojim delom pričel 6. novembra. Deželni zbor, ki se je konstituiral na podlagi zadnjih predvojnih volitev leta 1909,¹⁵ je še zmeraj vključeval tudi spodnještajerske mariborske nemške poslance (nemški nacionalci Heinrich Wastian¹⁶ in socialdemokrat

¹⁰ Več o Državi SHS glej: Perovšek, *Slovenska osamosvojitve*. Perovšek, *Slovenski prevrat*.

¹¹ Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, str. 94-108. Hartman, *Prevrat*, str. 192-201. Zajšek, *Raje pa hočemo*, str. 419-466.

¹² Nemci in Maribor, str. 59, 65. Prim. Klemenčič, *Germanizacija slovenske Štajerske*, str. 51-55.

¹³ Več gl. Zajšek, *Jugoslavija*, str. 7-13.

¹⁴ Dolenc, *Deavstrizacija*, str. 81-94. Rahten, *Po razpadu*, str. 206-223.

¹⁵ V provizoričnem štajerskem deželnem zboru so bili poleg krščanskih socialcev in socialdemokratov tretji politični faktor nemški nacionalci. Straža, 8. 11. 1918. Vsaka stranka je torej izvolila iz svoje kvote 20 zastopnikov (večinoma leta 1909 izvoljenih poslancev). – Arbeiterwille, 7. 11. 1918. Neubacher, *Die Deutschdemokratische Partei*.

¹⁶ Po gimnaziji v Gradcu in Mariboru je v Gradcu študiral nemščino in zgodovino, študij pa nadaljeval na univerzi

Hans Suppanz), saj je nemštvo v Maribor (za razliko od ostalih spodnještajerskih mest) polagalo še največ upov. »V sredo, dne 6. novembra, dopoldne, se je vršila v graškem deželni dvorcu prva seja novega štajerskega deželnega zbora, ki je sestavljen iz 20 zastopnikov nemških štajerskih svobodomslecev, 20 štajerskih nemških krščanskih socialcev in iz 20 štajerskih nemških socialdemokratov /.../. Za predsednika začasnega štajerskega deželnega zbora je bil izvoljen nemški nacionalni poslanec dr. Hofmann, za podpredsednika pa krščanski sociallec poslanec Hagenhofer in socialni demokrat poslanec Pongratz. Na tem zborovanju ni bilo prav nobenega zastopnika Slovencev, ker nočejo z Gradcem nič več imeti opraviti, marveč se smatrajo samo za državljane Jugoslavije. V svojem uvodnem nagovoru je predsednik med drugim izvajal sledeče: ker je odstopil štajerski cesarski namestnik grof Clary in je dežela sedaj brez cesarskega namestnika in ker je tudi odstopil deželni glavar grof Attems, je prešla vsa vladna moč in uprava nemške štajerske dežele v oblast nemškega Narodnega sveta, dočim se je slov. del dežele odcepil in si uredil lastno upravo. Nato se je vršil krst Srednje in Gornje Štajerske, kateri so dali ime 'Dežela Štajerska.' Določili so, da bode zastopalo 'Deželo Štajersko' začasno 60 navzočih udov, kateri si izvolijo iz svoje sredine 12 deželnih odbornikov, ti si pa zopet izvolijo iz svoje sredine dež. glavar-

v Münchnu. Hkrati se je že pričel ukvarjati s publicistiko. V času celjskega gimnazijskega vprašanja je kot govorca nastopil na solidarnostnih zborovanjih v Münchnu in Nürnbergu in se zavzel za pomoč »najjužnejšemu nemškemu mestu v monarhiji.« Leta 1896 je napisal knjigo *Kampf um Cilli*. Istega leta je izšla njegova študija *Ungarns Tausendjährig im deutschen Lichte*. Od leta 1898 je bil tajnik društva *Südmark*, dolgo časa pa je bil tudi član nadzornega sveta društva *Deutscher Schulverein*. Leta 1905 so ga izvolili v mariborskem mestnem volilnem okraju za državnozbornskega poslanca, jeseni istega leta pa še za deželnozbornskega poslanca. V državni zbor se je vrnil leta 1909, ko je zmagal na nadomestnih volitvah v Gradcu, leta 1911 pa je zmagal v mariborskem in graškem volilnem okraju, a sprejel mariborski mandat. V državnem zboru si je vseskozi prizadeval za krepitev nemškega posestnega stanja na Spodnjem Štajerskem. Zato so mu občine Maribor, Ptuj, Ormož, Slovenska Bistrica, Lenart in Neumarkt podelile naziv častnega meščana. Na začetku junija 1914 je odložil državnozbornski mandat in funkcijo mariborskega podžupana. – O njem gl. več: Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 372-373. Adlgasser, Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente, str. 1374-1375. Čuček, Spodnještajerski deželnozbornski nemški poslanci, str. 22-23. Prim. tudi: Neubacher, Die Deutschdemokratische Partei, str. 59, 65, 107, 108.

ja in dva namestnika. Ko so bile nato pročitane in odobrene vse točke nove začasne ustave za 'Deželo Štajersko,' se je vršila volitev deželnega glavarja, in dveh njegovih namestnikov. Za deželnega glavarja, ki je tudi obenem štajerski namestnik, je bil izvoljen nemški nacionallec, dosedanji deželni odbornik pl. Kaan, za namestnika pa krščanski sociallec dr. Rintelen in socialni demokrat Pongratz. Končno je še bil izvoljen takozvani likvidacijski odsek, obstoječ iz teh članov: grof Edm. Attems, Hagenhofer, dr. pl. Kaan, Pongratz in dr. K. Verstovšek, ki ima nalogo, da porazdeli vse deželno premoženje in tudi dolgove med nemški in slovenski del nekdanje Štajerske.«¹⁷ Graški deželni zbor je vse svoje upe stavil na senžermensko mirovno konferenco in računal na (za nemštvo) ugodnejšo določitev meje. Potem ko so poslanci v posebni resoluciji podali izjavo, v kateri so potrdili novo razmejitev v deželi in se (začasno) odrekli tretjini Štajerske, so v sklepu dokumenta zapisali, da ostajajo v zboru še vedno zastopani nekateri spodnještajerski nemški poslanci (območij z večinsko nemškim prebivalstvom).¹⁸

Nemci mesta ob Dravi nikakor niso želeli izgubiti oziroma prepustiti naključju. Slovenska stran se z nemškimi načrti seveda ni strinjala. »Naša severna meja bo čisto gotovo Mura, Radgona bo spadala pod Jugoslavijo, ravnotako tudi Spielfeld, Ernovž, Gomilica, Lučane, Arvež in Ivnik. Nemški Narodni svet, kateri je sklenil pripadnost ozemlja med Muro in Dravo k Nemški Avstriji, nima prav nič odločevati, kam bi naj pripadali naši kraji.«¹⁹ Dravska dolina, severne Slovenske gorice, Šentilj z okolico, Apaška kotlina, Radgona (in ostali kraji ob jezikovni meji) so bili vsekakor visoko na prioritetni lestvici slovenskih načrtov oziroma teženj, da pripade čim večji del severne Spodnje Štajerske h Kraljevini SHS.²⁰ Medtem se je v Gradcu posebej angažiral Wastian. Na drugi seji, ki je potekala 2. decembra, je (skupaj z Suppanzem in še nekaterimi poslanci) vložil (nujno) peticijo, v kateri je problematiziral načelo samoodločbe za spodnještajersko nemštvo (oziroma dejstvo, da mu je le-ta pravica

¹⁷ Straža, 8. 11. 1918.

¹⁸ StLA, Stenographisches Protokoll über die 1. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 6. November 1918, str. 1-3.

¹⁹ Straža, 18. 11. 1918. Prim. Zajšek, Jugoslavija, str. 59-65.

²⁰ Prim. Penič, Boj za slovensko severno mejo. Ude, Boj za slovensko severno mejo.

onemogočena), še posebej pa izpostavil nasilno postopanje novih oblasti²¹ (po njegovem so bile sporne in nedopustne že zamenjave kadrov Južne železnice, kar je izpostavil na seji par dni kasneje).²²

Poslanci so se po božično-novoletnem premoru znova sestali 20. januarja 1919, na dan torej, ko je podpolkovnik Sherman Miles, vodja komisije za določitev meje, obiskal sporne kraje.²³ Dva dni po ogledu jezikovne meje je graški deželni zbor ponovno »začutil« priložnost, da si preko slednje na »spornih« območjih zagotovi odločilno prednost. Wastian je v dolgem govoru izpostavil, da je Jugoslavija zasedla nesporno nemško posest (mesta in trge) na precej nasilen in brutalen način, s čimer se je strinjal celoten deželni zbor (»*Sehr richtig*« in »*So ist es*« vzkliki), in menil, da bi morala do pariške mirovne konference poseči antanta. Seveda se je zavedal, da bo rešitev »jugoslovanskega vprašanja« odločilnega pomena za bodoče medsosedske odnose. Ne glede na to je navajal odpuščene nemške uradnike, javne delavce in ostale uslužbenice, ki so preko noči ostali brez eksistence, prav tako tudi izgnane nemške družine, ki da so bili vsi podvrženi slovenizaciji. Uvedbo slovenščine kot uradnega jezika v šolah in uradih, prevzemanje občinskih uradov s strani gerentov in komisarjev, kratenje pravic spodnještajerskega nemštva nasploh je ocenjeval kot poskus popolnega uničenja nemškega elementa in odstranitev nemške podobe urbanih središč (to so ostali poslanci pospremili z vzkliki »*Potemkinsches Dorf*« – Potemkinova vas). Predvsem za Maribor, pa tudi Celje, Ptuj idr., je dejal, da gre za nemške naselbine z nemško upravo in prastarimi nemškimi mestnimi pravicami, in (skupaj z ostalimi prisotnimi) pozival k samoodločbi nemškega prebivalstva mest, ki da je dan za dnem nadlegovano in napadano zgolj zaradi uporabe materne (nemškega) jezika, in povsem brez zaščite, ki da bi jo nova država morala nuditi tudi njim. Deželni zbor je menil, da je vse to nezaslišano, da je sramota, kaj da se dogaja na jugu. Predvsem je poslance zmotil tudi popoln telefonski in telegraf-

ski nadzor, potem nastrojenost slovenskega tiska, ki da neprestano hujska zoper nemštvo, še sploh pa uničevanje dragocenih nemških »spomenikov«. Gospodarski pritiski na nemštvo, uničevanje nemških dobrin, napadi Maistrove vojske in ostalega vojaštva, nespoštovanje nemškega premoženja in prebivalstva nasploh, ki da jim je Kraljevina SHS sicer uradno zagotavljala zaščito, vse to so bile točke, ki so jih graški poslanci ostro obsodili, in od deželnega glavarja Wilhelma Kaana (in od začasne vlade) zahtevali posredovanje. Kaan seveda ni pozabil na prisotnost predsednika komisije prof. Caryja Coolidgea v Gradcu in na nedaven Milesov »obisk« spornih območij, zato je vsekakor napel vse sile in skušal predstaviti razmere še slabše, kot so v resnici bile, še sploh pa se je zavzel za to, da (do nedavnega nemška) področja zasede antanta, v prvi vrsti severnoameriške čete (»*in erster Linie durch nordamerikanische Truppen*«), in da naj zavezniki upoštevajo načelo samoodločbe za spodnještajersko nemštvo.²⁴

Spodnještajersko nemštvo je bilo prestrašeno, tisti, ki so ostali, so občutili »etos maščevalnosti«,²⁵ ki je bil v prvih mesecih prevratne dobe vseprisoten. Nemci so se hočeš nočeš morali pokoriti novim oblastem, kljub temu da slovensko-avstrijska meja še zdaleč ni bila določena. Maribor, ki je kot zadnji izmed mest »trdnjavskega trikotnika«²⁶ dobil slovensko občinsko upravo, je bil vse do septembra 1919 predmet spora nemške in slovenske strani. Nemci so svoje sile skoncentrirali na Maribor in okolico z namenom, da bi pripadli Nemški Avstriji. Triindvajsetega januarja je Miles obiskal Maribor in izprašal tako slovensko kot nemško delegacijo glede nacionalnih razmer v mestu. To »priložnost« pa je nemštvo v mestu ob Dravi želelo izkoristiti za prikaz popolnoma nemškega mesta in širilo napačne informacije, češ da ameriško komisijo zanima pripadnost k Avstriji ali Jugoslaviji (v bistvu jih je zanimala nacionalna sestava prebivalstva ob jezikovni meji).²⁷ »*Agitirajo in hujskajo na vse pretege. /.../ Včeraj in danes zbirajo izjave Mariborčanov in okoličanov za Nemško Avstrijo. /.../ S temi glasovni-*

²¹ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 2. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 2. Dezember 1918*, str. 10.

²² StLA, *Stenographisches Protokoll über die 4. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 6. Dezember 1918*, str. 32.

²³ Več gl.: Rahten, *Šampanjec v Gradcu*, str. 781-814.

²⁴ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 6. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 22. Jänner 1919*, str. 41-45.

²⁵ Studen, *O ferdamanih babah*, str. 26.

²⁶ Rahten, *Po razpadu*, str. 61-90.

²⁷ *Ibidem*, str. 159-192.

Grački Glavni trg leta 1917 (Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

cami krošnjarijo po mestu in okolici posebno živahno protestanti, nemški železniški uradniki in trgovci ter razne ženske in dijaki. Na čelu cele propagande stojita dr. Orosel in dr. Mravlagg in najbrž tudi pastor Mahnert. S polnim parom delajo v tem smislu posebno odpuščeni nemški uradniki, ki so po milosti naše vlade in naših ljudi še vedno v Mariboru.²⁸ V deželnem zboru seveda niso »spregledali«, da je nova oblast posredovala in marsikoga, ki je po mestu zbiral podpise za pripadnost tej ali oni državi, tudi pridržala. Poslanec Wastian je že naslednji dan neumorno navajal, da gre spet za napad na nemštvo, saj da ima vsakdo pravico do odločitve, kateri državi želi pripadati – še sploh do Wilsonove samoodločbe –, medtem ko je načrtno nemško propagando v svojem govoru seveda izpustil.²⁹

Kakorkoli, če je deželni zbor v petek razpravljajal o zlonamernih kršitvah varnosti nemškega prebivalstva v mestu, pa je v začetku naslednjega tedna, v ponedeljek (27. januarja), prišlo do mariborskih

nemških manifestacij, saj je nemška stran želela pred odhodom Milesove komisije na Koroško podpolkovniku predstaviti nemško podobo mesta tudi »v živo«. Množica ljudi, ki so jih uspeli nanovačiti, se je tako »valila /.../ po mariborskih ulicah« in hotela »porabiti priliko, ko biva ameriško odposlanstvo v Mariboru, da na znani kričavi način dokaže nemški značaj Maribora.«³⁰ Huronska demonstracija, kot jo je označilo slovensko časopisje³¹ (nemško je seveda pisalo o povsem mirnem shodu),³² je rezultirala pred mestno hišo v streljih vojske. Deželni zbor je že naslednji dan na redni seji obravnaval krvavo tragedijo v mestu ob Dravi. Wastian je (v imenu nemške demokratske (nacionalne) stranke) kolege poslance seznanil z novicami in poročal, da je spodnještajersko nemštvo ameriški komisiji pač želelo pokazati nemški značaj mesta, medtem ko je vojska na nič hudega sluteče nemške rojake (po ukazu generala Maistra) streljala, več deset oseb ranila in nekaj ljudi tudi ubila (deželni zbor je na Wastianovo pobudo pozdravil mučenike, ki so padli za domovino in svobodo). Glavarja (in zunanje

²⁸ Straža, 24. 1. 1919.

²⁹ StLA, Stenographisches Protokoll über die 7. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 24. Jänner 1919, str. 58-59.

³⁰ Straža, 27. 1. 1919.

³¹ Straža, 31. 1. 1919.

³² Grazer Tagblatt, 29. 1. 1919, 1.

ministrstvo) je pozval, naj najostreje reagira(ta), Maribor pa da mora z ozirom na dogodke zasesti antantna vojska.³³

Z Wastianom se je kot predstavnik krščanskih socialcev strinjal glavarjev namestnik Anton Rintelen, ki je prav tako računal na Wilsonove točke oziroma samoodločbo nemškega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem. Vse tri deželnozborske stranke so enotno obsodile nedavne mariborske dogodke. Hans Suppanz je menil, da je Jugoslavija nezakonito zasedla nemške dele dežele, da v deželi vlada nasilje in da naj antanta že enkrat posreduje in zasede sporna področja.³⁴ Lipniški poslanec Vinzenz Malik je na popoldanski seji vložil interpelacijo, kjer je prav tako menil, da jugoslovanska vojska nasilno vdira v nemško sklenjeno območje, in da naj sporna območja zasede severnoameriška vojska. Pozval je deželni zbor, naj glede tega sprejme ustrezno resolucijo. Wastian je celo predlagal posebno zaupno (zaprto) sejo, v kateri bi se opredelili do nastale situacije, a njegova pobuda ni dobila podpore.³⁵

Tudi v luči mariborskih dogodkov je v začetku februarja prišlo do upora v spodnji Murski dolini. Potem ko je vojaška akcija nadporočnika Hansa Mikla in zdravnika Wilibalda Brodmanna (v Stradnu sta ustanovila *Bauerkommando*, s katerim sta nameravala zasesti Radgono z okolico)³⁶ spodletela, je bila po koncu bojov in po podpisu pogodbe med avstrijsko Štajersko in Kraljevino SHS februarja 1919 začasna meja določena na doseženi demarkacijski črti.³⁷ Ne glede na to pa usoda severnega dela Spodnje Štajerske še vedno ni bila dokončno definirana. Deželni zbor februarja ni zasedal, zato pa so se ponovno sestali 11. marca, ko je deželni glavar Kaan sejo odprl s poročilom o nedavnih dogodkih

v Radgoni in okolici, češ da je upor kmetov itak posledica jugoslovanske zasedbe nemških posesti in nasilja ter ponovno izpostavil samoodločbo.³⁸ Za njim je Wastian problematiziral imenovanje ostalih spodnještajerskih nemških poslancev in menil, da na Spodnjem Štajerskem vladajo slovenska cenzura, policija in vojska. Prav tako je ocenjeval, da nemško prebivalstvo ni moglo sodelovati pri volitvah v nacionalno skupščino na Dunaju, prav tako pa da bo težava tudi pri majskih deželnozborskih volitvah, saj da so spodnještajerski Nemci v zelo nezavidljivem (in brezpravnem) položaju.³⁹

Trem marčevskim sejam je pred novimi volitvami sledilo še pet aprilskih sej. Na predzadnji seji 29. aprila je poslanec Ludwig Hruby omenil prigodo v Šentilju (25. januarja), ko je Maistrova vojska odpeljala tri posameznike v mariborski zapor, kjer da so morali preživeti cel vikend v mrazu pri treh stopinjah, kar vsekakor kaže na odnos novih oblasti do nemškega prebivalstva. Dalje je Wastian navajal, kaj da se dogaja, kakšne brutalnosti izvaja Maister in njegova vojska, da je bil Maister pred nekaj dnevi na obisku na zasedenem območju, in ko se mu je zaradi popitega vina razvezal jezik, je dejal, da pije na čast graških idiotov, saj je bil prepričan, da so Maribor in Dravska dolina izgubljeni, sedaj pa se je (zaradi neodločnosti avstrijske strani) tehtnica prevesila na jugoslovansko stran. Wastian je izpostavil neugodne razmere za nemštvo v »vilajetu Majster«, kakor je imenoval Spodnjo Štajersko, in menil, da se vse dogaja na silo, da izpraznjena nemška stanovanja naseljujejo novi slovanski naseljenci itd. in da naj vlada poskrbi za nemške pregnance.⁴⁰ Naslednji dan je znova navrgel strašno trpljenje nemškega prebivalstva čez mejo in menil, da je potrebno v Parizu narediti vse, da se bosta vsaj Dravska in Murska dolina vrnila k matični domovini.⁴¹

³³ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 8. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 28. Jänner 1919*, str. 99-100.

³⁴ Ibid.

³⁵ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 9. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 28. Jänner 1919*, str. 141-142.

³⁶ O bojih za Radgono in okolico prim. Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg. Kurahs, Radkersburg und der Kampf*, str. 28-87. Kurzweil, *Die steirischen Bauernwehren*, str. 10-42. Zajšek, *Jugoslavija*, str. 71-75.

³⁷ Rahten, *Po razpadu*, str. 197-205. Straža, 14. 2. 1919, 17. 2. 1919.

³⁸ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 12. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 11. März 1919*, str. 178-180.

³⁹ Ibid., str. 182-183.

⁴⁰ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 18. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 29. April 1919*, str. 305-308.

⁴¹ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 19. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 30. April 1919*, str. 314-315.

Gradec leta 1915 – na spodnji sliki notranje dvorišče deželnega dvorca
(Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

Deželnozborske volitve maja 1919 so pomenile veliko zmago krščanskih socialcev in drugouvrščenih socialdemokratov, ki so skupaj osvojili več kot tri četrtine glasov. Tretji najmočnejši subjekt je bila nemškonacionalna Štajerska kmečka zveza (Steirische Bauernpartei), ki je kandidirala zgolj na teh volitvah.⁴² Na njeni listi je v srednještajerskem volilnem okrožju (Leibnitz, Ehrenhausen, Strass) kot zastopnik Spodnje Štajerske kandidiral tudi Wastian in bil izvoljen. Od maja 1919 do oktobra 1920 (na oktobrskih volitvah leta 1920 ni več kandidiral) je bil član štajerske deželne vlade in član avstrijske komisije za meje, kjer se je ukvarjal predvsem z določitvijo meje s Kraljevino SHS na Štajerskem.⁴³

Medtem se je po slovenskem koroškem polomu in ponovni jugoslovanski ofenzivi pritisk na spodnještajersko nemštvo spomladi okrepil. Prišlo je do novega vala odpuščanj in izseljevanj. Vse oči pa so bile že uprte v podpis mirovne pogodbe. Wastian je na 6. seji (3. julija) ponovno problematiziral neznosen položaj spodnještajerskega nemštva. Glede na to, da je predlog pogodbe dajal Jugoslaviji – tako Wastian – vsa zasedena ozemlja, je menil, da bo nova oblast brutalno obračunala

⁴² Na naslednjih volitvah sta tretje mesto (za že tradicionalno prvimi krščanskimi socialci in drugimi socialdemokrati) zasedli Deželna zveza in Velikonemška ljudska stranka, nemškonacionalni stranki, ki sta skupaj osvojili slabih 20 % glasov. – *Landtagswahl in der Steiermark 1919* – Wikipedia, pridobljeno 3. 2. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Landtagswahl_in_der_Steiermark_1919.

⁴³ Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 372–373. Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente*, str. 1374–1375. Neubacher, *Die Deutschdemokratische Partei*, str. 59, 65, 107, 108.

z nemštvom in ga poskušala kar najhitreje iztrebiti. Skrbelo ga je, da bodo Nemci v Jugoslaviji obravnavani kot tujci, kot prebivalci brez domovine. Po njegovem so odpuščanja in izselitve Nemcev kazali na dejstvo, da jim nikakor ne bo lahko. Prav tako je bil zaskrbljen zaradi pokojnin nemških uradnikov, ker da jim bo Jugoslavija to pravico odrekla. Tudi nov predlog glede jugoslovanskega državljanstva za nemštvo, kjer bi bili do njega upravičeni zgolj posamezniki z več kot 30 leti domovinske pravice, se mu je zdel povsem krivičen. Namen nove države – tako Wastian – je očistiti deželo Nemcev, na kar kažejo zamenjave s slovenskimi napisi, zaplemba nemškega premoženja, zapiranje šol, društev in drugih nemških ustanov, po podpisu pogodbe pa da bo nova oblast realizirala še vse ostalo, kar si je zamislila, vse pač z namenom, da popolnoma iztrebi spodnještajersko nemštvo (še enkrat je izpostavil cenzuro, potem izselitve in zaplembe, kar naj bi bilo na dnevnem redu). Novega glavarja Rintelena je pozival, naj o vsem obvesti kanclerja Rennerja, ta pa naj s tem seznani antanto (in še zadnjič poskusi vplivati na konferenco).⁴⁴

Deželni zbor je julija zaključil svoje spomladansko-poletno zasedanje. Po poletnem premoru, ko je bila vsa pozornost usmerjena v Pariz, je s svojim delom nadaljeval po 10. septembru, torej po podpisu mirovne pogodbe. Ko so konec septembra odprli svoje jesensko zasedanje, je bilo vse v znamenju slednje. Glavar Rintelen je začel s sejo in takoj opozoril na južno mejo, kjer da se začne ena izmed izgubljenih nekdanjih (seveda nemških) habsburških dežel. Rennerju se je zahvalil za vse, kar je storil na konferenci, a v isti sapi ugotavljal, da očitno to ni bilo dovolj. Toda sedaj, tako Rintelen, je treba pomagati vsem tistim, ki so ostali preko meje. Izrazil je veselje nad dobljeno Radgono, še enkrat pa žalost zaradi izgubljenih delov. Za njim je Wastian, ki je bil medtem imenovan za člana komisije za dokončno določitev meje, vložil nujno peticijo glede mirovne konference. V njej je izpostavil stališče, da se je Avstrija na vso moč trudila in poskusila preprečiti sprejem osnutka, toda pri tem bila neuspešna. Glede na to, da je bila pogodba podpisana, je menil, da je treba narediti vse, da se

ta »nasilna« pogodba omili (po najboljši varianti razveljavi), saj da nihče ni upošteval načela samoodločbe spodnještajerskega nemštva, pač pa so bili odtrgani od matične domovine. Gospodarsko uničenje in nacionalno ponižanje, ki sta sledili, sta dodatno demoralizirali nemško prebivalstvo, izpostavljeno na milost in nemilost novih oblasti, zato da si je nujno prizadevati za kolikor toliko znosno medsosedsko sobivanje.⁴⁵

V graškem deželnem zboru je bila medtem (kljub temu, da je to možnost ovrgla že mirovna konferenca) na dnevnem redu priključitev Avstrije k Nemčiji, saj da lahko Avstrija le na ta način kaj doseže (oziroma omili sklepe konference).⁴⁶ Wastian in ostali poslanci so vlagali razne peticije (npr. učiteljstvo na zasedenih območjih)⁴⁷ in problematizirali ponavljajoče se izgrede na meji, ki so kazali na vsakršno pomanjkanje dobrih medsosedskih odnosov in na nasilje proti nemškemu prebivalstvu. Kot primer so navajali jugoslovansko vojaško »posadko«, ki je konec novembra zasedla izhode iz Cmureka, a na srečo hitro izginila čez reko proti Zgornjemu Cmureku, sicer bi gotovo prišlo do prelivanja krvi. Dalje so izpostavili, da je 15 jugoslovanskih žandarjev zasedlo Soboth, potem številne druge izgrede proti Nemcem v Sloveniji (kljub določilom mirovne konference, da je lastnina zaščitena, zaplembo le-te (npr. Schulverein, Südmark), prodajo šolskih zgradb, vrtcev) in pozvali vlado, naj stori vse za zaščito prebivalstva in premoženja.⁴⁸

Epilog

Preden je pogodba julija 1920 stopila v veljavo, Wastiana ne srečamo več pogosto med govorniki (očitno je imel precej dela v vladi in v mejni komisiji).⁴⁹

⁴⁴ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 6. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 3. Juli 1919*, str. 72-73.

⁴⁵ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 9. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 29. September 1919*, str. 126, 127, 129.

⁴⁶ Npr. StLA, *Stenographisches Protokoll über die 16. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 17. Oktober 1919*, str. 249.

⁴⁷ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 20. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 28. November 1919*, str. 359.

⁴⁸ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 22. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 5. Dezember 1919*, str. 454-455.

⁴⁹ StLA, *Inhaltsverzeichnis zu den stenographischen Berichten über die Verhandlungen des steiermärkischen Landtages*

Slovenski plebiscitni plakat (dlib)

Medtem pa je maja 1920 poslanec Franz Kölbl vložil protest proti nasilju nad obmejnimi prebivalstvom s strani jugoslovanskih mejnih organov in navajal številne kršitve mirovne pogodbe. Kljub temu, da sta tako Špilje kot Radgona pripadla Avstriji, se je tam še zmeraj nahajala jugoslovanska vojska (dokončen rok za umik je bil julij). Kölbl je navajal nekaj primerov z demarkacijske črte, ki da so bili zgolj vrh ledene gore. Poslanec je najprej izpostavil primer Floriana Fischerja iz okolice Radgone, ki je 12. aprila zvečer nesel štiri kilograme živil v Obrajno, da bi jih od tam poslal sestrama na Zgornjo Štajersko. Na poti ga je v levo nogo zadela krogla jugoslovanske patrulje. Težko ranjen je moral dve uri ležati na travniku, nakar so ga privlekli v stražarnico, ga zbili na tla kot »nemškega psa« (*»Wirfts den deutschen Hund herunter!«*) in ga pustili ležati do naslednjega dopoldneva, ko so ga končno prepeljali v radgonsko bolnico, kjer je čez dva dni umrl. Nato je navedel še več drugih primerov. Enaindvajsetega marca je Anton Fritz iz Diegersdorfa želel obiskati sina Josefa iz Pfarrsdorfa. Oba je zajela srbska vojska, ju močno pretepla in odpeljala v Radgono na postajo, kjer sta preživela 17 ur v zaporu. Jugoslovanska vojska je naslednji dan, le nekaj minut stran od domače hiše, prišla mladoletno Anno Tatter, ko je (skupaj s pomočnico Anno Matzer) šla po očeta in brata, ki sta bila na delu, da ju pokliče na kosilo. Oče je takoj stekel k stražarnici, da bi ju rešil. Jugoslovanski vojaki so mu pričeli groziti, eden celo z bajonetom, nato pa od njega zahtevali žganje, s čemer da bo odkupil punci. Pod prisilo so

jim nato premetali hišo in odnesli tri litre »šnopsa«, dekleti izpustili, toda naslednji dan spet prijeli, ju peljali na postajo v Radgono in nato izpustili, vse z namenom ustrahovanja. Istega dne je šla gospa Bauman iz Dietzna pri Obrajni proti Altneudörflu pri Radgoni k sestri. Ustavili so jo trije vojaki in jo kljub vsem dokumentom nadlegovali ter zvlekli v stražarnico. Šele ko je začela intenzivno vpiti, so jo izpustili.

Poslanec je prav tako navajal streljanje na šolarje v Lučanah, onemogočanje prihoda zdravnikov do ranjencev, pogosto oropano prebivalstvo na meji. Devetega aprila je šel Rupert Paff iz Obrajne k notarju v Radgono in s seboj imel slabih 5000 kron, toda na meji so mu tri četrtna denarja odvzeli. Tudi dekla Maria Bauer iz Leitersdorfa je šla 25. aprila s 1000 dinarskim bankovcem v Radgono, da bi ga zamenjala za drobiž. Na poti nazaj so ji ves denar odvzeli. Mnogi so ostali brez živeža; invalidu Karlu Bitschlerju so v Lučanah odvzeli vso zalogo moke, potem Maxu Ehemannu iz Pötschacha, Leopoldu Maritschneggu živila v vrednosti 1700 kron. Mlinar Johann Friedl iz Altneudörfla je bil 28. aprila priveden na postajo v Gornjo Radgono, obtožen tihotapstva, medtem ko je sam trdil, da je bika, ki je bil predmet spora, zgolj prodal Josefu Domittnerju iz Pfarrsdorfa. Oba sta bila kljub temu kaznovana, prvi s 4000 in drugi s 3000 kronami (in to kljub temu, da sta bila tako Altneudörfl in Pfarrsdorf nezasedena, se pravi že nemškoavstrijska).⁵⁰

1919/1920. Ausschüsse, Schriftführer und Ordner des steiermärkischen Landtages 1919/1920, str. 135.

⁵⁰ StLA, Stenographisches Protokoll über die 28. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 7. Mai 1920, str. 545-548.

Nemški plebiscitni plakat (dlib)

Glavar Rintelen je Kölblov poziv, naj se glede neznoznih razmer in trpljenja obmejnega prebivalstva kaj stori, sprejel na znanje in zagotovil, da se bodo zadeve po juliju 1920, ko bo pogodba dokončno stopila v veljavo, s tem pa se bo tudi vzpostavila normalna meja, le umirile.⁵¹ Potem ko je senžermenska pogodba 16. julija 1920 postala uradna, se je obmejni pritisk res nekoliko sprostil. Nad ponovno priključitvijo »prastarega« nemškega mesta Radgone, ki da je končno postala svobodna, medtem ko da se bodo ostali kraji do Špilja v kratkem znebili slovanskega jarma, je zelo navdušenje. Radgona naj bo zgled za (trenutno izgubljene) nemške kraje na Spodnjem Štajerskem, Radgona naj zbistri in predrami Maribor, Ptuj, Slovensko Bistrico, Pragersko, Lenart, Celje, Ormož, Rogaško Slatino, Konjice, Vitanje, Vojnik, Brežice in Dravsko dolino s starim nemškim Marenbergom in druge kraje, kjer še živijo ostanki nemštva, je navajal graški vsenemški *Tagblatt*. Z grenkobo je sprejel priključitev Apaške

⁵¹ StLA, *Stenographisches Protokoll über die 29. Sitzung der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung am 26. Mai*, str. 556.

kotline⁵² k Jugoslaviji, kljub temu pa pisal, da bo nemštvo nekoč znova gospodar tudi na Spodnjem Štajerskem, ki so ga tako nasilno zavzeli jugoslovanski barbarski vojaki.⁵³

Literatura in viri

Arhivsko gradivo

SI_PAM, Pokrajinski arhiv Maribor:

SI_PAM/X0096/00601 Digitalizat opisa Apaške kotline: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (21. 11. 1918).

Časopisje

Arbeiterwille 1918.

Grazer Tagblatt 1919-20.

Slovenski narod 1918.

Straža 1918-19.

Internetni viri

Landtagswahl in der Steiermark 1919 –

Wikipedia, pridobljeno 3. 2. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Landtagswahl_in_der_Steiermark_1919.

Literatura

Adlgasser, Franz: *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Teilband 2: M–Z*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014.

Bister, Feliks: *Majestät, es ist zu spät*. Wien, Köln, 1995.

Cvirn, Janez: Obesiti za pete in scvreti nad ognjem. *Zgodovina za vse* 2, 1995, št. 2, str. 9-15.

⁵² Za Apaško kotlino gl. več Ščap, *Apaško polje*. Ščap, *Apaško vprašanje*, str. 244-265. Ščap, *Vprašanje (Apaškega polja)*, str. 313-324. Prim. Schober, *Über die Kämpfe*, str. 170-241. Slovensko argumentacijo glede pripadnosti Apaške kotline in Radgone gl. SI_PAM/X0096/00601 Digitalizat opisa Apaške kotline: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (21. 11. 1918).

⁵³ *Grazer Tagblatt (Abendblatt)*, 26. 7. 1920, 1.

- Cvirn, Janez:** *Trdnjavski trikotnik*. Maribor: Založba Obzorja, 1997.
- Čuček, Filip:** Spodnještajerski deželnozborski nemški poslanci mestne in kmečke kurije 1848–1918. *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, 2020, št. 1, str. 8-32.
- Čuček, Filip:** *Svoji k svojim*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Dolenc, Ervin:** Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji, *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*, ur. Nečak, Dušan et al. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004, str. 81-94.
- Gačič, Aleksandra:** Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta, 2014.
- Goropevšek, Branko:** *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!* Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.
- Hartman, Bruno:** Prevrat v Mariboru. *Studia Historica Slovenica*, 2002, št. 1, str. 192-201.
- Jenuš, Gregor:** *Ko je Maribor postal slovenski*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2011.
- Klemenčič, Matjaž:** Germanizacija slovenske Štajerske, ki jo je preprečil poseg generala Rudolfa Maistra. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82, 2001, št. 2-3, str. 51-55.
- Kurahs, Hermann:** Radkersburg und der Kampf um die Südgrenze 1918-1919. *Im Brennpunkt des Geschehens 1918-1920 – V žarišču dogodkov 1918-1920*. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018, 28-87.
- Kurzweil, David:** Die steirischen Bauernwehren 1918-1938. Masterarbeit. Graz: Karl-Franzens Universität, 2020.
- Moll, Martin in Filip Čuček:** *Duhovniki za rešetkami*. Ljubljana: Arhivsko društvo, 2006.
- Moll, Martin:** *Kein Burgfrieden*. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag, 2007.
- Ferlež, Jerneja, ur.:** *Nemci in Maribor*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012.
- Neubacher, Christian:** Die Deutschdemokratische Partei in der Steiermark. Diplomarbeit. Wien, 2011.
- Penič, Lojze:** *Boj za slovensko severno mejo 1918-1920*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1988.
- Perovšek, Jurij:** *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Perovšek, Jurij:** *Slovenski prevrat 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Pleterski, Janko:** *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo, 1980.
- Rahten, Andrej:** »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges« – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919. *Studia Historica Slovenica* 19, 2019, št. 3, str. 781-814.
- Rahten, Andrej:** *Po razpadu skupne države*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020.
- Stavbar, Vlasta:** *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*. Maribor: Založba Pivec, 2017.
- Steinböck, Erwin:** *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983.
- Studen, Andrej:** O »ferdamanih babah in dedih.« *Zgodovina za vse* 27, 2020, št. 2, str. 25-56.
- Ude, Lojze:** *Boj za slovensko severno mejo 1918-1919*. Maribor: Založba Obzorja, 1977.
- Zajšek, Boštjan:** »Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti« – mariborski Nemci v letu 1918. *Studia Historica Slovenica* 19, 2019, št. 2, str. 419-466.
- Zajšek, Boštjan:** *Jugoslavija prihaja*. Maribor, Pokrajinski arhiv, 2018.

Tiskani viri

Steiermärkisches Landesarchiv:

StLA, Stenographische Protokolle über die Sitzungen der steiermärkischen provisorischen Landesversammlung 1918-1920.

Zusammenfassung

DIE „VERLORENE“ UNTERSTEIERMARK

Der Marburger Abgeordnete Heinrich Wastian im Grazer Landtag (1918-1920)

Nach dem Zerfall der Monarchie wurden die Slowenisierung und die De-Austrifizierung zu zwei der Hauptthemen in der Untersteiermark, obwohl die Frage, wem nun der nördliche Teil des „unteren“ Landesteiles zufallen würde, ungeklärt war. Das Deutschtum, das in der Untersteiermark blieb, fühlte sich unter den gegebenen Umständen ziemlich bedroht und vor allem verängstigt, da es sich um die eigene Sicherheit und die Sicherheit des Vermögens sorgte.

In diesen Verhältnissen begann am 6. November 1918 die steirische Provisorische Landesversammlung, der grundsätzlich Abgeordnete der letzten Landtagswahlen vor dem Krieg angehörten – darunter auch die untersteirischen Marburger Abgeordneten Heinrich Wastian und Hans Suppanz –, ihre Tätigkeit. Wastian, der sich besonders engagierte, kandidierte bei den folgenden Wahlen im Mai 1919 auf der Liste der Steirischen Bauernpartei und wurde im mittelsteirischen Wahlkreis als Vertreter der Untersteiermark in den Landtag gewählt (bei den Wahlen im Jahr 1920 kandidierte er nicht mehr).

Die Grazer alldeutsche Zeitung Grazer Tagblatt setzte sich am heftigsten für den »Schutz« des untersteirischen Deutschtums ein, das nach dem Krieg (zwar verdeckt) mit der nationalen und antisemitischen Alldeutschen Volkspartei sympathisierte. Demgegenüber forderte die slowenische Presse die völlige Säuberung von allem, was deutsch war. Trotzdem agitierten die Deutschen in der Stadt an der Drau im Jänner wohlüberlegt und versuchten gegenüber der amerikanischen Studienkommission Maribor als deutsche Stadt darzustellen. Eine Woche danach kam es dann zu deutschen Demonstrationen und am Hauptplatz/Glavni trg zu Abrechnungen und zu den Schüssen von Maisters Armee auf die Demonstrierenden.

Der Grazer Landtag behandelte bereits am folgenden Tag die blutige Tragödie in der Stadt an der Drau. Wastian machte seine Abgeordnetenkollegen

mit den Nachrichten bekannt und berichtete, dass das untersteirische Deutschtum der amerikanischen Kommission nun einmal den deutschen Charakter der Stadt zeigen wollte, während die Armee (auf Befehl General Maisters) auf die nichts Böses ahnenden deutschen Landsleute schoss, mehrere dutzend verletzte und einige auch tötete. Er rief den Landeshauptmann (und das Außenministerium) dazu auf, auf das Schärfste zu reagieren, wohingegen Maribor im Hinblick auf die Geschehnisse von der Entente-Armee besetzt werden müsse.

Nach dem »Blutsonntag« verschärften sich die Beziehungen zu den Deutschen. Einer nach dem anderen fielen die deutschen Gemeinderäte und es folgte eine noch stärkere Welle von Entlassungen der Beamten- und Lehrerschaft. Nichtsdestotrotz war das Schicksal des nördlichen Teils der Untersteiermark immer noch nicht endgültig entschieden. Auf der Friedenskonferenz bemühten sich beide Seiten, die Entente-Mächte zu überzeugen und die eigenen Argumente zu beweisen. Nach der Sommerpause, in der alle Aufmerksamkeit nach Paris gerichtet war, setzte der Grazer Landtag seine Arbeit Ende September, also nach der Unterzeichnung des Friedensvertrags, fort. Landeshauptmann Rintelen eröffnete die Sitzung und machte sofort auf die Südgrenze aufmerksam, wo eines der verlorenen einstigen (natürlich deutschen) habsburgischen Länder beginne. Nach ihm brachte Wastian, Mitglied der Landesregierung und inzwischen zum Mitglied der Kommission für Grenzfragen ernannt, eine dringende Petition im Hinblick auf die Friedenskonferenz ein. Darin hob er den Standpunkt hervor, dass Österreich sich sehr bemüht und die Annahme des Entwurfs zu verhindern versucht hatte, dabei aber nicht erfolgreich gewesen war. Angesichts der Tatsache, dass der Vertrag unterzeichnet war, war er der Ansicht, man müsse alles Notwendige unternehmen, um diesen »Gewaltvertrag« abzuschwächen (im günstigsten Fall aufzuheben), denn niemand habe das Prinzip der Selbstbestimmung des untersteirischen Deutschtums berücksichtigt, vielmehr sei dieses vom Mutterland losgerissen worden.

Schlagwörter: Untersteiermark, Umsturz, Transformation, Transition, De-Austrifizierung, Slowenisierung, Slowenen, Deutsche, Abrechnung, Heinrich Wastian

Andrej Studen

»Naše krasno šolsko poslopje bodi odslej posvečeno slovenski mladini!«

*Preustroj celjskega šolstva po prelomu 1918**

STUDEN, Andrej, prof. dr., znanstveni svetnik,
Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11,
SI – 1000 Ljubljana, andrej.studen@inz.si

37.014(497.431)"1918/..."

**»NAŠE KRASNO ŠOLSKO POSLOPJE
BODI ODSLEJ POSVEČENO SLOVENSKI
MLADINI!«**

Preustroj celjskega šolstva po prelomu 1918

Prelom leta 1918 je Celje dočakalo v razmerah zaostrjenih nacionalnih nasprotij, ostra ločitev med Nemci in Slovenci pa je zaznamovala tudi stanje v šolstvu. Narodna vlada države SHS je 1. novembra 1918 na svojem ozemlju za uradni jezik razglasila slovenščino, še isti mesec pa je uvedla slovenščino kot učni jezik v osnovnih in srednjih šolah. Pripadnikom drugih narodov je uredba ob zadostnem številu šoloobveznih otrok zagotavljala manjšinske šole z državnim jezikom kot obveznim predmetom. Januarja 1919 je začela slovenska šolska oblast intenzivneje odpuščati nemško usmerjene učitelje in nameščati slovenske. Nekdanje nemške šole so preuredili v slovenske, za nemške učence in učenke pa so ustanovili nemške vzporednice. Po prevratu 1918 so se v šolah spremenila praznovanja, uvajali pa so se novi predmeti (srbohrvaščina, zgodovina dinastije Karađorđević).

Ključne besede: Celje, Spodnja Štajerska, prevrat, šolstvo, deavstrizacija, slovenizacija, Slovenci, Nemci

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega projekta št. J6-1801 Postimperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918-1923), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

STUDEN, Andrej, PhD, Professor, Scientific Advisor,
Institute of Contemporary History, Privoz 11,
SI – 1000 Ljubljana, andrej.studen@inz.si

37.014(497.431)"1918/..."

**"MAY OUR BEAUTIFUL SCHOOL BUILDING
HENCEFORTH BE DEDICATED TO SLOVENIAN
YOUTH!"**

*The transformation of schools in Celje after the 1918 upheaval***

The upheaval of 1918 saw Celje in a situation of heightened national antagonism, and the sharp division between Germans and Slovenes also affected the state of education. On 1 November 1918, the national government of the State of Slovenians, Croats and Serbs declared Slovenian the official language within its territory, and in the same month it introduced Slovenian as the language of instruction in primary and secondary schools. For members of other nations, the decree provided for minority schools with the national language as a compulsory subject, provided there were sufficient school-age children. In January 1919, the Slovenian school authorities began more actively to dismiss German-oriented teachers and to appoint Slovene ones. Former German schools were converted into Slovenian schools and German parallel schools were set up for German pupils. After the 1918 upheaval, school celebrations were changed and new subjects were introduced (Serbo-Croatian, history of the Karađorđević dynasty).

Keywords: Celje, Lower Styria, upheaval, education, de-Austrianization, Slovenization, Slovenians, Germans

** The research was carried out within the framework of research project No. J6-1801 Post-imperial Transitions and Transformations from a Local Perspective: the Slovenian Borderlands between Dual Monarchy and Nation-States (1918-1923), funded by the Slovenian Research Agency.

Prelom leta 1918 in slovo od stare monarhije Avstro-Ogrske je Celje dočakalo v znamenju »do skrajnosti zaostrenih nacionalnih nasprotij«, ki so eskalirala »zlasti po letu 1895, ko je zaradi ustanovitve nemško-slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju padla celo koalicijska vlada kneza Windischgraetza«, mednacionalne napetosti pa so se kasneje stopnjevale in poglobljale zlasti po tragičnih ptujskih in ljubljanskih dogodkih leta 1908 in končno privedle »do popolne nacionalne ločitve vsakdanjega življenja v mestu«. /.../ »Gesli 'hie Deutsche – hie Slowenen' in 'Svoji k svojim' sta natančno določali celjski vsakdan. Kot da je Slovence in Nemce ločil neviden zid, saj se je vse delilo na nemško in slovensko: šole in denarni zavodi, gostilne in društva, kopališča in pokopališča, časopisi in gledališča, tiskarne in trgovine. Celo cerkev in služba božja – kot da bi bil nemški Bog drugačen od slovenskega.«¹

Opisanega stanja v mestu ob Savinji, ki je znamenovalo tudi stanje v šolstvu, se nekdanji dijak celjske gimnazije dr. Pavel Strmšek spominja takole: »Nacionalna ločitev v Celju je bila tako ostra, da so imeli Nemci enako kakor Slovenci svoje lokale, da, celo svojo cerkev in svoje pokopališče. Ni bilo Slovence, ki bi bil prestopil prag Nemške hiše, in ne Nemca, ki bi bil samo pokukal v Narodni dom /.../ Tako je bil Narodni dom z vsem narodnim življenjem mesto zase, za katerega niso veljali drugi kakor narodni predpisi.« Strmšek pravzaprav ugotavlja, da so bili »Slovenski dijaki v njem varni in ni se bilo bati, da bi tam srečali kakšnega nemškega profesorja. /.../ Pod okriljem Narodnega doma so bili nekako eksteritorialni.«²

Nič čudnega torej ni, da je tudi »prvi izvoljeni slovenski župan v Celju«,³ dr. Juro Hrašovec, ki ga po prelomu 1918 na celjske Nemce niso vezali nič kaj prijetni spomini, v svojem nagovoru celjskega prebivalstva na slavnostnem dnevu mesta ob Savinji julija 1921 z balkona celjskega magistrata poudaril, da je »za nas Celjane danes zelo važen praznik, saj smo po stoletjih sramotne sužnosti danes definitivno prevzeli to nekdanj tako mogočno nemško trdnjavo. Kako smo bili Slovenci v tem mestu prezirani, posebno na magistratu, kjer so se šopirili

odpadniki, mi pa, ki smo si ohranili ponos in značaj, smo bili zatirani in zaničevani. Nemška pesem je odmevala po teh ulicah, mi pa smo morali molčati in se skrivati po stanovanjih. Če pa smo imeli kako slavnost, ni smelo biti godbe, ne slovenskih znakov nismo smeli nositi, niti v skupinah in po glavnih ulicah nismo smeli hoditi. Vojaštvo nas je moralo braniti pred napadi nahujskane fakinaže, ki nas je pretepala, opljuvala in nam razbijala okna in napise. Vse naše pritožbe so odmevale kakor od gluhih sten. Obupavali smo že, ker smo videli, da se vedno bolj potapljammo v nemški povodnji. Bati se je bilo, da nam ugasne zadnja iskra upanja v boljšo bodočnost. Samo sanjali smo še, da pride od nekoč pomoč. In te sanje so postale resnica!«⁴

V podkrepitev povedanega naj še dodam, da tudi upravnik celjske bolnišnice Ivan Prekoršek⁵ kot velik narodnjak ni skrival navdušenja nad tranzicijo v novo jugoslovansko državo, saj je vzhičeno zapisal, da »nam je ob razsulu avstro-ogrske soške armade zadnje dni novembra l. 1918 zasijala še ne pričakovana mlada svoboda. V vseh večjih in manjših krajih smo začeli proslavljati novoustanovljeno Jugoslavijo. Ideja, ki je živela nejasno že v hotenju in stremljenju slovenskih narodnjakov iz dobe taborov, je v težkih desetletjih moralnega propada naše politike na Dunaju domalega umrla. Naše malo, društveno narodno življenje v domovini je bilo živahno in zdravo. Tretje leto svetovne vojne pa so storili naši politiki – deklaracijonaši – smel korak na široko cesto, ki je kazala v že vidni oddalji velik cilj. Vedno jasnejše in določnejše so se oblikovali obrisi te 'naše deklaracije', ki je postala naš vsenarodni program. Vse, kar smo si kedaj med vojsko upali verovati največji optimisti, se je uresničilo, in v lepi zavesti te sreče in zadoščenja za vso preteklost smo praznovali praznik narodnega vstajenja.«⁶

Prekoršek je čas po prelomu komentiral, da gre »življenje v malem svojo pot dalje. Na vsak korak se že občuti, da smo prevzeli dediščino avstrijskega konkurza, vsega manjka, prehrana dela težke skrbi in rodi dosti nevolje.«⁷

¹ Cvirn, Aufbiki!, str. 13.

² Strmšek, Celjski študent, str. 26-27.

³ Perovšek, Celje in politične razmere, str. 36.

⁴ Nova doba, 12. 7. 1921.

⁵ Na to mesto je bil Prekoršek imenovan aprila 1919. Glej: Uradni list deželne vlade za Slovenijo, LXIII., Letnik I., Ljubljana, 9. 4. 1919.

⁶ Nova doba, Prekoršek Ivan, Iz najnovejših dni, 25. 1. 1919.

⁷ Prav tam.

Narodni dom (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1025 Fototeka Pelikan)

Po prevratu 1918 so se Slovenci »po tisočletnem suženjstvu iz brezpravnih hlapcev čez noč spremenili v gospodarje« in »hiteli z mrzličnim popravljanjem starih krivic, Sprva je bilo na udaru vse tisto, kar je spominjalo na staro Avstrijo in nekdanje nemško gospostvo v Celju. /.../ V časopisju so se začeli vrstiti članki, ki so zahtevali brezobzirno izčiščenje vsega, kar je nemško.«⁸ V duhu prevlade »etosa maščevalnosti, ki je povsem prevladal nad čutom pravičnosti« so Slovenci tlakovali pot v novo nacionalno prihodnost v znamenju odpora proti narodnim krivicam in odpora proti dotedanjemu rastočemu germanizacijskemu pritisku.⁹

Narodna vlada države SHS je najprej prevzela upravo. 1. novembra 1918 je na ozemlju, ki ga je nadzirala, za uradni jezik razglasila slovenščino. Pohitela je s spreminjanjem zunanje podobe mest in trgov, s čiščenjem nemškega uradništva, poleg

zamenjav v upravi pa se je novim oblastem zdelo absolutno potrebno, da se očistijo nemški elementi v osnovnih in srednjih šolah in da se uvede slovenščino kot učni jezik.¹⁰ Poverjenik za uk in bogočastje dr. Karel Verstovšek, ki je bil v Narodni vladi »eden redkih Štajercev, ti pa so zavzemali ostrejša stališča do pripadnikov dotlej vladajočega nemškega naroda, njegovi predlogi pa so bili preveč radikalni celo za večino članov Narodne vlade«, je 16. novembra 1918 odredil, »da bodi izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski. Pripadnikom drugih narodov je uredba zagotavljala, da imajo ob 'zadostnem številu šoloobveznih otrok zagotovljene manjšinske šole z državnim jezikom kot obveznim predmetom.' Tudi zasebne dvojezične šole so bile dovoljene 'ob izkazanem zadostnem številu otrok dotične narodnosti.' /.../ Z drugo naredbo pa je za dotlej dvojezične šole odredil, da 'je uvedena slovenščina kot učni in kot uradni jezik' /.../ Na dotedanjih nemških ljudskih šolah je bila nemščina še vnaprej dovoljena kot učni jezik, če je bilo vpisanih

⁸ Cvirn, *Meščanstvo v Celju*, str. 200.

⁹ Prim.: Studen, »Odstranjevanje prejšnje zunanosti in ponemčevalnega stremljenja šolske oblasti«, str. 161.

¹⁰ Dolenc, *Deavstrizacija*, str. 81-82.

Dr. Karel Verstovšek (1871-1923) (dlib)

40 otrok 'pristine nemške narodnosti', a so obvezno dobili še predmet slovenski jezik.»¹¹

Nemci na Spodnjem Štajerskem se z novonastalimi političnimi razmerami nikakor niso hoteli sprijazniti. Prizadevali so si, da bi celotna Spodnja Štajerska (ali vsaj štajersko Podravje do Vitanjske razvodnice) prišla v sestav »nemške Avstrije«, odkrit odpor do nove »južnoslovanske« države, pa je vzpodbujal slovenske oblasti, da so še ostreje in odločneje izvajale načrtno politiko »nacionalizacije«.¹²

Proces deavstrizacije in slovenizacije po prelomu 1918 seveda ni zaobšel celjskega šolstva. Narodna vlada v Ljubljani se je po ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov kot rečeno hitro lotila preustroja in slovenizacije šolstva, ta proces pa se je v občutljivem narodno čustvenem ozračju, ki je bilo posledica germanizacijskih pritiskov na Koroškem in Štajerskem, nadaljeval tudi pozneje, torej po združitvi v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slo-

vencev. Na Spodnjem Štajerskem je bil še leta 1900 učni jezik na tretjini osnovnih šol nemški ali so bile dvojezične (navadno v izrazito korist nemščine). Novembra pa je Narodna vlada v Ljubljani v vseh osnovnih in meščanskih šolah kot učni jezik pri vseh predmetih kot obvezno vpeljala slovenščino. Šele z vključitvijo v Jugoslavijo se je ustavilo germanizacijsko prodiranje, značilno za prejšnja desetletja in poslovenjen je bil velik del osnovnih šol na Štajerskem. Po znanih demonstracijah v Mariboru ob obisku ameriške študijske komisije, odgovorne za razmejitve med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo, 27. januarja 1919, je začela slovenska šolska oblast intenzivneje odpuščati nemško usmerjene učitelje in nameščati slovenske. Največ zamenjav je bilo na Štajerskem, kjer so odpustili 36 srednješolskih in 200 do 300 osnovnošolskih učiteljev. Odpuščenim nemškim učiteljem so očitali nenaklonjenost slovenskemu narodu in neznanje slovenskega jezika. Sočasno s prekinitvijo delovnega razmerja so ostali vsi odpuščeni učitelji brez prihodkov in večina se je izselila v Avstrijo. Nekdanje nemške šole so preuredili v slovenske, za nemške učence in učenke pa so ustanovili nemške paralelke.¹³

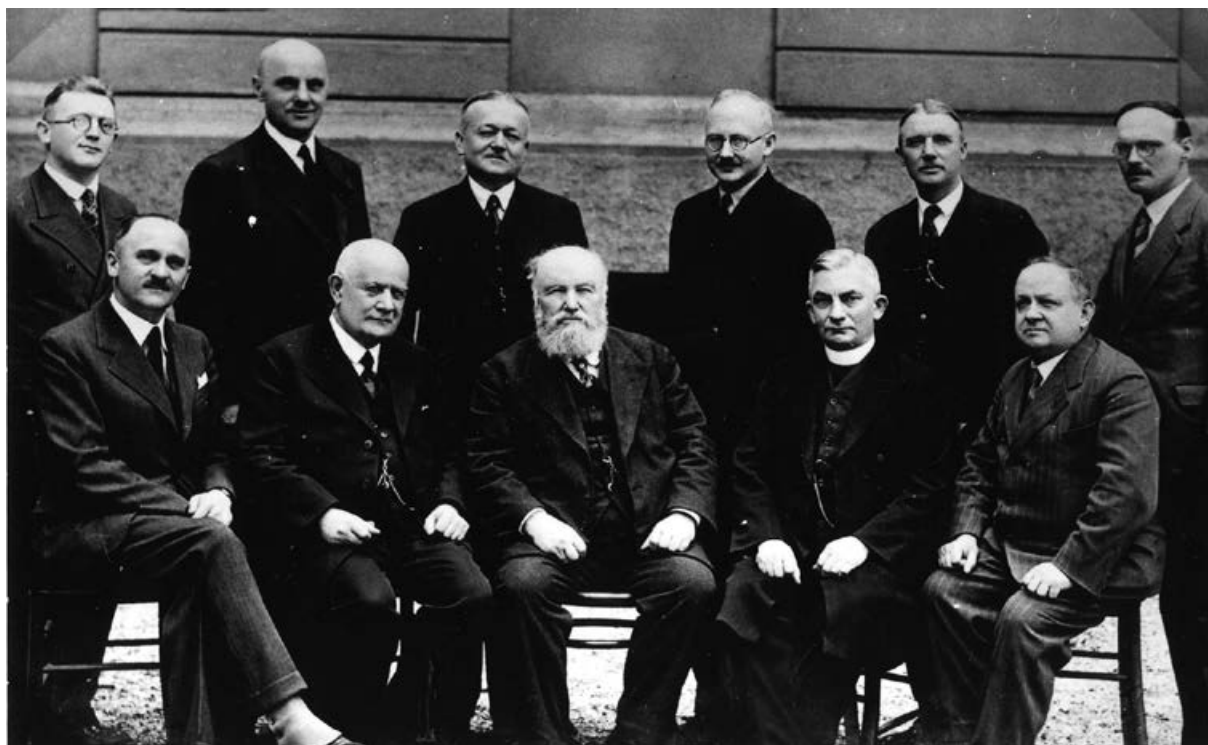
Omenjeni Ivan Prekoršek je kot izvrsten opazovalec prelomnih časov konec januarja 1919 ugotavljal, da »se je v tej kratkej dobi po slovenski zemlji v poprej nemškutarskih mestih in trgih mnogo, zelo mnogo spremenilo«.¹⁴ Slovence je opozoril, »na obvezno dolžnost bojkota napram vsem, ki hočejo po starem načinu dalje živeti od slovenskega denarja in slovenskega dela, pri tem pa biti vse prej, samo ne dobri jugoslovanski državljani, dobri Slovenci. V teh vprašanjih rabimo že nujno uradniških za vse obveznih direktiv, ki nam jih naj dajo krajevni Narodni sveti. V zadnjem času se namreč najde mnogo več ko kedaj poprej naših ljudi v vseh tujih trgovinah in gostilnah, nekdanj se je to tudi dogajalo, pa smelo se ni. Danes čujem odgovore: saj ti ljudje bodo sčasoma vsi naši ali so že! Dobro. V najtesnejši zvezi z vsem tem nemštvom v Celju, Ptujju itd. Maribor se nekoliko razlikuje – je obstoj nemškega šolstva. Ali potrebujemo še nemško gimnazijo, nemško meščansko, trgovsko-obrtno in ljudsko šolstvo. Kdo

¹¹ Gabrič, *Hitra slovenizacija šolskih in kulturnih ustanov*, str. 142.

¹² Cvirn, *Die Slowenen und ihr Verhältnis zum neuen Staat (Königreich SHS) 1918/1919*, str. 89.

¹³ Podrobno o slovenizaciji šolstva zlasti Dolenc, *Deavstrizacija*, str. 81-82; Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 156-183.

¹⁴ Nova doba, *Prekoršek Ivan, Iz najnovejših dni*, 25. 1. 1919.

Ivan Prekoršek (tretji z leve v drugi vrsti) s člani odbora Dijaške kuhinje (drugi z leve v prvi vrsti je dr. Juro Hrašovec)
(Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje)

ga zahteva, kdo pošilja v te šole svoje otroke? Tu smo na oni principiелni točki razpota, kjer ni pri-zanesljivosti, ne kompromisa; mladini hočemo dati narodno vzgojo, kdor postopa drugače, zanj ne sme biti prostora na Slovenskem in najsi razvesi še toliko trobojnic na pobeljeno hišo in plača še take vsote papirja za odkupnino ali prinese deset glasov na vo-lišče za kandidate, ki se jih določi. **Naš temelj mora biti očiščen in zdrav do korenine: iz narodne šole izhaja zdrav rod.** Nismo na stališču nasilja, postav-no upravičene šole za tuje narodnosti bodo v naši državi obstajale, **noben slovenski otrok pa ne sme obiskovati nemške šole** in to načelo vzdržujemo v polnem obsegu tudi za vse one, ki so v prejšnjih časih zgrešili pravo pot in se danes vračajo kot premagani k pravemu spoznanju. Tu se bomo spoznali in tu se bomo ločili. Vse to pa treba, da imajo Narodni sveti v pregledu, ako hočejo začrtati jasno, enotno smer našemu postopanju v teh krajih.«¹⁵

Proti koncu vélike vojne so na šolskem polju vladale »neznosne razmere«. Manjkalo je učnih moči, učnih prostorov, zaradi pomanjkanja so bili

otroci sestradani, razsajala je španska bolezen in druge nadloge.¹⁶ Reminiscence o prevratu 1918 so v ohranjenih kronikah celjskih šol različne, naslonili pa se bomo na nekatere zapise, ki še posebej izsto-pajo. Kronika petrazredne mestne dekliške šole v čustvenem uvodu poročila za šolsko leto 1918/19 denimo navaja:

»Ko se je naša mlada država rodila, preustrojilo se je tudi celjsko šolstvo. Naše krasno, v letu 1912 se-zidano šolsko poslopje, katero je doslej služilo razna-rodovanju ljudstva, bodi odslej posvečeno slovenski mladini! V svojem jeziku naj črpa naša nada in naš ponos vedo in znanost, naj se pa mladini tudi vceplja duh domoljubja in ljubezni do vsega, kar je v zvezi z našo milo domovino!«¹⁷

Drugače je o tranziciji v novo državopolitično stvarnost pisala voditeljica dekliške šole šolskih sester, samostanska prednica sestra Angelina

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ SI_ZAC/0869/002/00249, Kronika okoliške šole v Celju 1875-1931.

¹⁷ SI_ZAC/0868, Kronika dekliške mestne šole 1777-1941, str. 323.

Križanič. Začela je s poročilom, da se je z rednim poukom pričelo 19. septembra 1918 in da je bilo skupaj vpisanih 500 otrok, nato pa obžalovala, da so morali pouk kmalu začasno prekiniti, saj se je »v deželo vtihotala vročinska bolezen, takozvana španska influenza, ki je zahtevala mnogo človeških žrtev. Tudi šolski otroci so zelo boleli, zato je c. kr. namestništvo izdalo ukaz, da se mora po vseh šolah pouk prekiniti do 4. novembra. Med temi počitnicami smo doživeli velik politični preobrat. Dne 29. oktobra 1918 je v Zagrebu izdal Vrhovni narodni svet v Avstroogrski živečega dela Slovencev, Hrvatov in Srbov objavo, da je prevzel kot Narodno vijeće v svoje roke vodstvo narodne politike. Narodno vijeće je zahtevalo, da se ustanovi iz avstro-ogrskih jugoslovanskih pokrajin, iz Srbije in Črne gore ena sama država SHS. Nekaj dni po teh dogodkih je razpadla stara avstroogrška država.«¹⁸

Vodja mestne deške šole, nadučitelj Josip Bizjak, je bil kratek in jedrnat:

»Ogromna svetovna vojna je bila končana s tem, da je zmagala pravica, in smo prišli skozi stoletja zatirani Jugoslovani vendar enkrat do svoje veljave in svojih pravic. Naša Spodnja Štajerska je prišla k novoustanovljeni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, kjer vlada naša domača dinastija Karagjorgjevičev. In s tem političnim činom se je izvršil tudi velik prevrat na šolskem polju. V celjskem mestu so bile do novembra 1918 še vse javne šole strogo nemške, a sedaj so se mahoma prelevile v slovenske z nekaterimi (8) nemškimi vzporednimi razredi.«¹⁹

Vzdušje v Celju v prvih poprevratnih dneh je kulminiralo v sredo, 6. novembra 1918, ko so praznovali »praznik svobode«.²⁰ Voditeljica dekliške šole šolskih sester je ta dan slovenskega zmagoslavja opisala naravnost patetično. Na papir je čustveno zlila sledeče:

»Dne 6. novembra smo praznovali v Celju praznik svobode. Ker so bile počitnice vsled bolezni podaljšane do 19. novembra, se je le nekaj čez polovico otrok vdeležilo slavnostnega spreveda. Ta dan je bil res praznik in sicer največji, kar jih je kedaj slavil slovenski narod v Celju. Trobojnice so vihrale raz vseh hiš, zbrala se je nepregledna množica ljudstva. Tudi me smo šolsko poslopje okrasile z zelenjem in s slovenskimi zastavicami. Sestra Benjamina je izdelala primeren slavalok, katerega smo pritrdile nad glavnim vhodom. Napis se je glasil:

‘Za vero in narod bo delal tvoj zarod, o Jugoslovan!’

O bodi pozdravljen, neštetokrat slavljen, rešilni Tvoj dan!’

Veličastno je bilo gledati vso pisano množico kako dostojanstveno, kako slovesno je manifestirala. Gledale smo Sokole, Orle, skupino kmečkih fantov na konjih, žene in deklice v narodnih nošah, razna društva, skupino lepo okrašenih vozov iz okolice. Naši šolski otroci so imeli male zastavice v rokah. Veličastni so bili trenutki, ko je vsa ta nepregledna množica prisegala zvestobo Jugoslaviji ali ko je zagrnila godba prelepo našo narodno himno Lepa naša domovina. Slovenska mladina, ki si doživela ta veliki dan, pomni ga, ohrani ga v spominu do daljnih bodočih dni. 6. november leta osvobojenja ostane v srcih nas vseh.«²¹

Prejšnje avstrijske šolske in druge oblasti se v prvih dneh po prevratu »niso takoj zavedale«, da stare avstrijske države ni več. Kronist okoliške šole v Celju Fran Voglar je zabeležil zanimivost, da se v šolskem arhivu »hranijo njih odloki, ki so bili izdani še novembra meseca v nemščini, pač pa z naslovom: ‘An die slovenische Schule’. Podpisan je zadnji nemški župan Celja dr. Heinrich von Jabornegg.«²²

Proces slovenizacije šolstva v Celju ni bil enostaven. Novembra 1918 so se v prostorih mogočnega šolskega poslopja mestne šole nahajale mestna deška ljudska šola, mestna dekliška ljudska šola in deška meščanska šola. Največ težav je povzročalo

¹⁸ SI_ZAC/0870, Kronika dekliške šole šolskih sester, Mestne šole 1878-1940 in 1945-1948; sig. 59/488.

¹⁹ SI_ZAC/0868 Glavna, deška in dekliška osnovna šola Celje; sig. 32/325; Kronika mestne deške šole 1918-1943, 2. semester šolskega leta 1918/19.

²⁰ Slavnostnega obhoda po celjskih ulicah se je ob »prazniku svobode«, poimenovanem tudi »praznik ujedinjenja Jugoslovčanov«, seveda udeležila tudi šolska mladina pod vodstvom učiteljstva drugih celjskih šol.

²¹ SI_ZAC/0870, Kronika dekliške šole šolskih sester, Mestne šole 1878-1940 in 1945-1948; sig. 59/488.

²² SI_ZAC/0869/002/00249, Kronika okoliške šole v Celju 1875-1931.

Poslopje mestne šole (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0868 Glavna, deška in dekliška osnovna šola Celje)

pomanjkanje učiteljev in učiteljic, saj so večino prejšnjega nemškega učnega kadra odslovili. Višji šolski svet v Ljubljani je šele 15. februarja 1919 »spremenil dosedanje nemško ljudsko šolo v slovensko«, ki je imela več slovenskih, pa tudi nemške razrede. »Mestni šolski svet v Celju pa je šolo do dne 1. marca 1919 zatvoril z ozirom na to, ker še niso vse novoimeno-vane učne moči imele svojih dekretov.«²³ Normalno izvajanje pouka je torej oviralo čakanje na odločbe novoimenovanega učiteljstva, ki je prišlo v Celje večinoma iz manjših spodnještajerskih krajev. Večino učnega kadra so nato po 1. marcu 1919 tvorile nove slovenske učne moči in le redki nemški učitelji ali učiteljice so lahko še naprej poučevali. Stanje učiteljstva na celjskih šolah je budno spremljala tudi Nova doba, v kateri naletimo na sledeč zapis:

»Na dekliški meščanski šoli v Celju je učiteljica Premschak, skrajno naduta in zagrizena nacijska; nedavno se je glede slovenskih učenk izrazila na nesramen način: 'diese windische Bagage ist so freh; aber wartest, es werden schon andere Zeiten kommen und dann wehe euch Slovenen.' (Ta slovenska

bagaža je tako nesramna, pa čakajte, pridejo drugi časi in potem gorje Slovincem!) Zadeva je javljena na pristojno mesto in Premschakovi garantiramo, da bodo zanje kmalu prišli – drugi časi.«²⁴

Nova doba je poročala tudi, da so »prostori v novem gimnazijskem poslopiju izpraznjeni in se prire-ja-jo v učne svrhe. Upanje je torej, da se naša mladina kmalu preseli iz dozdajšnjih nezadostnih lokalov v lepe nove.«²⁵ Sredi marca 1919 pa je v bombastičnem komentarju z naslovom »Brez odlaganja!« v luči vladajoče stanovanjske stiske dodala, da »nemške paralelke državne gimnazije v Celju so razpuščene, nemški profesorji odslovljeni. Naravno je, da mora z ozirom na pomanjkanje stanovanj za državne uradnike in uslužbence, stanovanjska komisija v smislu vladine naredbe vsem nemškim profesorjem – in sicer oženjenim in samcem! – takoj odpoklicati stanovanja in jih oddati uslužbencem SHS, ki že nestrpno nanje čakajo, ter se morajo potikati po hotelih. Prepričani smo, da se bo to brez odlaganja tudi zgodilo! Nobene popustljivosti ne bomo trpeli v tem

²³ Prav tam, str. 323.

²⁴ Nova doba, 18. 1. 1919.

²⁵ Prav tam.

Gimnazija (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1025 Fototeka Pelikan)

oziru in tudi nobenih intervencij s strani sorodnikov in drugih 'uglednih' nemških oseb!»²⁶

Nova doba, je »Ob pogrebu nemške gimnazije v Celju« navdušeno poročala, da od 8. marca 1919 »ni več nemške gimnazije v Celju, ker je – višji šolski svet v Ljubljani sklenil, da se nemške paralelke na državni gimnaziji v Celju vsled premalega števila učencev razpuste. Graška 'Tagespost' z dne 6. tm. javka: 'S tem je celjske Nemce zadel hud udarec. Otroci iz Celja bodo odslej mogli študirati le z velikimi gmotnimi žrtvami svojih staršev (kakor doslej in odslej otroci naših ljudi izven Celja!! op. ur.) Upati pa treba, da se vihar no valovje pozneje poleže in da se bo proti narodnem nasprotniku (!) dala priložnost za kulturna vzgojna sredstva.' – Torej to strunico ste sedaj napeli? Ko smo pa mi upravičeno (ker smo imeli stotine svojih dijakov!) prosili skozi desetletja za lastno gimnazijo. Pa ste nas v odgovor zasmehovali in psovali, češ le učite se nemški, če hočete priti v državne službe. In mi pravimo: 'Narodnemu nasprotniku' ne damo ničesar, lojalnemu

nemškemu sodržavljanu pa tudi v bodoče, kolikor mu po pravici gre. Le učite se slovensko, če hočete v naši državi službe imeti. /.../ Če pa hočete vzgojo v nemškem jeziku za službe v Nemški Avstriji, pa imate tam dovolj zavodov v to svrhu! Da bomo pa dali vzgajati v nemških zavodih na naših tleh mladino od ljudi, ki imajo pri nas samo še ulogo špijonaže, in se še povrh norčujejo iz naše dobrosrčnosti, – res, na glavo bi morali pasti!»²⁷

Tako na deški kot na dekliški ljudski šoli so nato s pomočjo katehetov Lukmana in Lasbacherja kot dobrih poznavalcev razmer provizorično določili, kateri učenci oziroma katere učenke naj se uvrstijo v slovenske in kateri/e v nemške razrede. Omenjeni katehet na mestni dekliški ljudski šoli Anton Lasbacher je 6. februarja 1919 na Mestni šolski svet v Celju naslovil zanimivo prošnjo, naj mestni šolski svet »blagovoli opozoriti vodstvo mestne dekliške ljudske šole, da nismo več v Avstriji, temveč v Jugoslaviji, v kateri smo katehet poučevati slovenske otroke veronauk v slovenskem jeziku brez ozira na

²⁶ Nova doba, 15. 3. 1919.

²⁷ Nova doba, 11. 3. 1919.

to, da se v drugih predmetih še vedno muči otroke z nemščino. Nadalje naznanja podpisani, da je učiteljica 5. b razreda Klemenčič postala tako predrzna, da prepoveduje slovenskim otrokom pogovarjati se med seboj v maternem jeziku ter svetuje, da se dotično učiteljico takoj odslovi iz službe, saj je afera z nemško zastavo v razredu že itak tudi znana.«²⁸

Na dekliški šoli so poudarili tudi, da se je »pri tem uvrščanju ravnalo po principu, da otroci slovenskih staršev spadajo v slovensko šolo«.²⁹ Razvrščanje otrok po narodnosti na nove sezname pa mnogim staršem ni bilo po godu, zlasti glede na dejstvo, da se je v duhu jugoslovansko-nacionalističnega protinemškega razpoloženja uporabljalo izredno stroge kriterije za določanje »nemške pristnosti« otrok in da jih je moralo biti tudi zadostno število (40 na razred).³⁰ Nadučitelj deške ljudske šole Josip Bizjak je v kroniki zapisal:

»Seveda se je takoj oglasilo mnogo nemčurskih staršev, ki s to odločitvijo niso bili zadovoljni, zato je mestni šolski svet na predlog šolskega vodje v svoji seji dne 6. marca 1919 natančno pretehtal narodnostne razmere posameznih staršev in definitivno določil, kateri otrok naj hodi v slovenski in kateri pa v nemški razred. Tako je nastal mir med strankami in učiteljstvom.«³¹

Nadučitelj Bizjak je bil tudi glavni posrednik med nezadovoljnimi starši in dekliško mestno šolo, ki mu je za posredovanje izrekla posebno zahvalo:

»Ko so v prihodnjih dneh prihrumeli deloma nahujskani, deloma razvajeni in neuki starši nad učiteljstvo, je g. Bizjak s svojim finim nastopom in taktno besedo marsikateri konflikt poravnal.«³²

Na dekliški mestni šoli je učiteljski zbor pod vodstvom Barbare Zupanek v ponedeljek 3. marca 1919 pričakal »starše vseh onih otrok, ki niso bili

zadovoljni s pridelitvijo v slovenske razrede« in vzel na znanje njihove izjave ter jih pozneje predložil mestnemu šolskemu svetu, ki jih je 6. marca, kot rečeno, vzel v pretres in o njih sprejel dokončno odločitev. Začasna šolska voditeljica gdč. Zupanek je o sprejemu staršev navedla naslednjo zanimivo opazko:

»Pri tej priliki je prišlo deloma do burnih nastopov, posebno se je opazalo, da so nastopali delavci tovarne Westen organizirano.«³³

Mestni šolski svet je večino zahtev staršev po uvrstitvi otrok v nemške razrede zavrnil. »Sicer pa se dovoli staršem, da potom šolskega vodstva vložijo priziv na Višji šolski svet v Ljubljani, ali pa puste otroke privatno poučevati. Vendar morajo slednji polagati koncem šolskega leta izkušnjo iz snovi, katero bi sicer predelali v njim pripadajočih razredih. Določevalo se je imenoma od slučaja do slučaja, sklep se je vsakokrat v seznamu otrok za beležil ter drugi dan ustno naznanil otrokom ali staršem samim.«³⁴

Pri pouku v slovenskih razredih je največje težave povzročalo pomanjkanje slovenskih šolskih učbenikov. Podobno kot učenke na dekliški šoli so se tudi učenci na deški šoli »moralo zato vaditi le v pisanju, računstvu itd. Sicer so pa tudi govorne vaje našle pravi prostor na tej šoli, kajti otroci niso znali razen nekaj besed pouličnega dialektu niti najmanjšega stavka povedati v pravilni slovenščini; vrhu tega so bili otroci od začetka napram novemu slovenskemu učiteljstvu zelo neprijazni in kazali pri vsaki priliki svojo brutalno nemško kulturo. Ali potrpljenje in ljubezen učiteljstva do zapeljane slovenske mladine si ni pridobila polagoma samo teh otroških src, marveč tudi zaupanja njihovih roditeljev. In tako smemo sedaj ob koncu šolskega leta – pravzaprav po 4 mesecih – reči z vso gotovostjo, da je

³³ Prav tam, str. 325.

³⁴ Prav tam, str. 326. Omenim naj, da se je ob delovanje tovarnarja Westna obregnila tudi liberalna Nova doba, ki se je v prispevku Ali je to res?, spraševala: »Čujemo, da baje pobira Westen od delavcev prispevke za Schulverein tudi še sedaj in da jim odtrguje za to pri plači. Zahtevamo tozadevno od Westena natančnega pojasnila, ker bi morali sicer smatrati govorico za resnično.« Nova doba, 4. 1. 1919. Omenimo še, da se tvrdka Westen vse do konca januarja 1919 ni odzvala na omenjeno poročilo in da se po mnenju celjskega glasila »v naših očeh ni oprala«. – Nova doba, 29. 1. 1919.

²⁸ SI_ZAC/0841 Mestni šolski svet Celje, MŠS-55-19, nemški jezik kot učni jezik, a. š. 127.

²⁹ SI_ZAC/0868, Kronika dekliške mestne šole v Celju 1777-1941, str. 324.

³⁰ Prim.: Dolenc, Deavstrizacija, str. 85.

³¹ SI_ZAC/0868, Kronika mestne deške šole 1918-1943, sig. 32/325.

³² SI_ZAC/0868, Kronika dekliške mestne šole 1777-1941, str. 324-325.

nemškutarski led docela prebit; najboljši dokaz temu je dejstvo, s kakim velikim veseljem in tudi uspehom se ti potujčeni otroci učijo slovenščine in s kakim odkritosrčnim navdušenjem kličejo ti 'bivši nemški' otroci Živio kralju Petru I. in kako veselo in čvrsto prepevajo 'Lepa naša domovina'. Resnično: učitelstvo je z umerjenimi koraki in taktnim postopanjem privedlo že ponemčeno mladino nazaj v naročje matere Slovenije in sicer tako rahlo, da se otroci sami niso zavedli, kdaj se je ta upravičena metamorfoza izvršila. In tudi nemška šolska mladina se je naučila v teh par mesecih spoštovati svojo novo državo in njene naredbe, ker ima vsak dan priliko v šoli in tudi zunaj nje se prepričati o dobrohotnosti postopanja nas Slovencev tudi nasproti našim prejšnjim največjim zatiralcem.«³⁵

Pouk na celjski mestni deški in dekliški ljudski šoli se je v šolskem letu 1918/19 izvajal torej samo v II. semestru in se zaključil 5. julija 1919. Vodja deške šole Josip Bizjak je v kroniki podrobno navedel stanje učencev po posameznih razredih. Slovenske razrede je obiskovalo 262 otrok, od tega 87 Celjanov, nemške razrede pa 150 otrok, od tega 109 Celjanov. V šolskem letu 1919/20 je slovenske razrede obiskovalo 338 otrok, nemške vzporednice pa 120 otrok. Bizjak poroča, da so ob vpisovanju »nezavedni slovenski starši« zopet hoteli vpisati »svoje otroke, ki so bili vsled posebne komisije (sestavila jo je tukajšnja politična oblast) določeni za obisk slovenskih razredov, zopet v nemške vzporednice. Šolska oblast pa je to nakano zopet takoj preprečila. Nekateri starši so se vdali in poslali svojo mladino v slovenske razrede, drugi so pa jih zopet vzeli iz šole in vložili ugovore na Višji šolski svet v Ljubljani, mladino pa pustili poučevati privatno v nemškem jeziku«. Bizjak je poročal, da pritožbe staršev niso bile rešene pred koncem šolskega leta in da se je končno pokazalo, »koliko je vreden privatni pouk«, saj je od 25 otrok, preizkusne izpite v nemščini opravila komaj polovica otrok.³⁶

V šolskem letu 1920/21 se je število otrok v nemških vzporednicah zmanjšalo na 91 (od tega 75 mestnih in 16 otrok iz okolice Celja). »Ker je nemška vzporednica I. B razred vsled premalega števila priglasičenih otrok (3 Nemci in 15 renegatov) vsled odredbe višjega šolskega sveta prenehala, se je odkazal učitelju – Nemcu Henriku Kodella slovenski razred (II. C), ker je napravil izpit iz slovenskega jezika.«³⁷ Sicer pa je bil tudi to leto za nemški vzporednici obvezen pouk slovenščine (kot predmet po 4 ure tedensko). »Nasprotno pa je bil pouk nemščine za učence III. razreda in dalje neobvezen, obisko-

Pogled na celjski magistrat in Narodni dom
(Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1025 Fototeka Pelikan)

valo ga je 95 slovenskih otrok (od 430, op. a.), ki so se poučevali v dveh skupinah, t. j. nižja in višja, ločeni po znanju nemškega jezika.«³⁸ V šolskem letu 1921/22 je bilo v obeh nemških paralelkah (III. B in IV. B) samo še »47 otrok in sicer 21 dečkov ter 26 deklic, izmed katerih je bilo pravzaprav samo 8 otrok pristne nemške narodnosti, kjer bi bila oče in mati rojena kot Nemca.«³⁹ Medtem ko se je v tem šolskem letu »moral vsak učenec iz slovenskih razredov udeleževati pouka v srbohrvaščini«, je na obeh nemških vzporednicah kot obligatni učni predmet ostala samo slovenščina, ne pa tudi srbohrvaščina.⁴⁰

³⁵ SI_ZAC/0868, Kronika mestne deške šole 1918-1943, sig. 32/325.

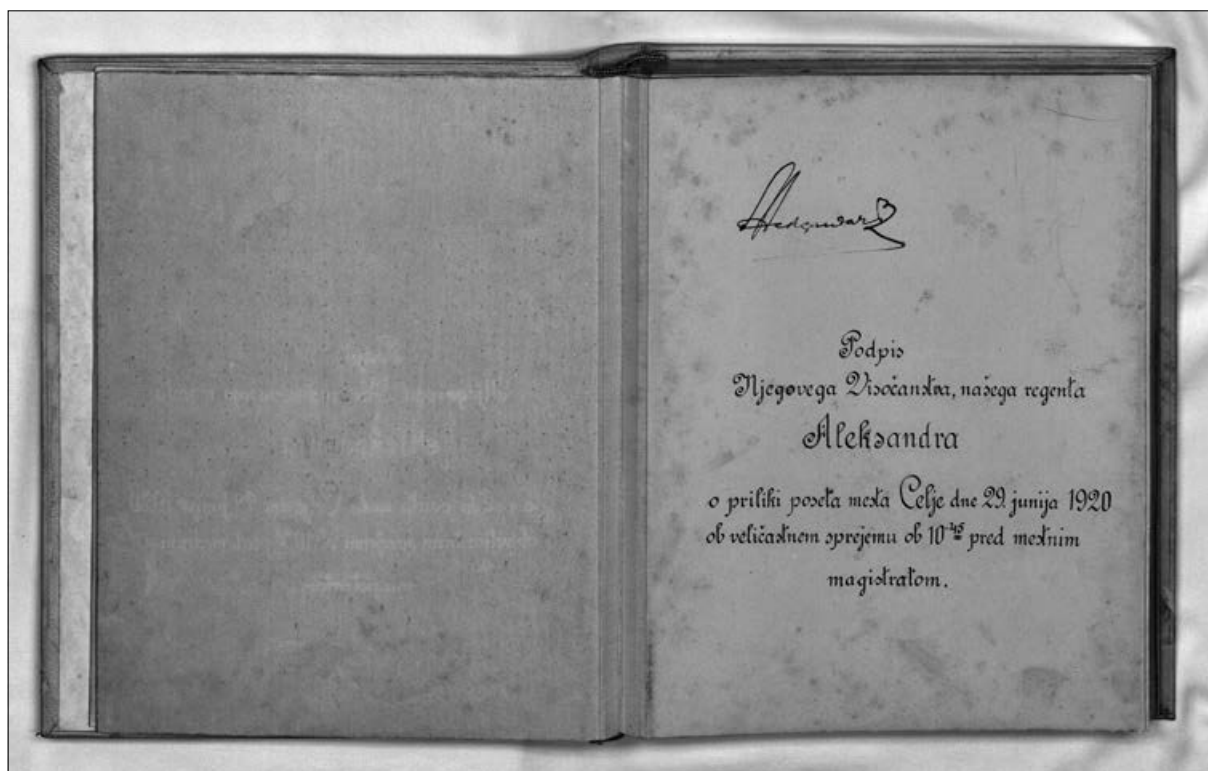
³⁶ Prav tam, Šolsko leto 1919/20.

³⁷ Prav tam, Šolsko leto 1920/21.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam, Šolsko leto 1921/22.

⁴⁰ Prav tam.

Podpis regenta Aleksandra Karađorđevića v knjigo častnih gostov mesta Celje, 29. junija 1920
(Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0006 Zbirka rokopisov)

Nekaj je treba povedati tudi o spominskih dnevih, praznikih in praznovanjih v obdobju od leta 1918 do leta 1941. Povsem naravno je, da so bila v tem času tematsko v ospredju praznovanja vladarske hiše Karađorđević. Zadnja proslava cesarske hiše Habsburžanov je bila avgusta 1918, in sicer v čast zadnjega cesarja Karla. Sredi decembra 1918 pa so v Mariboru že priredili prvo proslavo srbskemu kralju Petru I.⁴¹

Proces prehoda je v vrstah slovenskega učiteljstva potekal v znamenju priseganja zvestobe, »vdanosti in poslušnosti kralju vladajočemu«,⁴² nov veter pa je zapihal tudi na področju praznovanj. V 19. stoletju so bile na prvem mestu proslave ob različnih jubilejih cesarske hiše, zlasti in predvsem cesarja samega, ki je vladal 68 let. Praznična sta bila njegov god 4. oktobra in rojstni dan 18. avgusta. Še posebno slovesno je bilo ob okroglih obletnicah.⁴³

⁴¹ Rozman, *Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem*, str. 6-7.

⁴² Studen, »Odstranjevanje prejšnje zunanosti in ponemčevalnega stremljenja šolske oblasti«, str. 174-175.

⁴³ Rozman, *Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem*, str. 7.

Po prevratu je bilo Celje še posebej slovesno in praznično okrašeno na primer junija 1920, v času bližajočega se svečanega državnega praznika kot je bil Vidov dan in v času nestrpnega pričakovanja obiska »ljubljenega prestolonaslednika«, »milega brata« Aleksandra Karađorđevića. Nova doba je poudarjala, da bližajoči Vidov dan kot državni praznik podobno kot »Petrov dan itd.« pač ponujata »priliko, da kot državljani izkazujemo svoja čustva, svoje prepričanje in svojo hvaležnost do države, ki v sedanjih nenormalnih časih tako uzorno varuje red in mir, da smo sigurni svojega imetja, svojih pravic in prostega gibanja«. Liberalni časnik je poudaril, da smo glede na žalostne razmere v soseščini, kjer se soočajo celo z lakoto, »lahko veseli, da živimo v Jugoslaviji, kjer je danes tako dobro, kakor morda nikjer drugod!«⁴⁴

Za šole je bil še posebej pomemben dan spomina na kosovsko bitko leta 1389, in 24. maj – praznik sv. Cirila in Metoda, sv. Savo pa so praznovali 27.

⁴⁴ Nova doba, 22. 6. 1920.

januarja. »Takrat ni bilo pouka, pač pa so bile v šolah proslave, recitacije, predavanja, pevski nastopi.«⁴⁵

Na mestni dekliški in deški ljudski šoli so se še posebej gorečno pripravili na praznovanje Vidovega dne 28. junija 1920. Kot je zapisano v šolski kroniki, je vsa šola najprej imela »sklepno mašo v župni cerkvi,« nato pa se je »mladina vrnila nazaj v šolo. Tu se je v razredih otroškemu obzorju primerno razložil pomen praznika Vidovo, nakar so se razdelila šolska naznanila. Zvečer tega dne se je vršila v mestnemu gledališu šolska slavnost v prid tukajšnje šolske knjižnice s tem-le vzporedom:

1. Pozdravni govor.
2. *Petje* a) Emil Adamič, *Tepežna pesem* – Iglasno; *Vesela pesem* – 2glasno s spremljevanjem klavirja; b) Fran Gerbič: *Pastirček*, narodna: *So ptičice zbrane* – troglasno zbora, petje vodi učitelj Ciril Pregelj.
3. *Rdeča kapica*. Igra s petjem in plesom v 4 dejanjih, režiser učitelj Slavko Gradišnik.
4. Pozdravni govor je lepo deklamirala učenka tukajšnjega V. razreda Vida Černejeva. Zložila ga je njena sestra gđ. Anica Černejeva, učiteljica tukajšnje dekliške šole. Pozdravni govor, ki je mojstrsko delo mlade učiteljice, se glasi tako-le:

»Pozdrav vam vsem,
ki tukaj ste se zbrali,
da z nami bi se radovali.
Iskren pozdrav!

Ponosno nam žarijo mlada lica,
ko naša mila govorica
iz ust mladine se glasi,
svečan spomin budi!

Na Vidov dan! –
ko nekdanj v boju ljutem,
krvavem, krutem, – – –
podlegel je naš bratski
srbski rod in bil stoletja v prah teptan,
teptan, – nikdar pa strt, ne pokončan!

In prišel je rešitve čas,
osvete dan krvavi!
In vstal naš brat je k novi slavi,
z njim dvignil se je narod naš v svobodnejše
življenje...

Kaj gledal pač je Vidov dan!!
Vse: boje, suženjstvo, trpljenje,
pa tudi zmago in vstajenje! –

Naj vidi še veselje naše,
naj sliši danes spev glasan
hvaležne dece vaše,
ki kliče vam: pozdrav srčan!«⁴⁶

Komentiram lahko, da je prav ta pozdravni govor pesnice, pisateljice in učiteljice Anice Černejeve več kot samo nazoren dokument duha časa po prevratu 1918.

Viri in literatura

Arhivski viri

SI_ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

- SI_ZAC/0869/002/00249, Kronika okoliške šole v Celju 1875-1931.
SI_ZAC/0868, Kronika dekliške mestne šole v Celju 1777-1941.
SI_ZAC/0868 Glavna, deška in dekliška osnovna šola Celje; sig. 32/325; Kronika mestne deške šole 1918-1943.
SI_ZAC/0870, Kronika dekliške šole šolskih sester, Mestne šole 1878-1940 in 1945-1948; sig. 59/488.
SI_ZAC/0868, Kronika dekliške mestne šole v Celju 1777-1941.
SI_ZAC/0841 Mestni šolski svet Celje MŠS-55-19, a. š. 127.
SI_ZAC/0868, Kronika mestne deške šole 1918-1943, sig. 32/325.

⁴⁵ Rozman, *Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem*, str. 8.

⁴⁶ SI_ZAC/0868, *Kronika dekliške mestne šole v Celju 1777-1941*, str. 341.

Literatura

- Cvirn, Janez.** *Aufbiks! Nacionalne razmere v Celju na prelomu 19. v 20. stoletje*, Celje: Visual Production, 2006.
- Cvirn, Janez.** Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske, v: Počivavšek, Marija (ur.), *Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918 – 1941*, Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 191-216.
- Cvirn, Janez.** Die Slowenen und ihr Verhältnis zum neuen Staat (Königreich SHS) 1918/1919. V: Heppner, Harald / Eduard (Hrsg.). *Region und Umbruch 1918. Zur Geschichte alternativer Ordnungsversuche*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001, str. 87-96.
- Dolenc, Ervin.** Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji, v: Nečak, Dušan / Jesih, Boris / Repe, Božo / Škrilec, Ksenija, Vodopivec, Peter. *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju / Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Ljubljana: Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Historia 8, 2004, str. 81-94.
- Gabrič, Aleš.** Hitra slovenizacija šolskih in kulturnih ustanov, v: Gabrič, Aleš (ur.), *Slovenski prelom 1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 2019, str. 141-160.
- Jenuš, Gregor.** *Ko je Maribor postal slovenski: iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*, Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut Franca Kovačiča, 2011.
- Perovšek, Jurij.** Celje in politične razmere v jugoslovanski državi v letih 1918-1941, v: Počivavšek, Marija (ur.), *Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918 – 1941*, Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 5-48.
- Rozman, Franc.** Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem, v: *Prazniki in praznovanja v šolstvu nekoč in danes – primerjava: zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 2016, str. 6-13.
- Strmšek, dr. P.** *Celjski študent. Spomini ob 25-letnici mature*, Celje: Konzorcij bivših celjskih dijakov, 1937.
- Studen, Andrej.** »Odstranjevanje prejšnje zunanjosti in ponemčevalnega stremljenja

šolske oblasti«; Preustroj šol na Spodnjem Štajerskem v prevratni dobi, v: Gabrič, Aleš (ur.), *Slovenski prelom 1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 2019, str. 161-180.

Časopisni viri, periodični tisk

Nova doba, 1919, 1920, 1921.
Uradni list deželne vlade za Slovenijo, LXIII., Letnik I., Ljubljana, 9. 4. 1919.

Zusammenfassung

„UNSER WUNDERBARES SCHULGEBÄUDE SEI VON NUN AN DER SLOWENISCHEN JUGEND GEWIDMET!“

Die Umgestaltung des Cillier Schulwesens nach dem Umbruch 1918

Den Umbruch im Jahr 1918 und das Lebewohl von der alten Monarchie Österreich-Ungarn erlebte Celje im Zeichen der „bis aufs Äußerste verschärften nationalen Gegensätze“. Die scharfe Trennung zwischen Deutschen und Slowenen charakterisierte auch die Situation im Schulwesen. Die unangenehme Erinnerung an die Cillier Deutschen ist auch in der Ansprache des ersten gewählten slowenischen Bürgermeisters Dr. Juro Hrašovec spürbar, der beim Festtag der Stadt an der Savinja im Juli 1921 vom Balkon des Cillier Magistrats zur Bevölkerung sprach. Hrašovec betonte in einem für den Umbruch 1918 charakteristischen Ton, dass es „für uns Cillier heute ein sehr wichtiger Feiertag ist, denn nach Jahrhunderten der schändlichen Sklaverei haben wir heute definitiv diese einst mächtige deutsche Festung übernommen.“

Nach dem Umbruch 1918 haben sich also die Slowenen „nach tausendjährigem Sklaventum über Nacht aus rechtlosen Knechten in Herren verwandelt“ und „machten sich hektisch an die Wiedergutmachung alten Unrechts. Zunächst stand all das im Mittelpunkt, was an das alte Österreich und die einstige deutsche Herrschaft in Celje erinnerte.“ Im Geiste des vorherrschenden „Ethos der Rachsucht, das vollkommen über dem Gerechtigkeitsinn triumphierte“, ebneten die Slowenen den Weg in die neue nationale Zukunft im Zeichen des Widerstan-

des gegen nationale Ungerechtigkeiten und den bis dahin wachsenden Germanisierungsdruck.

Die Nationalregierung des Staates der Slowenen, Kroaten und Serben proklamierte am 1. November 1918 in dem von ihr kontrollierten Gebiet das Slowenische als Amtssprache. Sie beeilte sich mit der Veränderung des Aussehens der Städte und Märkte und der Säuberung der deutschen Beamtenschaft; neben dem Wechsel in der Verwaltung schien es den neuen Machthabern absolut unumgänglich, dass die Grund- und Mittelschulen von deutschen Elementen gesäubert werden und Slowenisch als Unterrichtssprache eingeführt wird. Der radikale Bevollmächtigte für Unterricht und Cultus Dr. Karel Verstovšek verfügte am 16. November 1918, „dass die ausschließliche Unterrichtssprache an allen Volks- und Bürgerschulen slowenisch sei“. Angehörigen anderer Nationalitäten garantierte die Verfügung bei einer ausreichenden Zahl an schulpflichtigen Kindern Minderheitenschulen mit der Staatssprache als Pflichtfach. Auch private zweisprachige Schulen waren bei einer nachgewiesenen ausreichenden Zahl von Kindern der betreffenden Nationalität gestattet. Mit einer zweiten Verfügung bestimmte er für die bis dahin zweisprachigen Schulen, dass Slowenisch als Unterrichts- und Amtssprache eingeführt wird. An den bisherigen deutschen Volksschulen war Deutsch weiterhin als Unterrichtssprache erlaubt, wenn 40 Kinder „echt deutscher Nationalität“ eingeschrieben waren, allerdings hatten sie verpflichtend auch Slowenisch als Unterrichtsfach.

Die Deutschen in der Untersteiermark wollten sich mit den neuen politischen Verhältnissen keinesfalls anfreunden. Sie bemühten sich darum, dass die gesamte Untersteiermark (oder zumindest das steirische Draugebiet/Podravje bis zur Wasserscheide Vitanje) ein Bestandteil von »Deutsch-Österreich« wird. Der offene Widerstand gegen den neuen »südslawischen« Staat animierte die slowenische Obrigkeit dazu, dass sie ihre systematische Politik der »Nationalisierung« noch schärfer und energischer durchführte. Der Prozess der De-Austrifizierung und Slowenisierung nach dem Umbruch 1918 machte natürlich auch vor dem Cillier Schulwesen nicht Halt. In der Untersteiermark war noch im Jahr 1900 die Unterrichtssprache an einem Drittel der Volksschulen Deutsch oder die

Schulen waren zweisprachig (üblicherweise deutlich zugunsten des Deutschen). Im November 1918 führte dann die Nationalregierung in Ljubljana an allen Volks- und Bürgerschulen das Slowenische als Unterrichtssprache in allen Gegenständen ein. Erst mit der Eingliederung in Jugoslawien kam das für die Jahrzehnte davor charakteristische germanisatorische Vordringen zum Stillstand und ein großer Teil der Volksschulen in der Steiermark wurde slowenisiert. Nach den Demonstrationen in Maribor anlässlich des Besuchs der für die Grenzziehung zwischen dem Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen und der Republik Österreich verantwortlichen amerikanischen Studienkommission am 27. Januar 1919 intensivierten die slowenischen Schulbehörden die Entlassungen deutsch orientierter Lehrer und die Einstellung slowenischer Lehrkräfte. Zum stärksten Wechsel kam es in der Steiermark, wo 35 Lehrkräfte an Mittelschulen und 200 bis 300 Lehrkräfte an Volksschulen entlassen wurden. Den entlassenen deutschen Lehrkräften wurden Abneigung gegenüber dem slowenischen Volk und Unkenntnis der slowenischen Sprache vorgeworfen. Mit der Unterbrechung des Arbeitsverhältnisses blieben alle entlassenen Lehrkräfte ohne Einkommen und die Mehrheit siedelte nach Österreich aus. Die ehemals deutschen Schulen wurden zu slowenischen umgewandelt, während für deutsche Schüler und Schülerinnen deutsche Parallelklassen eingerichtet wurden.

Als hervorragender Beobachter der Umbruchzeiten betonte Ivan Prekoršek Ende Januar 1919: *„Unser Fundament muss gesäubert und bis in die Wurzeln gesund sein: aus der nationalen Schule entstammt ein gesundes Volk. Wir verfechten keinen Standpunkt der Gewalt, gesetzlich gerechtfertigte Schulen für fremde Nationalitäten werden in unserem Staat existieren, aber kein slowenisches Kind darf deutsche Schulen besuchen...“*.

Gegen Ende des Großen Krieges herrschten im Schulbereich »unerträgliche Zustände«. Er fehlte an Lehrkräften und Klassenräumen, die Kinder waren aufgrund des allgemeinen Mangels am Verhungern, es wüteten die spanische Grippe und andere Plagen. Die Slowenen betonten, dass die prächtigen Gebäude der zuvor deutschen Schulen nun der slowenischen Jugend dienen sollten! Nach dem Umbruch 1918 veränderten sich an den Schulen die Feiertage

und es wurden neue Gegenstände eingeführt, zum Beispiel das Serbokroatische und ein Geschichtsunterricht, der die Dynastie Karađorđević und serbische Heldentaten pries. Die Umgestaltung der Schulen war auch von Schwierigkeiten für Eltern begleitet, die ihre Kinder in deutsche Parallelklassen einschreiben wollten. Der Stadtschulrat lehnte die meisten Ansuchen der Eltern nach Einschreibung ihrer Kinder in deutsche Klassen ab.

Schließlich soll noch die begeisterte Berichterstattung des Cillier liberalen Blattes Neue Epoche (Nova doba) erwähnt werden, das im März 1919 Anlässlich des Begräbnisses des deutschen Gymnasiums in Celje schrieb, dass *„es kein deutsches Gymnasium in Celje mehr gibt, weil – der Landeschulrat in Ljubljana beschlossen hat, dass die deutschen Parallelklassen am staatlichen Gymnasium in Celje aufgrund der zu geringen Schülerzahl aufgelassen werden.“*

Die Situation im Cillier Schulwesen war also nach dem Umbruch sehr komplex. Im Schuljahr 1920/21 verringerte sich die Zahl der Kinder in

deutschen Parallelklassen auf 91 (davon 75 Kinder aus der Stadt und 16 aus der Umgebung von Celje). Ansonsten war auch im besagten Schuljahr in den deutschen Parallelklassen der Unterricht des Slowenischen verpflichtend (als Unterrichtsfach im Ausmaß von vier Wochenstunden). *„Umgekehrt war aber der Unterricht des Deutschen für Schüler der III. Klasse und höher fakultativ, er wurde von 95 slowenischen Kindern (von insgesamt 430, Anm. des Autors) besucht...“*. Im Schuljahr 1921/22 gab es in beiden deutschen Parallelklassen nur mehr *„47 Kinder, und zwar 21 Buben und 26 Mädchen, unter denen eigentlich nur 8 Kinder echt deutscher Nationalität waren, wo Vater und Mutter geborene Deutsche waren.“* Während in diesem Schuljahr *„jeder Schüler aus slowenischen Klassen am Unterricht des Serbokroatischen teilnehmen musste“*, blieb an den beiden deutschen Parallelklassen nur Slowenisch als obligates Unterrichtsfach, nicht aber auch Serbokroatisch.

Schlagwörter: Schulwesen, Celje/Cilli, 1918, Unterrichtssprache, deutsche Parallelklassen, De-Austrifizierung

Navodila piscem prispevkov revije *Zgodovina za vse*

Prispevki v reviji so v slovenskem jeziku. V uredništvo sprejemamo lektorirane oziroma jezikovno neoporečne prispevke.

Razprave (rubrika *Zgodbe, ki jih piše življenje*) v obsegu okrog ene avtorske pole, naj vsebuje:

- naslov (ali naslov kot kratek udaren citat, ki mu obvezno sledi še podnaslov)
- besedilo v obsegu okrog ene avtorske pole (do ene in pol), napisano v MS Word, tekst Times New Roman, velikost 12
- avtorski izvleček (sinopsis) do 10 vrstic, priimek in ime avtorja, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, njen naslov, naslov elektronske pošte (sicer privaten naslov in e-pošto). K avtorskemu izvlečku avtor navede okvirno 3 ključne besede
- povzetek v obsegu do 30 vrstic
- vsaj 3 do 6 slikovnih prilog. Ločljivost posnetka vsaj 300 ppi (širina: 1 kolona = 915 pixels, 2 koloni = 1890 pixels). Priloge oddajte ločeno. Med besedilo članka, kjer naj približno stoji konkretna priloga, vpišite legendo, ki vsebuje podnaslov in navedbo vira (avtorstvo, kdo hrani). Za dovoljenja objave za potrebe članka poskrbijo avtorji sami.
- opombe (v formi sprotna opomba (pod črto), na dnu vsake strani, »footnote«), velikost 10. Opombe naj bodo v okrajšani obliki in vsebujejo zgolj napotilo na seznam virov in literature na koncu. Opombe naj bodo pisane enotno. Pri arhivskih virih uporabljamo standardne kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja in smiselno skrajšani naslov in številke strani. (npr.: Gestrin, Slovenske dežele, 12).
- poglavje Viri in literatura na koncu, v katerem so sistematično navedeni vsi uporabljeni viri in literatura. Ločeno se navajajo arhivski viri, literatura, po potrebi tudi časopisje in ustni viri. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu in sicer v celoti, ne skrajšano.

Arhivski viri

arhiv, signatura in ime fonda ali zbirke, tehnično enoto (arhivsko škatlo), številko ali naslov dokumenta.

Primer: Arhiv Republike Slovenije, AS 231, Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945-1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadostuje, če navedemo: AS 231, a.š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Primer: Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje, številka arhivske škatle, ime ali številka dokumenta (leto).

Literatura – monografije

Priimek, ime avtorja; naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku). Kraj: založba in leto izida.

Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.

Literatura – članki

navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku), za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.

Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1-2, str. 20-41.

Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991. *Slovenija 1848-1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15-20.

Zapisi

- Besedila v rubriki Zapisi so navadno krajša, zanje pa veljajo enaki pogoji oddaje kot za razprave, ni pa potrebno oddati povzetka in avtorskega izvlečka (sinopsisa).

Ocene (rubrika *Iz knjižne police*) naj vsebuje:

- Privlačen, kratek naslov
- Naslov ocenjenega dela, citiran kot primeri zgoraj
- Besedilo naj obsega okvirno 2-3 strani
- Priloži se ločeno še skenirana naslovnica ocenjenega dela (300 ppi)

Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije.

Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani. Recenzentski postopek je anonimen.

Prispevke naj avtorji pošljejo na naslov uredništva revije: Zgodovinsko društvo Celje (s pripisom za revijo *Zgodovina za vse*), Prešernova 17, SI-3000 Celje ali po elektronski pošti na naslov: batagelj@gmail.com. Za lažji kontakt pripišite še telefonsko številko, za vse ostale informacije pa smo vam na voljo na zgornjih naslovih.

Uredništvo

Naročilnica

ZGODOVINA ZA VSE

☐ Želim postati naročnik revije **ZGODOVINA ZA VSE** in z letnikom naročam izvod(ov).
Letna naročnina (dve številki) je 19 EUR, za dijake in študente 13 EUR.

☐ Poleg prihodnjih želim prejeti še naslednje izvode starejših letnikov po ceni 3 EUR
(Vpišite želen letnik, številko in število izvodov):

Letnik / številka	Izvod(ov)	Letnik / številka	Izvod(ov)

Stroški pošiljanja za stare številke niso všteti.

☐ Uveljavljam študentski popust pri naročnini. (Ne velja za stare številke!)

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

E-naslov:

Davčna številka (za pravne osebe): Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE

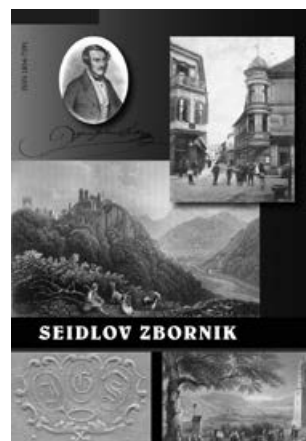
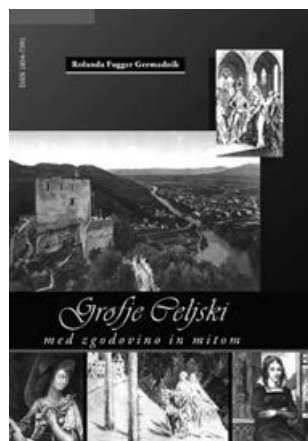
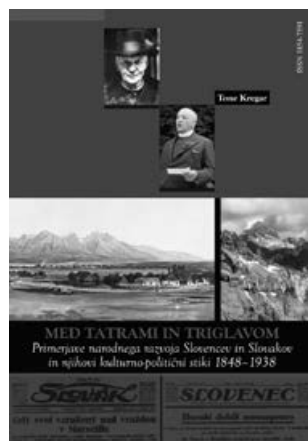
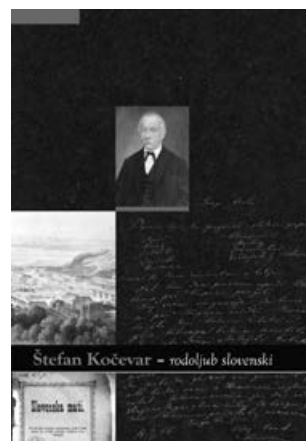
Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.

Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:
Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
<http://zdc.si/index.php/zgodovina-za-vse/>

Naročilnica

zgodovini . ce

DA, naročam(o):

- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 16]: več avtorjev **SEIDLOV ZBORNİK** (16 €)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 15]: Janez Cvirn **DUNAJSKI DRŽAVNI ZBOR IN SLOVENCİ (1848–1918)** (19 EUR)
- ☒ izvod(ov) [Zgodovini.ce 14]: Rolanda Fugger Germadnik **GROFJE CELJSKI MED ZGODOVINO IN MITOM** (16 EUR) **RAZPRODANO**
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 13]: Marija Počivavšek **EN GROS & EN DETAIL** (19 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 12]: več avtorjev **OROŽNOV ZBORNİK** (12 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 11]: Andrej Pančur **JUDOVSKA SKUPNOST V SLOVENIJI NA PREDVEČER HOLOKAVSTA** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 10]: Tatjana Rozman **POJOČI KASTRATI – (ZLO)RABLJENO TELO NA ODRU** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 9]: Andrej Studen **PIJANE ZVERINE** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 8]: Janez Polajnar **»PFUJ! TO JE GERDO!«** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 7]: Filip Čuček **USPEHI SPODNJEŠTAJERSKIH SLOVENCEV V TAAFFEJEVI DOBI** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 6]: Tone Kregar **MED TATRAMI IN TRIGLAVOM** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 5]: Marija Mojca Peternel **CILLIER WOCHENBLATT (ZEITUNG)** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 4]: več avtorjev **ŠTEFAN KOČEVAR – RODOLJUB SLOVENSKI** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 3]: Branko Goropevšek **ŠTAJERSKI SLOVENCİ, KAJ HOČEMO!** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 2]: Aleksander Žižek **NAŠIM ZVESTIM, LJUBIM CELJSKIM MEŠČANOM** (16 EUR)
- ☐ izvod(ov) [Zgodovini.ce 1]: Andrej Pančur **V PRIČAKOVANJU STABILNEGA DENARNEGA SISTEMA** (16 EUR)

Stroški pošiljanja niso všteti.

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

Davčna številka: Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE (ustrezno označite)

Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.
Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:
Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
www.zdc.si

ZGODOVINA ZA VSE

Izdalo in založilo: Zgodovinsko društvo Celje®
Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje, tel. 03 42 86 412, www.zdc.si

Uredniški odbor: Borut Batagelj, Bojan Cvelfar, Dragica Čeč,
Jure Gašparič, Tone Kregar, Jurij Perovšek, Marija Počivavšek,
Ludwig Steindorff, Hrvoje Petrić, Andrej Studen, Aleksander Žižek

Urednik: Borut Batagelj

Urednik številke: Aleksander Žižek

Računalniška priprava stavka: Andrej Mohorič

Prevod izvlečkov v angleščino: Simon Zupan

Prevod povzetkov v nemščino: Tina Bahovec

Viri ilustracij: Muzej novejšje zgodovine Celje, Osrednja knjižnica Celje, Pokrajinski arhiv Maribor,
Pokrajinski muzej Celje, Univerzitetna knjižnica Maribor, Zgodovinski arhiv Celje

Univerzalna decimalna klasifikacija prispevkov:
Osrednja knjižnica Celje, Domoznanski oddelek

Tisk: Grafika Gracer

Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Naslovnica:

Dr. Juro Hrašovec, 1920 (Muzej novejšje zgodovine Celje, foto Pelikan, JP-14973).
Celjski magistrat med svetovnima vojnama (Muzej novejšje zgodovine Celje, FZ1-7232).

Zadnja stran ovoja:

Dr. Juro Hrašovec (drugi z leve) na terasi Celjskega doma ob obisku ministra in
predsednika Samostojne demokratske stranke Svetožarja Pribičeviča, 30. 1. 1926.
Tretji od leve je poslanec Ljudevit Pivk, četrti Svetožar Pribičevič,
peti Ernest Kalan in šesti Franjo Lipold (original last Mojce Antončič Jenko)

Revija izhaja v dveh številkah letno

Naklada: 300 izvodov

Finančna podpora za natis revije:
Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
Mestna občina Celje

ISSN 1318-2498 (Tiskana izdaja)

ISSN 2630-4325 (Spletna izdaja)

Revija je uvrščena v podatkovne baze Scopus, EBSCOhost in ProQuest.
The journal is listed in the databases Scopus, EBSCOhost and ProQuest.

Povzetki razprav so objavljeni in indeksirani v publikacijah *Historical Abstracts in America: History and Life*.
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*.

Letna naročnina: za posameznike in ustanove 19 €, za študente 13 €.
Cena številke v prosti prodaji je 11 €.

Naročila: info@zdc.si